ว่าด้วยประวัติศาสตร์
สถาปัตยกรรมและ
สถาปัตยกรรมไทย

หน้าจั่ว

VOL ปีที่
21
ISS ฉบับ
1
ม.ค. - มิ.ย.
JAN - JUN

NAJUA

HISTORY OF
ARCHITECTURE AND
THAI ARCHITECTURE

2024/2567

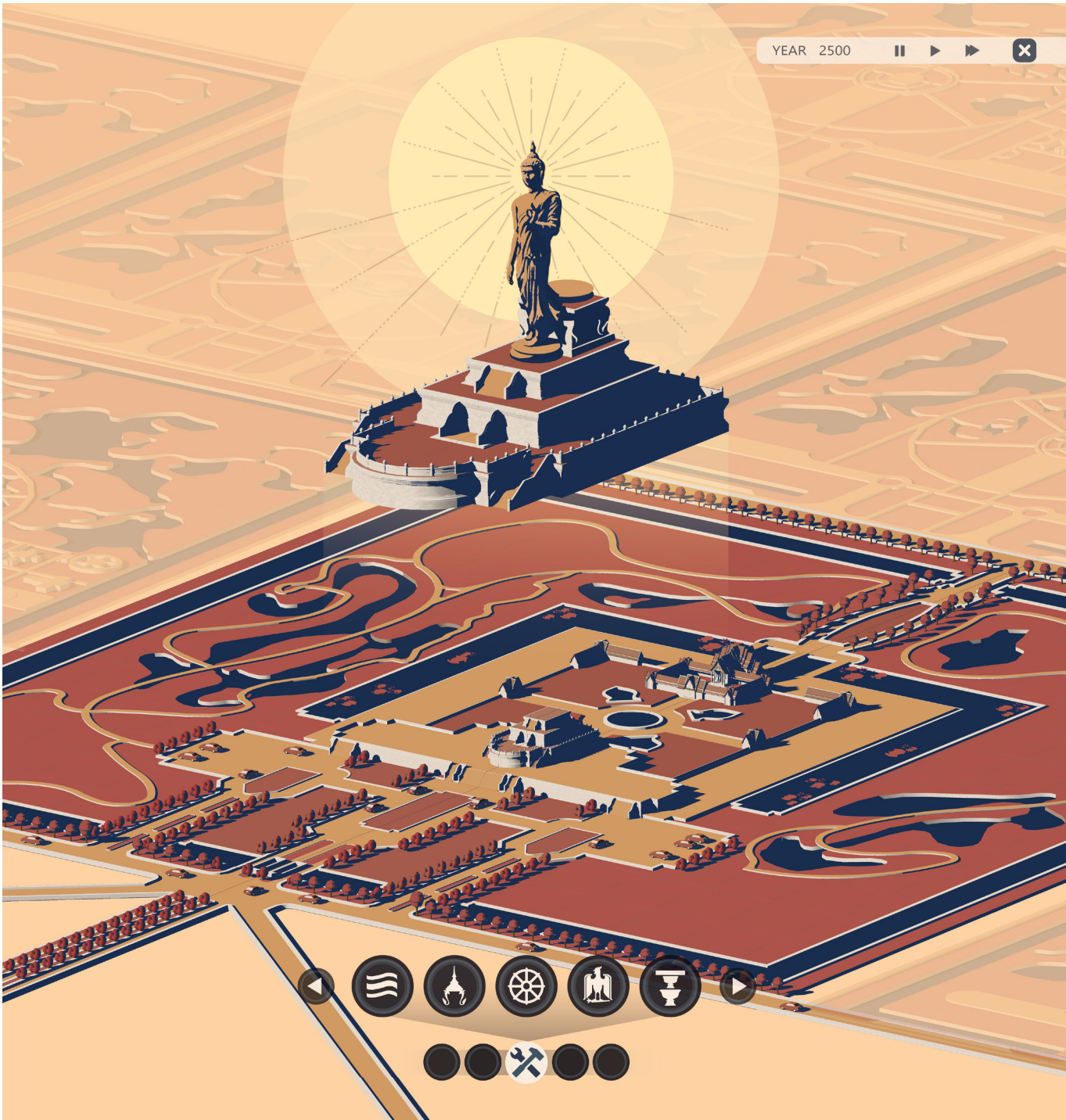

ISSN 1686-1841 (PRINT) • ISSN 2697 – 3901 (ONLINE)

หน้าจั่ว

ISSN Print : 1686-1841

ISSN Online : 2697-3901

Designer

Channakul Kasviset

Cover Design

Patcharapong Kulkanchanachewin

Logo Design

Channakul Kasviset

Journal Staff

Suwanna Tiangnadon

Published

JuLy 2024

Print at

Parbpim Limited Company

45/12-14, 33 Moo 4

Bang Kruai-Chong Thanom Road,

Bang Khanun Sub-District,

Bang Kruai District, Nonthaburi 11130

For manuscript submission guidelines:

https://so04.tci-thaijo.org/index.php/NAJUA/index

NAJUA: History of Architecture and Thai Architecture

Volume 21 Issue 1 | 2024

Copyright ©2024 by

Faculty of Architecture, Silpakorn University

31 Na Phra Lan Road, Phra Nakhon,

Bangkok, 10200, Thailand

Email: najua.hata@gmail.com

https://so04.tci-thaijo.org/index.php/NAJUA/index

Advisory Board

Associate Professor Apiradee Kasemsook, PhD

Dean of the Faculty of Architecture,

Silpakorn University, Thailand

Associate Professor Rutai Jaijongrak

Faculty of Architecture,

Silpakorn University, Thailand

Professor Somchart Chungsiriarak

Faculty of Architecture,

Silpakorn University, Thailand

Professor Somkid Jiratatsanakul

Faculty of Architecture,

Silpakorn University, Thailand

Editor-in-Chief

Assistant Professor Boonyakorn Wachiratienchai, PhD

Faculty of Architecture,

Silpakorn University, Thailand

Email: wachiratienchai_b@silpakorn.edu

Associate Editor-in-Chief

Assistant Professor Siridate Wangkran

Faculty of Architecture,

Silpakorn University, Thailand

Email: wangkran_s@silpakorn.edu

Nawanwaj Yudhanahas

Faculty of Architecture,

Silpakorn University, Thailand

Email: yudhanahas_n@silpakorn.edu

Chitsanupong Rujirotvarangkul

PhD Candidate, Faculty of Humanities,

Chiang Mai University, Thailand

Email: chitsanupong_ruji@cmu.ac.th

Editorial Board Members

Executive Editorial Board (Internal)

Associate Professor Chotima Chaturawong, PhD

Faculty of Architecture,

Silpakorn University, Thailand

Email: chaturawong_c@silpakorn.edu

Assistant Professor Pinai Sirikiatikul, PhD

Faculty of Architecture,

Silpakorn University, Thailand

Email: sirikiatikul_p @silpakorn.edu

Executive Editorial Board (External)

Francois Tainturier, PhD

Inya Institute, Myanmar

Email: ftainturier@inyainstitute.org

Hatthaya Siriphatthanakun, PhD

SEAMEO Regional Centre for Archaeology

and Fine Arts, Thailand

Email: hatthaya@seameo-spafa.org

Professor Helaine Silverman, PhD

Department of Anthropology, University of Illinois

at Urbana-Champaign, USA

Email: helaine@illinois.edu

Lipi Ghosh, PhD

Independent Scholar, India

Email: lipighosh@gmail.com

Professor Rawiwan Oranratmanee, PhD

Faculty of Architecture,

Chiang Mai University, Thailand

Email: rawiwan.o@cmu.ac.th

Professor Samerchai Poolsuwan, PhD

Faculty of Sociology and Anthropology,

Thammasat University, Thailand

Email: samerchai@hotmail.com

Associate Professor Wandee Pinijvarasin, PhD

Faculty of Architecture,

Kasetsart University, Thailand

Email: wandee.p@ku.th

Associate Professor Wiroj Sheewasukthaworn, PhD

Faculty of Architecture, Urban Design and

Creative Arts, Mahasarakham University, Thailand

Email: wiroj.s@msu.ac.th

Associate Professor Yeo Kang Shua, PhD

Architecture and Sustainable Design,

University of Technology and Design, Singapore

Email: yeokangshua@sutd.edu.sg

สารบัญ

Table of Contents

001 **พุทธ(บุรี)มณฑล: พุทธศาสนากับการสื่อสารอุดมการณ์ทางการเมืองหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475**

Phuttha (buri) monthon: Buddhism and the Communication of Political Ideology after the 1932 Revolution

ธัชพงศ์ ศรีสุวรรณ

Touchaphong Srisuwan

043 **คติความเชื่อกับการสื่อความหมายรูปแบบสถาปัตยกรรม กลุ่มปราสาทสามหลังในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ**

Beliefs and Meanings in Architecture: Three Temple Towers in Northeastern Thailand

วิโรจน์ ชีวาสุขถาวร

Wiroj Sheewasukthaworn

077 **การออกแบบพิพิธภัณฑ์ประวัติศาสตร์นครน่าน**

The Design of the Nakhon Nan History Museum

ศิริภัทร ศรีวรษา | ไธพัตย์ ภูชิสส์ชวกรณ์

Siripat Sriworasa | Taipat Puchitchawakorn

113 **ผลงานฝีพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์: ภาพจำของการเกิดที่ปรากฏในอนุสาวรีย์แห่งความตาย**

Prince Naris' Designs: Memories of Birth in Monuments of Death

อธิภัทร แสวงผล | หม่อมหลวงจิตตวดี จิตรพงศ์

Atipat Swaengphol | Mom Luang Chittawadi Chitrabongs

157 **คุก – คุ้มเวียงแก้ว มรดกวัฒนธรรมทับซ้อน 2 ยุคสมัย**

Historic Prison - Wiang Kaeo Palace, Overlapping Cultural Heritage of Two Eras

ปนิธิปัทม์ รักษ์วงศ์พญา | สรนาถ สินอุไรพันธ์ | ปฏิพล ยอดสุรางค์

Panithipat Rakwongphaya | Soranart Sinuraibhan | Patiphol Yodsurang

201 **Revive Bangkok: การออกแบบเกมดิจิทัลเพื่อการเรียนรู้ประวัติศาสตร์กรุงเทพฯ**

Revive Bangkok: Designing Digital Game-Based Learning for Bangkok History

ชาตรี ประกิตนนทการ | กรรณิการ์ สุธีรัตนาภิรมย์ | สุภาพร หนูก้าน | พิเชฐ ธิถา

Chatri Prakitnonthakan | Kannika Suteerattanapirom | Supaporn Nhookan | Pichet Titha

พุทธ(บุรี)มณฑล:
พุทธศาสนากับการสื่อสารอุดมการณ์ทางการเมือง
หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475

Phuttha (buri) monthon:
Buddhism and the Communication of
Political Ideology after the 1932 Revolution

ธัชพงศ์ ศรีสุวรรณ
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร กรุงเทพฯ 10200 ประเทศไทย

Touchaphong Srisuwan
Faculty of Architecture, Silpakorn University, Bangkok, 10200, Thailand
touchaphong@ap.tu.ac.th

Received 07-02-2024
Revised 09-05-2024
Accepted 24-05-2024

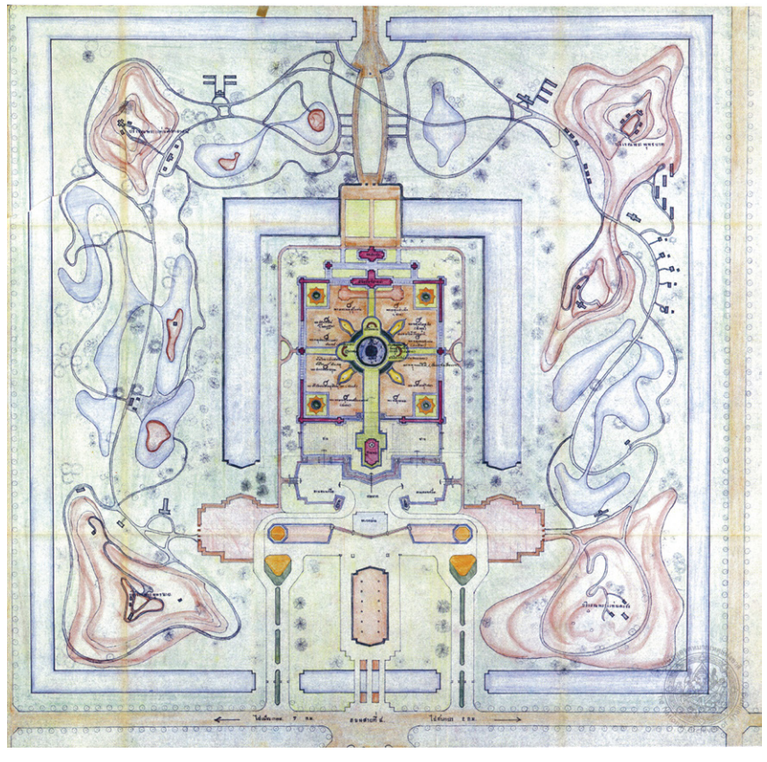

ผังบริเวณพุทธมณฑล
พ.ศ. 2504

Site plan of
Phutthamonthon, 1961

บทคัดย่อ

พุทธมณฑล เป็นหนึ่งในโครงการทางผังเมืองขนาดใหญ่ที่ริเริ่มโดย จอมพล ป. พิบูลสงคราม หลังจากไม่สามารถผลักดันโครงการพุทธบุรีมณฑล (เมืองแห่งพระพุทธศาสนา จ. สระบุรี) และโครงการเมืองหลวงใหม่นครบาลเพชรบูรณ์ให้สำเร็จลุล่วงได้ จนทำให้ต้องลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ใน พ.ศ. 2487 ต่อมาเมื่อ จอมพล ป. พิบูลสงครามได้กลับเข้ามาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีสมัยที่สอง ใน พ.ศ. 2491 อันเป็นช่วงเวลาแห่งความผันผวนของการเมืองไทย รัฐบาลพิบูลสงครามไม่เพียงต้องเผชิญกับภัยคุกคามจากคอมมิวนิสต์จากภายนอก แต่ยังต้องรับมือกับความขัดแย้งจากกลุ่มการเมืองต่าง ๆ โดยเฉพาะกลุ่มอนุรักษนิยมที่กำลังกลับมามีบทบาทอีกครั้ง เป็นเหตุให้จอมพล ป. พิบูลสงคราม ต้องหันไปใช้นโยบายทางวัฒนธรรม และพระพุทธศาสนา เป็นเครื่องมือทางการเมืองเพื่อเสริมสร้างอำนาจและความชอบธรรมทางการเมืองให้แก่ตนเอง โดยโครงการพุทธบุรีมณฑลได้ถูกหยิบยกขึ้นมาดำเนินการอีกครั้งหนึ่งภายใต้ชื่อ พุทธมณฑล ซึ่งเป็นหนึ่งในโครงการสำคัญของการจัดงานเฉลิมฉลอง 25 พุทธศตวรรษ ใน พ.ศ. 2500

จุดมุ่งหมายของบทความชิ้นนี้ ต้องการศึกษาถึงแนวคิดและพัฒนาการของโครงการจัดสร้างพุทธมณฑล ภายใต้บริบททางการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปตั้งแต่ริเริ่มโครงการสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม จนเสร็จสิ้นในสมัย พล.อ. เปรม ติณสูลานนท์ นายกรัฐมนตรีคนที่ 16 ของประเทศไทย ผ่านการวิเคราะห์จากหลักฐานร่วมสมัยหลายชิ้น ทั้งหลักฐานชั้นต้น เช่น ภาพถ่าย คำสั่ง ประกาศ บันทึกการประชุมต่าง ๆ ตลอดจนแบบร่างแผนผังพุทธมณฑล และเอกสารชั้นรอง เช่น หนังสืออนุสรณ์ งานวิทยานิพนธ์ และบทความทางวิชาการ เมื่อนำข้อมูลดังกล่าวมาวิเคราะห์ตามระเบียบวิธีทางประวัติศาสตร์ ทำให้สามารถแบ่งพัฒนาการของพุทธมณฑลออกเป็น 4 ช่วงเวลา ได้แก่ พุทธมณฑลเพื่อฉลอง 25 ศตวรรษแห่งพระพุทธศาสนา (พ.ศ. 2495–2503) พุทธมณฑลหลังจอมพล ป. พิบูลสงครามสิ้นอำนาจ (พ.ศ. 2500–2520) พุทธมณฑลในพระบรมราชูปถัมภ์ สมโภช 200 ปี กรุงรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2521–2525) และพุทธมณฑลเฉลิมพระเกียรติ (พ.ศ. 2526–2530) ซึ่งผลจากการศึกษาพบว่า โครงการพุทธมณฑลในระยะแรกเริ่มนั้นเป็น

ความคิดที่สืบเนื่องมาจาก พุทธบุรีมณฑล โดยถูกวางผังบนแนวคิด City Beautiful เช่นเดียวกับผังนครหลวงใหม่สระบุรี ซึ่งครั้งหนึ่งเคยถูกกำหนดให้เป็นนครศักดิ์สิทธิ์แห่งพระพุทธศาสนามาก่อนแล้ว โดยนอกจากจะเป็นแหล่งรวบรวมพุทธประวัติและพุทธบัญญัติต่าง ๆ แล้ว ยังมีการจัดแสดงจารึกประวัติการปกครองของชาติไทยด้วย อย่างไรก็ตาม หลังจากจอมพล ป. พิบูลสงครามสิ้นอำนาจทางการเมือง โครงการก่อสร้างพุทธมณฑลดำเนินการไปอย่างเชื่องช้ามาก อันเป็นเหตุจากความไร้เสถียรภาพของการเมืองไทย ในขณะที่ฝ่ายอนุรักษนิยมได้พยายามเข้ามามีบทบาทในการเปลี่ยนพุทธมณฑลจากอนุสรณียสถานเพื่อเฉลิมฉลองวาระกึ่งพุทธกาลให้กลายเป็นเวทีศักดิ์สิทธิ์เพื่อสร้างพลังสนับสนุนอุดมการณ์ทางการเมืองของกลุ่มตน ซึ่งในที่สุดได้นำไปสู่การลืมเลือนความหมายและวัตถุประสงค์ดั้งเดิมของโครงการพุทธ (บุรี) มณฑลไปจนเกือบหมดสิ้นจากความทรงจำของผู้คนในปัจจุบัน

คำสำคัญ: พุทธมณฑล, พุทธบุรีมณฑล, จอมพล ป. พิบูลสงคราม, งานฉลอง 25 พุทธศตวรรษ, พุทธศาสนา

Abstract

Phutthamonthon was one of the large-scale planning projects initiated by Field Marshal Plaek Phibunsongkhram. In 1944, Phibun had to resign when two government bills mandating the construction of Phutthaburimonthon (a Buddhist city in Saraburi) and the new capital at Phetchabun were defeated in the National Assembly. The field marshal returned as prime minister in 1948, a turbulent year for Thailand. He had to deal not only with the spread of communism in Thailand but also vicious political struggles among various elitist groups, especially between the palace and the executive branch of government. Phibun attempted to maintain stability and consolidate his power against conservative groups by using cultural policy and Buddhism as political tools. The Phutthaburimonthon project was revived under the name Phutthamonthon, and it became one of the most significant features of the 25th Buddhist century celebrations in 1957.

This research article examines and analyzes the design concept and development of the Phutthamonthon construction project from the reign of Field Marshal Phibunsongkhram to its completion in the reign of General Prem Tinsulanonda, the 16th prime minister of Thailand. This study was carried out by collecting primary evidence, including photos, minutes of meetings, and various design documents of Phutthamonthon's master plan, as well as secondary historical textual data such as funeral memorial books, master's theses, and published articles. According to the literature reviews, the developments of Phutthamonthon can be divided into four periods: Phutthamonthon for the 25th Buddhist century celebrations (1952–1960); Phutthamonthon after Field Marshal Plaek Phibunsongkhram lost his power (1957–1977); Phutthamonthon under the royal patronage of His Majesty the King for the celebration of the 200th anniversary of Rattanakosin (1978–1982); and Phutthamonthon in honor of His Majesty the King (1983–1987). The results indicate that the construction project Phutthamonthon initiated by Field Marshal Plaek Phibunsongkhram was a continuation of the idea of Phutthaburimonthon, a Buddhist city in Saraburi. It was planned based on the City Beautiful idea, similar to the new city plan of Saraburi. Phutthamonthon was a collection source of Buddhist history and disciplinary rules and a place where inscriptions of Thai political history were exhibited. Nevertheless, the construction of Phutthamonthon project proceeded very slowly after Field Marshal Plaek Phibunsongkhram lost his power due to the instability of Thai politics. At the same time, the conservative-royalist forces tried to transform Phutthamonthon into a sacred platform to gain the political support of the Thai people, who have subsequently all but forgotten the monument's original purpose.

Keywords: Phutthamonthon, Phutthaburimonthon, Field Marshal Plaek Phibunsongkhram, the 25th Buddhist Century Celebrations, Buddhism

1. บทนำ

หากกล่าวถึงโครงการระดับผังเมืองขนาดใหญ่ซึ่งถูกเสนอในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม หลายคนอาจจะคิดถึงโครงการวางผังเมืองลพบุรี นครหลวงใหม่สระบุรี หรือโครงการนครบาลเพชรบูรณ์ ซึ่งล้วนแล้วแต่แสดงถึงความใฝ่ฝันอันทะเยอทะยานของจอมพล ป. พิบูลสงครามในการสร้างเมืองหลวงใหม่เพื่อจุดประสงค์บางอย่างทางการเมือง แต่ยังมีอีกโครงการหนึ่งที่ จอมพล ป. พิบูลสงคราม เสนอขึ้นมาในช่วงเวลาไล่เลี่ยกับโครงการนครบาลเพชรบูรณ์ และได้เสนอร่างพระราชบัญญัติอนุมัติพระราชกำหนดเข้าสู่สภาผู้แทนราษฎร จนเป็นเหตุให้จอมพล ป. พิบูลสงครามต้องลาออกจากนายกรัฐมนตรีในเวลาต่อมานั้น กลับไม่ได้ถูกกล่าวถึงนัก นั่นคือ โครงการพุทธบุรีมณฑล

แม้สาระสำคัญแห่งพระราชบัญญัติอนุมัติพระราชกำหนดพุทธบุรีมณฑลที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม เสนอต่อสภานั้นจะอ้างเหตุผลว่า เพื่อจัดสร้างนครศักดิ์สิทธิ์แห่งพุทธศาสนาให้เป็นแหล่งศึกษากลางชุมชน เป็นที่ประดิษฐานรวมของศาสนวัตถุทั่วประเทศ ตลอดจนเป็นที่ตั้งการบริหารพุทธศาสนาและคณะสงฆ์ และเป็นนิวาสมณฑลของพุทธมามกะ[1] แต่จากบันทึกของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งเขียนขึ้นหลังจากญี่ปุ่นยอมแพ้สงคราม ระบุว่า *ญี่ปุ่นได้คิดจะเอาชนะเราในเรื่องนี้ โดยจะเข้าไปอยู่ในพื้นที่หลังแนวรบของกองทัพที่ 2 คือ ระหว่างลพบุรีกับสระบุรี ผมจึงได้เอาพระเข้าช่วย โดยจัดการประกาศสร้างพุทธบุรีมณฑลในบริเวณนี้ทันที*[2] จึงอาจสันนิษฐานได้ว่าเป็นจุดประสงค์ที่แท้จริงของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในการจัดตั้งนครศักดิ์สิทธิ์แห่งพุทธศาสนานี้ขึ้นใน พ.ศ. 2487

อย่างไรก็ตาม หลังจากที่พระราชกำหนดระเบียบราชการบริหารนครบาลเพชรบูรณ์ และพระราชกำหนดจัดสร้างพุทธบุรีมณฑล พ.ศ. 2487 ไม่ผ่านการอนุมัติจากสภาผู้แทนราษฎร โครงการย้ายเมืองหลวงก็ถูกพับเก็บไป โดยที่จอมพล ป. พิบูลสงครามไม่เคยกล่าวถึงอีกเลย มีเพียงโครงการพุทธบุรีมณฑลเท่านั้นที่ถูกรื้อฟื้นขึ้นมาอีกครั้ง เมื่อจอมพล ป. พิบูลสงครามได้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในสมัยที่ 2 (พ.ศ. 2491–2500) ภายใต้ชื่อโครงการจัดสร้างพุทธมณฑล ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการเฉลิมฉลอง 25 พุทธศตวรรษแห่งพุทธศาสนา

ถึงแม้ว่างานศึกษาเกี่ยวกับโครงการเมืองหลวงใหม่ตามนโยบายของจอมพล ป. พิบูลสงคราม จะยังมีผู้ศึกษาไว้ไม่มากนัก[3] แต่ก็ยังถือว่ามากกว่างานเขียนเกี่ยวกับโครงการจัดสร้างพุทธมณฑล ซึ่งส่วนใหญ่มักจะถูกอธิบายไปในทิศทางเดียวว่า เป็นปูชนียสถานที่สร้างขึ้นจากศรัทธามหากุศลของรัฐบาลและประชาชนเพื่อเป็นอนุสรณ์รำลึกถึงการที่พระพุทธศาสนาอันเป็นศาสนาประจำชาติไทย ได้ดำรงคงมั่นมาครบรอบ 25 พุทธศตวรรษ[4] จะมีเพียงงานวิทยานิพนธ์เรื่อง *จอมพล ป. พิบูลสงครามกับงานฉลอง 25 พุทธศตวรรษ (พ.ศ. 2495–2500)* โดย ถนอมจิต มีชื่น[5] ที่นับเป็นงานเขียนทางวิชาการชิ้นแรก ๆ ที่อธิบายถึง โครงการจัดสร้างพุทธมณฑลภายใต้บริบททางการเมืองสมัยนั้น โดยชี้ให้เห็นถึงความพยายามของจอมพล ป. พิบูลสงครามในการแสวงหาความสนับสนุนจากประชาชนผ่านงานฉลอง 25 พุทธศตวรรษ ซึ่งสอดคล้องกับบทความของ ภิญญพันธุ์ พจนะลาวัณย์[6] เรื่อง *ประเทศชาติ พระพุทธศาสนา และรัฐบาล: การนิยามความเป็นไทยในการฉลอง 25 พุทธศตวรรษ* ที่อธิบายถึงการใช้พุทธศาสนาเป็นเครื่องมือทางการเมืองของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในทศวรรษ 2490 เพื่อสร้างพลังทางการเมืองให้กับตนเอง อย่างไรก็ดี งานเขียนทั้งสองชิ้นเน้นความสำคัญไปที่พุทธศาสนาและงานเฉลิมฉลอง 25 พุทธศตวรรษในฐานะเครื่องมือทางการเมือง มากกว่าจะลงรายละเอียดไปที่แนวคิดในการวางผังโครงการพุทธมณฑล

บทความนี้จึงเกิดขึ้นจากความสนใจของผู้เขียนที่ต้องการศึกษาถึงมูลเหตุ-ปัจจัยตลอดจนแนวคิดในการวางผังของโครงการจัดสร้างพุทธมณฑล โดยการวิเคราะห์จากหลักฐานร่วมสมัยหลายชิ้น ทั้งหลักฐานชั้นต้น เช่น ภาพถ่าย คำสั่ง ประกาศ และเอกสารรายงานการประชุมต่าง ๆ และเอกสารชั้นรอง เช่น หนังสืออนุสรณ์ งานวิทยานิพนธ์ และบทความทางวิชาการ เพื่อทำความเข้าใจต่อปัจจัยทางการเมืองที่ส่งผลต่อพัฒนาการและรูปแบบของพุทธมณฑลตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน มากกว่าคำอธิบายในแง่มุมของความศรัทธาทางพุทธศาสนาแต่เพียงอย่างเดียว

2. พุทธบุรีมณฑล พ.ศ. 2487

เมื่อครั้งที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีสมัยแรก (พ.ศ. 2481–2487) ได้มีนโยบายสำคัญที่สะท้อนถึงความฝันอันยิ่งใหญ่ในการสร้างรัฐไทยให้เป็นมหาอำนาจของจอมพล ป. พิบูลสงคราม คือการวางผังเมืองและการสร้างเมืองหลวงใหม่ ได้แก่ โครงการผังเมืองใหม่ลพบุรี โครงการนครหลวงสระบุรี โครงการพุทธบุรีมณฑล และโครงการนครบาลเพชรบูรณ์โดยเฉพาะผังนครหลวงใหม่สระบุรีได้ถูกกำหนดสร้างขึ้นมาอย่างมีระบบและยิ่งใหญ่อลังการ เพื่อสอดรับกับความวัฒนาถาวรของประเทศ[7]

หลังจากนั้น รัฐบาลจึงได้ออกพระราชกำหนดจัดสร้างนครหลวง ในวันที่ 22 มิถุนายน พ.ศ. 2485[8] กำหนดเขตที่ดินที่จะถูกเวนคืนเพื่อสร้างนครหลวงใหม่ ซึ่งจากผังนครหลวงใหม่สระบุรีที่ถูกออกแบบในเวลาต่อมา (Fig. 1) จะพบว่ามีความคล้ายคลึงกับผังเมืองของกรุงวอชิงตัน ดีซี (Washington D.C.) เมืองหลวงของสหรัฐอเมริกาเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะโครงข่ายถนนที่โยงใยกันอย่างมีระบบ ครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมดของเมือง รวมถึงบริเวณ “ทุ่นระเบิด” ซึ่งเกิดจากแนวถนนที่เชื่อมโยงสถานที่สำคัญแห่งรัฐเข้าด้วยกัน โดยองค์ประกอบทั้งหมดนี้ถูกวางขึ้นตามผังแม็คมิลลัน (The McMillan Plan) ที่ถูกจัดทำขึ้นใน ค.ศ. 1902 (Fig. 2)

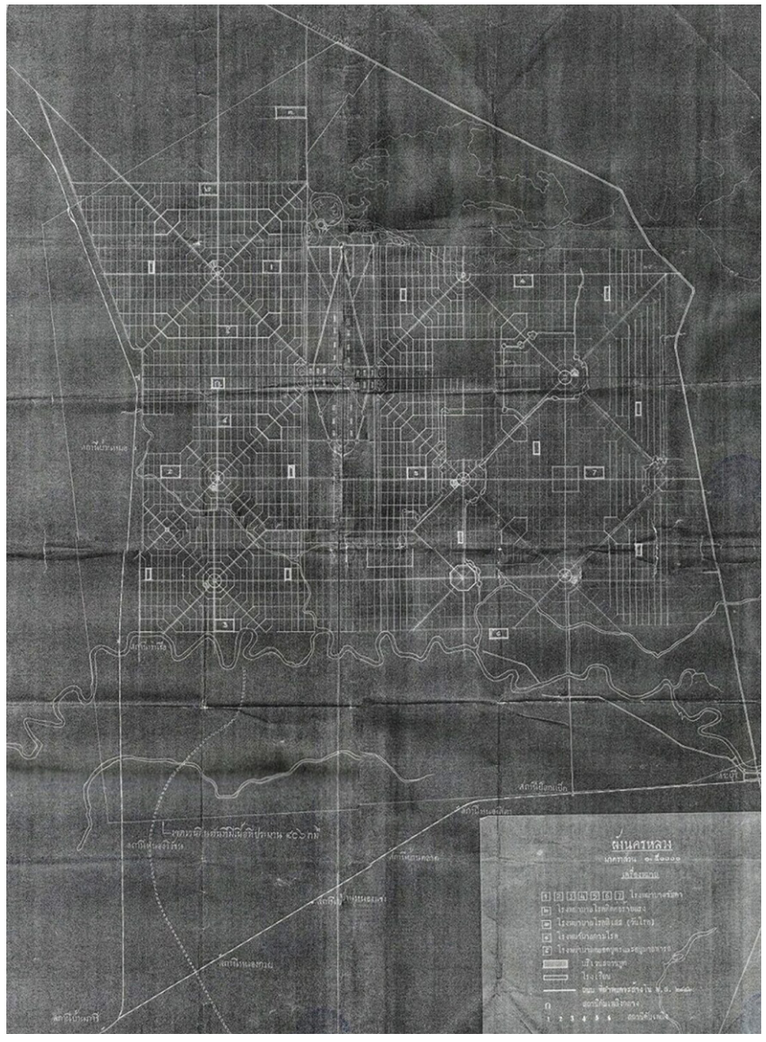

ภาพ 1 / Fig 1

ภาพ 1
ผังนครหลวงใหม่สระบุรี

Fig 1
Plan of Saraburi as the new capital settlement project

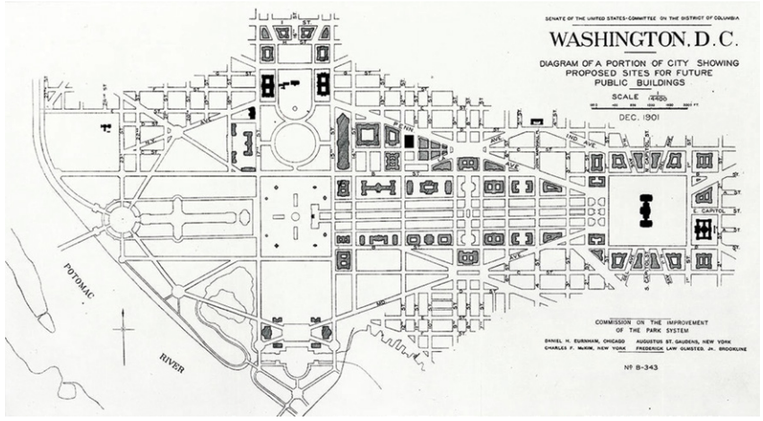

ภาพ 2 / Fig 2

ภาพ 2
ผังแม็คมิลลัน สำหรับกรุงวอชิงตัน ดีซี ค.ศ. 1902

Fig 2
McMillan 1902 plan of Washington, D.C.

อย่างไรก็ตาม ใน พ.ศ. 2486 จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้สั่งยกเลิกโครงการนครหลวงใหม่สระบุรีโดยเปลี่ยนพื้นที่เป้าหมายใหม่เป็น นครบาลเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์แทน เพื่อเตรียมตัวต่อสู้กับญี่ปุ่น[9] แต่ก็ไม่ได้ละทิ้งพื้นที่นครหลวงสระบุรีไปเสียทีเดียว เพราะจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้มีดำริที่จะสถาปนา “พุทธบุรีมณฑล” ขึ้นบริเวณเขาพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี เพื่อให้เป็นนครศักดิ์สิทธิ์แห่งพระพุทธศาสนาและการปฏิบัติศาสนธรรม เป็นที่รวมศาสนวัตถุโบราณทั่วราชอาณาจักร เป็นที่ตั้งแห่งการบริหารพระพุทธศาสนาและคณะสงฆ์ รวมทั้งเป็นนิวาสถานของพุทธมามกะ[10] จากนั้นจึงได้ตรา *พระราชกำหนดจัดสร้างพุทธบุรีมณฑล พุทธศักราช 2487* ออกประกาศในราชกิจจานุเบกษา วันที่ 5 มิถุนายน พ.ศ. 2487[11]

พระราชกำหนดฉบับนี้ได้ถูกอภิปรายคัดค้านอย่างหนักในการประชุมสภาผู้แทนราษฎรหลังจากนั้น ในขณะที่รัฐบาลเองก็ไม่สามารถตอบเหตุผลได้อย่างมีน้ำหนักเพียงพอ โดยเฉพาะประเด็นเรื่องความเร่งด่วนของการตราพระราชกำหนด เป็นผลให้สภาผู้แทนราษฎรลงมติคว่ำร่างพระราชกำหนดด้วยคะแนนเสียง 43 ต่อ 41 นำไปสู่การลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในวันที่ 24 กรกฎาคม พ.ศ. 2487 ซึ่งจอมพล ป. พิบูลสงครามได้ชี้แจงภายหลังสงครามยุติว่า แผนการเรื่องเมืองเพชรบูรณ์และพุทธบุรีมณฑลเป็นแผนต่อต้านญี่ปุ่น โดยจะใช้เมืองเพชรบูรณ์เป็นฐานยุทธศาสตร์ ส่วนพุทธบุรีมณฑลนั้นจะสร้างเป็นเขตปลอดทหาร เพื่อเป็นการกีดขวางญี่ปุ่นทางด้านหน้าของกองทัพภาคที่ 2 แต่ด้วยเวลานั้นญี่ปุ่นอยู่กันเต็มบ้านเต็มเมืองในไทยจึงต้องปกปิดแผนการเป็นความลับ ทำให้รัฐบาลไม่สามารถชี้แจงเหตุผลต่อสภาผู้แทนราษฎรได้[12]

3. พุทธศาสนา: เครื่องมือสร้างความเป็นไทย หลังทศวรรษ 2490

การประกาศลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในวันที่ 24 กรกฎาคม พ.ศ. 2487 นั้น ถือเป็นการสิ้นสุดบทบาททางการเมืองของจอมพล ป. พิบูลสงครามในสมัยแรก ประกอบกับเมื่อนายควง อภัยวงศ์ ได้ขึ้นมาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ได้สั่งปลดจอมพล ป. พิบูลสงครามออกจากตำแหน่งผู้บัญชาการทหารบก ดังนั้นภายหลังปี พ.ศ. 2487 จอมพล ป. พิบูลสงคราม จึงกลายเป็นเพียงนายทหารกองหนุน กลับไปใช้ชีวิตอยู่ที่อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี[13]

แต่แล้วในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2490 พล.ท. ผิน ชุณหะวัณ ได้นำกำลังเข้ายึดอำนาจจากรัฐบาลของ พล.ร.ต. ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ พร้อมกับจัดตั้งกองบัญชาการทหารแห่งประเทศไทยขึ้น โดยไปเชิญจอมพล ป. พิบูลสงครามมาเป็นผู้บัญชาการ[14] จากนั้นได้เชิญนายควง อภัยวงศ์ มาจัดตั้งรัฐบาลบริหารประเทศ กรมขุนชัยนาทนเรนทร[15] ทรงมีความคิดที่จะกีดกันคณะรัฐประหาร รวมถึงกำจัดจอมพล ป. พิบูลสงคราม ออกไปให้พ้นจากการเมือง เมื่อคณะรัฐประหารได้ล่วงรู้ถึงแผนการดังกล่าว จึงได้ปลุกกระแสต่อต้านรัฐบาลและโจมตีกลุ่มรอยัลลิสต์ รวมถึงจัดการเดินขบวนเรียกร้องให้จอมพล ป. พิบูลสงคราม กลับมาเป็นนายกรัฐมนตรีอีกครั้งหนึ่ง[16] และกดดันจนนายควง อภัยวงศ์ ต้องลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในวันที่ 6 เมษายน พ.ศ. 2491 หลังจากนั้นจึงได้มีพระบรมราชโองการแต่งตั้งให้จอมพล ป. พิบูลสงคราม เข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ในวันที่ 8 เมษายน พ.ศ. 2491 ซึ่งเหตุการณ์นี้ได้สร้างความไม่พอใจให้แก่กลุ่มรอยัลลิสต์อย่างมาก และนับเป็นการกลับเข้ามาสู่บทบาททางการเมืองอีกครั้งของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ท่ามกลางปัญหาทางเศรษฐกิจที่เสื่อมถอยหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ตลอดจนความขัดแย้งระหว่างชนชั้นนำและผู้กุมอำนาจทางการเมือง

ความทุกข์ยากจากสงครามโลกครั้งที่ 2 และความปั่นป่วนทางการเมืองที่เพิ่มมากขึ้น เป็นเหตุให้ผู้คนเริ่มแสวงหาที่พึ่งทางใจมากกว่าที่จะฝากความหวังไว้กับรัฐ สถานการณ์ที่ผู้คนต้องเผชิญกับความเดือดร้อนทางเศรษฐกิจก่อให้เกิดความคิดเปรียบเทียบกับเมื่อครั้งที่ “บ้านเมืองยังดี” ภายใต้การปกครองของพระมหากษัตริย์ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ประกอบกับนวนิยายเรื่อง *สี่แผ่นดิน* ซึ่งประพันธ์โดย ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ปัญญาชนที่มีบทบาทสูงในฝ่ายอนุรักษนิยม ยิ่งตอกย้ำให้คนไทยเชื่อว่าการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 ทำให้เมืองไทยเปลี่ยนแปลงไปในทางที่เลวลงทุกทาง[17] สภาวะเช่นนี้นำไปสู่ความเสื่อมสลายต่อความศรัทธาและความนิยมในระบอบประชาธิปไตย และได้เปิดโอกาสให้ความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ศาสนา รวมถึงอุดมการณ์อนุรักษนิยมแบบจารีตได้หวนกลับเข้ามาแทนที่อุดมการณ์ประชาธิปไตยอีกครั้ง

หลังการรัฐประหาร 2490 จอมพล ป. พิบูลสงคราม พยายามที่จะประนีประนอมกับฝ่ายอนุรักษนิยม ด้วยการยินยอมให้ใช้รัฐธรรมนูญฉบับถาวร พ.ศ. 2492 ซึ่งมีสาระสำคัญเป็นการถวายคืนพระราชอำนาจให้แก่พระมหากษัตริย์ โดยสามารถแต่งตั้งองคมนตรีหรือสมาชิกวุฒิสภาได้โดยอิสระ ทั้งยังทรงเป็นผู้บังคับบัญชาสูงสุดของกองทัพ การที่สถาบันพระมหากษัตริย์ได้กลับเข้ามามีบทบาทในสังคมไทยมากขึ้นเช่นนี้ ส่งผลให้พลังของกระแสอนุรักษนิยมเพิ่มสูงมากขึ้นจนถึงระดับที่เริ่มสั่นคลอนอำนาจของผู้นำรัฐบาล ดังนั้นจอมพล ป. พิบูลสงคราม จึงต้องหันกลับมาตอบโต้กับขบวนการอนุรักษนิยมด้วยการสร้างนิยาม *ความเป็นไทยใหม่* ผ่านเครื่องมือ 3 ประการ ได้แก่ วัฒนธรรม ประชาธิปไตย (สมัย 2475) และพุทธศาสนา[18]

นอกจากต้องต่อสู้กับพลังของขบวนการอนุรักษนิยมที่กลับมามีอำนาจทางการเมืองเพิ่มขึ้นแล้ว รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ยังต้องเผชิญกับภัยจากคอมมิวนิสต์ ซึ่งถือเป็น “ศัตรูของชาติ” รูปแบบใหม่ที่เกิดขึ้นหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งภายใต้ข้ออ้างเพื่อต่อต้านคอมมิวนิสต์ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้นำพาประเทศไทยเข้าใกล้สหรัฐฯ มากยิ่งขึ้น ทั้งนี้ต้องบันทึกด้วยว่าสหรัฐอเมริกาได้เริ่มเข้ามาครอบงำทางเศรษฐกิจและการเมืองไทยตั้งแต่ต้นทศวรรษ 2490 ด้วยการทำข้อตกลงทางการทหารเพื่อใช้ประเทศไทยเป็นฐานสำคัญของสหรัฐฯ ในการต่อต้านคอมมิวนิสต์ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้[19] ดังนั้นรัฐบาลสหรัฐฯ จึงเปลี่ยนท่าทีจากเดิมที่เคยต่อต้านจอมพล ป. พิบูลสงคราม มาเป็นการรับรองรัฐบาลใหม่ของไทย พร้อมชื่นชม จอมพล ป. พิบูลสงคราม ว่ามีความเป็นผู้นำ และสหรัฐจะให้การสนับสนุนต่อไป[20] นับเป็นการส่งนัยยะสำคัญไปยังกลุ่มการเมืองต่าง ๆ ว่า สหรัฐฯ นอกจากจะไม่สนับสนุนการโค่นล้มรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามแล้ว ยังต้องการสนับสนุนรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามให้มีความเข้มแข็งด้วย[21]

อย่างไรก็ตาม จอมพล ป. พิบูลสงครามตระหนักดีว่าการเอาชนะฝ่ายคอมมิวนิสต์ ต้องเอาชนะที่ระบบความรู้สึกนึกคิดและจิตใจ ดังนั้น วัฒนธรรม

จึงถูกหยิบขึ้นมาใช้เป็นอาวุธสำคัญในการต่อสู้กับคอมมิวนิสต์[22] โดยหลวงวิจิตรวาทการ ได้กล่าวเน้นในประเด็นนี้ว่า *“ป้อมปราการอันเข้มแข็งสำหรับต้านทานกีดกั้นคอมมิวนิสต์คือ ชาตินิยม[23]”* และเกรงว่าคอมมิวนิสต์จะทำลายหลายสิ่งหลายอย่างที่สำคัญสำหรับ *ความเป็นไทย* ซึ่งการที่จะสร้าง *ความเป็นไทย* ให้ตอบสนองต่อเงื่อนไขและบริบททางการเมืองของไทยที่เปลี่ยนแปลงไปหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยเน้นที่การต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์เป็นหลักนี้ หลวงวิจิตรวาทการได้ใช้วิธี *สร้างลัทธิถือชาติให้ฝังเข้าในจิตใจของตน... ให้คนถือเหมือนศาสนา[24]* โดยหลวงวิจิตรวาทการได้แสดงทัศนะว่า *“ควรให้ความสำคัญแก่ชาติเป็นอันดับหนึ่งและขอร้องทางพระศาสนาให้เข้ามาช่วยชาติในการสร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้า ความสุขสวัสดิ์ ความสงบภายในและความกลมเกลียวเป็นอันหนึ่งอันเดียวของชาติ... ชาติกับศาสนาจะต้องอาศัยซึ่งกันและกัน[25]”* สอดรับกับ *พระยาอนุมานราชธน* ผู้ซึ่งมีผลงานตอบสนองต่อนโยบายชาตินิยมของท่านผู้นำอย่างชัดเจน ได้ชี้ให้เห็นว่าพุทธศาสนาเป็นหัวใจของ *ชาติไทย* และ *ความเป็นไทย[26]* ผลงานตีพิมพ์หลายเรื่องของท่าน เช่น *ชีวิตชาววัด* และ *เทศกาลสงกรานต์* ล้วนแต่สร้างภาพ “เมืองไทยนี้ดีเพราะมีพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ” ให้ซึมลึกเข้าไปฝังอยู่ในความรู้สึกนึกคิดของคนไทยจนกระทั่งปัจจุบัน

ดังนั้นจึงไม่น่าประหลาดใจว่า ตั้งแต่ทศวรรษ 2490 เป็นต้นมา รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม นอกจากจะดำเนินนโยบายสนับสนุนวัฒนธรรมแบบจารีตของฝ่ายอนุรักษนิยมแล้ว ยังได้หยิบยกเอาพุทธศาสนาขึ้นมาเป็นเครื่องมือทางการเมืองด้วย โดยให้ความหมายใหม่แก่พุทธศาสนาใน 2 ด้าน ด้านหนึ่งเป็นสิ่งแทนระบบจารีต ส่วนอีกด้านหนึ่งคือการนำเสนออุดมการณ์ประชาธิปไตย เพื่อสร้างพลังทางการเมืองให้กับตัวจอมพล ป. พิบูลสงครามเอง[27] ดังเห็นได้จากคำกล่าวของท่านถึงพุทธศาสนาไว้ว่า

> *“ชาติกับศาสนาเป็นของคู่กัน เป็นสิ่งที่แยกจากกันไม่ได้ เพราะศาสนาเป็นเครื่องกล่อมเกลาอุปนิสัยและน้ำใจประชาชนให้บำเพ็ญตนและปฏิบัติในสิ่งที่ดีที่ชอบ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ประเสริฐสุด อันมวลมหาประชาราษฎรชาวไทยและประชาชนอื่น ๆ อีกหลายประเทศยึดถืออยู่ เป็นศาสนาที่ทันสมัยอยู่เสมอและยิ่งประเทศไทยเป็นประเทศประชาธิปไตยด้วยแล้ว พระพุทธศาสนาจึงเป็นศาสนาที่เหมาะสมด้วยประการทั้งปวง เพราะเป็นหลักของการปกครองระบอบประชาธิปไตย[28]”*

4. งานฉลอง 25 พุทธศตวรรษ และโครงการจัดสร้างพุทธมณฑล

การครบรอบ 25 พุทธศตวรรษแห่งพุทธศาสนา ถือเป็นวาระสำคัญยิ่งสำหรับประเทศที่นับถือพุทธศาสนา เนื่องจากเป็นระยะเวลาที่พุทธศาสนาเจริญยั่งยืนมาครบ 2,500 ปี นับจากพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน ดังนั้นจึงมีการเตรียมจัดงานฉลองวาระสำคัญนี้ขึ้นในหลายประเทศ เช่น ไทย ลาว กัมพูชา พม่า ลังกา และอินเดีย โดยในลังกาและอินเดียจะเรียกงานฉลอง 25 พุทธศตวรรษนี้ว่า *พุทธชยันตี[29]* ซึ่งรัฐบาลไทยได้ส่งคณะสงฆ์และผู้ติดตามไปร่วมงานฉลองพุทธชยันตีที่ลังกาด้วย เมื่อคณะสงฆ์เดินทางกลับถึงประเทศไทยแล้วได้จัดทำข้อเสนอถึงแนวทางดำเนินการสำหรับการจัดงานฉลอง 25 พุทธศตวรรษ ต่อรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม[30]

เป็นที่น่าสังเกตว่า จอมพล ป. พิบูลสงครามได้ให้ความสำคัญกับปี พ.ศ. 2500 เป็นพิเศษ สาเหตุเพราะนอกจากพุทธศาสนาจะมีอายุครบ 2,500 ปีแล้ว ยังเป็นปีที่ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย (ซึ่งจอมพล ป. พิบูลสงครามมีส่วนสำคัญในการสถาปนาขึ้นในสังคมไทย) จะมีอายุครบ 25 ปี อีกทั้งในปีดังกล่าว จอมพล ป. พิบูลสงครามเองก็จะมีอายุครบ 60 ปีพอดี[31] ดังนั้น รัฐบาลจึงต้องจัดงานเฉลิมฉลอง 25 พุทธศตวรรษอย่างยิ่งใหญ่ เสมือนกับได้ฉลองทั้งพุทธศาสนา รัฐธรรมนูญ และทำบุญอายุจอมพล ป. พิบูลสงครามไปในคราวเดียวกันโดยจอมพล ป. พิบูลสงครามได้เสนอต่อที่ประชุมคณะรัฐมนตรีในวันที่ 9 เมษายน พ.ศ. 2495 ว่า *“บัดนี้จวนจะถึงกึ่งพุทธกาลแล้ว สมควรจะได้เตรียมการจัดงานฉลอง และรื้อฟื้นโครงการพุทธบุรีมณฑลขึ้นมาใหม่[32]”* นับเป็นครั้งแรกที่โครงการพุทธบุรีมณฑลถูกกล่าวถึงอีกครั้ง หลังจากที่ถูกพับเก็บไปตั้งแต่ปี พ.ศ. 2487

อย่างไรก็ดี ตามความเชื่อของไทยดั้งเดิมในคติ “ปัญจอันตรธาน” หรือความเสื่อมสูญของพุทธศาสนา 5 ขั้น ได้ระบุอายุพระศาสนาไว้ 5,000 ปีหลังพุทธปรินิพพาน[33] ชาวไทยจึงเรียกปี พ.ศ. 2500 ว่า “กึ่งพุทธกาล” ซึ่งมีความหมายในทางลบมากกว่าความเป็นมงคล จอมพล ป. พิบูลสงครามจึงได้มอบหมายให้นายสุชีพ ปุญญานุภาพ[34] เขียนบทความปฏิเสธความเชื่อเรื่องการเสื่อมของพุทธศาสนา โดยอธิบายว่า การกำหนดอายุเวลานี้ไม่มีปรากฏในพระไตรปิฎก อายุพระพุทธศาสนาที่ระบุว่า 5,000 ปี เป็นเพียงถ้อยคำของอาจารย์รุ่นหลัง[35] พร้อมกับให้กรมการศาสนาออกประกาศชี้แจงและเชิญชวนประชาชนใช้ชื่อเรียกของงานครั้งนี้ว่า “งานฉลอง 25 พุทธศตวรรษ” แทนคำว่า “กึ่งพุทธกาล” ซึ่งมีความหมายไม่ถูกต้อง[36]

ภาพ 3 / Fig 3

ภาพ 4 / Fig 4

กำหนดการจัดงานฉลอง 25 พุทธศตวรรษ ระหว่างวันที่ 12–18 พฤษภาคม พ.ศ. 2500 ได้ถูกตระเตรียมให้ออกมาเป็นงานที่ยิ่งใหญ่ มีการแต่งตั้งคณะกรรมการจัดงาน เรียกว่า “คณะกรรมการจัดงานฉลอง 25 พุทธศตวรรษ” โดยมี พล.ต.อ. เผ่า ศรียานนท์ เป็นประธานกรรมการ มีการจัดกิจกรรมซึ่งผูกโยงอยู่กับพื้นที่สำคัญทางพุทธศาสนา เช่น มณฑลพิธีท้องสนามหลวง (กรุงเทพฯ) พระปฐมเจดีย์ (นครปฐม) พระพุทธบาท (สระบุรี) เป็นต้น โดยเฉพาะบริเวณมณฑลพิธีท้องสนามหลวง ได้มีการจำลองโครงการพุทธมณฑลที่จะก่อสร้างในอนาคตไว้ทางทิศเหนือของสนามหลวง ขณะที่ทางด้านทิศใต้ เป็นพลับพลามณฑลพิธีชั่วคราว (Fig. 3) สามารถจุคนได้ 7,000 คน[37] ภายในจัดแสดงภาพปูชนียสถานทางศาสนาที่สำคัญ ภาพถ่ายทางศาสนา ภาพเขียนพุทธประวัติ ฯลฯ ตรงกลางระหว่างแบบจำลองโครงการพุทธมณฑลและพลับพลามณฑลพิธีชั่วคราว เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปจำลองแบบพุทธมณฑลสูง 3.50 เมตร (Fig. 4)

อย่างไรก็ตาม ความพยายามของจอมพล ป. พิบูลสงครามในการใช้งานฉลอง 25 พุทธศตวรรษ เป็นเครื่องมือในการเสริมสร้างอำนาจทางการเมืองให้แก่ตนเองนั้น กลับถูกฝ่ายอนุรักษนิยมมองว่าเป็นการแข่งบารมีกับสถาบันกษัตริย์[38] เช่น การใช้พื้นที่ท้องสนามหลวงในการจัดงาน หรือการนำเรือพระที่นั่งซึ่งใช้เฉพาะพระราชพิธีของกษัตริย์มาเป็นส่วนหนึ่งของงานฉลองฯ ที่ผู้จัดเป็นเพียงสามัญชน อีกทั้งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ยังมิได้เสด็จมาทรงเป็นประธานในพิธี แต่โปรดเกล้าฯ ให้พระวรวงศ์เธอกรมหมื่นพิทยลาภพฤติยากร ประธานองคมนตรีเป็นผู้แทนพระองค์ นอกจากนี้พรรคประชาธิปัตย์ยังแสดงตนเป็นปรปักษ์กับงานนี้โดยการปฏิเสธการเข้าร่วมงาน ขณะที่หนังสือพิมพ์ สยามรัฐ ของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้เขียนวิจารณ์โครงการสร้างพุทธมณฑลเนื่องในวาระฉลอง 25 พุทธศตวรรษ ว่า *เป็นไปเพื่อเชิดชูกลุ่มบุคคลใดบุคคลหนึ่งเท่านั้น แต่ยกเอาอายุแห่งพระพุทธศาสนามาเป็นข้ออ้าง*[39]

ภาพ 3
พลับพลามณฑลพิธีชั่วคราว ณ ท้องสนามหลวง

Fig 3
A temporary ceremonial pavilion at Sanam Luang (Phra Men Ground)

ภาพ 4
พระพุทธรูปพระประธานพุทธมณฑลจำลองแบบพุทธลีลา ประดิษฐาน ณ ท้องสนามหลวง

Fig 4
The walking Buddha statue, a replica of the principal statue in Phutthamonthon, is installed at Sanam Luang (Phra Men Ground).

ในโอกาสฉลอง 25 พุทธศตวรรษนี้ รัฐบาลได้ดำริโครงการสำคัญขึ้นมา 3 โครงการ ได้แก่ โครงการจัดสร้างพุทธมณฑล โครงการด้านสาธารณูปโภค และโครงการด้านศาสนาและวัฒนธรรม โดยโครงการจัดสร้างพุทธมณฑลเกิดจากดำริของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่เห็นว่าควรจะสร้างปูชนียสถานอันหนึ่งให้มีความยิ่งใหญ่กว่าปูชนียสถานใด ๆ ที่เคยสร้างมาเพื่อเป็นอนุสรณ์แห่งความศรัทธาของพุทธศาสนิกชนต่อพระพุทธศาสนา โดยเรียกปูชนียสถานนี้ว่า *พุทธบุรี* อันจะเป็นแหล่งรวมพุทธประวัติและบัญญัติต่าง ๆ ตลอดจนเป็นพิพิธภัณฑ์ทางพุทธศาสนา โดยจะมีการสร้างพระพุทธรูปขึ้นมาองค์หนึ่งในรูปแบบนั่งขัดสมาธิเพชร ประดิษฐานอยู่เหนืออาสน์ศิลาขนาดใหญ่ ทางด้านขวาของพระพุทธรูปจะเป็นภาพแกะสลักพุทธประวัติ ทางด้านซ้ายจะเป็นจารึกประวัติการปกครอง ในขณะที่ด้านหลังจะเป็นพิพิธภัณฑ์ทางศาสนา[40] ซึ่งต่อมาในปี พ.ศ. 2497 คณะรัฐมนตรีได้ลงมติให้เปลี่ยนชื่อจาก *พุทธบุรี* มาเป็น *พุทธมณฑล* และเปลี่ยนแบบพระพุทธรูปจากนั่งขัดสมาธิเพชรมาเป็นพระพุทธรูปปางลีลา โดยเลือกที่ดินบริเวณริมคลองมหาสวัสดิ์ ตำบลศาลายา อำเภอนครชัยศรี และ ตำบลบางระกำ อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม จำนวน 2,500 ไร่ เป็นที่ตั้งของพุทธมณฑล[41] จากนั้นรัฐบาลได้ออกพระราชกฤษฎีกากำหนดเขตที่ดินในบริเวณที่ที่จะเวนคืนในท้องที่อำเภอสามพรานและอำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม พ.ศ. 2497 โดยระบุในตอนท้ายว่า *พื้นที่บริเวณดังกล่าวนี้ มีเนื้อที่กว้างขวาง สะดวกต่อการคมนาคมทั้งทางบกและทางน้ำ เหมาะสมที่จะกำหนดไว้เป็นบริเวณพุทธมณฑล* [42] และมีแผนที่แนบท้ายพระราชกฤษฎีกาฯ (Fig. 5)

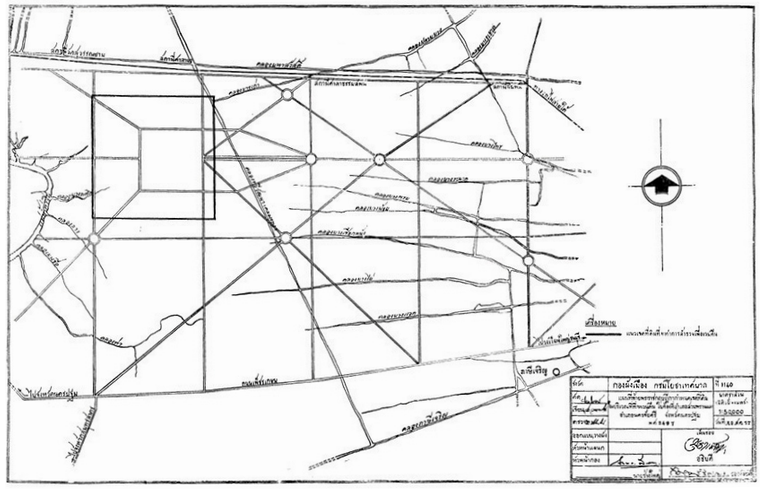

ภาพ 5 / Fig 5

ภาพ 5
แผนที่แนบท้ายพระราชกฤษฎีกากำหนดเขตที่ดินในบริเวณที่ที่จะเวนคืนเพื่อสร้างพุทธมณฑล

Fig 5
The map under the Royal Decree on demarcation of the area expropriation for Phutthamonthon

ทั้งนี้โครงการ *พุทธมณฑล* ตามความเข้าใจของคนทั่วไปนั้น อาจจะหมายถึงการสร้างตัวพุทธมณฑลในบริเวณที่ดินรูปสี่เหลี่ยมขนาด 2,500 ไร่ แต่ในความหมายของรัฐบาล (ในสมัยนั้น) แล้ว มีขอบเขตมากกว่านั้น โดยหมายถึงการพัฒนาที่ดินตลอดแนวถนนฝั่งเหนือของถนนเพชรเกษม ตั้งแต่บางแคไปจนถึงนครชัยศรี ดังนั้นจึงมีการจัดซื้อที่ดินเพื่อตัดถนนย่อยจากถนนเพชรเกษมเข้าไปทั้งหมด 8 สาย นับตั้งแต่ถนนพุทธมณฑลสาย 1 ที่ตำบลบางแค ไปจนถึงสายที่ 8 คือถนนเข้าที่ว่าการอำเภอนครชัยศรี มีความยาวรวมทั้งสิ้น 58.516 กิโลเมตร[43]

หากพิจารณาจากแผนที่แนบท้ายพระราชกฤษฎีกา จะพบว่ามีแนวถนนซอยซึ่งแยกออกจากถนนเพชรเกษมในแนวเหนือ-ใต้ เรียงตัวในระยะห่างที่เท่า ๆ กัน ตั้งแต่เขตบางแคจนถึงนครชัยศรี ซึ่งหากนำมาเทียบเคียงกับแผนที่แสดงแนวถนนสายต่าง ๆ ของโครงการพุทธมณฑล (Fig. 6) ทำให้สันนิษฐานได้ว่าแนวถนนเหล่านั้นก็คือ ถนนพุทธมณฑลสายที่ 1–8 และถ้าหากพิจารณาในภาพรวมของผังเมืองนี้ ถึงแม้จะไม่ได้ลอกแบบโครงข่ายถนนอันละเอียดซับซ้อนมาจากผังนครหลวงใหม่สระบุรีทั้งหมด แต่ก็ไม่อาจปฏิเสธได้ว่ารูปแบบการวางผังที่ปรากฏได้รับอิทธิพลจากแนวคิดแบบ City Beautiful เช่นเดียวกับผังนครหลวงใหม่สระบุรี เช่น มีการกำหนดองค์พระประธานและพื้นที่สาธารณะโดยรอบเป็นเสมือนอนุสาวรีย์บนแกนกลางของผังทุ่นระเบิด (เช่นเดียวกับผังกรุงวอชิงตัน ดีซี) มีถนนอุทยานเป็นถนนสายใหญ่พุ่งตรงจากพุทธมณฑล เชื่อมต่อสถานที่สำคัญเข้ากับพื้นที่อื่น ๆ มีถนนพุทธมณฑลสายต่าง ๆ ซึ่งถูกวางในแนวขนานกันอย่างเป็นระบบ โดยจุดที่ตัดกับถนนแนวทะแยงจะถูกกำหนดให้เป็นที่ตั้งของอนุสาวรีย์และพื้นที่สาธารณะขนาดรองของเมือง

ภาพ 6
แผนที่แสดงพุทธมณฑลและถนนสายต่าง ๆ

Fig 6
Map showing Phutthamonthon's location and roads

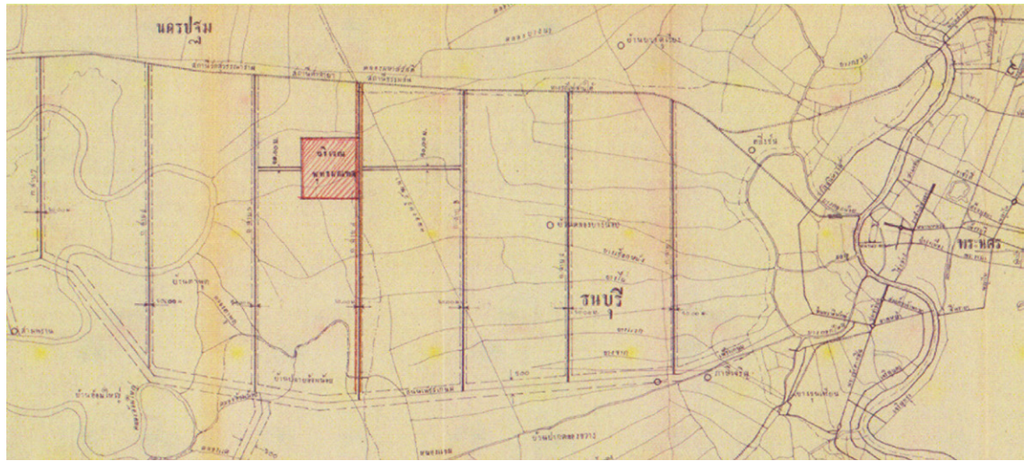

ภาพ 6 / Fig 6

ข้อสนับสนุนอีกประการหนึ่ง ถึงการใช้แนวคิด City Beautiful ในการวางผังโครงการพุทธมณฑล คือ การที่คณะรัฐมนตรีมีมติ เมื่อวันที่ 12 เมษายน พ.ศ. 2497 กำหนดเขตถนนตามโครงการพุทธมณฑลทุกสายไว้กว้าง 120 เมตร โดยจัดทำเป็นถนน 40 เมตร และใช้ปลูกสร้างอาคารสงเคราะห์ริมถนน 2 ข้าง ข้างละ 40 เมตร[44] ซึ่งเป็นลักษณะถนนแบบบูเลอวาร์ด (boulevard) อันเป็นองค์ประกอบสำคัญในการวางผังเมืองตามแนวทาง City Beautiful แต่ด้วยขนาดที่ใหญ่โตจึงเกิดข้อร้องเรียนจากราษฎรเจ้าของที่ดินหลายครั้ง โดยเจ้าของที่ดินบางรายไม่ยอมขายที่ดินให้เพราะเกรงว่ารัฐจะสร้างอาคารสงเคราะห์บังถนน กีดกันสิทธิของเจ้าของที่ดิน ถึงแม้คณะกรรมการจัดสร้างพุทธมณฑลได้ยืนยันว่า จะไม่ตัดสิทธิในการทำถนนเชื่อมจากถนนสายต่าง ๆ เข้าไปในที่ดินของราษฎร แต่ขอคงความกว้างถนนไว้ 120 เมตร ตามเดิม[45] อย่างไรก็ตาม ราษฎรเจ้าของที่ดินก็ยังไม่พอใจและดำเนินการร้องเรียนต่อเนื่องมา จนกระทั่งวันที่ 10 กรกฎาคม พ.ศ. 2505 ที่ประชุมคณะรัฐมนตรีจึงมีมติเห็นชอบตามข้อเสนอของคณะกรรมการดำเนินการและประสานงานจัดสร้างพุทธมณฑลดังนี้[46] (1) ถนนตามโครงการพุทธมณฑลทุกสายให้ถือกว้าง 50 เมตร ยกเว้นสายอักษะ ให้คงความกว้าง 90 เมตรตามเดิม (2) ยกเลิกการสร้างอาคารสงเคราะห์ทั้ง 2 ข้างถนน และให้ใช้กฎหมายควบคุมการก่อสร้างอาคารทั้ง 2 ข้างถนนทุกสาย (3) ที่ดินที่ซื้อไว้แล้วส่วนที่เกินกว่า 50 เมตร ให้คืนเจ้าของเดิมไป และเรียกเงินที่ชำระไปแล้วส่วนเกินคืน

5. พุทธมณฑลเพื่อฉลอง 25 ศตวรรษแห่งพระพุทธศาสนา (พ.ศ. 2495–2503)

ในการประชุมครั้งแรกของคณะกรรมการจัดงานฉลอง 25 พุทธศตวรรษ เมื่อวันที่ 31 กรกฎาคม พ.ศ. 2497 ที่ประชุมได้มีมติเกี่ยวกับการก่อสร้างพุทธมณฑลว่า

> *"เห็นควรสร้างเป็นพุทธมณฑลในบริเวณกลางแจ้ง ท่ามกลางพุทธมณฑลจะสร้างองค์พระพุทธรูปขนาดใหญ่ประดิษฐานไว้ ทางบริเวณด้านขวาแห่งพุทธมณฑลให้มีรูปแกะสลักและจำหลักเป็นภาพบนแผ่นศิลาหรือหินอ่อน แสดงถึงพุทธประวัติ พุทธบัญญัติ และพุทธานุศาสน์ต่าง ๆ ทางบริเวณด้านซ้ายมีภาพแกะสลักทำนองเดียวกัน แสดงถึงประวัติศาสตร์ของชาติไทย ทางบริเวณเบื้องหลังจัดเป็นพิพิธภัณฑ์ทางพระพุทธศาสนา ภายในบริเวณจัดทำเป็นที่ร่มเย็นดังเช่น มฤคทายวัน*

สำหรับสัตว์จตุบาททั้งปวงจะได้อาศัยโดยปลอดภัย และจะจัดปลูกต้นไม้ที่มีความสำคัญทางพุทธศาสนาไว้ด้วย พื้นที่รอบนอกบริเวณพุทธมณฑลจะจัดปรับปรุงให้มีผังเมืองที่เหมาะสม สร้างทางคมนาคมให้สะดวกแก่ผู้จะมานมัสการทุกด้าน[47]"

หลังจากนั้นก็ได้มีการดำเนินการปรับพื้นที่เพื่อก่อสร้างพุทธมณฑลต่อเนื่องมาโดยลำดับ จนกระทั่งวันที่ 29 กรกฎาคม พ.ศ. 2498 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินประกอบรัฐพิธีก่อพระฤกษ์ ณ ตำแหน่งฐานพระพุทธรูป พระประธานพุทธมณฑล ซึ่งในปีเดียวกันนั้นก็ได้มีการตัดถนนพุทธมณฑลสาย 4 ขึ้น โดยตัดแยกจากถนนเพชรเกษมเข้ามา ถือเป็นถนนรถยนต์สายแรกที่เกิดขึ้นเข้าถึงพื้นที่ที่เป็นอำเภอพุทธมณฑลในปัจจุบัน[48] ที่นำพาความเจริญจากเมืองหลวงเข้าไปสู่พื้นที่บริเวณตำบลศาลายา

นอกจากนี้ รัฐบาลยังตั้งคณะอนุกรรมการต่าง ๆ เพื่อเป็นคณะทำงานดำเนินการจัดสร้างพุทธมณฑลรวม 6 คณะ ได้แก่ (1) คณะอนุกรรมการพิจารณาวางผังพุทธมณฑล (2) คณะอนุกรรมการพิจารณาออกแบบองค์พระพุทธรูป พุทธประวัติ พุทธบัญญัติ และพุทธานุศาสน์ (3) คณะอนุกรรมการพิจารณาประวัติศาสตร์ของชาติไทย (4) คณะอนุกรรมการพิจารณาพิพิธภัณฑ์ทางพระพุทธศาสนา (5) คณะอนุกรรมการรับเงินทุนและสิ่งของสมทบในการสร้างพระพุทธรูปและพุทธมณฑล และ (6) คณะอนุกรรมการจัดสร้างพระเครื่อง โดยการวางผังพุทธมณฑลถือเป็นหน้าที่ของคณะอนุกรรมการพิจารณาวางผังพุทธมณฑล มีพันเอก หลวงบุรกรรมโกวิท อธิบดีกรมโยธาเทศบาล ในขณะนั้นเป็นประธานโดยได้ออกแบบวางผังพุทธมณฑลบนพื้นที่ดินสี่เหลี่ยมขนาด 2,500 ไร่ ด้านหน้าติดกับถนนพุทธมณฑลสาย 4 มีกำแพงล้อมบริเวณรอบนอกทั้ง 4 ด้าน ความยาวทั้งสิ้น 7,500 เมตร ส่วนภายในด้านหลังกำแพงมีถนนกว้าง 6 เมตร ล้อมรอบบริเวณทั้ง 4 ด้าน ถัดจากถนนเข้าไปเป็นคูน้ำกว้าง 60 เมตร โดยรอบทั้ง 4 ด้านเช่นกัน

ตำแหน่งทางเข้า-ออก พุทธมณฑล มี 2 ทาง อยู่บริเวณด้านหน้า โดยเชื่อมกับถนนสายใหญ่ที่กว้าง 80 เมตร ซึ่งถูกตัดไปเชื่อมกับถนนเพชรเกษม ตรงกลางรถสามารถวิ่งได้ 8 คัน ขนาบด้วยถนน 2 ข้างโดยมีทางเท้าคั่น รถวิ่งได้ข้างละ 6 คัน แล้วจึงเป็นบาทวิถี[49] เมื่อเข้าสู่พุทธมณฑล ระหว่างทางเข้า-ออก จะมีสระบัวรูปสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่ (ต่อมาได้มีการสร้างวิหารลงกลางพื้นที่ที่เป็นสระบัวนี้) ถัดจากสระบัวเข้ามาเป็นปริมณฑลอันเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปพระประธานพุทธมณฑล สูง 2,500 นิ้ว ล้อมรอบด้วยคูน้ำสามด้าน กว้าง 100 เมตร หลังองค์พระมีน้ำพุ 4 แฉก ขุดคลองเป็นรูปใบเสมา หลังพระพุทธรูป

เป็นระเบียงวงรอบสี่ด้านสำหรับเป็นที่ตั้งพิพิธภัณฑ์ทางพระพุทธศาสนา ส่วนอาคารประกอบฐานพระพุทธรูปใช้เป็นที่ตั้งของหอสมุดกลางทางพระพุทธศาสนาระหว่างชาติ[50] (Fig. 7) ซึ่งคณะกรรมการวางผังพุทธมณฑลได้จำลองผังตามรูปแบบที่กล่าวมาโดยสร้างพุทธมณฑลจำลองขึ้นที่ด้านเหนือของท้องสนามหลวงเพื่อให้พุทธศาสนิกชนเข้าชมในระหว่างงานฉลอง 25 พุทธศตวรรษ (Fig. 8)

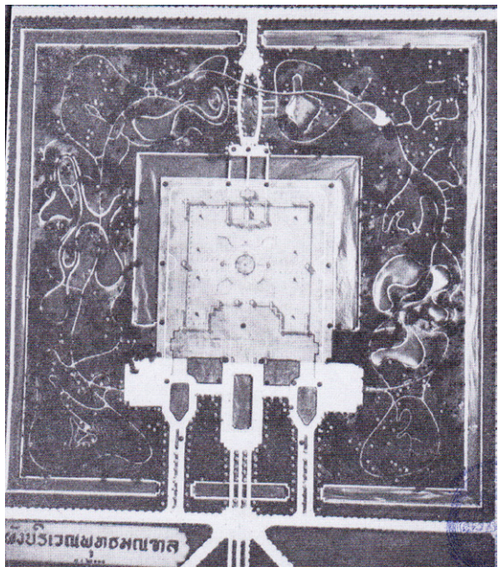

ภาพ 7 / Fig 7

ภาพ 7
แบบจำลองผังบริเวณพุทธมณฑลก่อน พ.ศ. 2500

Fig 7
Site plan of Phutthamonthon before 1957

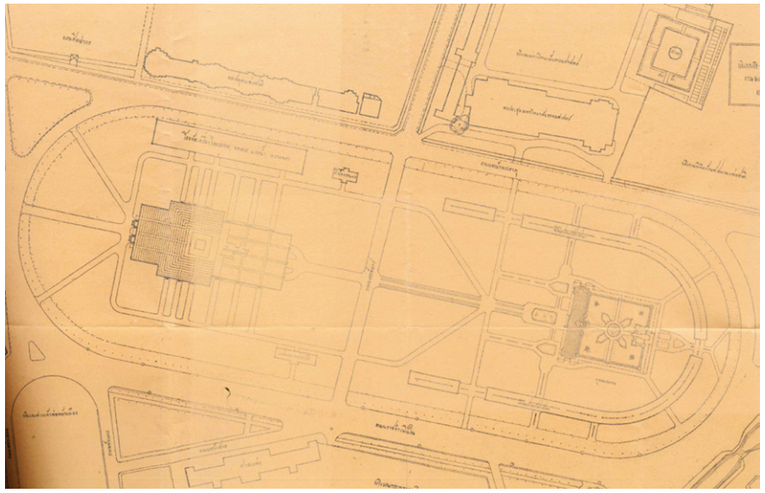

ภาพ 8 / Fig 8

ภาพ 8
แบบผังบริเวณพุทธมณฑลจำลองที่ท้องสนามหลวง

Fig 8
Plan of the replica of Phutthamonthon at Sanam Luang (Phra Men Ground)

สิ่งที่ทำควบคู่กันไปกับการวางผังพุทธมณฑล คือการจัดสร้างพระพุทธรูปประธานพุทธมณฑล ซึ่งอยู่ภายใต้การดำเนินงานของอนุกรรมการพิจารณาออกแบบองค์พระพุทธรูป พุทธประวัติ พุทธบัญญัติ โดยมีปลัดกระทรวงวัฒนธรรมเป็นประธาน[51] ซึ่งในเบื้องต้นนั้น ได้มีการกำหนดความสูงของพระพุทธรูปประธานพุทธมณฑลอยู่ที่ 2,500 นิ้ว (62.05 เมตร) ในลักษณะปางลีลา ก่อสร้างด้วยคอนกรีตเสริมเหล็กแล้วหุ้มด้วยทองแดงหรือประดับกระจก โดยมอบหมายให้ศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี แห่งกรมศิลปากร เป็นผู้ออกแบบและปั้นหุ่นพระพุทธรูปขึ้นตามแบบดังกล่าว ทั้งนี้ในที่ประชุมได้มีข้อถกเถียงในเรื่องรูปแบบของพระพุทธรูป ซึ่งศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี ได้เสนอความเห็นว่า พระพุทธรูป ควรจะเป็นแบบ Idealistic เนื่องจากไม่ใช่องค์พระพุทธเจ้าจริง เป็นเพียงสิ่งแทนพระธรรมคำสั่งสอนของพระองค์ท่านเท่านั้น ในขณะที่หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์เสนอว่า ควรจะเป็นแบบพระพักตร์ในหลวงองค์ปัจจุบัน (รัชกาลที่ 9) เพื่อเป็นอนุสรณ์ว่าได้สร้างขึ้นในสมัยของพระองค์ แต่ท้ายที่สุดที่ประชุมได้ลงความเห็นว่า พระพักตร์ควรมีลักษณะแบบคนไทยไม่ควรเอาเหมือนใคร[52] และได้มอบหมายให้ศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี ปั้นแบบมาเสนอต่อที่ประชุม

กระทั่งเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2498 ศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี ได้ปั้นแบบตัวอย่างองค์พระพุทธรูปมา 4 แบบ ซึ่งที่ประชุมคณะอนุกรรมการฯ ได้คัดเลือกไว้แบบหนึ่งซึ่งเป็นพระพุทธรูปปางลีลา มีพระเกตุมาลาเป็นเปลวสูงเหนือพระเศียร ทรงห่มจีวรเฉวียงบ่า พาดสังฆาฏิ อยู่ในท่าย่างพระบาทและมีบัวรองพระบาท (Fig. 9) โดยคณะอนุกรรมการฯ ได้ให้ทำการปั้นขยายองค์พระจากรูปต้นแบบซึ่งสูง 2.14 เมตร เป็น 3.50 เมตร เพื่อนำไปประดิษฐานณ มณฑลพิธีท้องสนามหลวง ในงานฉลอง 25 พุทธศตวรรษ (Fig. 4)

ส่วนที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือการจัดทำประวัติศาสตร์ชาติไทยซึ่งอยู่ในความรับผิดชอบของคณะอนุกรรมการพิจารณาประวัติศาสตร์ของชาติไทย โดยมีพล.อ. มังกร พรหมโยธี เป็นประธานอนุกรรมการ ได้นำเสนอแนวทางการดำเนินการว่า จะทำเป็นภาพสลักสูง 2 เมตร[53] แสดงลำดับเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์ชาติไทยจำนวน 59 ภาพ โดยให้นายจิตร์ บัวบุศย์ ร่างมา 30 ภาพ เพื่อนำเสนอต่อที่ประชุม ซึ่งที่ประชุมให้ความเห็นว่าเรื่องราวการสู้รบระหว่างไทยกับพม่าเมื่อสมัยก่อนนั้น รบกันเพราะพระมหากษัตริย์ ประชาชนไม่มีความกินแหนงแคลงใจระหว่างชาติเลย จึงสามารถนำเสนอได้โดยไม่ต้องนึกถึงการเมือง แต่ภาพตอนหลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครองปี 2475 อย่าเพิ่งทำ เพราะเป็นเหตุการณ์ใหม่ ๆ

ภาพ 9 / Fig 9

ภาพ 9
พระพุทธรูปองค์ต้นแบบ

Fig 9
The prototype Buddha statue

ควรทำถึงตอนพระราชทานรัฐธรรมนูญก็พอแล้ว ที่เหลือปล่อยให้คนรุ่นหลังทำต่อจะเหมาะกว่า[54] นอกจากนี้ พล.อ. มังกร พรหมโยธี ยังประสงค์ให้ทำเป็นรูปปลาสเตอร์แล้วส่งไปแกะสลักด้วยหินอ่อนที่อิตาลี แต่เนื่องจากต้องใช้เวลามากเกรงจะไม่ทัน ที่ประชุมจึงมีมติในภายหลังให้หล่อปลาสเตอร์ไว้แล้วจึงให้มหาวิทยาลัยศิลปากรทำการแกะสลักหินอ่อน[55] หลังจากแสดงในงานฉลอง 25 พุทธศตวรรษแล้ว จะถูกนำไปติดทางด้านซ้ายของพุทธมณฑล

อย่างไรก็ตาม แม้งานฉลอง 25 พุทธศตวรรษจะได้เสร็จสิ้นไปแล้ว แต่ปรากฏว่าการดำเนินงานจัดสร้างพุทธมณฑลกลับไม่เสร็จตามเป้าหมายที่วางไว้ ซึ่งเหตุผลสำคัญมาจากสถานการณ์ทางการเมืองที่กำลังเกิดความขัดแย้งอย่างหนัก จนนำไปสู่การทำรัฐประหารโดยจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ ในวันที่ 16 กันยายน พ.ศ. 2500 ทำให้จอมพล ป. พิบูลสงคราม ต้องลี้ภัยไปยังกัมพูชาในวันเดียวกันนั้น และไม่สามารถกลับมามีบทบาททางการเมืองได้อีกเลย

6. พุทธมณฑลในยุคเปลี่ยนผ่าน หลังสิ้นอำนาจจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ. 2500–2520)

หลังจากจอมพล ป. พิบูลสงครามถูกยึดอำนาจ ผู้นำรัฐบาลคนต่อมาคือ นายพจน์ สารสิน (พ.ศ. 2500-2501) ซึ่งเป็นรัฐบาลชั่วคราว มีอายุเพียงแค่ 3 เดือน 5 วัน ถึงแม้จะไม่มีผลงานอะไรโดดเด่นนัก แต่ก็ได้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการจัดสร้างพุทธมณฑลเพื่อดำเนินการจัดสร้างพุทธมณฑลต่อไป โดยให้ พล.ท. ประภาส จารุเสถียร รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย เป็นประธาน

การดำเนินงานจัดสร้างพุทธมณฑลระหว่าง พ.ศ. 2500–2503 นั้น มีความคืบหน้าไม่มากนัก ส่วนใหญ่จะเป็นการเจรจาจัดซื้อที่ดินเพื่อให้ได้ครบ 2,500 ไร่ ซึ่งขณะนั้นซื้อได้แล้ว 2,205 ไร่ 96 ตารางวา เจ้าของที่ดินยังไม่ยอมขายอีก 5 ราย (294 ไร่ 3 งาน) ในขณะที่แผนผังก่อสร้างพุทธมณฑลได้จัดทำและประมูลราคาก่อสร้าง ตลอดจนทำพิธีวางศิลาฤกษ์เสร็จเรียบร้อยแล้ว แต่ยังไม่ได้เริ่มก่อสร้างเพราะยังไม่มีงบประมาณ[56]

กระทั่งไตรมาสสุดท้ายของปี พ.ศ. 2503 ได้มีการจัดประชุมคณะกรรมการจัดสร้างพุทธมณฑลขึ้นเพื่อพิจารณาการก่อสร้างองค์พระพุทธรูปและผังพุทธมณฑล โดยในที่ประชุมมีลงความเห็นให้ปรับรายละเอียดดังนี้

1) ลดขนาดความสูงของพระพุทธรูปพระประธานลงจากเดิม 2,500 นิ้ว (62.05 เมตร) เหลือเพียง 2,500 เซนติเมตร (25 เมตร)
2) ลานด้านหน้าองค์พระฯ ควรพูนดินขึ้นเป็นเนินให้เป็นทางลาดเพื่อให้รถยนต์วิ่งขึ้นลงได้สองทาง
3) ยกเลิกการสร้างวิหารคตรอบด้านใน เพราะวิหารคตที่มีความยาวมากจะเป็นภาระในการซ่อมแซมภายหน้า และให้ย้ายพิพิธภัณฑ์ศาสนาไปไว้ด้านหลัง แทนที่จะเข้ามาอยู่ด้านใน
4) ภาพพุทธประวัติ พุทธบัญญัติ และพุทธานุศาสน์ มีอย่างละ 45 ภาพ รวม 90 ภาพ โดยถือหลัก 45 ปีที่พระพุทธเจ้าทรงประกาศพระพุทธศาสนา ให้ติดตั้งทางด้านขวาขององค์พระพุทธรูป ส่วนภาพประวัติศาสตร์ชาติไทยให้มี 90 ภาพเท่ากัน และติดตั้งทางด้านซ้ายขององค์พระพุทธรูป
5) ที่ตั้งของจตุมหาสถานให้เป็นไปตามตำรา คือ ที่ประสูติอยู่ทิศเหนือ ตรัสรู้อยู่ทิศตะวันออก แสดงปฐมเทศนาอยู่ทิศใต้ และปรินิพพานอยู่ทิศตะวันตก และควรเพิ่มพระธาตุช่อแฮ จังหวัดแพร่ พระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน พระธาตุจอมกิตติ จังหวัดเชียงราย และพระปรางค์วัดอรุณฯ จังหวัดธนบุรี ลงไปในผังพุทธมณฑลด้วย[57]
6) ใต้ฐานองค์พระพุทธรูปซึ่งสูงถึง 10 เมตร ให้จัดทำเป็นห้องประชุม ขนาดความจุ 1,250 คน
7) องค์พระพุทธรูปพระประธาน ให้ทำจากโลหะเพื่อความทรงคุณค่าน่าเลื่อมใส[58]

หลังจากนั้น คณะกรรมการวางผังฯ ได้แก้ไขแบบร่างตามมติที่ประชุม แล้วนำมาเสนออีกครั้งในการประชุมร่วมกันระหว่างคณะกรรมการออกแบบพระพุทธรูปฯ กับคณะกรรมการวางผังพุทธมณฑล ครั้งที่ 3 ในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2504 ในการประชุมครั้งนี้ ม.จ. สมัยเฉลิม กฤดากร มีข้อเสนอแนะเพิ่มเติมว่า ให้ย้ายน้ำพุทั้งสี่แห่ง รวมถึงส่วนพิพิธภัณฑ์เข้ามาภายในรัศมีสี่เหลี่ยมทั้งหมด แล้วให้วางแนววิหารคตอ้อมออกไปทางด้านหลังให้ปรากฏเป็นรูปสี่เหลี่ยมเท่ากันทุกด้าน โดยให้มีต้นพระศรีมหาโพธิ์อยู่เป็นศูนย์กลาง[59] (Opening figure on page 2)

ต่อมาในสมัยจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรี ได้มีนโยบายให้ดำเนินการจัดสร้างพุทธมณฑลต่อไปโดยไม่ต้องรีบเร่งนัก โดยเน้นการจัดทำถนนและตกแต่งปลูกต้นไม้เกี่ยวกับพุทธศาสนาในบริเวณโดยรอบให้ร่มรื่น เนื่องจากองค์พระตั้งอยู่กลางทุ่ง หากไม่มีถนนและตกแต่งต้นไม้จะทำให้ดูน่าสังเวช ไม่เหมาะแก่การเป็นสถานที่เคารพสักการะบูชา[60] นอกจากนี้ยังได้แต่งตั้ง *คณะกรรมการดำเนินการและประสานงานจัดสร้างพุทธมณฑล* โดยมีปลัดกระทรวงมหาดไทยเป็นประธาน[61] เพื่อช่วยเหลือคณะกรรมการจัดสร้างพุทธมณฑล พิจารณากลั่นกรองและประสานโครงการ ตลอดจนแก้ไขปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ

ถึงกระนั้นโครงการจัดสร้างพุทธมณฑลยังคงดำเนินการไปอย่างเชื่องช้ามาก อันมีสาเหตุมาจากอุปสรรคหลายประการ เช่น การเจรจาขอซื้อที่ดินบางแปลงยังไม่สำเร็จ การจัดหาต้นไม้ที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาจำนวนกว่าหนึ่งหมื่นต้น รวมถึงค่าใช้จ่ายในการก่อสร้างซึ่งได้จากการจำหน่ายพระเครื่องเพียงทางเดียวนั้นไม่เพียงพอ กระทั่งล่วงมาถึงปี พ.ศ. 2515 มีเพียงการจัดสร้างวิหารขึ้นมา 1 หลัง[62] ตั้งอยู่บริเวณใจกลางพื้นที่ที่จะสร้างสระน้ำใหญ่หน้าองค์พระพุทธรูปพระประธานพุทธมณฑล สำหรับประดิษฐานพระพุทธรูป 25 พุทธศตวรรษ ขนาด 2.50 เมตร วิหารหลังนี้ออกแบบโดย นายจิตร บัวบุศย์ (Fig. 10)

ภาพ 10 / Fig 10

ภาพ 10
พระวิหารพุทธมณฑล

Fig 10
Phra Wihan
Phutthamonthon

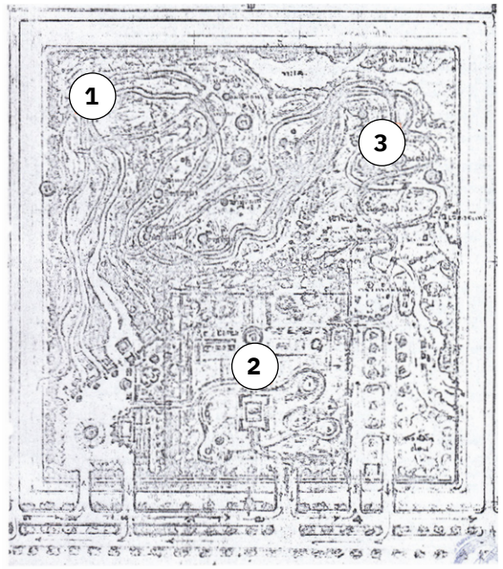

ภาพ 11 / Fig 11

ภาพ 11
แผนผังบริเวณที่สร้างพุทธมณฑลเสนอโดยบริษัทเอกชน
1 สมัยก่อนพุทธกาล
2 สมัยพุทธกาล
3 สมัยหลังพุทธกาล

Fig 11
Site plan of Phutthamonthon proposed by a private company
1 Pre-Buddhist Era
2 Buddhist Era
3 Post-Buddhist Era

ในช่วงเวลาเดียวกันกับการก่อสร้างพระวิหารพุทธมณฑลนี้ กระทรวงมหาดไทยได้ออกประกาศให้เอกชนสามารถยื่นความจำนงลงทุนให้ก่อนเพื่อสร้างพุทธมณฑลในเนื้อที่ 2,500 ไร่แห่งนี้ และจะคืนเงินให้ภายหลัง[63] ซึ่งในครั้งนั้นมีบริษัทเอกชนยื่นแสดงความจำนงในการลงทุนจัดสร้างพุทธมณฑลขึ้นตามประกาศดังกล่าว คือ บริษัท ส.ปริยุทธ ร่วมกับ บริษัท ทวีทอง จำกัด[64] โดยได้นำเสนอแนวคิดในการวางผังแม่บทของพุทธมณฑล (Fig. 11) แบ่งออกเป็นสองส่วนหลัก คือ

ส่วนที่ 1 จัดสร้างสังเวชนียสถานจำลอง ได้แก่ สถานที่ประสูติ สถานที่ตรัสรู้ สถานที่ปรินิพพานของพระพุทธเจ้า รวมถึงองค์พระพุทธรูปยืน พร้อมด้วยโบสถ์ วิหาร ศาลาที่พักและประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ที่พักของสงฆ์ และแม่น้ำเนรัญชรา (จำลอง) ป่า สวนไม้ประดิษฐ์ ตามแผนผังเดิมของกระทรวงมหาดไทย โดยส่วนแรกนี้ใช้เนื้อที่ดินประมาณ 500 ไร่

ส่วนที่ 2 จัดเป็นสถานที่พักผ่อนและท่องเที่ยวทัศนาจรบนเนื้อที่ดิน 2,000 ไร่ โดยจัดสร้างเป็นสถานที่จำลองเกี่ยวกับที่มาแห่งพุทธประวัติของพระพุทธเจ้า แบ่งเป็นเหตุการณ์ในยุคสมัยต่าง ๆ คือ สมัยก่อนพุทธกาล สมัยพุทธกาล และสมัยหลังพุทธกาล เพื่อให้ผู้เข้าชมได้เห็นซึ่งที่มาแห่งการเผยแผ่พุทธศาสนาเข้ามาในประเทศไทย จนได้มีการสร้างพุทธมณฑล

ล่วงมาถึง พ.ศ. 2516 สถานการณ์ในเมืองไทยช่วงเวลานั้นเต็มไปด้วยความขัดแย้งทางการเมือง จนนำไปสู่การลุกฮือขึ้นของประชาชนเพื่อขับไล่รัฐบาลจอมพล ถนอม กิตติขจร ในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2516 เป็นเหตุให้คณะกรรมการจัดสร้างพุทธมณฑล รวมถึงกรรมการคณะอื่น ๆ อีก 6 คณะ หมดสภาพไปพร้อมกับการสิ้นสุดของคณะรัฐมนตรีชุดก่อน และไม่มีการจัดตั้งขึ้นอีก ส่งผลให้โครงการพุทธมณฑลปราศจากคณะกรรมการดูแลรับผิดชอบเป็นเวลายาวนานถึง 6 เดือนเศษ[65] จนกระทั่งกระทรวงมหาดไทยได้ลงคำสั่งแต่งตั้ง *คณะกรรมการดำเนินงานจัดสร้างพุทธมณฑล*[66] ในเดือนเมษายน ปี พ.ศ. 2517 โดยมีปลัดกระทรวงมหาดไทยเป็นประธาน ทำหน้าที่ดำเนินงานต่อไปให้สอดคล้องกับโครงการที่คณะกรรมการเดิมกำหนดไว้

แต่ก่อนที่คณะกรรมการดำเนินงานจัดสร้างพุทธมณฑลจะได้หารือเพื่อดำเนินการต่อ กลับปรากฏว่า *มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ*[67] ได้เข้าพบรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย (นายกมล วรรณประภา) เสนอโครงการพุทธอุทยานและหอสมุดกลาง เพื่อการศึกษาค้นคว้าทางพระพุทธศาสนาระหว่างชาติ โดยขอสร้างสวนป่าในเนื้อที่ 2,000 ไร่ หอสมุดกลางและสถานที่ประกอบอื่น ๆ

รวม 4 รายการในเนื้อที่ 500 ไร่ ซึ่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยได้เรียกประชุมเพื่อพิจารณาเรื่องดังกล่าวในเดือนกันยายน พ.ศ. 2517 และได้มีมติอนุมัติให้มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ เข้าดำเนินการตามคำร้องขอได้ และยังได้มอบพระเครื่อง 25 พุทธศตวรรษที่เก็บรักษาอยู่ที่กรมการปกครองให้แก่มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ เพื่อใช้เป็นทุนสร้างพุทธมณฑลด้วย[68]

ต่อมาใน พ.ศ. 2518 มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ ได้กราบทูลอาราธนาสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (วาสน์ วาสโน) ให้ทรงเป็นประธานในการดำเนินงานจัดสร้างพุทธมณฑล ตามโครงการของมูลนิธิฯ ซึ่งพระองค์ได้ทรงแต่งตั้ง *คณะกรรมการสร้างพุทธมณฑล 2518* ประกอบด้วยผู้บัญชาการทหารทั้งสามเหล่าทัพ นายทหารชั้นผู้ใหญ่ และพลเรือนผู้มีเกียรติรวมทั้งสิ้น 105 ท่าน พร้อมทั้งทรงแต่งตั้ง พล.อ. สำราญ แพทยกุล ผู้ช่วยผู้บัญชาการทหารบกเป็นประธานการดำเนินงานพิธีสงฆ์ประกาศเขตพุทธมณฑล นับเป็นครั้งแรกที่แม่ทัพนายกองทุกเหล่าทัพเข้ามามีบทบาทในโครงการก่อสร้างพุทธมณฑล นอกจากนี้ สมเด็จพระสังฆราชยังทรงมีพระลิขิตถึงนายกรัฐมนตรี (ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช) ทรงขอให้นำเสนอคณะรัฐมนตรีพิจารณาอนุมัติให้ความสนับสนุนแก่โครงการสร้างพุทธอุทยานและหอสมุดกลางและเห็นชอบตามมติของคณะกรรมการดำเนินงานจัดสร้างพุทธมณฑล ที่อนุมัติให้มูลนิธิภูมิพโลภิกขุเข้าดำเนินงานในที่ดินพุทธมณฑล คณะรัฐมนตรีจึงได้มีมติในวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2518 อนุมัติให้ความสนับสนุน ตลอดจนให้หน่วยราชการต่าง ๆ ให้ความร่วมมือแก่โครงการนี้[69]

อย่างไรก็ตาม คณะกรรมการดำเนินงานจัดสร้างพุทธมณฑลมีความเคลือบแคลงว่า คณะสงฆ์และมูลนิธิภูมิพโลภิกขุ มีความประสงค์ที่จะเข้าดำเนินการจัดสร้างพุทธมณฑลเองทั้งหมด จึงได้ขอให้กระทรวงมหาดไทยเสนอคณะรัฐมนตรีพิจารณาอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งต่อมาคณะรัฐมนตรีได้มีมติเพิ่มเติมในเรื่องนี้ว่า *“พิจารณาลดจำนวนเนื้อที่ตามโครงการลงให้เหลือไม่เกิน 500 ไร่ กับให้กระทรวงมหาดไทยพิจารณาเสนอคณะกรรมการดำเนินงานจัดสร้างพุทธมณฑลขึ้นมาแต่งตั้งใหม่ โดยให้มีกรรมการฝ่ายสงฆ์ด้วย และให้มีการร่วมมือประสานงานกับมูลนิธิภูมิพโลภิกขุต่อไป [70]”* ซึ่งเท่ากับว่ามิได้อนุมัติให้มูลนิธิภูมิพโลภิกขุใช้ที่ดินพุทธมณฑลทั้งบริเวณตามที่ทางมูลนิธิเสนอขอกระทรวงมหาดไทย ถึงแม้ว่าภายหลังมูลนิธิภูมิพโลภิกขุจะมิได้ดำเนินการใดๆ ตามโครงการที่ได้รับอนุมัติไว้ แต่โครงการจัดสร้างหอสมุดกลางเพื่อการศึกษาและค้นคว้าทางพระพุทธศาสนาระหว่างชาติ และการสร้างพุทธอุทยาน กลับได้รับบรรจุเป็นภารกิจที่คณะกรรมการจัดสร้างพุทธมณฑลจะต้องดำเนินการให้สำเร็จลุล่วงในเวลาต่อมา

7. พุทธมณฑลในพระบรมราชูปถัมภ์ สมโภช 200 ปี กรุงรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2521–2525)

ในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2521 กระทวงมหาดไทยได้มีหนังสือถึง ฯพณฯ พล.อ. เกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ นายกรัฐมนตรีในขณะนั้น ขอมอบงานโครงการจัดสร้างพุทธมณฑลทั้งหมดให้แก่กระทรวงศึกษาธิการรับดำเนินการต่อ โดยให้เหตุผลว่ากระทรวงมหาดไทยมีภาระรับผิดชอบ ตลอดจนปัญหาอื่น ๆ อีกมากมายหลายประการ ซึ่งต่อมาคณะรัฐมนตรีได้มีมติในเดือนเดียวกันนั้นให้กระทรวงศึกษาธิการเป็นผู้รับผิดชอบดำเนินงานจัดสร้างพุทธมณฑลต่อจากกระทรวงมหาดไทย และให้พิจารณาตั้งคณะกรรมการจัดสร้างพุทธมณฑลขึ้นใหม่ โดยให้มีกรรมการทั้งฝ่ายสงฆ์และฝ่ายฆราวาส[71]

ในการประชุมครั้งแรกของคณะกรรมการฯ ฝ่ายฆราวาส (9 สิงหาคม พ.ศ. 2521) พล.อ. เกรียงศักดิ์ ประธานฝ่ายฆราวาส ได้แจ้งต่อที่ประชุมว่า เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างรวดเร็วขึ้น จึงให้หน่วยราชการเป็นแกนกลางในการปฏิบัติงาน และตัดมูลนิธิภูมิพโลภิกขุไม่ให้มีส่วนในการสร้างพุทธมณฑลแล้ว[72] อีกทั้งยังจัดโครงการจัดสร้างพุทธมณฑลเข้าเป็นโครงการในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 และถือเป็นส่วนหนึ่งในนโยบายที่แถลงต่อรัฐสภา สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามของรัฐบาลที่จะเร่งรัดดำเนินการสร้างพุทธมณฑลให้เสร็จทันการฉลองครบรอบ 200 ปี แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ นโยบายการวางผังของพุทธมณฑล ได้ถูกหยิบขึ้นมาพิจารณาอีกครั้งตั้งแต่การประชุมครั้งแรกของคณะกรรมการอำนวยการจัดสร้างพุทธมณฑลฝ่ายฆราวาส โดยมีสาระสำคัญจากที่ประชุมว่า

> *“...เมื่อพิจารณาผังเดิมซึ่งทำไว้ตั้งแต่ พ.ศ. 2503 กับผังสมมติที่ทำขึ้นใหม่ ซึ่งปล่อยที่รอบ ๆ องค์พระพุทธรูปให้โล่งมากแล้วสร้างอาคารต่าง ๆ ไว้ภายใน ส่วนที่ร่มรื่นเต็มไปด้วยต้นไม้ ลำธาร เนินเขา และสระใหญ่ เห็นว่าผังเดิมองค์พระพุทธรูปไม่เด่น เพราะจะมีการสร้างเจดีย์และอาคารอื่น ๆ อยู่รอบ ๆ ใกล้ชิดมาก ดูแล้วแข็งตาไม่อ่อนช้อย ต้องการให้พระพุทธรูปเด่นเป็นสง่าน่าเคารพสักการะ ให้บริเวณพุทธมณฑลมีบรรยากาศโบราณคล้าย 2500 ปี คืนหลังมาจำลองไว้ ถนนภายในควรจะมีศิลาแลงปูให้เดิน ไม่ใช่คอนกรีตหรือแอสฟัลท์ ซึ่งจะดูเป็นสมัยใหม่ไป ไม่ควรให้รถยนต์เข้าไปพลุกพล่าน ให้มีที่จอดรถเป็นสัดส่วนเสียมุมหนึ่ง ให้มีความสงบร่มรื่นเย็นใจ...[73]”*

ในการประชุมครั้งนั้น ที่ประชุมมีมติให้คณะอนุกรรมการวางผังและออกแบบก่อสร้างพุทธมณฑล จัดให้พระพุทธรูปพระประธานพุทธมณฑลประดิษฐานอยู่ ณ ศูนย์กลาง ส่วนบริเวณโดยรอบให้แบ่งออกเป็นเขตต่าง ๆ อีกครั้งหนึ่ง (Fig. 12) ซึ่งต่อมาคณะอนุกรรมการวางผังฯ ได้แบ่งการใช้พื้นที่พุทธมณฑลออกเป็น 7 ส่วนหลัก[74] ได้แก่

1) ส่วนพุทธาวาส ตั้งอยู่บริเวณศูนย์กลางของพื้นที่ เป็นลานวงกลมรัศมี 40 เมตร ตรงกลางเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปพระประธาน รองรับด้วยฐานทักษิณ 2 ชั้น บริเวณโดยรอบลานตกแต่งเป็นสนามหญ้า สระน้ำพุล้อมด้วยทางเท้าวงกลมอีก 2 ชั้น พื้นที่ระหว่างทางเท้าวงกลมชั้นนอกและชั้นใน จะมีเส้นรัศมีทางเท้าแบ่งออกเป็น 5 ส่วน ใช้เป็นพื้นที่จำลองสังเวชนียสถาน 4 ตำบล คือ ประสูติ ตรัสรู้ แสดงปฐมเทศนา และปรินิพพาน นอกจากนี้พื้นที่บริเวณด้านหน้าองค์พระพุทธรูปยังขุดสระน้ำขนาดใหญ่ทอดยาวไปยังวิหาร เพื่อเสริมมุมมองแก่องค์พระพุทธรูปให้ดูโดดเด่นสง่างาม

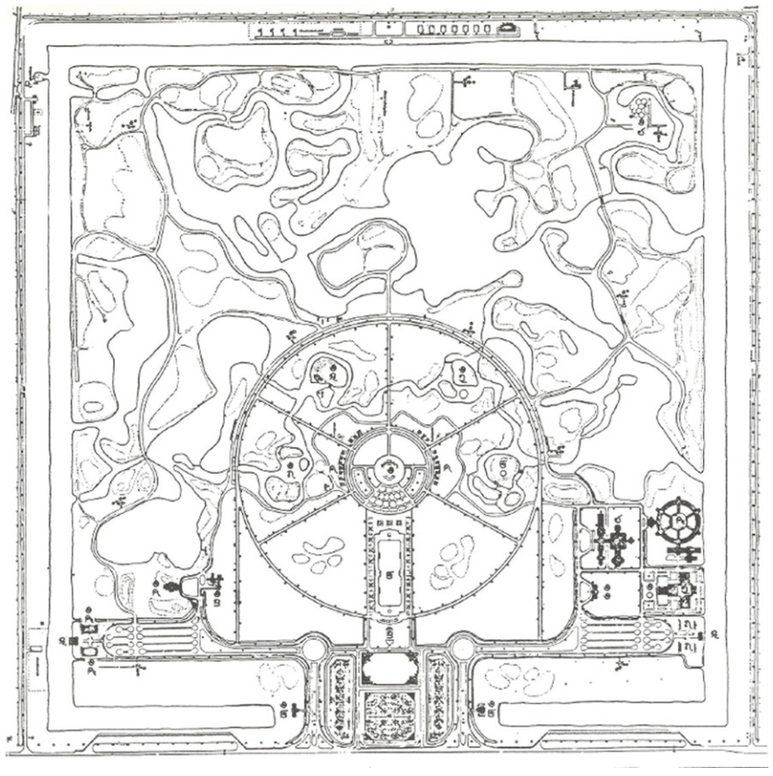

ภาพ 12 / Fig 12

ภาพ 12
ผังแม่บทพุทธมณฑล
หลัง พ.ศ. 2521

Fig 12
Phutthamonthon master plan, after 1978

2) ส่วนสังฆาวาส อยู่บริเวณทิศใต้ด้านหน้าองค์พระพุทธรูปพระประธาน เป็นที่ตั้งของตำหนักสมเด็จพระสังฆราช ที่พักสงฆ์อาคันตุกะ หอฉัน และอาคารฝ่ายสงฆ์อื่น ๆ
3) ส่วนฆราวาส อยู่ทางทิศเหนือด้านหน้าองค์พระพุทธรูปพระประธาน เป็นที่ตั้งของอาคารประชาสัมพันธ์ฝ่ายฆราวาส หอประชุม โรงอาหาร หอสมุดกลางทางพระพุทธศาสนา หอกลอง พิพิธภัณฑ์ ฯลฯ
4) ส่วนที่พักอาศัย อยู่บริเวณพื้นที่ด้านทิศตะวันตก เป็นที่ตั้งของบ้านพักข้าราชการฝ่ายพุทธมณฑล เรือนแถวที่พักคนงาน และเรือนเพาะชำ
5) ส่วนสาธารณูปโภค และส่วนรักษาความปลอดภัย เช่น บ่อน้ำบาดาล หอถังน้ำ โรงบำบัด ส้วมสาธารณะ ฯลฯ
6) ส่วนพุทธอุทยาน กำหนดให้มีสวนมฤคทายวัน สวนเวฬุวัน สวนอัมพวัน ลำธารน้ำ สวนไม้ดอก และสมุนไพรไทย ฯลฯ สามารถเข้าถึงได้ทั้งทางบกและทางน้ำ สำหรับพุทธศาสนิกชนได้พักผ่อนแสวงหาความสงบ ตลอดจนเพื่อศึกษาค้นคว้าทางพฤกษศาสตร์
7) ส่วนการจราจรและจอดยานพาหนะ ประกอบด้วย ถนนลาดยางด้านทิศใต้ทิศตะวันตก และทิศเหนือ ผิวการจราจรกว้าง 6 เมตร รวมความยาวทั้งสิ้น 6 กิโลเมตร และลานจอดรถยนต์ทั้งฝ่ายฆราวาสและฝ่ายสังฆาวาส ฝ่ายละ 500 คัน

พล.อ. เกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ ตระหนักดีว่างานจัดสร้างพุทธมณฑลเป็นโครงการใหญ่ที่ยืดเยื้อมากว่า 20 ปี แม้ขณะนี้จะมีการกำหนดเป้าหมายและกรอบเวลาที่ชัดเจนแล้ว แต่ยังคงต้องระดมความร่วมมือจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องเพื่อเร่งดำเนินการให้เสร็จตามเป้าหมาย ดังนั้นจึงควรขอพระราชทานพระมหากรุณาธิคุณจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ให้งานพุทธมณฑลได้อยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์[75] ซึ่งหลังจากที่รัฐบาลได้นำความขึ้นกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ทรงรับงานพุทธมณฑลให้อยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์ตามที่ขอพระมหากรุณา[76] งานจัดสร้างพุทธมณฑลจึงก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็วตั้งแต่นั้นมา

เมื่อ พล.อ. เปรม ติณสูลานนท์ได้เข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีสืบต่อจาก พล.อ. เกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ ใน พ.ศ. 2523 มีความเห็นว่า โครงการจัดสร้างพุทธมณฑลตามแผนแม่บทสมัยรัฐบาล พล.อ. เกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ ยังขาดรายละเอียดเกี่ยวกับแผนการดำเนินงานในแต่ละปี จึงได้พิจารณาปรับโครงการจัดสร้างพุทธมณฑลเป็น 2 ระยะ คือ ระยะแรกกำหนดให้แล้วเสร็จทันการสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี ใน พ.ศ. 2525 โดยจะเร่งก่อสร้างพระพุทธรูปพระประธานพุทธมณฑล และสิ่งก่อสร้างที่สำคัญบางส่วนให้ทัน

พิธีสมโภช ส่วนระยะที่สอง จะดำเนินการต่อหลังจาก พ.ศ. 2525 นอกจากนี้ ในการประชุมคณะกรรมการอำนวยการสร้างพุทธมณฑลฝ่ายฆราวาส วันที่ 4 สิงหาคม พ.ศ. 2525 ซึ่งมี พล.อ. เปรม ติณสูลานนท์ เป็นประธาน ได้เชิญกรรมการมูลนิธิภูมิพโลภิกขุกลับเข้ามาร่วมประชุมด้วย โดยมีมติจากที่ประชุม *ให้มูลนิธิฯ ทำงานร่วมกับคณะกรรมการอำนวยการสร้างพุทธมณฑล* ซึ่ง พล.อ. เปรม ติณสูลานนท์ให้ความเห็นว่า ควรให้กรมการศาสนา กรมโยธาธิการ และมูลนิธิภูมิพโลภิกขุ ทำงานร่วมกัน โดยเฉพาะการสร้างหอสมุดกลางทางพระพุทธศาสนาซึ่งมีอยู่ใน “ผังหลัก” พุทธมณฑลตั้งแต่เริ่มแรกแล้ว[77]

การที่รัฐบาลให้การสนับสนุนอย่างจริงจังและต่อเนื่องตั้งแต่ พ.ศ. 2521 ในที่สุดงานก่อสร้างพุทธมณฑลตามโครงการระยะแรก ก็สำเร็จลุล่วงตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ทุกประการ ดังนั้นในวันอังคารที่ 21 ธันวาคม พ.ศ. 2525 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินแทนพระองค์ทรงประกอบพิธีสมโภชพระพุทธรูปพระประธานพุทธมณฑล ซึ่งทรงพระราชทานนามว่า *พระศรีศากยะทศพลญาณ ประธานพุทธมณฑลสุทรรศน์*

8. พุทธมณฑลเฉลิมพระเกียรติ (พ.ศ. 2526–2530)

หลังเสร็จสิ้นงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี จึงเริ่มดำเนินการงานจัดสร้างพุทธมณฑลตามผังแม่บทระยะที่ 2 ซึ่งถูกวางกรอบเวลาไว้ระหว่าง พ.ศ. 2526–2530 และถูกกำหนดไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 โดยใน พ.ศ. 2527 สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (วาสน์ วาสโน) ได้ทรงปรารภแก่ พล.อ. เปรม ติณสูลานนท์ นายกรัฐมนตรี ในขณะนั้นว่า ควรจักได้เร่งรัดสร้างพุทธมณฑลให้แล้วเสร็จ น้อมเกล้าฯ ถวายเป็นพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในวโรกาสที่ทรงเจริญพระชนมพรรษา ครบ 60 พรรษา ใน พ.ศ. 2530[78] ดังนั้นในการประชุมคณะกรรมการอำนวยการจัดสร้างพุทธมณฑล ฝ่ายฆราวาส ครั้งที่ 1 ในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2527 จึงได้พิจารณามอบหมายให้ พล.อ. อาทิตย์ กำลังเอก ซึ่งดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการทหารสูงสุด และรองประธานคณะกรรมการฯ ฝ่ายฆราวาส แต่งตั้งคณะทำงานเฉพาะกิจเพื่อเร่งรัดการจัดสร้างพุทธมณฑลถวายเป็นพระราชกุศลตามที่สมเด็จพระสังฆราชทรงปรารภไว้ โดยมีการตั้งสำนักงานขึ้นเพื่อเป็นศูนย์ประสานงานที่กองอำนวยการกลางรักษาความปลอดภัยแห่งชาติ สนามเสือป่า ภายใต้ชื่อว่า *สำนักงานโครงการเฉพาะกิจเร่งรัดการจัดสร้างพุทธมณฑล*[79] ซึ่งส่วนที่ต้องดำเนินงานในระยะที่สองนี้ ได้แก่ การปลูกต้นไม้ การก่อสร้างสังเวชนียสถาน 4 ตำบล การก่อสร้างหอประชุมกิจการทางพุทธศาสนา การก่อสร้างพิพิธภัณฑ์ทางพุทธศาสนา การก่อสร้างหอสมุดกลางทางพุทธศาสนา และการก่อสร้างพระอุโบสถขนาดเล็ก

การที่โครงการจัดสร้างพุทธมณฑลดำเนินการก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็ว ระบบสาธารณูปโภคหลายประการได้ถูกพัฒนาขึ้น ส่งผลให้พื้นที่บริเวณโดยรอบพุทธมณฑลเปลี่ยนแปลงจากพื้นที่เกษตรกรรม กลายเป็นพื้นที่ก่อสร้างอาคารพักอาศัย อาคารพาณิชย์ และอาคารอุตสาหกรรม ดังนั้น กรมโยธาธิการจึงได้เสนอให้มีการกำหนดเขตควบคุมการก่อสร้างอาคารโดยรอบพุทธมณฑล นำไปสู่การออกพระราชกฤษฎีกาและประกาศกระทรวงมหาดไทย เกี่ยวกับการกำหนดเขตควบคุมการก่อสร้างอาคารรอบพุทธมณฑล ใน พ.ศ. 2528 และ พ.ศ. 2529 ตามลำดับ เพื่อควบคุมการก่อสร้างตลอดจนการใช้งานอาคารโดยอ้างอิงจากพุทธมณฑลเป็นสำคัญ เช่น การกำหนดชนิดและประเภทอาคารในระยะ 300 เมตร *นับจากแนวเขตพุทธมณฑล* การห้ามก่อสร้างโรงงานอุตสาหกรรมที่อาจมีปล่องควันสูงเทียบเท่าหรือสูงกว่า *องค์พระพุทธรูปพระประธานพุทธมณฑล* เป็นต้น

การดำเนินงานสร้างพุทธมณฑลในช่วง พ.ศ. 2528 นั้น ถือได้ว่ารุดหน้าเป็นอย่างมาก และใกล้บรรลุความสำเร็จตามโครงการระยะที่สอง ดังนั้น เพื่อเป็นอนุสรณ์แห่งความภาคภูมิใจนี้ พล.อ. เปรม ติณสูลานนท์ ในฐานะประธานคณะกรรมการฯ ฝ่ายฆราวาส จึงได้มีคำสั่งแต่งตั้งคณะอนุกรรมการจัดทำหนังสืออนุสรณ์พุทธบูชา โดยใช้ชื่อว่า *พุทธมณฑล เฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ มหาราช* จัดพิมพ์เผยแพร่เป็นที่ระลึกในวโรกาสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 5 รอบ ทั้งนี้เพื่อเป็นบันทึกหลักฐานทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับการก่อสร้างพุทธานุสรณียสถาน ซึ่งใช้เวลายาวนานกว่า 30 ปี ตลอดจนเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา[80]

สำหรับผังแม่บทของพุทธมณฑลในโครงการระยะที่สองนี้ ไม่มีการปรับแก้ใด ๆ เพิ่มเติม ยังคงยึดตามผังแม่บทในระยะแรก แต่จะเน้นการปรับพื้นที่ขุดขยายคูคลองเพิ่มเติม การปลูกสร้างอาคารและตกแต่งบริเวณสังเวชนียสถาน 4 ตำบล เช่น การตกแต่งด้วยหินสัญลักษณ์รูปดอกบัว 7 ดอก ในตำบลประสูติ การตกแต่งด้วยหินสัญลักษณ์รูปแท่นโพธิบัลลังก์ในตำบลตรัสรู้ การตกแต่งด้วยหินสัญลักษณ์รูปธรรมจักร ในตำบลปฐมเทศนา และการตกแต่งด้วยหินสัญลักษณ์รูปแท่นไสยาสน์ ในตำบลปรินิพพาน เป็นต้น

ใน พ.ศ. 2530 อันเป็นปีมหามงคลในวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเจริญพระชนมายุครบ 60 พรรษา รัฐบาลและคณะกรรมการอำนวยการจัดสร้างพุทธมณฑลจึงได้ร่วมกันจัดธรรมบูชาน้อมเกล้าฯ ถวายแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ณ พุทธมณฑล รวม 2 งาน ได้แก่ การร่วมใจภาวนาถวายเป็นพระราชกุศล ระหว่างวันที่ 12 กรกฎาคม–5 ธันวาคม พ.ศ. 2530 และการปฏิบัติธรรมเฉลิมพระเกียรติ ระหว่างวันที่ 1–7 ธันวาคม พ.ศ. 2530 ซึ่งวัตถุประสงค์ของทั้งสองกิจกรรมนี้ เพื่อเป็นการรวมพลังพุทธศาสนิกชนทั่วประเทศ และแสดงความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์

สิ่งที่น่าสนใจคือ ในการปฏิบัติธรรมเฉลิมพระเกียรติ นอกจากมีกิจกรรมในพุทธศาสนา เช่น การทำบุญตักบาตร การเจริญจิตภาวนาแล้ว ยังมีการปาฐกถาธรรม ในหัวข้อเกี่ยวกับสังคมและประเทศชาติในหลายวาระ เช่น พระสงฆ์จะช่วยสังคมได้อย่างไร (4 ธันวาคม) พระสงฆ์กับการศึกษาของชาติ (5 ธันวาคม) พระสงฆ์กับความมั่นคงของชาติ (6 ธันวาคม) เป็นต้น นอกจากนี้ คณะกรรมการฯ ฝ่ายฆราวาส ยังได้มอบหมายให้กรมการศาสนาจัดกิจกรรมวันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา และวันอาสาฬหบูชาขึ้นที่พุทธมณฑลเป็นประจำทุกปี โดยได้กราบบังคมทูลเชิญพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินทรงเป็นองค์ประธานในพิธีตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้พุทธมณฑลจะเป็นพื้นที่รองรับการจัดกิจกรรมทางพุทธศาสนาขนาดใหญ่ของรัฐ แต่กลับมีบทบาทเกี่ยวกับพุทธศาสนาต่อชุมชนโดยรอบน้อยมาก เนื่องจากพุทธมณฑลไม่มีพระภิกษุสงฆ์จำพรรษา จึงไม่สามารถรองรับกิจกรรมทางพุทธศาสนาในระดับชุมชนได้ สถานที่ประกอบกิจกรรมทางพุทธศาสนาจึงตกเป็นของวัดต่าง ๆ ที่ตั้งในบริเวณชุมชน[81] อีกทั้งเส้นทางสัญจรที่ยากต่อการเข้าถึง ข้อจำกัดในเรื่องกฎระเบียบ ข้อห้าม ข้อบังคับต่าง ๆ ล้วนขยายช่องว่างให้แก่ความสัมพันธ์ระหว่างพุทธมณฑลและราษฎรในชุมชนมากขึ้นไปอีก จวบจนปัจจุบัน พุทธมณฑลแทบไม่หลงเหลือความสำคัญในฐานะเครื่องมือทางการเมืองของรัฐอีกต่อไปแล้ว สภาวะการณ์เช่นนี้ส่งผลให้ พุทธมณฑล กลายเป็นพื้นที่สีเขียวขนาดใหญ่ที่ถูกทิ้งร้าง อาคารหลายหลังมีสภาพเสื่อมโทรมไร้การดูแลรักษา บทบาทเดียวที่ยังคงเหลืออยู่คือเป็นเพียงสวนสาธารณะขนาดใหญ่ชานเมืองสำหรับผู้คนที่แสวงหาความสงบเพื่อพักผ่อนหย่อนใจ

9. บทสรุป

การกลับเข้ามามีบทบาททางการเมืองอีกครั้งของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ใน พ.ศ. 2490 ท่ามกลางความเสียหายทางเศรษฐกิจและความวุ่นวายทางการเมือง ทำให้จอมพล ป. พิบูลสงครามเลือกที่จะสนับสนุนวัฒนธรรมแบบจารีต และพยายามใช้พุทธศาสนาร่วมกับกระบวนการทางวัฒนธรรมผ่านการนิยาม *ความเป็นไทยใหม่* ในการสร้างสมดุลทางอำนาจเพื่อเสริมสร้างพลังทางการเมืองให้กับตนเอง โดยอาศัยวาระสำคัญในช่วงเวลานั้น จัดงานเฉลิมฉลอง 2,500 ปี แห่งพระพุทธศาสนา นำไปสู่การรื้อฟื้นโครงการ *พุทธบุรีมณฑล* ขึ้นมาอีกครั้ง

หลังจากที่โครงการ *พุทธบุรีมณฑล* (ภายหลังเปลี่ยนเป็นชื่อ *พุทธมณฑล*) ถูกกำหนดสร้างบนที่ตั้งใหม่ บริเวณตำบลศาลายา จังหวัดนครปฐม จึงได้มีการออกพระราชกฤษฎีกาเวนคืนที่ดิน แนบท้ายด้วยผังบริเวณที่แสดงถึงโครงข่ายถนนแบบเรขาคณิต จตุรัสกลางเมือง ลานอนุสาวรีย์ และถนนแบบบูเลอวาร์ด ซึ่งรับอิทธิพลมาจากแนวคิดแบบ City Beautiful Movement ที่กำลังแพร่หลายในขณะนั้น และเคยถูกใช้เป็นแนวคิดหลักในการวางผังนครหลวงสระบุรี แสดงให้เห็นว่าจอมพล ป. พิบูลสงครามยังคงไม่ละทิ้งความพยายามในการสร้างชาติผ่านการวางผังแบบสมัยใหม่ โดยนำเสนอผ่านแผนผังของพุทธมณฑล

อย่างไรก็ตาม ภายหลังที่รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามถูกรัฐประหาร โครงการจัดสร้างพุทธมณฑลที่กำลังค้างคาอยู่ ต้องเผชิญกับปัญหาและอุปสรรคมากมาย ประกอบกับความผันผวนของการเมืองไทย ทำให้โครงการยืดเยื้อต่อมาอีกหลายสิบปี จากหลักฐานที่หลงเหลืออยู่สามารถแบ่งพัฒนาการของการวางผังพุทธมณฑลได้เป็น 4 ช่วง คือ พุทธมณฑลเพื่อฉลอง 25 ศตวรรษแห่งพระพุทธศาสนา (พ.ศ. 2495–2503) พุทธมณฑลหลังจอมพล ป. พิบูลสงครามสิ้นอำนาจ (พ.ศ. 2500–2520) พุทธมณฑลในพระบรมราชูปถัมภ์ สมโภช 200 ปี กรุงรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2521–2525) และพุทธมณฑลเฉลิมพระเกียรติ (พ.ศ. 2526–2530) ถึงแม้ว่าพุทธมณฑลช่วงหลังจอมพล ป. พิบูลสงครามสิ้นอำนาจนั้น จะกินระยะเวลายาวนานเกือบ 16 ปี แต่การก่อสร้างพุทธมณฑลกลับมีความคืบหน้าน้อยมาก อันสืบเนื่องมาจากความไร้เสถียรภาพทางการเมืองของรัฐบาล แต่กระนั้นก็ยังพบร่องรอยของ

ความขัดแย้งในกลุ่มอนุรักษนิยมที่พยายามเข้ามามีบทบาทในโครงการจัดสร้างพุทธมณฑล เช่น กรณีการสั่งยุติบทบาทของมูลนิธิภูมิพโลภิกขุอย่างกระทันหัน ในสมัยรัฐบาล พล.อ. เกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์

พล.อ. เกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ แม้จะอยู่ในฝ่ายอนุรักษนิยม แต่อยู่ในกลุ่มอนุรักษนิยมสายปฏิรูป[82] ซึ่งมีทัศนคติที่แตกต่างจากรัฐบาลอนุรักษนิยมก่อนหน้า ดังเห็นได้จากการดำเนินนโยบายต่างประเทศอย่างอิสระ เช่น การเปิดความสัมพันธ์ทั้งในทางการเมืองและเศรษฐกิจการค้ากับรัฐบาลจีนคอมมิวนิสต์ ซึ่งแน่นอนว่าสร้างความไม่พอใจให้แก่ขบวนการอนุรักษนิยมแบบจารีตเป็นอย่างมาก ในที่สุด พล.อ. เกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ ก็ถูกกดดันให้ลาออกจากนายกรัฐมนตรี เปิดทางให้ พล.อ. เปรม ติณสูลานนท์ ขึ้นมาดำรงตำแหน่งแทนใน พ.ศ. 2523

รัฐบาล พล.อ. เปรม ติณสูลานนท์ นอกจากจะเชิญกรรมการมูลนิธิภูมิพโลภิกขุกลับเข้ามาทำงานร่วมกับคณะกรรมการอำนวยการสร้างพุทธมณฑลแล้ว ยังส่งเสริมบทบาทของพระมหากษัตริย์ในมิติทางวัฒนธรรมและพุทธศาสนาอย่างมาก โดยการผูกโยงสถาบันพระมหากษัตริย์กับพระพุทธศาสนาผ่านพิธีกรรมอันยิ่งใหญ่อลังการ เช่น พิธีการสมโภชกรุงเทพฯ ครบ 200 ปี (พ.ศ. 2525) ตามด้วยการเฉลิมฉลองพระชนมายุครบ 60 พรรษา (พ.ศ. 2530) ซึ่งล้วนถูกกำหนดให้เป็นหมุดหมายของการจัดสร้างพุทธมณฑลทั้งสิ้น การจัดสร้างพุทธมณฑลดำเนินไปด้วยอัตราเร่งมากกว่าช่วงเวลาที่ผ่านมา ในที่สุดโครงการจัดสร้างพุทธมณฑลที่ยืดเยื้อมาหลายสิบปี ก็เสร็จสิ้นในรัฐบาล พล.อ. เปรม ติณสูลานนท์

สิ่งที่เห็นได้ชัดตลอดการก่อสร้างอันยาวนานของพุทธมณฑลภายหลังจาก จอมพล ป. พิบูลสงครามสิ้นอำนาจ คือ การที่ฝ่ายอนุรักษนิยมเริ่มเข้ามามีบทบาทในโครงการจัดสร้างพุทธมณฑลมากขึ้นตามลำดับ เป้าประสงค์จากเดิมที่มุ่งหมายให้พุทธบุรีมณฑลเป็นดั่งอนุสรณียสถาน ตามความใฝ่ฝันของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ค่อย ๆ เลือนหายไปตามกาลเวลา พุทธมณฑลจึงกลายเป็นเครื่องมือทางการเมืองที่มีส่วนสำคัญในการสนับสนุนพลังให้แก่ฝ่ายอนุรักษนิยมและกษัตริย์นิยมในช่วงหลังทศวรรษ 2520 จนสามารถลงหลักปักฐานในสังคมไทยได้อย่างมั่นคงในเวลาต่อมา

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง “อุดมการณ์นาซีและฟาสซิสต์ในศิลปะ สถาปัตยกรรมและผังเมืองสมัยคณะราษฎร ระหว่าง พ.ศ. 2475–2487” หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต ภาควิชาศิลปสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

Acknowledgment

This article is part of a PhD dissertation entitled ‘The Ideology of Nazism and Fascism in Khana Ratsadorn’s Art, Architecture and Urban Planning during 1932–1944’ at the Department of Architecture and Related Arts, Faculty of Architecture, Silpakorn University, Thailand.

Notes

1 “Prakās sathāpanā Phutthaburī monthon [Announcement of Establishment of Phutthaburimonthon],” **The Royal Thai Government Gazette**, Vol. 61, part 34 (June 5, 1944): 542-544.

2 Anun Phibunsongkhram, **Chŏṃphon Pō̜. Phibūn songkhrām lem nưng [Field Marshal Plaek Phibunsongkhram 1st Issue]** (Bangkok: Prikwarn Graphic Co.,Ltd., 1997), 411.

3 For instance, Pornlert Phanwatana, “Khrōng kān yāi mŭanglūang čhāk Krung Thēp... pai Phetchabūn khō̜ng ratthabān čhŏṃphon pō̜. Phibūn songkhrām [The Phibul Government’s New Capital Settlement Project from Bangkok to Petchaboon],” (Master’s Thesis, Silpakorn University, 1978); Bupha Tipsapapgul, **Rāingān phon kānwičhai rūang kānwāng phangmŭang Lop Burī khō̜ng čhŏṃphon pō̜. Phibūn songkhrām [Lopburi’s City Planning by Field Marshal Phibulsongkhram]** (Lopburi: Arts and Culture Center, Thepsatri Rajabhat University, 1990); Nattanit Kachen, “Kān‘ō̜kbæ̆p phangmŭang samai čhŏṃphon pō̜. Phibūn songkhrām (Phō̜.Sō̜. sō̜ngphansīrō̜ičhetsiphā thưng sō̜ngphansīrō̜ipætsipčhet): Lop Burī , Saraburī læ Phetchabūn [Urban Planning Design during Field Marshal Phibulsongkhram Period (1932–1944 C.E.): Case Studies of Lopburi, Saraburi and Phetchabun],” (Master’s Thesis, Silpakorn University, 2015); Chatri Prakitnonthakan, “Mŭanglūang mai khō̜ng čhŏṃphon pō̜. Phibūn songkhrām: khō̜sangkēt bāng prakān [Pibul’s New Capital City: Some Observations],” in **Chŏṃphon pō̜. Phibūn songkhrām læ thānphūying la‘īat kap kānmŭang Thai samai mai [Pibun and La-Iad in Modern Thai Politics]**, ed. Charnvit Kasetsiri and Sathaphum Boonma, 3rd ed. (Bangkok: The Foundation for the Promotion of Social Sciences and Humanities Textbooks Project, 2021).

4 Steering Committee for Phutthamonthon Construction, **Phuttha monthon chalœ̆m phra kīat phra bāt somdet phra pō̜.ra mi na tha ra mō̜.hā phūmi phon ‘a dunlaya dēt ... mahārāt [Phutthamonthon, in Honor of His Majesty King Bhumibol Adulyadej]** (Bangkok: Victory Powerpoint Co.,Ltd., 1988), 71.

5 Thanomchit Meechuen, “Chŏṃphon Pō̜. Phibūn songkhrām kap ngān chalō̜ng yīsiphā Phutthasatawat (Phō̜.Sō̜. sō̜ngphansīrō̜ikāosiphā thưng sō̜ngphanhārō̜i) [Field Marshal Plaek Phibunsongkhram and the 25th Buddhist Century Celebration (1952 – 1957)],” (Master’s Thesis, Thammasat University, 1988).

6 Pinyapan Potjanalawan, “Prathētchāt Phra phut sātsanā læ Ratthabān: Kān niyām khwāmpen Thai nai kān chalō̜ng yīsiphā Phutthasatawat [Nation, Buddhism and the Government: Defining Thainess in the 25th Buddhist Century Celebration],” **Silpawattanatham** 33, 12 (October 2012): 70–91.

7 Chatri Prakitnonthakan, “Mŭanglūang mai khō̜ng čhŏṃphon pō̜. Phibūn songkhrām: khō̜sangkēt bāng prakān,” 118.

8 “Phrarātchakamnot čhat sāng nakhō̜n lūang phut sak rāt sō̜ngphansīrō̜ipætsiphā [Emergency Decree on Planning the New Capital City B.E. 2485],” **The Royal Thai Government Gazette**, Vol. 59, part 40 (June 22, 1942): 1247-1254.

9 Kobkua Suwannathat-Pian, **Nayōbāi tāngprathēt khō̜ng ratthabān Phibūn songkhrām Phō̜.Sō̜. sō̜ngphansīrō̜ipæ̆t-sip‘et thưng sō̜ngphansīrō̜ipætsipčhet [Foreign Policy of Phibunsongkhram’s Government 1938-1944]** (Bangkok: Thai Khadi Research Institute Thammasat University, 1989), 64.

10 “Prakās sathāpanā Phutthaburī monthon,” **The Royal Thai Government Gazette**, 542-544.

11 The reason why the government enacted the emergency decree is due to an opinion given by the monks that the appropriate date for the establishment of Phutthaburimonthon was June 5, 1944, since it coincided with Visakha Bucha Day, which happened only once each year. Hence, the government

could not wait. It was issued as a pre-determined decree while the House of Representatives had not been convened.

12 Thamsook Numnonda, **Chetsippæt pī wan santiphāp Thai : Mūang Thai samai songkhrām lōk khrang thī sōng [78 Years of Thai Peace Day: Thailand in World War II],** 4th ed. (Bangkok: Thammasat University, 2023), 98.

13 Thanomchit Meechuen, "Chŏmphon Pō. Phibūn songkhrām kap ngān chalōng yīsiphā Phutthasatawat (Phō.Sō. sōngphansīrōikāosiphā thưng sōngphanhārōi)," 46.

14 Suchin Tantikul, **Ratthaprahān sōngphansīrōikāosip [Coup d'etat 1947]** (Phra Nakhon: Faculty of Political Science, Thammasat University, 1972), 15.

15 Rangsit Prayurasakdi, Prince of Chai Nat was stripped of his rank and imprisoned by Pibul's government in accuse of anti-Siamese Revolution 1932. Prince Rangsit was released after World War II and was appointed the Regent of Thailand after the death of King Ananda Mahidol.

16 Thanomchit Meechuen, "Chŏmphon Pō. Phibūn songkhrām kap ngān chalōng yīsiphā Phutthasatawat (Phō.Sō. sōngphansīrōikāosiphā thưng sōngphanhārōi)," 50.

17 Saichol Sattayanurak, **Phrayā 'anumān rātthon prāt sāmanchon phū niramit "khwāmpen Thai" [Phraya Anuman Rajadhon, the Common Philosopher who Created 'Thainess']** (Bangkok: Matichon, 2013), 119.

18 Pinyapan Potjanalawan, "Prathētchāt Phra phut sātsanā læ Ratthabān: Kān niyām khwāmpen Thai nai kān chalōng yīsiphā Phutthasatawat," 72.

19 Nattapon Jaijing, **Khunsưk sakdinā læ phayā 'insī : kānmūang Thai phāitai rabīap lōk khōng saha rat 'a mē ri kā sōngphansīrōikāosip'et thưng sōngphanhārōi [Warlord, Feudalism and King Eagle: Thai Politics under the World Order of the United States 1948-1957]** (Nonthaburi: Same Sky Books, 2020), 86.

20 Kullada Kesboonchoo Mead, "A Revisionist History of Thai-US Relations," **Asian Review** 16 (2003): 52.

21 Nattapon Jaijing, **Khunsưk sakdinā læ phayā 'insī : kānmūang Thai phāitai rabīap lōk khōng saha rat 'a mē ri kā sōngphansīrōikāosip'et thưng sōngphanhārōi,** 78.

22 Pinyapan Potjanalawan, "Prathētchāt Phra phut sātsanā læ Ratthabān: Kān niyām khwāmpen Thai nai kān chalōng yīsiphā Phutthasatawat," 73.

23 Luang Wichitwathakan, "Lōk patčhuban nai ngæ prawattisāt [Contemporary World in Historical Perspective]," in **Wičhit 'anusōn [Printed as a Memorial to the Royal Cremation Ceremony of Major-General Luang Wichitwathakan]** (Phra Nakhon: The Prime Minister Publishing Office, 1962), 251.

24 Luang Wichitwathakan, "Nayōbāi chātniyom [Nationalism Policy]," in **Ramlưk nưngrōi pī Lūang Wičhit wā tha kān bot khat san wādūai chīwaprawat læ phon ngān [Commemorating 100 Years of Luang Wichitwathakan, Selected Chapters on Biography and Works]** (Bangkok: Sangsanbooks, 1998), 238.

25 Luang Wichitwathakan, "Chāt kap sātsanā [Nation and Religion]," in **Wičhit 'anusōn,** 238.

26 Saichol Sattayanurak, **Phrayā 'anumān rātthon prāt sāmanchon phū niramit "khwāmpen Thai",** 140.

27 Pinyapan Potjanalawan, "Prathētchāt Phra phut sātsanā læ Ratthabān: Kān niyām khwāmpen Thai nai kān chalōng yīsiphā Phutthasatawat," 77.

28 Office of the Prime Minister, **Prawat wat Phra sī mahāthāt [History of Wat Phra Sri Mahathat]** (Phra Nakhon: Thai-borikan Printing House, 1952), 1.

29 Supreme Patriarch (Chuan Utthayimahathen), "Prachum Phut Chayan tī thī prathēt Yīpun [Buddha Jayanti Meeting in Japan]," in **Sadet tāngprathēt [The State Visits of the Supreme Patriarch]** (Phra Nakhon: Prachachon, 1972), 39.

30 "Khōsangkēt kānčhat ngān phut tha yan tī hæng prathēt Langkā læ tængtang khana kammakān čhat sāng Phuttha monthon [The Observations on Buddha Jayanti Celebration in Lanka and the Appointment of Phutthamonthon Construction Committee]," 1957, Ministry of Education's Document, Sor Tor 0701.10/35, National Archives of Thailand.

31 Suthachai Yimprasert, **Phæn ching chāt Thai : wādūai rat læ kān tōtān rat samai čhōmphon Pō. Phibūn songkhrām khrang thī sōng (Phō.Sō. sōngphansīrōikāosip'et thưng sōngphanhārōi) [Plot to Take Over the Nation: the State and the Anti-statism during the Second Premiership of Field Marshal Plaek Phibunsongkhram (1948-1957)]** (Bangkok: P. Press, 2007), 336.

32 "Nangsư čhāk krom lēkhāthikān khana ratthamontrī thưng ratthamontrī wākān krasūang watthanatham rưang trīam kānčhat ngān chalōng yīsiphā Phutthasatawat hæng Phutthakān [Letter from the Secretariat of the Cabinet to Minister of Culture Regarding the Preparation for the 25th Buddhist Century Celebration]," 1952, Office of the Prime Minister's Document, (3) Sor Ror 0201.63.1/6, National Archives of Thailand.

33 Sitthard Srikotr, "Kān prakāt khati pančha 'antrathān læ sathāpanā phra bōrommathāt thī mūang nakhōn chum khōng somdet phra mahā thammarāchā li thai nai Phō.Sō. nưngphankāorōi [The Announcement of Pañca Antaradhāna and the Establishment of Phra Borommathat at Nakhon Chum of Phra Maha Thammaracha Lithai in B.E. 1900]," **Damrong Journal** 12, 1 (January–June 2013): 240.

34 At that moment, he was the secretary to the Minister of Culture. Before that, he was a notable monk named Sucheevopikkhu.

35 Sucheep Punyanupab, "Khwāmrū rưang yīsiphā Phutthasatawat [Knowledge on the 25th Buddhist Century]," in the 25th Buddhist Century Celebration Organizing Committee, **Ngān chalōng yīsiphā Phutthasatawat [25th Buddhist Century Celebration]** (Phra Nakhon: Aksornsarn Printing House, 1957), 8-10.

36 Department of Religious Affairs, Ministry of Culture, "Kham chīčhæng rưang yīsiphā Phutthasatawat [Instruction for 25th Buddhist Century]," in Ibid., 6-7.

37 Pinyapan Potjanalawan, "Prathētchāt Phra phut sātsanā læ Ratthabān: Kān niyām khwāmpen Thai nai kān chalōng yīsiphā Phutthasatawat," 81.

38 Suthachai Yimprasert, **Phæn ching chāt Thai : wādūai rat læ kān tōtān rat samai čhōmphon Pō. Phibūn songkhrām khrang thī sōng (Phō.Sō. sōngphansīrōikāosip'et thưng sōngphanhārōi),** 379.

39 Thanomchit Meechuen, "Chŏmphon Pō. Phibūn songkhrām kap ngān chalōng yīsiphā Phutthasatawat (Phō.Sō. sōngphansīrōikāosiphā thưng sōngphanhārōi)," 73-74.

40 Meeting Notes of the 1st Meeting of 25th Buddhist Century Celebration Organizing Committee on July 31, 1954. "Kān prachum rưang kān chalōng yīsiphā Phutthasatawat hæng phut sātsanā [Meeting of 25th Buddhist Century Celebration]," 1954, Ministry of Education's Document, Sor Tor 0701.10/4, National Archives of Thailand.

41 Thanomchit Meechuen, "Chŏmphon Pō. Phibūn songkhrām kap ngān chalōng yīsiphā Phutthasatawat (Phō.Sō. sōngphansīrōikāosiphā thưng sōngphanhārōi)," 62.

42 "Phrarātchakritsadīkā kamnot khēt thīdin nai bōriwēn thī thī čha wēnkhūn nai thōngthī 'amphœ sām phrān læ 'amphœ nakhōn chaisī čhangwat Nakhōn Pathom Phō.Sō. sōngphansīrōikāosipčhet [Royal Decree on the Demarcation of Land Expropriation in Sam Phran District and Nakhon Chai Si District, Nakhon Pathom]," **The Royal Thai Government Gazette,** Vol. 71, part 86 (December 28, 1954): 1885.

43 Kriangsak Chamanan, **Phuttha monthon: Hōsamut klāng phūa kānsưksā læ khonkhwā thāng phra phut sātsanā rawāng chāt læ phut 'u tha yān [Phutthamonthon: Central Library for International Study and Research of Buddhism and Buddhist Park]** (Bangkok: Bhumibalo Bhikkhu Foundation, 1977), 3.

44 "Kammakān čhat sāng Phuttha monthon [Meeting of Phutthamonthon Construction Committee]," 1960-1967, Ministry of Education's Document, Sor Tor 0701.11/4, National Archives of Thailand, 151.

45 "Rāingān kānprachum khana kammakān čhat sāng Phuttha monthon khrang thī siphok wan thī sipkāo Kanyāyon sōngphanhārōisām [16th Minutes of Meeting of Phutthamonthon Construction Committee on September 19, 1960]," 1960, Mom Luang Pin Malakul's Document, Sor Bor 5.3/1, National Archives of Thailand, 43.

46 "Kammakān čhat sāng Phuttha monthon," Ministry of Education's Document, Sor Tor 0701.11/4, National Archives of Thailand.

47 **'Anusōn ngān 'ōk mēn phrarātchathān phlœng sop Phanathān phon 'ēk Krīang sak Chama nan [A Memorial to the Royal Cremation Ceremony of General Kriangsak Chamanan]** (Bangkok: Graphic Art Printing Co., Ltd., 2006), 141.

48 Aphilak Kasempholkoon, ed. **Lao khān tamnān sālā yā [The Legend of Salaya]**, 2nd ed. (Nakhon Pathom: Faculty of Liberal Arts, Mahidol University, 2009).

49 "Čhat ngān chalōng yīsiphā Phutthasatawat (tōn thī 1) [25th Buddhist Century Celebration, Part I]," 1954-1958,

Ministry of Education's Document, Sor Tor 0701.10/8, National Archives of Thailand.

50 Steering Committee for Phutthamonthon Construction, **Phuttha monthon chalœ̄m phra kīat phra bāt somdet phra pō̜ra mi na tha ra mō̜hā phū mi phon 'a dunlaya dēt ... mahārāt,** 104.

51 Meeting Notes of the 1st Meeting of 25th Buddhist Century Celebration Committee on July 31, 1954. "Kān prachum rūang kān chalōṇg yīsiphā Phutthasatawat hǣng phut sātsanā," Ministry of Education's Document, Sor Tor 0701.10/4, National Archives of Thailand.

52 Meeting Notes of the 2nd Meeting of the Sub-committee on Building the Buddha Image on September 27, 1954. Ibid.

53 "Čhat ngān chalōṇg yīsiphā Phutthasatawat (tō̜n thī 1)," Ministry of Education's Document, Sor Tor 0701.10/8, National Archives of Thailand.

54 Ibid.

55 "'Anukammakān čhattham silā čhamlak phutthaprawat phutthabanyat Puttanusāt læ phičhāranā bǣp phraphuttharūp nai ngān chalōṇg yīsiphā Phutthasatawat [The Sub-committee to Prepare for the Carved Stone of Buddha's History, Buddhist Regulations and Buddhadhamma and to Consider the Buddha Statue Design for the 25th Buddhist Century Celebration]," 1954-1957, Ministry of Education's Document, Sor Tor 0701.10/7, National Archives of Thailand.

56 2nd Minutes of Meeting of the Design Committee for the Buddha Statue, Buddha's History and Buddhist Regulations on September 6, 1960. "Kammakān 'ō̜k bǣp phraphuttharūp phuttha prawat phuttha banyat [Buddha Statue Design, Buddha's History and Buddhist Regulations Committee]," 1960-1965, Ministry of Education's Document, Sor Tor 0701.11/3, National Archives of Thailand.

57 2nd Minutes of the Joint Meeting between Buddha Statue Design Committee and Phutthamonthon Planning Committee on December 20, 1960. Ibid.

58 Ibid.

59 4th Minutes of the Joint Meeting between Buddha Statue Design Committee and Phutthamonthon Planning Committee on March 30, 1961. Ibid.

60 "Kammakān čhat sāng Phuttha monthon," Ministry of Education's Document, Sor Tor 0701.11/4, National Archives of Thailand.

61 Ibid.

62 Field Marshal P. Phibunsongkhram had the idea to build the Wihan Phutthamonthon as the first building in Phutthamonthon in 1957 but lacked the budget to operate at that time.

63 **'Anusōṇ ngān 'ō̜k mēn phrarātchathān phlœ̄ng sop Phanathān phon 'ēk Krīang sak Chama nan,** 6.

64 "Kāndamnœ̄n ngān kīeokap kānsāng phut 'utthayān læ hō̜samut klāng thāng phut sātsanā rawāng chāt khō̜ng mūnnithi phū mi phō̜lōphik khu nai bō̜riwēn Phuttha monthon [The Construction of Buddhist Park and Central Library for the International Study and Research on Buddhism by Bhumibalo Bhikkhu Foundation]," 1974-1975, Ministry of Education's Document, Sor Tor 0701.11/7, National Archives of Thailand.

65 **'Anusōṇ ngān 'ō̜k mēn phrarātchathān phlœ̄ng sop Phanathān phon 'ēk Krīang sak Chama nan,** 6.

66 Ministry of Interior, **Tǣngtang khana kammakān damnœ̄n ngān čhat sāng Phuttha monthon [Appointing a Committee for Phutthamonthon Construction],** No. 270/2517, Bangkok, April 22, 1974.

67 *Bhumibalo Bhikkhu* is the religious name of His Majesty King Bhumibol Adulyadej while he was ordained as a Buddhist monk. This name later was given as the name of the special fund of the Patriarch Yanodaya Mahathera and the Association of Buddhist Research Center. Later, the Association of Buddhist Research Center expanded the mission of the fund program and established it as Bhumibalo Bhikkhu Foundation. The foundation has the aim of collecting, researching, and translating Buddhist scriptures into Thai language.

68 Maneepan Jarudul, **Hō̜samut klāng thāng phra phut sātsanā læ kān khō̜chai thīdin Phuttha monthon khō̜ng mūnnithi Phū mi Phō̜lōphik khu [The Central Library of Buddhism and Phutthamonthon Land-use Request from the Bhumibalo Bhikkhu Foundation]** (Bangkok: Bhumibalo Bhikkhu Foundation, 2000), 9.

69 Songsan Nilkamhaeng and others, **Chotmāihēt kānsāng phraphuttharūp Phraprathān Phuttha monthon [Archives of the Construction of Buddha Image Phra Prathan Phutthamonthon]** (Bangkok: Rungruangrat Printing House, 1982), 15.

70 Steering Committee for Phutthamonthon Construction, **Phuttha monthon chalœ̄m phra kīat phra bāt somdet phra pō̜ra mi na tha ra mō̜hā phū mi phon 'a dunlaya dēt ... mahārāt,** 157.

71 **A 'Anusōṇ ngān 'ō̜k mēn phrarātchathān phlœ̄ng sop Phanathān phon 'ēk Krīang sak Chama nan** 146.

72 Maneepan Jarudul, **Hō̜samut klāng thāng phra phut sātsanā læ kān khō̜chai thīdin Phuttha monthon khō̜ng mūnnithi Phū mi Phō̜lōphik khu,** 19.

73 **'Anusōṇ ngān 'ō̜k mēn phrarātchathān phlœ̄ng sop Phanathān phon 'ēk Krīang sak Chama nan,** 163.

74 Steering Committee for Phutthamonthon Construction, **Phuttha monthon chalœ̄m phra kīat phra bāt somdet phra pō̜ra mi na tha ra mō̜hā phū mi phon 'a dunlaya dēt ... mahārāt,** 177-180.

75 Office of the Prime Minister, **Khō̜phrarātchathān hai ngān Phuttha monthon yū nai phra bō̜rom rāchūpatham [Request for Phutthamonthon to be under the Royal Patronage],** Sor Ror. 0104/3611, Bangkok, March 14, 1979.

76 Office of His Majesty's Principal Private Secretary, **Song rapngān Phuttha monthon hai yū nai phra bō̜rom rāchūpatham [His Majesty the King Accepted Phutthamonthon under the Royal Patronage],** Ror Lor. 0002/3525, Bangkok, April 9, 1979.

77 Maneepan Jarudul, **Hō̜samut klāng thāng phra phut sātsanā læ kān khō̜chai thīdin Phuttha monthon khō̜ng mūnnithi Phū mi Phō̜lōphik khu,** 20.

78 Steering Committee for Phutthamonthon Construction, **Phuttha monthon chalœ̄m phra kīat phra bāt somdet phra pō̜ ra mi na tha ra mō̜ hā phū mi phon 'a dunlaya dēt ... mahārāt,** 221.

79 Ibid., 223.

80 Ibid., 235.

81 Supawan Areejitranusorn and Sineenart Sukolratanametee, "Kānsu'ksā botbāt Phuttha monthon nai bō̜ribot khō̜ng chumchon tō̜ kān wāng phang læ phǣn phatthanā phūnthī [A Study of the Role of Phutthamonthon in Community Context for Planning Development]," **Veridian E-Journal, Silpakorn University** 10, 1 (January-April 2017): 2126–2140.

82 Sibordee Nopprasert, **Khwā phikhāt (?) sāi 'anuraksaniyom Thai bon thāng sō̜ng phrǣng khō̜ng kānmūang lōk yuk songkhrāmyen [Right Kills (?) Left: Thai Conservatism at the Crossroads of Cold War World Politics]** (Bangkok: Matichon, 2021), 206.

Bibliography

"'Anukammakān čhattham silā čhamlak phutthaprawat phutthabanyat Puttanusāt læ phičhāranā bǣp phraphuttharūp nai ngān chalōṇg yīsiphā Phutthasatawat [The Sub-committee to Prepare for the Carved Stone of Buddha's History, Buddhist Regulations and Buddhadhamma and to Consider the Buddha Statue Design for the 25th Buddhist Century Celebration]." 1954-1957. Ministry of Education's Document. Sor Tor 0701.10/7. National Archives of Thailand.

Anun Phibunsongkhram. **Chō̜mphon Pō̜ .Phibūn songkhrām lem nưng [Field Marshal Plaek Phibunsongkhram 1st Issue].** Bangkok: Prikwarn Graphic Co.,Ltd., 1997.

'Anusōṇ ngān 'ō̜k mēn phrarātchathān phlœ̄ng sop Phanathān phon 'ēk Krīang sak Chama nan [A Memorial to the Royal Cremation Ceremony of General Kriangsak Chamanan]. Bangkok: Graphic Art Printing Co., Ltd., 2006.

Aphilak Kasempholkoon, ed. **Lao khān tamnān sālā yā [The Legend of Salaya].** 2nd ed. Nakhon Pathom: Faculty of Liberal Arts, Mahidol University, 2009.

"Čhat ngān chalōṇg yīsiphā Phutthasatawat (tō̜n thī 1) [25th Buddhist Century Celebration, Part I]." 1954-1958. Ministry of Education's Document. Sor Tor 0701.10/8. National Archives of Thailand.

Chatri Prakitnonthakan. "Mūanglūang mai khō̜ng čhō̜mphon pō̜. Phibūn songkhrām: khō̜sangkēt bāng prakān [Pibul's New Capital City: Some Observations]." In **Chō̜mphon pō̜ . Pibūn songkhrām læ thānphūying la'īat kap**

kānmūang Thai samai mai [Pibul and La-Iad in Modern Thai Politics], Edited by Charnvit Kasetsiri and Sathaphum Boonma, 106-133. 3rd ed. Bangkok: The Foundation for the Promotion of Social Sciences and Humanities Textbooks Project, 2021.

"Kammakān čhat sāng Phuttha monthon [Meeting of Phutthamonthon Construction Committee]." 1960-1967. Ministry of Education's Document. Sor Tor 0701.11/4. National Archives of Thailand.

"Kammakān 'ōḳ bǣp phraphuttharūp phuttha prawat phuttha banyat [Buddha Statue Design, Buddha's History and Buddhist Regulations Committee]." 1960-1965. Ministry of Education's Document. Sor Tor 0701.11/3. National Archives of Thailand.

"Kāndamnœ̄n ngān kīeokap kānsāng phut 'utthayān læ hōṣamut klāng thāng phut sātsanā rawāng chāt khōṇg mūnnithi phū mi phōṭ lōphik khu nai bōṛiwēn Phuttha monthon [The Construction of Buddhist Park and Central Library for the International Study and Research on Buddhism by Bhumibalo Bhikkhu Foundation]." 1974-1975. Ministry of Education's Document. Sor Tor 0701.11/7. National Archives of Thailand.

"Kān prachum rūang kān chalōṇg yīsiphā Phutthasatawat hǣng phut sātsanā [Meeting of 25th Buddhist Century Celebration]." 1954. Ministry of Education's Document. Sor Tor 0701.10/4. National Archives of Thailand.

"Khōṣangkēt kānčhat ngān phut tha yan tī hǣng prathēt Langkā læ tǣngtang khana kammakān čhat sāng Phuttha monthon [The Observations on Buddha Jayanti Celebration in Lanka and the Appointment of Phutthamonthon Conṡtruction Committee]." 1957. Ministry of Education's Document. Sor Tor 0701.10/35. National Archives of Thailand.

Kobkua Suwannathat-Pian. **Nayōbāi tāngprathēt khōṇg ratthabān Phibūn songkhrām Phō.Sō. sōṇgphan-sīrōṭipætsip'et thưng sōṇgphansīrōṭipætsipčhet [Foreign Policy of Phibunsongkhram's Government 1938-1944].** Bangkok: Thai Khadi Research Institute Thammasat University, 1989.

Kriangsak Chamanan. **Phuttha monthon: Hōṣamut klāng phūa kānsuṡksā læ khonkhwā thāng phra phut sātsanā rawāng chāt læ phut 'u tha yān [Phut thamonthon: Central Library for International Study and Research of Buddhism and Buddhist Park]**. Bangkok: Bhumibalo Bhikkhu Foundation, 1977.

Kullada Kesboonchoo Mead. "A Revisionist History of Thai-US Relations." **Asian Review** 16 (2003): 45-67.

Maneepan Jarudul. **Hōṣamut klāng thāng phra phut sātsanā læ kān khō chai thīdin Phuttha monthon khōṇg mūnnithi Phū mi Phōṭ lōphik khu [The Central Library of Buddhism and Phutthamonthon Land-use Request from the Bhumibalo Bhikkhu Foundation].** Bangkok: Bhumibalo Bhikkhu Foundation, 2000.

Ministry of Interior. **Tǣngtang khana kammakān damnœ̄n ngān čhat sāng Phuttha monthon [Appointing a Committee for Phutthamonthon Construction].** No. 270/2517. Bangkok. April 22, 1974.

"Nangsū čhāk krom lēkhāthikān khana ratthamontrī thưng ratthamontrī wākān krasūang watthanatham rūang trīam kānčhat ngān chalōṇg yīsiphā Phutthasatawat hǣng Phutthakān [Letter from the Secretariat of the Cabinet to Minister of Culture Regarding the Preparation for the 25th Buddhist Century Celebration]." 1952. Office of the Prime Minister's Document. (3) Sor Ror 0201.63.1/6. National Archives of Thailand.

Nattapon Jaijing. **Khunsuṅ sakdinā læ phayā 'insī : kānmūang Thai phāitai rabīap lōk khōṇg saha rat 'a mē ri kā sōṇgphansīrōṭikāosip'et thưng sōṇgphanhārōṭi [Warlord, Feudalism and King Eagle: Thai Politics under the World Order of the United States 1948-1957].** Nonthaburi: Same Sky Books, 2020.

Office of His Majesty's Principal Private Secretary. **Song rapngān Phuttha monthon hai yū nai phra bōṛom rāchūpatham [His Majesty the King Accepted Phutthamonthon under the Royal Patronage].** Ror Lor. 0002/3525. Bangkok. April 9, 1979.

Office of the Prime Minister. **Khōphrarātchathān hai ngān Phuttha monthon yū nai phra bōṛom rāchūpatham [Request for Phutthamonthon to be under the Royal Patronage].** Sor Ror. 0104/3611. Bangkok. March 14, 1979.

_____ . **Prawat wat Phra sī mahāthāt [History of Wat Phra Sri Mahathat].** Phra Nakhon: Thai-borikan Printing House, 1952.

"Phrarātchakamnot čhat sāng nakhōṇ lūang phut sak rāt sōṇgphansīrōṭipætsiphā [Emergency Decree on Planning the New Capital City B.E. 2485]." **The Royal Thai Government Gazette**, Vol. 59, part 40 (June 22, 1942): 1247-1254.

"Phrarātchakritsadīkā kamnot khēt thīdin nai bōṛiwēn thī thī čha wēnkhūn nai thōṇgthī 'amphœ̄ sām phrān læ 'amphœ̄ nakhōṇ chaisī čhangwat Nakhōṇ Pathom Phō.Sō. sōṇgphansīrōṭikāosipčhet [Royal Decree on the Demarcation of Land Expropriation in Sam Phran District and Nakhon Chai Si District, Nakhon Pathom]." **The Royal Thai Government Gazette**, Vol. 71, part 86 (December 28, 1954): 1883-1888.

Pinyapan Potjanalawan. "Prathētchāt Phra phut sātsanā læ Ratthabān: Kān niyām khwāmpen Thai nai kān chalōṇg yīsiphā Phutthasatawat [Nation, Buddhism and the Government: Defining Thainess in the 25th Buddhist Century Celebration]." **Silpawattanatham** 33, 12 (October 2012): 70–91.

"Prakās sathāpanā Phutthaburī monthon [Announcement of Establishment of Phutthaburimonthon]." **The Royal Thai Government Gazette**, Vol. 61, part 34 (June 5, 1944): 542-544.

"Rāingān kānprachum khana kammakān čhat sāng Phuttha monthon khrang thī siphok wan thī sipkāo Kanyāyon sōṇgphanhārōṭisām [16th Minutes of Meeting of Phutthamonthon Construction Committee on September 19, 1960]." 1960. Mom Luang Pin Malakul's Document. Sor Bor 5.3/1. National Archives of Thailand.

Ramluṅ nưngrōṭi pī Lūang Wičhit wā tha kān bot khat san wādūai chīwaprawat læ phon ngān [Commemorating 100 Years of Luang Wichitwathakan, Selected Chapters on Biography and Works]. Bangkok: Sangsanbooks, 1998.

Saichol Sattayanurak. **Phrayā 'anumān rātthon prāt sāmanchon phū niramit "khwāmpen Thai" [Phraya Anuman Rajadhon, the Common Philosopher who Created 'Thainess'].** Bangkok: Matichon, 2013.

Sibordee Nopprasert. **Khwā phikhāt (?) sāi 'anuraksaniyom Thai bon thāng sōṇg phrǣng khōṇg kānmūang lōk yuk songkhrāmyen [Right Kills (?) Left: Thai Conservatism at the Crossroads of Cold War World Politics].** Bangkok: Matichon, 2021.

Sitthard Srikotr. "Kān prakāt khati pančha 'antrathān læ sathāpanā phra bōṛommathāt thī mūang nakhōṇ chum khōṇg somdet phra mahā thammarāchā li thai nai Phō.Sō. nưngphankāorōi [The Announcement of Pañca Antaradhāna and the Establishment of Phra Borommathat at Nakhon Chum of Phra Maha Thammaracha Lithai in B.E. 1900]." **Damrong Journal** 12, 1 (January–June 2013): 235-257.

Songsan Nilkamhaeng and others. **Chotmāihēt kānsāng phraphuttharūp Phraprathān Phuttha monthon [Archives of the Construction of Buddha Image Phra Prathan Phutthamonthon].** Bangkok: Rungruangrat Printing House, 1982.

Steering Committee for Phutthamonthon Construction. **Phuttha monthon chalœ̄m phra kīat phra bāt somdet phra pōṛa mi na tha ra mōṇ hā phū mi phon 'a dunlaya dēt ... mahārāt [Phutthamonthon, in Honor of His Majesty King Bhumibol Adulyadej].** Bangkok: Victory Powerpoint Co.,Ltd., 1988.

Suchin Tantikul. **Ratthaprahān sōṇgphansīrōṭikāosip [Coup d'etat 1947].** Phra Nakhon: Faculty of Political Science, Thammasat University, 1972.

Supawan Areejitranusorn and Sineenart Sukolratanametee. "Kānsuṡksā botbāt Phuttha monthon nai bōṛibot khōṇg chumchon tō kān wāng phang læ phǣn phatthanā phūnthī [A Study of the Role of Phutthamonthon in Community Context for Planning Development]." **Veridian E-Journal, Silpakorn University** 10, 1 (January–April 2017): 2126 – 2140.

Supreme Patriarch (Chuan Utthayimahathen). “Prachum Phut Chayan tī thī prathēt Yīpun [Buddha Jayanti Meeting in Japan].” In **Sadet tāngprathēt [The State Visits of the Supreme Patriarch].** Phra Nakhon: Prachachon, 1972.

Suthachai Yimprasert. **Phǣn ching chāt Thai : wādūai rat læ kān tṓtān rat samai čhṓmphon Pō̜. Phibūn songkhrām khrang thī sṓng (Phō̜.Sō̜. sṓngphansīrṓ̜ikāosip‘et thưng sṓngphanhārṓ̜i) [Plot to Take Over the Nation: the State and the Anti-statism during the Second Premiership of Field Marshal Plaek Phibunsongkhram (1948–1957)].** Bangkok: P. Press, 2007.

Thamsook Numnonda. **Chetsippǣt pī wan santiphāp Thai : Mūang Thai samai songkhrām lōk khrang thī sṓng [78 Years of Thai Peace Day: Thailand in World War II].** 4th ed. Bangkok: Thammasat University, 2023.

Thanomchit Meechuen. “Chṓmphon Pō̜. Phibūn songkhrām kap ngān chalṓng yīsiphā Phutthasatawat (Phō̜.Sō̜. sṓngphansīrṓ̜ikāosiphā thưng sṓngphanhārṓ̜i) [Field Marshal Plaek Phibunsongkhram and the 25th Buddhist Century Celebration (1952 – 1957)].” Master’s Thesis, Thammasat University, 1988.

The 25th Buddhist Century Celebration Organizing Committee. **Ngān chalṓng yīsiphā Phutthasatawat [25th Buddhist Century Celebration].** Phra Nakhon: Aksornsarn Printing House, 1957.

Wičhit ‘anusṓn [Printed as a Memorial to the Royal Cremation Ceremony of Major-General Luang Wichitwathakan]. Phra Nakhon: The Prime Minister Publishing Office, 1962.

Illustration Sources

All illustrations by the author unless otherwise specified.

Opening figure “Khrōngkān læ kān pramān khāchaičhāi ngān čhat sū thīdin ngān sāng thanon sāi sī ngān khut khū tham khan thanon bō̜riwēn Phuttha monthon læ ngān plūk tonmai tām khrōngkān sāng Phuttha monthon [Project and Cost Estimation of the Land Acquisition, the Construction Work of 4th Road, Ditch Construction Work in Phutthamonthon Area and Planting Work According to the Phutthamonthon Project],” 1960, Ministry of Education’s Document, Sor Tor 0701.11/1, National Archives of Thailand.

Fig . 1 Chatri Prakitnonthakan, “Mūanglūang mai khṓng čhṓmphon pō̜. Phibūn songkhrām: khō̜sangkēt bāng prakān [Pibul’s New Capital City: Some Observations],” in **Chṓmphon pō̜. Pibūn songkhrām læ thānphūying la‘īat kap kānmūang Thai samai mai [Pibul and La-Iad in Modern Thai Politics],** ed. Charnvit Kasetsiri and Sathaphum Boonma, 3rd ed. (Bangkok: The Foundation for the Promotion of Social Sciences and Humanities Textbooks Project, 2021), 120.

Fig. 2 The White House Historical Association, **McMillan 1902 Plan of Washington, D.C.** Accessed September 16, 2023. Available from https://www.whitehousehistory.org/photos/fotoware?id=F0F-739CE933B4264%20A492AA62F25F33B2

Fig. 3 Songsan Nilkamhaeng and others, **Chotmāihēt kānsāng phraphuttharūp Phraprathān Phuttha monthon [Archives of the Construction of Buddha Image Phra Prathan Phutthamonthon]** (Bangkok: Rungruangrat Printing House, 1982), 8.

Fig. 4 Steering Committee for Phutthamonthon Construction, **Phuttha monthon chalœ̄m phra kīat phra bāt somdet phra pō̜ ra mi na tha ra mō̜ hā phū mi phon ‘a dunlaya dēt ... mahārāt [Phutthamonthon, in Honor of His Majesty King Bhumibol Adulyadej]** (Bangkok: Victory Powerpoint Co.,Ltd., 1988), 105.

Fig. 5 “Phrarātchakritsadīkā kamnot khēt thīdin nai bō̜riwēn thī thī čha wēnkhūn nai thṓngthī ‘amphœ̄ sām phrān læ ‘amphœ̄ nakhṓn chaisī čhangwat Nakhṓn Pathom Phō̜.Sō̜. sṓngphansīrṓ̜ikāosipčhet [Royal Decree on the Demarcation of Land Expropriation in Sam Phran District and Nakhon Chai Si District, Nakhon Pathom],” **The Royal Thai Government Gazette,** Vol. 71, part 86 (December 28, 1954): 1888.

Fig. 6 “Khrōngkān læ kān pramān khāchaičhāi ngān čhat sū thīdin ngān sāng thanon sāi sī ngān khut khū tham khan thanon bō̜riwēn Phuttha monthon læ ngān plūktonmai tām khrōngkān sāng Phuttha monthon,” Ministry of Education’s Document, Sor Tor 0701.11/1, National Archives of Thailand.

Fig. 7 Ibid.

Fig. 8 The 25th Buddhist Century Celebration Organizing Committee, **Ngān chalṓng yīsiphā Phutthasatawat [25th Buddhist Century Celebration]** (Phra Nakhon: Aksornsarn Printing House, 1957), 167.

Fig. 9 “Phra phutthapatimākṓn thī praditsathān yang bō̜riwēn Phuttha monthon [The Buddha Image Enshrined at Phuttha-monthon],” Office of the Prime Minister’s Document, Por Jor (3) Sor Ror 0201/48, National Archives of Thailand.

Fig. 11 “Kāndamnœ̄n ngān kīeokap kānsāng phut ‘utthayān læ hō̜samut klāng thāng phut sātsanā rawāng chāt khṓng mūnnithi phū mi phō̜ lōphik khu nai bō̜riwēn Phuttha monthon [The Construction of Buddhist Park and Central Library for the International Study and Research on Buddhism by Bhumibalo Bhikkhu Foundation],” 1974-1975, Ministry of Education’s Document, Sor Tor 0701.11/7, National Archives of Thailand.

Fig 12 Steering Committee for Phutthamonthon Construction, **Phuttha monthon chalœ̄m phra kīat phra bāt somdet phra pō̜ ra mi na tha ra mō̜ hā phū mi phon ‘a dunlaya dēt ... mahārāt,** 237.

คติความเชื่อกับการสื่อความหมายรูปแบบสถาปัตยกรรม กลุ่มปราสาทสามหลังในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

Beliefs and Meanings in Architecture: Three Temple Towers in Northeastern Thailand

วิโรจน์ ชีวาสุขถาวร
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ผังเมืองและนฤมิตศิลป์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม มหาสารคาม 44150 ประเทศไทย

Wiroj Sheewasukthaworn
Faculty of Architecture, Urban Design and Creative Arts, Mahasarakham University, Mahasarakham, 44150, Thailand
wiroj.shewa@gmail.com

Received 08-03-2024
Revised 17-05-2024
Accepted 10-06-2024

ปราสาทกู่สวนแตง
จ.บุรีรัมย์ ประเทศไทย

Prasat Ku Suan Taeng,
Buriram, Thailand

บทคัดย่อ

กลุ่มปราสาทสามหลังถือเป็นรูปแบบทางสถาปัตยกรรมในวัฒนธรรมขอมที่มีความสำคัญ การสร้างกลุ่มปราสาทสามหลังเริ่มพัฒนาขึ้นที่เมืองพระนครในสมัยกุเลน ราวพุทธศตวรรษที่ 14 สันนิษฐานว่ามีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างขึ้นเพื่อถวายแด่เทพทั้งสาม หรือตรีมูรติในศาสนาฮินดู ที่ประกอบไปด้วยพระศิวะ พระนารายณ์ และพระพรหม รูปแบบปราสาทนี้ได้รับความนิยมนำมาสร้างเป็นเทวาลัยชุมชนในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 16-17

บทความนี้ต้องการนำเสนอประเด็นเกี่ยวกับพัฒนาการของการออกแบบกลุ่มปราสาทสามหลังที่พบในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 16 จนถึงพุทธศตวรรษที่ 18 วิเคราะห์ความหมายทางสถาปัตยกรรมโดยการเปรียบเทียบกับรูปแบบสถาปัตยกรรมของปราสาทซ้อนชั้น รวมถึงนำเสนอถึงการเปลี่ยนแปลงความหมายทางสถาปัตยกรรมของกลุ่มปราสาทสามหลัง โดยศึกษาข้อมูลในด้านต่าง ๆ เช่น ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ ศึกษารูปแบบทางสถาปัตยกรรม คติความเชื่อทางศาสนาจากกรณีศึกษาในหลายพื้นที่ เพื่อนำไปสู่กระบวนการวิเคราะห์ของงานวิจัย ตีความแนวความคิดในการออกแบบสถาปัตยกรรมของกลุ่มปราสาทสามหลัง

จากการศึกษาพบว่ารูปแบบกลุ่มปราสาทสามหลังที่พบในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตั้งกระจายตามเมืองต่าง ๆ ในหลายพื้นที่ สร้างขึ้นตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 16-17 เพื่อเป็นเทวาลัยประกอบพิธีกรรมของผู้คนในชุมชน มูลเหตุที่กลุ่มปราสาทสามหลังถูกนำมากำหนดให้เป็นเทวาลัยประจำชุมชนอาจมาจากสาเหตุหลายประการประการแรกเรื่องฐานานุศักดิ์ทางสถาปัตยกรรม เนื่องจากปราสาทที่สร้างขึ้นในเมืองพระนครส่วนใหญ่เป็นรูปแบบฐานปราสาทซ้อนชั้น ซึ่งเป็นรูปแบบที่ถูกกำหนดให้ใช้เฉพาะกับสถาบันกษัตริย์เท่านั้น สื่อความหมายถึงฐานะอำนาจการปกครอง การจำลองจักรวาลจึงเป็นคติเทวราชา รูปแบบกลุ่มปราสาทสามหลังจึงถูกเปิดกว้างให้ใช้กับบุคคลทั่วไปที่มีฐานะที่รองลงมาจากกษัตริย์ เพื่อใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมในชุมชน

ประการที่สอง รูปแบบกลุ่มปราสาทสามหลัง มีความเรียบง่าย ไม่มีความซับซ้อนทางโครงสร้างเหมือนปราสาทฐานซ้อนชั้น ทำให้สามารถก่อสร้างขึ้นได้ง่ายและใช้เวลาไม่นาน สามารถสร้างขึ้นในพื้นที่ต่าง ๆ ที่ห่างไกลได้โดยสะดวก

เมื่ออิทธิพลคติความเชื่อศาสนาพุทธแบบมหายานเริ่มเข้ามาในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือในราวพุทธศตวรรษที่ 18 รูปแบบดังกล่าวได้ถูกนำมาปรับใช้เพื่อให้สอดคล้องกับความเชื่อทางศาสนา จากเทวาลัยของเทพเจ้าไปสู่พุทธสถานได้อย่างสมบูรณ์

คำสำคัญ: กลุ่มปราสาทสามหลัง, ความหมายสถาปัตยกรรม, ปราสาทขอม, สถาปัตยกรรมขอม

Abstract

The three temple towers are a distinctive feature of ancient Khmer architecture, created to pay homage to Shiva, Vishnu, and Brahma (the Hindu Trimurti or Trinity). This architectural style was first developed in Angkor during the Kulen period in the 14th Buddhist century. The style gained popularity and evolved into community deity shrines in the northeastern region of Thailand during the 16th to 17th Buddhist centuries.

This article aims to explore the development of the design of three temple towers found in the northeastern region of Thailand from the 16th to the 18th Buddhist centuries. It examines the significance of architectural elements by comparing them with the step pyramid architectural forms. The article also discusses the changes in the architectural meaning of the three temple towers by studying various aspects, such as historical information, architectural styles, and religious beliefs, from case studies across different areas. This analysis seeks to interpret the concepts behind the architectural design of the three temple towers.

The study found that the three temple towers in the northeastern region of Thailand were constructed between the 16th and 17th Buddhist centuries as ceremonial centers for the community. The choice of the three temple towers as the community's sacred site may stem from various reasons. Firstly, architectural dignity played a role, as most temples built in the capital city featured a multi-tiered base style exclusively reserved for royal institutions. This style symbolized governance, status, and the replication of the cosmic order, establishing a traditional concept of regality. As a result, the three temple towers were widely adopted by commoners with a lower status than royalty as ceremonial venues within their communities. Secondly, the simplicity of the three temple towers was a key factor. Its straightforward design, lacking the complexity of the multi-tiered base temples, made it easier and faster to construct, allowing for convenient construction in remote areas.

When the influence of Mahayana Buddhist beliefs began to reach northeastern Thailand around the 18th Buddhist century, the style was adapted to align with religious beliefs, transitioning from deity sanctuaries to fully-fledged Buddhist sites.

Keywords: Three Temple Towers, Architectural Meanings, Khmer Prasat, Khmer temples, Khmer Architecture

1. บทนำ

ปราสาทในวัฒนธรรมขอมถือเป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการสร้างสรรค์พัฒนาสถาปัตยกรรมไทยเป็นอย่างมาก ปราสาทในวัฒนธรรมขอมถูกพัฒนารูปแบบทางสถาปัตยกรรมมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 12 เป็นต้นมา เมื่อ **“คติความเชื่อลัทธิเทวราชา”** เข้ามามีบทบาทในด้านสังคมและวัฒนธรรมของชาวขอมโบราณ แนวความคิดที่เชื่อว่ากษัตริย์เปรียบเสมือนตัวแทนของเทพเจ้าบนโลกมนุษย์ ทำให้เกิดวัฒนธรรมการสร้างปราสาทเพื่อเป็นสถานที่เชื่อมโยงระหว่างโลกมนุษย์กับสวรรค์ขึ้นในหลายพื้นที่ของราชอาณาจักร ถือเป็นภารกิจที่สำคัญของกษัตริย์ขอมเมื่อเริ่มขึ้นครองราชย์ **“ปราสาท”** หรือ **“เทวาลัย”** จึงเป็นเครื่องสะท้อนถึงปัจจัยหลาย ๆ ด้าน ทั้งในด้านการปกครอง และความศรัทธาที่มีต่อเทพเจ้าที่ตนนับถือด้วย

นอกจากการจำลองสถานที่เชื่อมโยงระหว่างโลกกับสวรรค์แล้ว ปราสาทหลายหลังยังถูกสร้างขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์ในการถวายแด่บรรพบุรุษผู้ล่วงลับไปแล้ว หรือสร้างให้แก่ตนเอง ลักษณะดังกล่าวสื่อความหมายที่สะท้อนต่อคติเทวราชาได้อย่างชัดเจน เมื่อกษัตริย์สวรรคตลงแล้วก็จะมีสถานะเฉกเช่นเดียวกับเทพเจ้า **“ปราสาท”** จึงเปรียบเสมือนที่ประทับของเทพเจ้าบนโลกมนุษย์[1] หรือสถานที่เชื่อมต่อระหว่างเทพเจ้าบนสวรรค์กับมนุษย์ยังโลก

การสร้างปราสาทในราวพุทธศตวรรษที่ 12 นิยมสร้างขึ้นเป็นปราสาทหลังเดียว ปรับเปลี่ยนรูปแบบทางสถาปัตยกรรมจากวัฒนธรรมอินเดียให้มีความเหมาะสมกับสภาพพื้นที่ เช่น อาคารอาศรมมหาฤาษี บริเวณเชิงเขาพนมดา ตัวปราสาทมีขนาดไม่ใหญ่มากนัก ส่วนยอดมีลักษณะเป็นอาคารซ้อนชั้นทรงวิมาน พื้นที่ภายในใช้เพื่อประดิษฐานรูปเคารพเทพเจ้าในศาสนาฮินดู ปราสาทบางแห่งจะสร้างขึ้นบนภูเขาเพื่อให้สัมพันธ์ตามคติของเขาไกรลาสอันเป็นที่ประทับขององค์พระศิวะ

รูปแบบสถาปัตยกรรมปราสาทในวัฒนธรรมขอมเริ่มมีการพัฒนาขึ้นตามลำดับ ที่ปราสาทดำไรกราบ ตั้งอยู่ใกล้ ๆ เขาพนมกุเลน พบกลุ่มปราสาทที่สร้างด้วยอิฐตั้งเรียงกันสามหลัง สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 14 (สมัยกุเลนต่อพระโค) ลวดลายการแกะสลักที่ปราสาทหลังนี้สะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลการประดับตกแต่งจากศิลปะจาม นอกจากนี้การวางผังอาคารได้ถูกพัฒนาให้เป็นกลุ่มปราสาท สันนิษฐานว่าเพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การใช้งาน และคติความเชื่อทางศาสนามากขึ้น ทำให้เกิดการพัฒนารูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่แตกต่างจากช่วงสมัยก่อนพระนครเป็นอย่างมาก

ราวพุทธศตวรรษที่ 15 (สมัยบาแค็ง) รูปแบบสถาปัตยกรรมของกลุ่มปราสาทสามหลังเริ่มถูกนำมาสร้างขึ้นในเมืองพระนครในหลายแห่ง เช่น ปราสาทเบย ปราสาทพนมกรอม รวมถึงปราสาทหลายหลังในพื้นที่เมืองเกาะแกร์ แต่เนื่องจากช่วงเวลานี้สถาปัตยกรรมในวัฒนธรรมขอมได้เริ่มพัฒนารูปแบบปราสาทฐานซ้อนชั้นที่มีโครงสร้างทางวิศวกรรมที่ซับซ้อนเพิ่มขึ้น เช่น ปราสาทบากอง ปราสาทปักษีจำกรง ปราสาทบาแค็ง เป็นต้น ส่วนรูปแบบกลุ่มปราสาทสามหลังที่มีความซับซ้อนน้อยกว่า และมีขนาดพื้นที่เล็กได้ถูกนำไปใช้เพื่อเป็นเทวาลัยชุมชนมากขึ้น อย่างไรก็ตามรูปแบบกลุ่มปราสาทสามหลังได้ถูกพัฒนารูปแบบทางสถาปัตยกรรมจนสมบูรณ์แบบที่ปราสาทบันทายสรี ในราวปลายพุทธศตวรรษที่ 15

ราวพุทธศตวรรษที่ 16-17 (สมัยบาปวน-สมัยนครวัด) รูปแบบกลุ่มปราสาทสามหลังไม่ได้รับความนิยมนำมาสร้างในพื้นที่เมืองพระนคร แต่กลับถูกสร้างอย่างแพร่หลายในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย โดยมีรายละเอียดทางสถาปัตยกรรมที่แตกต่างกันบ้างตามแต่ละท้องที่ ต่อมาพุทธศตวรรษที่ 18 รูปแบบกลุ่มปราสาทสามหลังยังคงได้รับความนิยม และถูกนำมาปรับเปลี่ยนให้เข้ากับคติความเชื่อพุทธแบบมหายาน ทำให้การสื่อความหมายของกลุ่มปราสาทสามหลังถูกปรับเปลี่ยนคติความเชื่อมาตั้งแต่ช่วงเวลานั้นเป็นต้นมา

บทความนี้นำเสนอพัฒนาการคติความเชื่อและความหมายของการออกแบบกลุ่มปราสาทสามหลังในวัฒนธรรมขอม ช่วงพุทธศตวรรษที่ 16-18 บริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย สาระของบทความจะนำเสนอข้อมูลวิเคราะห์คติความเชื่อในด้านต่าง ๆ ทั้งทางศาสนา สังคมและวัฒนธรรมที่มีผลต่อการสื่อความหมายสถาปัตยกรรม รวมถึงการพัฒนาคลี่คลายรูปแบบสถาปัตยกรรม การนำเสนอจะสรุปผลการศึกษาออกเป็น 4 ส่วนหลัก ๆ คือ

ส่วนที่ 1 การพัฒนารูปแบบทางสถาปัตยกรรมของกลุ่มปราสาทสามหลัง

ส่วนที่ 2 อิทธิพลการสร้างกลุ่มปราสาทสามหลัง ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ช่วงเวลาพุทธศตวรรษที่ 16-18

ส่วนที่ 3 การเปลี่ยนแปลงคติความเชื่อทางศาสนา ที่มีผลต่อการสร้างกลุ่มปราสาทสามหลัง

ส่วนที่ 4 ข้อเสนอแนะเรื่องฐานานุศักดิ์ และการสื่อความหมายสถาปัตยกรรม

2. วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1) เพื่อศึกษาแนวความคิดการออกแบบ และการสื่อความที่เกี่ยวกับรูปแบบสถาปัตยกรรมกลุ่มปราสาทสามหลัง
2) เพื่อศึกษาการวิเคราะห์เปรียบเทียบการพัฒนารูปแบบกลุ่มปราสาทสามหลัง ที่สร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 16-18

3. การพัฒนารูปแบบทางสถาปัตยกรรมของกลุ่มปราสาทสามหลังในเมืองพระนคร

รูปแบบการสร้างปราสาทในวัฒนธรรมขอมยุคแรกเริ่มนั้นได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมมาจากอินเดียทั้งคติความเชื่อทางศาสนา รูปแบบสถาปัตยกรรม เทคนิคการก่อสร้าง รวมถึงลวดลายประดับตกแต่ง ปราสาท หรือเทวาลัยในยุคแรกนิยมสร้างขึ้นเป็นปราสาทหลังเดียว[2] การวางผังยังไม่ปรากฏแบบแผนที่ซับซ้อนมากนัก พบหลักฐานการสร้างปราสาทบนภูเขา เช่น ปราสาทพนมดา แสดงให้เห็นถึงการสะท้อนแนวความคิดการสถาปนาภูเขาศักดิ์สิทธิ์แห่งพระเจ้าของชุมชน หรือคติการจำลองสัญลักษณ์เขาไกรลาสที่ประทับขององค์พระศิวะ

เมื่อกษัตริย์เข้ามามีบทบาทในฐานะของผู้อุปถัมภ์ศาสนาทำให้เกิดการสนับสนุนการสร้างเทวาลัยเป็นจำนวนมาก การสถาปนาเทวาลัยของพระเจ้าดังกล่าวทำให้เกิดการพัฒนารูปแบบทางสถาปัตยกรรมของปราสาทที่เริ่มมีขนาดที่ใหญ่โต ซับซ้อน รวมถึงมีการตกแต่งประดับประดาที่วิจิตรบรรจงมากขึ้น ต่อมาเมื่อคติความเชื่อแบบเทวราชาเริ่มเข้ามามีบทบาทในการกำหนดรูปแบบทางสถาปัตยกรรม วัตถุประสงค์การสร้างปราสาทจึงเพิ่มแบบแผนธรรมเนียมที่หลากหลายมากกว่าการสร้างเพื่อเป็นเทวาลัยประกอบพิธีกรรม เช่น สร้างขึ้นเพื่อถวายแด่บรรพบุรุษ เป็นการแสดงสถานะของกษัตริย์ที่สวรรคตลงเฉกเช่นเดียวกับเทพเจ้า เป็นสถานที่เชื่อมต่อระหว่างเทพเจ้าบนสวรรค์กับมนุษย์บนโลก รวมถึงการสร้างเพื่อบ่งบอกถึงฐานะอำนาจการปกครองของกษัตริย์ ปราสาทที่สร้างจากการอุปถัมภ์โดยกษัตริย์จะมีการพัฒนารูปแบบที่แตกต่างจากยุคแรกเริ่มในการสร้างเป็นอย่างมาก

จากหลักฐานที่พบทำให้ทราบว่ากลุ่มปราสาทสามหลังเริ่มถูกพัฒนาขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 14 (สมัยกุเลนต่อพระโค) ที่ปราสาทดำไรกราบ มีลักษณะเป็นปราสาทตั้งเรียงกันสามหลังหลัง จากลวดลายที่ปรากฏในผนังปราสาทมีความเชื่อมโยงเกี่ยวกับการตกแต่งในศิลปะจาม จนในราวพุทธศตวรรษที่ 15 การวางผังที่มีลักษณะเป็นกลุ่มปราสาทเริ่มถูกนำมาใช้ที่ปราสาทพระโค ตั้งอยู่บริเวณเมืองหริหราลัย (Fig. 1) ที่สร้างขึ้นราว พ.ศ. 1422 โดยพระเจ้าอินทรวรมันที่ 1 ถือเป็นการจัดวางแผนผังที่เริ่มมีแบบแผนที่ชัดเจนขึ้นกว่าการสร้างปราสาทในยุคแรก การจัดวางปราสาทมีความสัมพันธ์เชิงรูปแบบการวางผังกับเทวาลัยปรัมบานัน ในชวาภาคกลาง ประเทศอินโดนีเซีย (Fig. 2) ปรัมบานันสร้างขึ้นราว พ.ศ. 1400-1450 ประกอบด้วยกลุ่มปราสาท

ภาพ 1 ปราสาทพะโค เมืองหริหราลัย ประเทศกัมพูชา

Fig 1 Prasat Preah Ko, Hariharalaya City, Cambodia

ภาพ 1 / Fig 1

ภาพ 2 ปราสาทปรัมบานัน เกาะชวา ประเทศอินโดนีเซีย

Fig 2 Candi Prambanan, Java Island, Indonesia

ภาพ 2 / Fig 2

ทั้งสิ้นจำนวน 8 หลัง ตั้งอยู่บนพื้นราบ มีการจัดวางผังของกลุ่มปราสาทอย่างเป็นระบบ ปราสาทประธานสามหลังเป็นปราสาทองค์ใหญ่ตั้งเรียงกันสามองค์

NAJUA: HISTORY OF ARCHITECTURE AND THAI ARCHITECTURE

ที่กลุ่มปราสาทปรัมบานัน จากหลักฐานที่ปรากฏสามารถสรุปได้ว่า ปราสาทหลังกลางสร้างถวายแด่พระศิวะ ปราสาทด้านทิศเหนือสร้างถวายแด่พระวิษณุ และปราสาทด้านทิศใต้สร้างถวายแด่พระพรหม กลุ่มปราสาททั้งสามหลังนี้สร้างเพื่อถวายแด่เทพตรีมูรติเทพผู้ยิ่งใหญ่ทั้งสามแห่งศาสนาฮินดู ด้านหน้าของกลุ่มปราสาทประธานจะมีปราสาทขนาดเล็กจำนวน 3 หลัง ตั้งหันหาเข้าหาตัวกลุ่มปราสาทประธาน สร้างขึ้นเพื่อเป็นที่ประดิษฐานเทพพาหนะของเทพเจ้าทั้งสาม คือ โคนนทิ (สัตว์พาหนะของพระศิวะ) ครุฑ (สัตว์พาหนะของพระวิษณุ) และหงส์ (สัตว์พาหนะของพระพรหม)[3]

สันนิษฐานว่าสาเหตุที่พระเจ้าอินทรวรมันที่ 1 เลือกรูปแบบกลุ่มปราสาทมาสร้างปราสาทพระโค วิเคราะห์ได้ว่า สถาปัตยกรรมรูปแบบกลุ่มปราสาทหลายหลังสามารถสร้างถวายเทพเจ้าได้หลายพระองค์ในสถานที่เดียวกัน เป็นการสถาปนาพื้นที่อันศักดิ์สิทธิ์ที่เปรียบเสมือนมณฑลของเทพเจ้า เมื่อพิจารณาจากความต้องการของพระเจ้าอินทรวรมันที่ 1 ที่ต้องการสร้างปราสาทเพื่ออุทิศให้บรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว จารึกที่พบในปราสาทพระโคระบุมูลเหตุของการสร้างปราสาทไว้ว่า ปราสาทองค์กลางสร้างขึ้นเพื่อถวายแด่พระเจ้าชัยวรมันที่ 2 ผู้เป็นอยิกา ปราสาทองค์กลางหลังเล็กด้านหลังสร้างเพื่อถวายแด่พระธรนินทรเทวี พระมเหสีของพระเจ้าชัยวรมันที่ 2 ปราสาทด้านทิศใต้สร้างขึ้นเพื่อถวายพระปิทวีณทรวรมัน ผู้เป็นพระราชบิดา ปราสาทด้านทิศใต้หลังเล็กด้านหลัง สร้างถวายแด่พระราชมารดา ปราสาทด้านทิศเหนือสร้างถวายแด่พระเจ้ารุทรวรมัน ในส่วนปราสาทด้านทิศเหนือหลังเล็กด้านหลังไม่ปรากฏนามว่าสร้างอุทิศให้ผู้ใด การนำกลุ่มปราสาทหลายหลังมาใช้ที่ปราสาทพระโค จึงเป็นสิ่งที่เหมาะสมเป็นทางเลือกใหม่ในการออกแบบเทวาลัยที่เมืองพระนครในช่วงเวลานั้น

ราวต้นพุทธศตวรรษที่ 15 รูปแบบสถาปัตยกรรมกลุ่มปราสาทเริ่มถูกนำมาสร้างในเมืองพระนครมากขึ้น การจัดวางแผนผังกลุ่มปราสาทถูกปรับพัฒนาให้มีระเบียบแบบแผนที่สมบูรณ์ขึ้น รูปแบบกลุ่มปราสาทดังกล่าว เช่น ปราสาทพนมกรอม (Fig. 3) ปราสาทเบย (Fig. 4) เป็นต้น หลักฐานทางสถาปัตยกรรมที่ปราสาทเบย (Fig. 4) แสดงให้เห็นถึงแบบแผนการวางผังที่เป็นมาตรฐาน ปรับเปลี่ยนรูปแบบการใช้พื้นที่ได้อย่างเหมาะสม มีการจัดวางปราสาทตามแนวทิศเหนือ–ใต้ พบบันไดเพื่อขึ้นสู่ฐานไพทีด้านทิศตะวันออก กลุ่มปราสาททั้งสามหลังถูกจัดวางบนฐานไพที ปราสาทหันหน้าไปทางทิศตะวันออก ในขณะที่ปราสาทหลังกลางจะมีขนาดใหญ่กว่าปราสาททางด้านทิศเหนือและทิศใต้ เพื่อสะท้อนถึงการให้ความสำคัญต่อจุดศูนย์กลางคือปราสาทประธาน

ภาพ 3 / Fig 3

ภาพ 3
ปราสาทพนมกรอม
เมืองเสียมเรียบ
ประเทศกัมพูชา

Fig 3
Prasat Phnom Krom,
Siem Reap, Cambodia

ภาพ 4
ปราสาทเบย เมืองเสียมเรียบ
ประเทศกัมพูชา

Fig 4
Prasat Bei, Siem Reap,
Cambodia

ภาพ 4 / Fig 4

NAJUA: HISTORY OF ARCHITECTURE AND THAI ARCHITECTURE

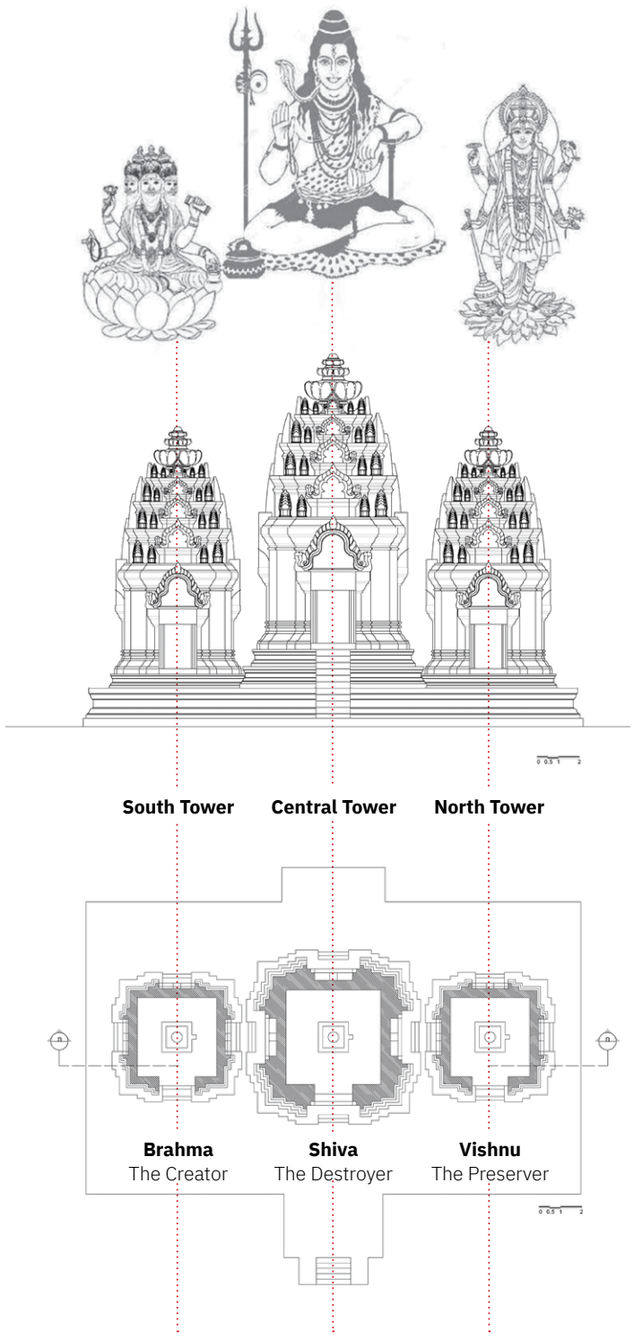

ภาพ 5 / Fig 5

ภาพ 5
ความสัมพันธ์ระหว่าง
ตำแหน่งเทพเจ้าฮินดู
กับกลุ่มปราสาทสามหลัง

Fig 5
The relationship
between the positions
of the Hindu gods and
the three sanctuary towers

นอกจากนี้พื้นที่โดยรอบของกลุ่มปราสาทก็ถูกลดทอนให้มีความกระชับมากขึ้น ปราสาทหลังกลางที่มีสถานะเป็นปราสาทประธาน ภายในพบแท่นสันนิษฐานว่าใช้ประดิษฐานศิวลึงค์[4] สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นเพื่อถวายแด่พระศิวะ ส่วนปราสาทบริวารด้านทิศเหนือ และทิศใต้ปัจจุบันไม่ปรากฏหลักฐานรูปเคารพแต่อย่างใด แต่เมื่อพิจารณาจากเชื่อมโยงรูปแบบการวางผังกับปราสาทปรัมบานัน อาจสันนิษฐานได้ว่า ปราสาทบริวารด้านทิศเหนือสร้างขึ้นเพื่อถวายแด่พระนารายณ์ และปราสาทบริวารด้านทิศใต้ถวายแด่พระพรหม ตามลำดับ (Fig. 5) กลุ่มปราสาทเริ่มถูกนำไปสร้างถวายแด่เทพเจ้าตรีมูรติอย่างชัดเจน พบหลักฐานรูปแบบสถาปัตยกรรมกลุ่มปราสาทที่ปราสาทกระวัน (Fig. 6) สร้างขึ้นกลางพุทธศตวรรษที่ 15 มีลักษณะเป็นกลุ่มปราสาทที่สร้างด้วยอิฐจำนวนห้าหลัง ตั้งเรียงตามแนวเหนือ–ใต้เช่นกัน จากหลักฐานภาพสลักรูปพระนารายณ์และพระลักษมีภายในห้องคูหา เชื่อได้ว่ากลุ่มปราสาทสร้างขึ้นเพื่อถวายแด่พระนารายณ์และพระนางลักษมี แสดงให้เห็นถึงการปรับเปลี่ยนคติความเชื่อของกลุ่มปราสาท ที่แต่เดิมถูกสร้างขึ้นเพื่อเป็นเทวาลัยในศาสนาฮินดูแบบไศวนิกายมาเป็นเทวาลัยในศาสนาฮินดูแบบไวษณพนิกาย ถวายแด่พระนารายณ์เพียงพระองค์เดียว แต่อย่างไรก็ตามการจัดวางแผนผังกลุ่มปราสาทที่ปราสาทกระวันจะมีความแตกต่างออกไปไม่สะท้อนแบบแผนมาตรฐานเดิม ซึ่งรูปแบบปราสาทห้าหลังนี้ก็ไม่ได้รับความนิยมในการสร้างหลังจากนี้อีกเลย

ภาพ 6 / Fig 6

ภาพ 6
ปราสาทกระวัน
เมืองเสียมเรียบ
ประเทศกัมพูชา

Fig 6
Prasat Kravan,
Siem Reap,
Cambodia

ภาพ 7 / Fig 7

ภาพ 7
ปราสาทปรัม เมืองเกาะแกร์
ประเทศกัมพูชา

Fig 7
Prasat Pram, Koh Ker,
Cambodia

ใน พ.ศ. 1465 ภายหลังเมื่อพระเจ้ายโศวรมันที่ 1 สวรรคตลง ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองภายในเมืองพระนครเป็นอย่างมาก พระเจ้าชัยวรมันที่ 4 ทรงย้ายเมืองหลวงไปที่นครเกาะแกร์ ซึ่งรูปแบบสถาปัตยกรรมกลุ่มปราสาทสามหลังถูกเลือกนำไปสร้างเป็นเทวาลัยขนาดเล็กภายในเมืองเกาะแกร์เป็นจำนวนมาก รูปแบบสถาปัตยกรรมยังคงแบบแผนการสร้างตามมาตรฐานในยุคก่อนทุกประการ แต่จะมีความแตกต่างที่วัสดุในการก่อสร้างเท่านั้น ซึ่งเทวาลัยขนาดเล็กที่เมืองเกาะแกร์ ส่วนหนึ่งถูกสร้างด้วยศิลาแลง เหตุที่รูปแบบกลุ่มปราสาทสามหลังถูกนำมาสร้างอย่างแพร่หลายที่เกาะแกร์ สันนิษฐานได้ว่ารูปแบบสถาปัตยกรรมดังกล่าวที่ไม่มีความซับซ้อนทางโครงสร้าง สามารถสร้างขึ้นแล้วเสร็จในเวลาที่ไม่นานนัก แม้ว่ารูปแบบกลุ่มปราสาทสามหลังจะได้รับความนิยมที่เมืองเกาะแกร์ แต่ก็ไม่ใช่เป็นเทวาลัยหลักประจำเมือง ตัวอย่างเช่น ปราสาทจาน ปราสาทปรัม (Fig. 7)

แสดงให้เห็นว่ารูปแบบสถาปัตยกรรมกลุ่มปราสาทสามหลัง ถูกกำหนดสถานะความสำคัญให้เป็นเทวาลัยประจำชุมชนอย่างชัดเจน แต่ในขณะที่เทวาลัยหลักประจำเมืองเกาะแกร์ (ปราสาทธม) นั้น พระเจ้าชัยวรมันที่ 4 ทรงเลือกใช้สถาปัตยกรรมซ้อนชั้น หรือรูปแบบฐานพีระมิดฐานซ้อนชั้นขนาดใหญ่ที่สะท้อนการจำลองภูเขาของเทพเจ้าอย่างชัดเจน เหมือนที่พระเจ้ายโศวรมันที่ 1 ทรงประสบความสำเร็จในการสร้างปราสาทบาแค็งที่ยอดเขาพนมบาแค็ง มาสร้างเป็นเทวาลัยประจำรัชกาล หรืออาณาจักรของพระองค์ที่เกาะแกร์ เพื่อแสดงให้เห็นถึงความศรัทธาที่มีต่อเทพเจ้า และแสดงให้เห็นพระราชอำนาจการปกครองของพระองค์ แม้ว่าจะย้ายราชธานีมาที่เกาะแกร์แล้วก็ตาม ซึ่งการเลือกใช้รูปแบบสถาปัตยกรรมซ้อนชั้นเพื่อนำมาสร้างปราสาทของพระเจ้าชัยวรมันที่ 4 สะท้อนให้เห็นถึงการให้ความสำคัญทางฐานานุศักดิ์ของปราสาทซ้อนชั้นได้เป็นอย่างดี

กลุ่มปราสาทสามหลังถูกนำมาพัฒนาให้สมบูรณ์อีกครั้งที่ปราสาทบันทายสรี (Fig. 8) ราวต้นพุทธศตวรรษที่ 16 สร้างขึ้นเพื่อประดิษฐานรูปเคารพ “ตรีภูวนมเหศวร”[5] หลักฐานจากจารึกระบุผู้สร้างปราสาทหลังนี้ไว้อย่างชัดเจนว่าคือ มหาราชครู “ยัชญะวราหะ” เป็นขุนนางในราชสำนักที่มีความสำคัญของพระเจ้าชัยวรมันที่ 5 และเป็นผู้สำเร็จราชการในสมัยพระเจ้าราเชนทรวรมันทรงครองราชย์ การระบุผู้สร้างที่ปราสาทบันทายสรี ทำให้วิเคราะห์ได้ถึงการแยกรูปแบบสถาปัตยกรรมกับฐานานุศักดิ์ได้อย่างชัดเจนมากขึ้น

ภาพ 8 / Fig 8

ภาพ 8
ปราสาทบันทายสรี
เมืองเสียมเรียบ
ประเทศกัมพูชา

Fig 8
Prasat Banteay Srei,
Siem Reap, Cambodia

NAJUA: HISTORY OF ARCHITECTURE AND THAI ARCHITECTURE

พราหมณ์ยัชญะวราหะเลือกสร้างปราสาทในพื้นที่ที่ห่างไกลจากเมืองพระนครถึง 30 กิโลเมตร และเลือกที่จะใช้รูปแบบสถาปัตยกรรมกลุ่มปราสาทสามหลังแสดงถึงการยังคงฐานานุศักดิ์ของตัวสถาปัตยกรรมไว้ เป็นการแสดงเจตนาที่จะไม่สร้างสิ่งก่อสร้างที่มีขนาดใหญ่เทียบเท่ากษัตริย์ ปราสาทบันทายสรีจึงมีลักษณะกลุ่มปราสาทสามหลังตั้งอยู่บนฐานเดียวกันเหมือนเทวาลัยชุมชนทั่วไป แต่รูปแบบปราสาทประธานองค์กลางจะมีความแตกต่างจากกลุ่มปราสาทในรูปแบบเดิม คือ จะมีมณฑป และมุขกระสันเพื่อเชื่อมต่อกับตัวปราสาท หรือห้องครรภคฤหะ (Fig. 9) ซึ่งรูปแบบดังกล่าวได้รับอิทธิพลมาจากสถาปัตยกรรมอินเดียภาคเหนือ ที่ยังคงแนวคิดการจำลองวิมานของพระเจ้าอย่างครบถ้วน แม้ว่ากลุ่มปราสาทสามหลังที่ปราสาทบันทายสรีจะมีขนาดไม่ใหญ่โต แต่ลวดลายการแกะสลักบริเวณผนังโดยรอบที่ละเอียดอ่อนสวยงาม ก็สะท้อนให้เห็นถึงอำนาจของพราหมณ์ยัชญะวราหะในช่วงเวลานั้นได้เป็นอย่างดี

หลังพุทธศตวรรษที่ 16 การสถาปนาศูนย์กลางจักรวาลยังคงเป็นภาระกิจที่สำคัญของกษัตริย์พระองค์ใหม่ที่ขึ้นครองราชย์ แต่จะให้ความสำคัญกับการสร้างปราสาทซ้อนชั้นตามจารีตเดิมที่มีมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 15 อย่างเคร่งครัด ช่วงเวลานี้ถือเป็นช่วงเวลาที่สถาปัตยกรรมขอมมีการพัฒนาทางด้านวิศวกรรมเจริญสูงสุด ช่างก่อสร้างมีความชำนาญด้านโครงสร้างรับน้ำหนักที่สมบูรณ์มากขึ้นกว่าในยุคก่อน โครงสร้างที่ทันสมัย และแข็งแรงสามารถรองรับสถาปัตยกรรมซ้อนชั้นได้มากขึ้น ทำให้ตอบสนองการสื่อความหมายเรื่องศูนย์กลางจักรวาล และภูเขาจำลองศักดิ์สิทธิ์แห่งพระเจ้าได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น พบตัวอย่างการสร้างปราสาทขนาดใหญ่ขึ้นในเมืองพระนครมากมาย เช่น ปราสาทบาปวน ปราสาทตาแก้ว จนกระทั่งราวพุทธศตวรรษที่ 17 พระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 ทรงสร้างปราสาทนครวัดขึ้น ถือเป็นการพัฒนารูปแบบของปราสาทในวัฒนธรรมขอมที่สมบูรณ์ที่สุด (Fig. 10) เมื่อภาระกิจของการสร้างปราสาทจะเน้นไปที่การสร้างปราสาทขนาดใหญ่ ทำให้รูปแบบการสร้างกลุ่มปราสาทสามหลัง เริ่มหมดความนิยมในการสร้างลงไปเรื่อย ๆ และไม่ปรากฏให้เห็นในเมืองพระนครและพื้นที่ใกล้เคียงอีกเลย

ภาพ 9
ปราสาทประธานหลังกลางที่ปราสาทบันทายสรี

Fig 9
The central main tower, Prasat Banteay Srei

ภาพ 9 / Fig 9

ภาพ 10
นครวัด เมืองเสียมเรียบ ประเทศกัมพูชา

Fig 10
Angkor Wat, Siem Reap, Cambodia

ภาพ 10 / Fig 10

NAJUA: HISTORY OF ARCHITECTURE AND THAI ARCHITECTURE

4. อิทธิพลการสร้างกลุ่มปราสาทสามหลัง ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ช่วงเวลาพุทธศตวรรษที่ 16-18

อิทธิพลวัฒนธรรมขอม และคติความเชื่อศาสนาฮินดูได้เผยแผ่เข้ามายังภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 12 เป็นต้นมา อิทธิพลดังกล่าวสร้างความเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับระบบความเชื่อทางศาสนาของผู้คนในพื้นที่นี้เป็นอย่างมาก ผู้คนจำนวนหนึ่งหันมานับถือศาสนาฮินดูควบคู่ไปกับพุทธศาสนาที่เข้ามามีบทบาทในก่อนหน้านี้ เมื่อผู้คนนับถือศรัทธาศาสนาพราหมณ์ฮินดูมากขึ้น จึงมีความจำเป็นที่จะต้องสร้างเทวาลัยเพื่อใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมในชุมชน เป็นศูนย์รวมของคติความเชื่อ และสถานที่ประทับของเทพเจ้า สถาปัตยกรรมรูปแบบปราสาทในวัฒนธรรมขอมจึงถูกนำมาใช้กันอย่างแพร่หลาย

การสร้างกลุ่มปราสาทสามหลังได้รับความนิยมในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 15 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 16 เป็นต้นมา จากกรณีศึกษาปราสาทเมืองแขก จ.นครราชสีมา สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นราวปลายพุทธศตวรรษที่ 15 ถือเป็นกลุ่มปราสาทสามหลังที่มีอายุเก่าแก่หลังหนึ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ลักษณะรูปแบบทางสถาปัตยกรรมเป็นปราสาทขนาดเล็ก สร้างขึ้นเพื่อเป็นเทวาลัยชุมชน ตัวปราสาทหลังกลางจะมีขนาดใหญ่ที่สุด ก่อสร้างด้วยอิฐ และหินทรายที่ใช้เป็นส่วนประกอบของโครงสร้าง ออกแบบแผนผังเป็นมณฑปทางเข้าและอันตราละยื่นออกมาจากตัวเรือนธาตุ ปราสาทหลังกลางยังคงปรากฏองค์ประกอบของเทวาลัยตามแบบแผนแนวคิดการจำลองวิมานของพระเจ้าอย่างครบถ้วน แต่เมื่อศึกษารายละเอียดของขนาด สัดส่วน เปรียบเทียบกับปราสาทบันทายสรีที่มีอายุสมัยที่ใกล้เคียงกัน จะพบว่ามณฑปหน้าปราสาทเมืองแขกจะมีขนาดที่ใหญ่ ไม่สัมพันธ์กับสัดส่วนตัวปราสาทด้านหลังเลย แสดงให้เห็นถึงความแตกต่างทางเชิงช่างของปราสาทที่เมืองพระนครไปพอสมควร บริเวณฐานไพทีเดียวกันจะพบปราสาทบริวารสองหลัง ตั้งเรียงตามแนวตะวันออก–ตะวันตก แต่ปัจจุบันเหลือหลักฐานเพียงแค่ส่วนฐานอาคารเท่านั้น ปราสาททั้งสามหลังหันหน้าไปทางทิศเหนือ สันนิษฐานว่าหันหน้าไปสู่ทางสัญจรหลัก ซึ่งลักษณะการวางผังดังกล่าวนี้ไม่ค่อยปรากฏให้เห็นในเมืองพระนคร รูปแบบกลุ่มปราสาทสามหลังที่ปราสาทเมืองแขกจึงแสดงให้เห็นถึงการปรับเปลี่ยนให้เข้ากับบริบทของพื้นที่ใหม่ได้อย่างชัดเจน

ภาพ 11 / Fig 11

ภาพ 11
ปราสาทสระกำแพงใหญ่
จ.ศรีสะเกษ ประเทศไทย

Fig 11
Prasat Sa Kamphaeng Yai,
Sisaket, Thailand

ลักษณะรูปแบบของกลุ่มปราสาทสามหลังที่พบบริเวณปราสาทเมืองแขกสะท้อนให้เห็นถึงเชื่อมโยงแบบแผนการสร้างมาจากเมืองพระนครมาอย่างชัดเจน ซึ่งการสร้างปราสาทรูปแบบนี้ยังปรากฏหลักฐานให้เห็นอีกที่ปราสาทสระกำแพงใหญ่ อ.อุทุมพรพิสัย จ.ศรีสะเกษ (Fig. 11) และปราสาทกู่กาสิงห์ อ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด (Fig. 12) ซึ่งทั้งสองแห่งจะทำเป็นมณฑปและอันตราละเพื่อเชื่อมต่อห้องครรภคฤหะบริเวณปราสาทหลังกลางเช่นเดียวกัน แต่กลุ่มประสาทสามหลังจะหันหน้าไปทางทิศตะวันออก ซึ่งสอดคล้องกับการวางผังตามแบบแผนที่ปรากฏให้เห็นในเมืองพระนครมากกว่าที่ปราสาทเมืองแขก

นอกจากนี้การออกแบบกลุ่มปราสาทสามหลังยังพบลักษณะรูปแบบที่แตกต่างจากกลุ่มแรก โดยจะมีลักษณะเป็นกลุ่มปราสาทที่ตั้งเรียงกันสามองค์ซึ่งปราสาทในแต่ละหลังจะมีรูปแบบเหมือนกัน จะแตกต่างกันเพียงแค่ขนาดของตัวปราสาทเท่านั้น ปราสาทองค์กลางจะมีขนาดใหญ่กว่าปราสาทบริวารทั้งสองข้าง ซึ่งลักษณะดังกล่าวถือเป็นแบบมาตรฐานของกลุ่มปราสาทสามหลังที่พบเห็นในสมัยบาแค็ง และสมัยเกาะแกร์ ซึ่งกลุ่มปราสาทสามหลังรูปแบบนี้ ได้รับความนิยมการสร้างหลายพื้นที่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ช่วงเวลาปลายพุทธศตวรรษที่ 16-ราวพุทธศตวรรษที่ 17 เป็นต้นมา เช่น ปราสาทยายเหงา อ.สังขะ จ.สุรินทร์ ปราสาทกู่สวนแตง อ.บ้านใหม่ไชยพจน์ จ.บุรีรัมย์ (Opening figure on page 44) และปราสาทเปือยน้อย อ.เปือยน้อย จ.ขอนแก่น (Fig. 13) เป็นต้น

ภาพ 12 / Fig 12

ภาพ 12
ปราสาทกู่กาสิงห์ จ.ร้อยเอ็ด
ประเทศไทย

Fig 12
Prasat Ku Ka Sing, Roi Et,
Thailand

ภาพ 13
ปราสาทกู่เปือยน้อย
จ.ขอนแก่น ประเทศไทย

Fig 13
Prasat Pueai Noi,
Khon Kaen, Thailand

ภาพ 13 / Fig 13

ตาราง 1 / Table 1

Order	Temple names	Locations (Provinces)	Periods/ Buddhist century	Architectural Details								
				Group of three sanctuary towers	Including a mandapa and antarala	A cluster of more than three towers	Setting on the same platform	Aligned along the north-south axiss	Facing east	Wall materials	Doors/lintels	Building platform
1	Prasat Phumphon	Surin	12-13	-	-	o	-	-	o	B	S	B
2	Prasat Muang Khaek	Nakhon Ratchasima	15	o	o	-	o	-	-	B	S	S
3	Prasat Nong Hong	Buriram	15-16	o	o	-	o	o	o	B	S	L
4	Prasat Phakho	Nakhon Ratchasima	15-16	o	-	-	-	-	o	NA	S	L
5	Prasat Ban Ben	Ubon Ratchathani	16	o	-	-	o	o	o	B	S	L
6	Prasat Sa Si Liam	Buriram	16	o	-	-	o	o	NA	NA	NA	NA
7	Prasat Muang Tam	Buriram	16	-	-	o	o	-	o	B	S	L
8	Prasat Sa Kamphaeng Yai	Sisaket	16	o	o	-	o	o	o	B	S	L
9	Prasat Prang-Ku	Ubon Ratchathani	16	o	-	-	o	o	o	B	S	L
10	Prasat Ku Ka Sing	Roi Et	16	o	o	o	o	o	o	B	S	L
11	Prasat Phra That Doom	Sakon Nakhon	16	o	-	-	-	o	o	B	S	L
12	Prasat Ku Phram Chamsin	Nakhon Ratchasima	16	o	o	-	o	o	o	L	S	L
13	Prasat Bai Baek	Buriram	16-17	o	-	-	o	o	-	B	S	NA
14	Prasat Pueai Noi	Khon Kaen	16-17	o	-	-	o	o	o	B	S	L
15	Prasat Sikhorphum	Surin	16-17	-	-	o	o	-	o	B	S	L
16	Prasat Ban Phlai	Surin	16-17	o	-	-	o	o	o	B	S	L
17	Prasat Yai Ngao	Surin	16-17	o	-	-	-	o	o	B	S	L
18	Prasat Ban Pluang	Surin	16-17	o	-	-	o	o	o	S	S	L
19	Prang Ku Somboon	Sisaket	16-17	o	-	-	o	o	o	B+L	S	L
20	Prang Ku Suan Taeng	Buriram	17	o	-	-	o	o	o	B	S	L
21	Prasat Ku Ban Dang	Maha Sarakham	18	o	o	-	o	o	o	L	S	L

Remarks: B = Brick, S = Sandstone, L = Laterite
NA = Not applicable

ตาราง 1
แสดงการวิเคราะห์
รูปแบบสถาปัตยกรรม
กลุ่มปราสาทที่พบ
ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
ของประเทศไทย

Table 1
Analysis of
architectural details
found in a group of towers
in northeastern Thailand.

NAJUA: HISTORY OF ARCHITECTURE AND THAI ARCHITECTURE

จากการวิเคราะห์ตารางที่ 1 (Table 1) พบว่าในช่วงเวลาพุทธศตวรรษที่ 16-17 ถือเป็นช่วงเวลาที่รูปแบบสถาปัตยกรรมกลุ่มปราสาทสามหลัง เข้ามามีบทบาทต่อรูปแบบเทวาลัยในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยเป็นอย่างมาก พบการสร้างสถาปัตยกรรมรูปแบบดังกล่าวอย่างแพร่หลายตามชุมชนต่าง ๆ ที่รับวัฒนธรรมขอม กลุ่มปราสาทดังกล่าวจะถูกสร้างขึ้นเพื่อให้มีความสัมพันธ์กับชุมโบราณ รองรับการประกอบพิธีกรรมภายในชุมชน เชื่อว่าในช่วงเวลานั้นมีผู้ศรัทธาเทพเจ้าในศาสนาฮินดูเพิ่มมากขึ้น ซึ่งรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของกลุ่มปราสาทสามหลังที่ปรากฏในแต่ละพื้นที่จะมีขนาด องค์ประกอบ และลักษณะรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่แตกต่างกันตามแต่พื้นที่

จากการวิเคราะห์รูปแบบกลุ่มปราสาทสามหลังในภาคตะวันออกเฉียงเหนือในประเทศไทย ที่สร้างขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 16-17 สามารถสรุปลักษณะเด่นได้ดังต่อไปนี้

ตำแหน่งที่ตั้ง พบว่าตำแหน่งที่ตั้งของกลุ่มปราสาทสามหลังในภาคตะวันออก-เฉียงเหนือของประเทศไทย จะมีความสัมพันธ์กับชุมชนโบราณที่ตั้งอยู่ในพื้นที่โดยรอบ บางพื้นที่พบบาราย อ่างเก็บน้ำโบราณ คูน้ำคันดิน และอาจเชื่อมโยงกับปราสาทในวัฒนธรรมขอมหลังอื่น ๆ ใกล้เคียง แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของพื้นที่ชุมชนในอดีตที่เชื่อมโยงกันระหว่างเทวาลัย

การวางผัง ตัวปราสาททั้งสามหลังตั้งภายในกำแพงแก้ว ที่ถือเป็นเขตพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของเทวาลัย รูปแบบกลุ่มปราสาทจะตั้งอยู่บนฐานไพทีเดียวกัน ตามแบบแผนของปราสาทที่สร้างขึ้นในเมืองพระนคร คือ ตั้งเรียงกันตามแนวทิศเหนือ–ใต้ และหันหน้าปราสาทไปทางทิศตะวันออก แต่ก็พบว่าปราสาทบางแห่งก็ไม่ปฏิบัติตามแบบแผนนี้ โดยจะหันหน้าเข้าสู่ทางสัญจรแทน

รูปแบบทางสถาปัตยกรรม กลุ่มปราสาทสามหลัง ถูกกำหนดให้เป็นสิ่งก่อสร้างที่สำคัญที่สุดในหมู่เทวาลัย ฐานไพทีที่รองรับกลุ่มปราสาทจะมีลักษณะเป็นฐานเตี้ย ๆ รองรับปราสาททั้งสามหลัง โดยส่วนใหญ่ปราสาทหลังกลางจะมีขนาดใหญ่ที่สุด และถูกขนาบไปด้วยปราสาทบริวารทางด้านทิศเหนือ-ใต้ โดยขนาดของปราสาทบริวารจะมีขนาดย่อมกว่าปราสาทหลังกลาง เพื่อสร้างความสำคัญให้กับปราสาทหลังกลาง สามารถแบ่งรูปแบบของปราสาทหลังกลางเป็นกลุ่มย่อยได้อีกสองประเภท

กลุ่มที่ 1 ปราสาทที่จำลองการสร้างวิมานของพระเจ้า จะมีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่ปรากฏ คือ ปราสาทหลังกลางจะมีลักษณะที่แตกต่างจากปราสาทบริวาร มีองค์ประกอบของมณฑปและอันตราละเชื่อมต่อบริเวณด้านหน้าของตัวปราสาท ซึ่งปราสาทรูปแบบลักษณะนี้สันนิษฐานได้หลายแนวทาง แนวทางที่ 1 ผังดังกล่าวมีลักษณะคล้ายคลึงกับกลุ่มปราสาทที่ปราสาทบันทายสรี อาจรับอิทธิพลมาจากปราสาทดังกล่าวทั้งทางตรงและทางอ้อม หรือแนวทางที่ 2 สันนิษฐานว่ารูปแบบปราสาทหลังกลางอาจได้รับอิทธิพลการออกแบบผังมาจากปราสาทขนาดใหญ่ เช่น ปราสาทพิมาย ปราสาทพนมรุ้ง ที่ถือเป็นชุมชนวัฒนธรรมขอมที่มีขนาดใหญ่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย

กลุ่มที่ 2 ปราสาทสามหลังที่มีรูปแบบเดียวกัน รูปแบบนี้ถือเป็นแบบแผนดั้งเดิมของกลุ่มปราสาทสามหลังที่เริ่มสร้างขึ้นในเมืองพระนครตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 15 รูปแบบทางสถาปัตยกรรมจะมีลักษณะเดียวกันทั้งสามหลัง แตกต่างกันเพียงแค่ขนาด ไม่ปรากฏมณฑปและอันตราละบริเวณหน้าทางเข้าแต่อย่างใด โดยสามารถเข้าสู่พื้นที่ครรภคฤหะได้จากประตูด้านหน้าทั่วไป รูปแบบนี้ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 16 จนถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 17

วัสดุก่อสร้าง ปราสาทหรือเทวาลัยในวัฒนธรรมขอม มักถูกสร้างขึ้นด้วยวัสดุที่มีความแข็งแรงโดยเฉพาะหินทราย แต่จากการสำรวจกรณีศึกษาที่ผ่านมาพบว่า กลุ่มปราสาทสามหลังที่สร้างขึ้นในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือในช่วงพุทธศตวรรษที่ 16-17 จะนำวัสดุก่อสร้างที่หาได้ง่ายในชุมชนมาเป็นส่วนประกอบที่สำคัญในการสร้าง ซึ่งพบว่าบางพื้นที่วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างจะมีรูปแบบที่แตกต่างกันไป แต่จากภาพรวมส่วนใหญ่จะพบว่า ส่วนฐานจะเลือกใช้วัสดุศิลาแลงเพื่อใช้เป็นส่วนรับน้ำหนัก ในขณะที่ตัวปราสาทจะถูกก่อด้วยอิฐ อิฐถือเป็นวัสดุที่สามารถผลิตได้ในชุมชนจึงเป็นวัสดุหลักในการก่อสร้าง ในขณะที่ส่วนโครงสร้างรับน้ำหนักจะใช้หินทรายเพื่อถ่ายเทน้ำหนักของโครงสร้าง เนื่องจากหินทรายถือเป็นวัสดุที่สำคัญที่เหมาะสมต่อการแกะสลักลวดลาย นอกจากนี้แหล่งตัดหินทรายที่ในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยยังมีจำนวนจำกัด[6] การเลือกวัสดุต่าง ๆ ที่กล่าวมาเป็นส่วนช่วยให้ประหยัดเวลาในการก่อสร้างเทวาลัยเป็นอย่างมาก

5. การเปลี่ยนแปลงคติความเชื่อทางศาสนาของกลุ่มปราสาทสามหลัง

คติความเชื่อในการสร้างกลุ่มปราสาทสามหลังเริ่มพัฒนามาตั้งแต่สมัยกุเลนต่อเนื่องมาจนถึงสมัยพระโค จากปราสาทบรรพบุรุษของกษัตริย์ที่ปราสาทพะโคที่เมืองพระนคร ถูกนำมาปรับเปลี่ยนให้เข้ากับปัจจัยต่าง ๆ ทั้งด้านคติความเชื่อทางศาสนา สังคมวัฒนธรรม การปกครอง รวมถึงเทคโนโลยีในการก่อสร้าง ทำให้เกิดรูปแบบกลุ่มปราสาทสามหลังที่สร้างขึ้นเพื่อถวายเทพตรีมูรติขึ้น เป็นการจำลองสวรรค์ของเทพเจ้า เพื่อสร้างเสริมให้เกิดความศรัทธาในการนับถือเทพเจ้าที่หลากหลายมากขึ้น เช่น พระศิวะ พระนารายณ์ พระพรหม และเทพชั้นรองอื่น ๆ รูปแบบกลุ่มปราสาทสามหลังจึงเป็นทางเลือกที่เหมาะสมที่จะนำมาสร้างเป็นเทวาลัยในช่วงเวลานั้น เป็นสัญลักษณ์ของการเผยแพร่ศาสนาจากศูนย์กลางไปสู่ภูมิภาคต่าง ๆ การสร้างปราสาทในชุมชนทำให้ผู้คนสามารถเข้าไปกราบไหว้ ขอพรเทพเจ้าได้อย่างใกล้ชิดมากขึ้น

ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 15-17 รูปแบบกลุ่มปราสาทสามหลังสามารถตอบสนองประโยชน์ใช้สอยเกี่ยวกับพื้นที่ที่สัมพันธ์กับระบบความเชื่อในท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสม โดยเฉพาะพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย ชาวพุทธในพื้นที่เปลี่ยนมานับถือศาสนาฮินดูที่ส่งมาจากอาณาจักรขอมกันมากขึ้น ด้วยเหตุนี้รูปแบบสถาปัตยกรรมดังกล่าวจึงได้รับความนิยมการสร้างในหลายพื้นที่อย่างแพร่หลาย พบหลักฐานรูปเคารพภายในเทวาลัย ทั้งประติมากรรมลอยตัว และประติมากรรมบริเวณทับหลัง ที่สะท้อนถึงความเชื่อ ศรัทธาที่มีต่อองค์พระศิวะ พระนารายณ์ และพระพรหม ซึ่งตรงตามแบบแผนดังเดิมที่ส่งมาจากเมืองพระนคร แต่อย่างไรก็ตามเทวาลัยในบางพื้นที่ ก็ยังไม่ปรากฏหลักฐานที่แน่ชัดว่าถูกสร้างขึ้นเพื่อถวายแด่เทพเจ้าองค์ใดเป็นหลัก

ต่อมาราวพุทธศตวรรษที่ 18 ช่วงสมัยพระเจ้าเจ้าชัยวรมันที่ 7 พระองค์ทรงนับถือพระพุทธศาสนาแบบมหายาน และเริ่มมีนโยบายเผยแผ่พุทธศาสนาไปยังดินแดนต่าง ๆ ทั่วราชอาณาจักร ซึ่งรวมถึงบริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยด้วยเช่นกัน แม้ว่าพุทธศาสนาแบบมหายานจะปรากฏร่องรอยการนับถือมาก่อนหน้านี้ที่เมืองพิมายแล้วก็ตามที แต่การเผยแผ่พุทธศาสนาของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ในช่วงเวลานี้ ทำให้ประชาชนหันกลับมานับถือ

ภาพ 14 / Fig 14

ภาพ 14
ภาพสลักรัตนตรัยมหายาน
บนทับหลังปราสาทกู่บ้านแดง
จ.มหาสารคาม ประเทศไทย

Fig 14
Buddhist Trinity on the
lintel, Prasat Ku Ban Dang,
Maha Sarakham, Thailand

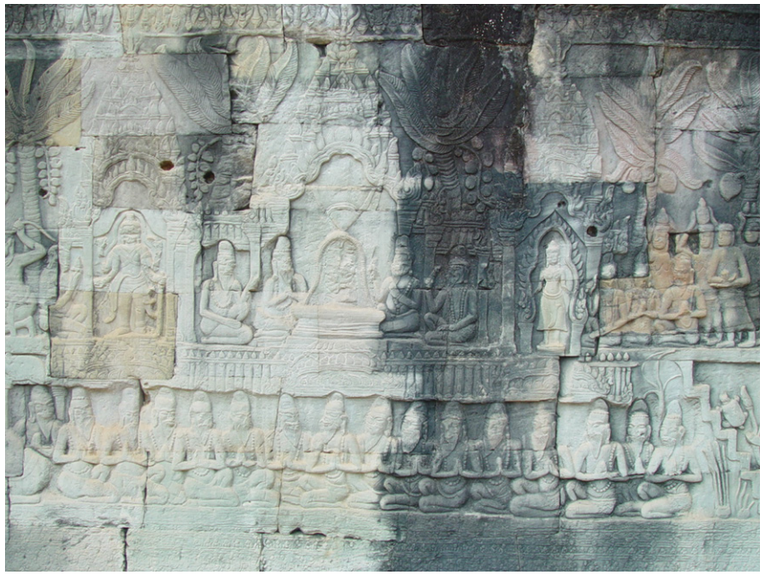

ภาพ 15 / Fig 15

ภาพ 15
ภาพสลักนูนต่ำบนระเบียง
คดที่ปราสาทบายน
เมืองเสียมเรียบ
ประเทศกัมพูชา

Fig 15
Bas-reliefs on the gallery,
Prasat Bayon, Siem Reap,
Cambodia

ศรัทธาพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก เกิดการสร้างศาสนสถานขึ้นหลายแห่งในชุมชน รูปแบบกลุ่มปราสาทสามหลังจึงได้ถูกปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับคติทางศาสนาพุทธมหายานที่ถูกส่งเข้ามาในครั้งนั้น

จากกรณีศึกษาปราสาทกู่บ้านแดง จ.มหาสารคาม พบหลักฐานรูปแบบสถาปัตยกรรมกลุ่มปราสาทสามหลังขนาดเล็ก ที่แสดงให้เห็นถึงหลักฐานของการเปลี่ยนแปลงคติการสร้างมาเป็นพุทธสถานภายในชุมชน จากการดำเนินงานทางโบราณคดีที่ปราสาทกู่บ้านแดง ในปี พ.ศ. 2544 พบหลักฐานชิ้นสำคัญที่บริเวณปราสาทบริเวณด้านทิศใต้[7] คือ พระพุทธรูปนาคปรกหินทราย หน้าตักกว้างประมาณ 43 เซนติเมตร สูงประมาณ 113 เซนติเมตร มีลักษณะเป็นพระพุทธรูปนั่งปางสมาธิบนฐานที่เป็นลำตัวนาคขมวดซ้อนกัน 3 ชั้น[8] หลักฐานดังกล่าวมีความสัมพันธ์กับภาพสลักบนทับหลังที่พบบนปราสาท (Fig. 14) ที่มีความสอดคล้องกับภาพประติมากรรมนูนต่ำที่แนวระเบียงคดที่ปราสาทบายน เมืองพระนครหลวง (Fig. 15) ถือเป็นหลักฐานสำคัญที่นำไปสู่วัตถุประสงค์ในการสร้างกลุ่มปราสาทสามหลังในช่วงเวลานี้ได้เป็นอย่างดี จากภาพสลักทั้งสองแห่งสามารถวิเคราะห์ตำแหน่ง

ปราสาทองค์กลาง จะประดิษฐานพระพุทธรูปนาคปรก ที่เป็นตัวแทนของการตรัสรู้ บางสมมุติฐานเชื่อว่าเป็นพระชัยพุทธมหานาถที่พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ทรงสร้างขึ้นเพื่อประดิษฐานประจำเมืองต่าง ๆ[9]

ปราสาทด้านทิศเหนือ จะประดิษฐานรูปเคารพนางปรัชญาปารมิตา เป็นตัวแทนของปัญญา เป็นบุคลาธิษฐานของปัญญาอันอุดม ได้รับยกย่องว่าเป็นเทพีผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ เทพีองค์นี้อยู่ในตระกูลของธยานิพุทธอักโษภยะ

ปราสาทด้านทิศใต้ จะประดิษฐานรูปเคารพพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร เป็นตัวแทนของความกรุณา เป็นผู้ป้องกันอันตราย และเป็นผู้คุ้มครองเพื่อช่วยเหลือแด่มนุษย์โลก ทั้งหมดนี้เรียกว่า **“รัตนตรัยมหายาน”**[10] (Fig. 16)

การนำรูปแบบปราสาทที่เคยสร้างเป็นเทวาลัยในศาสนาฮินดูมาปรับเปลี่ยนเป็นสร้างเป็นพุทธสถาน ถือเป็นการปรับเปลี่ยนหน้าที่ประโยชน์ใช้สอยของสถาปัตยกรรมที่สำคัญ อาจเกิดจากปัจจัยหลายด้าน ทั้งด้านความชำนาญในการก่อสร้างของช่างผู้สร้าง วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้าง หรือรสนิยมผู้สร้าง

ซึ่งต่อมาในราวพุทธศตวรรษที่ 19 รูปแบบการวางผังกลุ่มปราสาทสามหลังได้ถูกนำไปพัฒนาเพื่อสร้างพุทธสถานอีกหลายแห่งในภาคกลางของประเทศไทย เช่นที่ พระปรางค์สามยอด จ.ลพบุรี พบหลักฐานประติมากรรมรูปพระพุทธรูปนาคปรก และประติมากรรมที่พระหัตถ์ทรงถือดอกบัวที่สันนิษฐานว่าเป็นรูปเคารพของนางปรัชญาปารมิตา[11] ซึ่งลักษณะดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์กับการสร้างสถาปัตยกรรมกลุ่มปราสาทสามหลังในบริเวณพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยได้เป็นอย่างดี

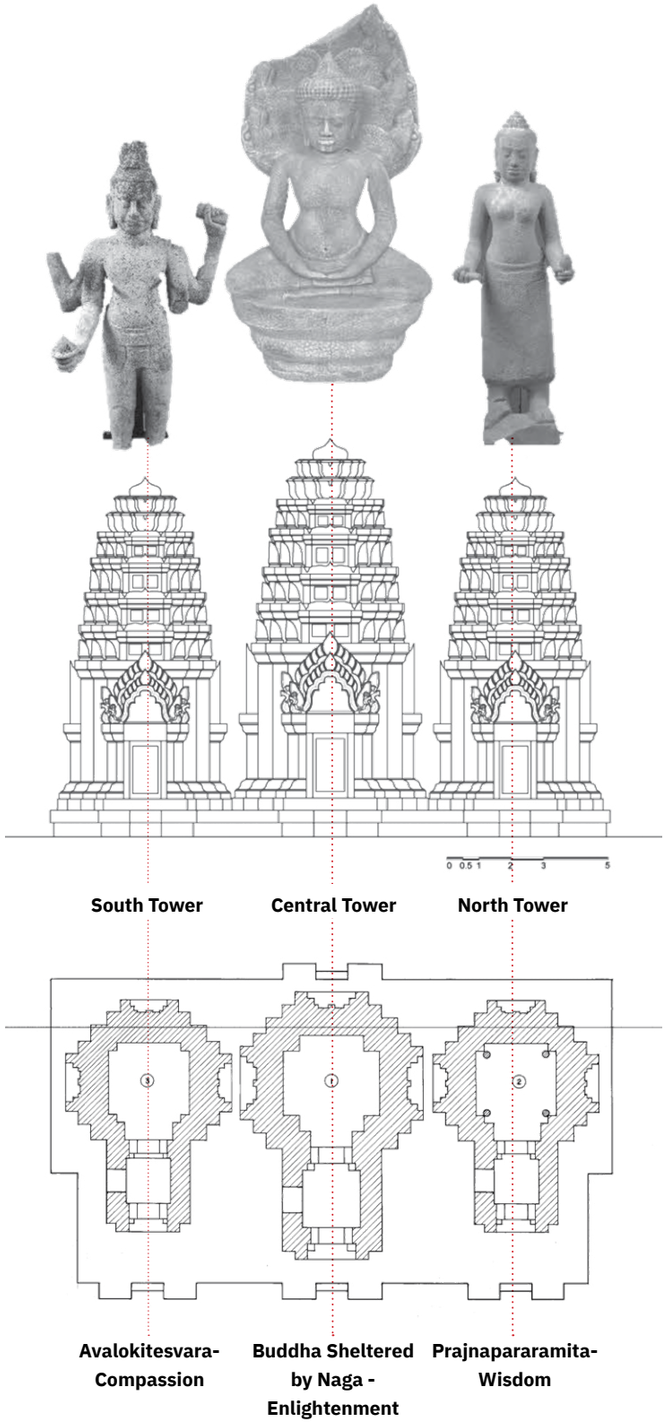

ภาพ 16 / Fig 16

ภาพ 16
ความสัมพันธ์ระหว่างรูปเคารพรัตนตรัยมหายานกับกลุ่มปราสาทสามหลัง

Fig 16
The relationship between the Mahayana Trinity’s position and the arrangement of three sanctuary towers

6. เสนอแนะเรื่องฐานานุศักดิ์ และการสื่อความหมายของกลุ่มปราสาทสามหลัง

การศึกษามูลเหตุการสร้างปราสาทในวัฒนธรรมขอม นอกจากเป็นการสร้างสถาปัตยกรรมเพื่อถวายแด่พระเจ้า เป็นสถานที่เชื่อมต่อระหว่างเทพเจ้ากับมนุษย์โลก หรือการจำลองจักรวาลบนโลกมนุษย์แล้ว ยังพบว่าสถาปัตยกรรมดังกล่าวยังอาจมีการกำหนดฐานานุศักดิ์ทางสถาปัตยกรรมไว้ด้วย ซึ่ง **“ฐานานุศักดิ์ในงานสถาปัตยกรรม”** หมายถึง การแสดงฐานะและตำแหน่งหน้าที่ของบุคคลให้ปรากฏในสังคม โดยอาจอาศัยรูปแบบ และลักษณะศิลปะทางสถาปัตยกรรมเป็นเครื่องบ่งชี้ ที่สัมพันธ์กับปรัชญาของการดำเนินชีวิตในสังคม[12]

ตาราง 2 / Table 2

Details	Step pyramid temple	Three temple towers
Architectural style	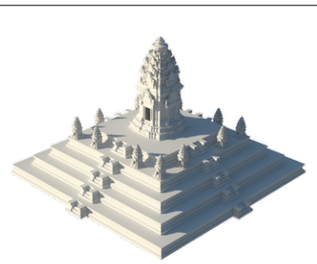	
Dignity	The king is the sole creator.	Brahmins, nobles, and local people were able to create it.
Temple positions and Ceremonies	Temple of a reign Center of the kingdom Sacred shrine Simulate the universe on Earth Royal ceremonies	Temple of community Religious shrine Local ceremonies
Area and Construction	Megaproject Requires a long time to create Requires significant labor to build	Lacks complexity, simple Takes a short time to create Takes a small amount of labor to build

ตาราง 2
แสดงการเปรียบเทียบรายละเอียดของปราสาทซ้อนชั้นกับกลุ่มปราสาทสามหลัง

Table 2
Analysis comparison of the step pyramid and of the three towers building.

จากตาราง 2 (Table 2) การศึกษารูปแบบการสร้างปราสาทในวัฒนธรรมขอมที่เมืองพระนคร จะพบรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่สำคัญอยู่ 2 รูปแบบ คือ **รูปแบบของสถาปัตยกรรมซ้อนชั้น** จากการวิเคราะห์พบว่า รูปแบบดังกล่าวถือเป็นสถาปัตยกรรมเฉพาะที่แสดงฐานะขององค์พระมหากษัตริย์ตามคติเทวราชา ตัวสถาปัตยกรรมมีความซับซ้อนทั้งในด้านการออกแบบพื้นที่ใช้สอยและมีขนาดที่ใหญ่ มีระเบียงคดล้อมรอบหลายชั้น จำเป็นต้องใช้เทคโนโลยีและจำนวนแรงงานผู้สร้างเป็นจำนวนมาก การซ้อนชั้นแสดงให้เห็นถึงแนวความคิดในการจำลองภูเขาศักดิ์สิทธิ์ โดยส่วนใหญ่จะเป็นปราสาทที่กษัตริย์โปรดให้สร้างขึ้นเพื่อเป็นเทวาลัยประจำรัชกาล หรือเพื่อเป็นสถานที่ประดิษฐานศิวลึงค์ประจำพระองค์ ใช้เป็นที่ประกอบพิธีกรรมที่สำคัญในราชสำนัก ซึ่งสถาปัตยกรรมรูปแบบนี้จะปรากฏให้เห็นเฉพาะในพื้นที่เมืองพระนคร ที่ถือเป็นศูนย์กลางอำนาจของอาณาจักรขอม

ในขณะที่ปราสาทรูปแบบที่ 2 คือ **รูปแบบกลุ่มปราสาทสามหลัง** เป็นสถาปัตยกรรมที่มีความเรียบง่าย ไม่ซับซ้อนเท่าปราสาทซ้อนชั้น สามารถสร้างขึ้นได้อย่างรวดเร็ว มีลักษณะการใช้พื้นที่ที่ตอบสนองกับประโยชน์ใช้สอยในมิติความเชื่อที่หลากหลาย[13] และใช้วัสดุที่หาง่ายในบริเวณพื้นที่โดยรอบ เมื่อการเผยแผ่คติความเชื่อทางศาสนาจากศูนย์กลางส่งไปสู่พื้นที่ต่าง ๆ ที่ห่างไกล เมื่อประชาชนเกิดความศรัทธาในศาสนานั้น ๆ จึงมีความจำเป็นที่จะต้องสร้างสถานที่สำหรับบูชาเทพเจ้าเช่นเดียวกัน แต่อย่างไรก็ตาม สถาปัตยกรรมที่สร้างขึ้นโดยประชาชนทั่วไปก็ไม่สามารถสร้างเทียบเท่าพระมหากษัตริย์ได้ รูปแบบกลุ่มปราสาทสามหลังจึงถูกกำหนดให้ประชาชนทั่วไปสามารถสร้างขึ้นภายในชุมชน พระมหากษัตริย์อาจทรงพระราชทานอนุญาตให้พราหมณ์ ขุนนาง และประชาชนสามารถสร้างรูปแบบแบบปราสาทนี้ขึ้นได้ตามความเหมาะสม ด้วยเหตุนี้เองรูปแบบดังกล่าวจึงถูกนำมาปรับใช้ในการสร้างเป็นเทวาลัยชุมชนในหลายพื้นที่โดยเฉพาะภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย โดยไม่ปรากฏการสร้างรูปแบบสถาปัตยกรรมซ้อนชั้นขึ้นเลยในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย

7. บทสรุป

กลุ่มปราสาทสามหลังถือเป็นปราสาทรูปแบบหนึ่งที่สำคัญของสถาปัตยกรรมขอม แม้ว่ายังไม่ปรากฏหลักฐานของวัตถุประสงค์หลักในการสร้างที่ชัดเจนนัก แต่สันนิษฐานได้ว่าแรกเริ่มถูกสร้างขึ้นเพื่อถวายแด่เทพตรีมูรติในศาสนาฮินดู ปราสาทองค์กลางสร้างถวายแด่พระศิวะ ปราสาทบริวารองค์ทิศเหนือถวายแด่พระนารายณ์ และปราสาทบริวารองค์ทิศใต้ถวายแด่พระพรหม ตามลำดับ ปรากฏให้เห็นเป็นครั้งแรกในราวพุทธศตวรรษที่ 14 กลุ่มปราสาทสามหลังสามารถตอบสนองประโยชน์ใช้สอยเกี่ยวกับพื้นที่ที่สัมพันธ์กับระบบความเชื่อได้อย่างลงตัว สามารถปรับพื้นที่ภายในกับเทพเจ้าที่ตนนับถือได้หลากหลาย เป็นการผสมผสานเทพเจ้าหลายองค์เข้ามารวมกันไว้ที่เดียว ส่งผลให้ประชาชนมีความนับถือต่อเทพเจ้าเพิ่มมากขึ้น

อย่างไรก็ตามรูปแบบกลุ่มปราสาทสามหลังที่เมืองพระนครส่วนใหญ่ถูกนำไปสร้างเป็นเทวาลัยชุมชน เหตุผลจากรูปแบบสถาปัตยกรรมที่ไม่สะท้อนในคติเทวราชาของกษัตริย์เท่ากับปราสาทซ้อนชั้น แต่รูปแบบกลุ่มปราสาทสามหลังกลับได้รับความนิยมนำมาสร้างเป็นเทวาลัยชุมชนในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยในหลายพื้นที่ ดังตาราง 3 (Table 3) สาเหตุอาจเกิดจากปัจจัยในหลาย ๆ ด้าน เช่น

ด้านเทคโนโลยี และวัสดุในการก่อสร้าง การสร้างกลุ่มปราสาทสามหลังมีกระบวนการก่อสร้างไม่ได้มีความซับซ้อนทางวิศวกรรมมากเท่าที่ควรเมื่อเปรียบเทียบกับปราสาทซ้อนชั้น การถ่ายทอดเทคโนโลยีการสร้างปราสาทขนาดเล็กจึงสามารถถ่ายทอดไปสู่ช่างก่อสร้างในท้องถิ่นได้สะดวก วัสดุในการสร้างในพื้นที่ชุมชนต่าง ๆ ที่มีจำนวนจำกัด วัสดุที่ใช้ก่อสร้างปราสาทจึงใช้วัสดุอิฐและศิลาแลงเป็นหลัก เนื่องจากสามารถผลิตได้เอง และหาได้ง่ายตามท้องถิ่น

ตาราง 3 / Table 3

Order	Temple names	Locations (Provinces)	Number of tower	Periods/ Buddhist century	Status	Built in honor of the gods
1	Prasat Phumphon*	Surin	3	12-13	Community Temple	Shiva and Nandi (Shiva's vehicle)
2	Prasat Muang Khaek	Nakhon Ratchasima	3	15	Community Temple	Hindu Trinity*****
3	Prasat Nong Hong **	Buriram	3	15-16	Community Temple	Hindu Trinity*****
4	Prasat Phakho**	Nakhon Ratchasima	3	15-16	Community Temple	Hindu Trinity and Nandi (Shiva's vehicle)
5	Prasat Ban Ben	Ubon Ratchathani	3	15-16	Community Temple	Hindu Trinity*****
6	Prasat Sa Si Liam	Buriram	3	16	Community Temple	Hindu Trinity*****
7	Prasat Muang Tam	Buriram	5	16	Community Temple	Hindu Trinity (At the rear is a tower dedicated to Uma Devi and Lakshmi)
8	Prasat Sa Kamphaeng Yai	Sisaket	3	16	Community Temple	Hindu Trinity*****
9	Prasat Prang-Ku	Sisaket	3	16	Community Temple	Hindu Trinity*****
10	Prasat Ku Ka Sing	Roi Et	3	16	Community Temple	Hindu Trinity*****
11	Prasat Phra That Doom	Sakon Nakhon	3	16	Community Temple	Hindu Trinity*****

* Constructed as part of a group of towers in later periods.
** Currently, only the platform section of the structure remains.
*** At present, only the central tower and platform remain.
**** The central tower is made of laterite, but it is covered with bricks.
***** Assumption

ตาราง 3
แสดงการจำแนกวัตถุประสงค์การสร้างของกลุ่มปราสาทที่พบในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย

Table 3
Analysis of objectives in building a group of towers in northeastern Thailand.

ตาราง 3 (ต่อ) / Table 3 (Continued)

Order	Temple names	Locations (Provinces)	Number of tower	Periods/ Buddhist century	Status	Built in honor of the gods
12	Prasat Ku Phram Chamsin**	Nakhon Ratchasima	3	16	Community Temple	Hindu Trinity*****
13	Prasat Bai Baek	Buriram	3	16-17	Community Temple	Hindu Trinity*****
14	Prasat Pueai Noi	Khon Kaen	3	16-17	Community Temple	Hindu Trinity*****
15	Prasat Sikhorphum	Surin	5	16-17	Community Temple	Shiva
16	Prasat Ban Phlai	Surin	3	16-17	Community Temple	Hindu Trinity*****
17	Prasat Yai Ngao	Surin	3	16-17	Community Temple	Hindu Trinity*****
18	Prasat Ban Pluang***	Surin	3	16-17	Community Temple	Hindu Trinity*****
19	Prang Ku Somboon****	Sisaket	3	16-17	Community Temple	Hindu Trinity*****
20	Prang Ku Suan Taeng	Buriram	3	17	Community Temple	Hindu Trinity*****
21	Prang Ku Ban Dang	Maha Sarakham	3	18	Mahayana Buddhist Temple	Phra Ratnatraya Mahayana (Mahayana Trinity)

* Constructed as part of a group of towers in later periods.

** Currently, only the platform section of the structure remains.

*** At present, only the central tower and platform remain.

**** The central tower is made of laterite, but it is covered with bricks.

***** Assumption

ตาราง 3
แสดงการจำแนกวัตถุประสงค์การสร้างของกลุ่มปราสาทที่พบในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย

Table 3
Analysis of objectives in building a group of towers in northeastern Thailand.

รูปแบบทางสถาปัตยกรรม และความหมาย กลุ่มปราสาทสามหลังมีความเหมาะสมทั้งทางด้านรูปทรง ยอดปราสาทซ้อนชั้นสะท้อนให้เห็นถึงการจำลองสวรรค์ สื่อความหมายถึงวิมานแห่งเทพเจ้า ขนาดตัวอาคารมีพื้นที่ใช้สอยที่พอเหมาะต่อการประกอบพิธีกรรมในชุมชน นอกจากนี้กลุ่มปราสาทสามหลังยังสามารถรองรับความเชื่อที่หลากหลายของผู้คนในพื้นที่ โดยเฉพาะชุมชนโบราณในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยที่มีความเชื่อแบบพหุเทวนิยม คือการนับเทพถือเทพเจ้าที่หลากหลาย ตัวอย่างที่เห็นได้อย่างชัดเจน คือการปรับเปลี่ยนให้เข้ากับคติความเชื่อพุทธศาสนาแบบมหายานที่เข้ามาในพุทธศตวรรษที่ 18 เกิดการเปลี่ยนแปลงการกำหนดรูปเคารพที่ประดิษฐานภายในปราสาทได้อย่างลงตัว รูปแบบกลุ่มปราสาทสามหลังจึงได้ถูกนำมาปรับใช้ให้เข้ากับคติความเชื่อใหม่ได้อย่างสมบูรณ์

NAJUA: HISTORY OF ARCHITECTURE AND THAI ARCHITECTURE

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัย เรื่อง “การสันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรมเทวาลัย ปราสาทเปือยน้อย จ.ขอนแก่น” โดยได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ผังเมือง และนฤมิตศิลป์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ประจำปีงบประมาณ 2560

Acknowledgment

This article is part of research entitled ‘The Reconstruction of Pueai-Noi Sanctuary, Khon Kaen Province.’ The research was funded by the Faculty of Architecture, Urban Design and Creative Arts, Mahasarakham University in 2017.

Notes

1 Anuvit Charernsupkul, **Prāsāt Mūang Tam kānsưksā thāng prawattisāt sathāpattayakam [The Architectural Design of Prasat Muang Tam]** (Bangkok: Faculty of Architecture, Silpakorn University, 1998), 4.

2 Witchu Vejjajiva, **Naklā prāsāt thīeo bōrān khộm nộk mūang Phra Nakhộn [Prasat Explorers: Exploring Ancient Khmer Beyond the Capital City]** (Bangkok: Muang boran, 2006), 37.

3 Michel Petrotchenko, **Focusing on the Angkor Temples: The Guidebook,** 2nd ed. (Bangkok: Amarin Printing and Publishing Company Limited, 2012), 80.

4 Michael Freeman and Claude Jacques, **Ancient Angkor** (Bangkok: River Books Limited., 2007), 73.

5 Ibid., 206.

6 Wiroj Sheewasukthaworn, “Kān sannitthān rūpbǣp sathāpattayakam klum prāsāt prathān prāsāt Pū yọ̄ Nọ̄i čhọ̄. Khộn Kǣn [The Reconstruction of the Three Sanctuary Towers: Case Study of Prasat Pueai-Noi, Khon Kaen Province],” **Built Environment Inquiry Journal, Faculty of Architecture, Khon Kaen University** 17, 1 (January-June 2018): 17.

7 Wiroj Sheewasukthaworn, “Kān sannitthān rūpbǣp sathāpattayakam Kū Bān Dǣng čhangwat Mahā Sārakhām [Reconstruction of Architecture in Ku-Ban Dang Maha Sarakham Province],” **Journal of Humanities and Social Sciences, Maha Sarakham University** 28, 1 (January-March 2009): 48.

8 Puranrak Limited Partnership, **Rāingān kān khut tǣ - khut khon - būrana læ prapprung saphāp phū mi that bōrānnasathān Kū Nọ̄i Bān Dǣng tambon Nộng Sǣng ‘amphœ̄ Wāpī Pathum čhangwat Mahā Sārakhām [Report on Archaeological Discoveries, Restoration, and Landscape Renovation of the Ku Noi Ban Dang Archaeological Site in Nong Saeng Sub-District, Wapi Pathum District, Maha Sarakham Province]** (2001), 21.

9 Vanvipha Suneta, **Chai Wộra Man thī čhet : mahārāt ‘ong sut thāi khộng ‘ānāčhak Kamphūchā phū nēramit sathāpanā prāsāt Bā yon læ mūang Nakhộn thom [Jayavarman VII: The Last Great King of the Kingdom of Cambodia who built the Bayon Temple and Angkor Thom]** (Bangkok: Matichon, 2005), 99.

10 Ibid., 46.

11 Subhadradis Diskul, **Sinlapa samai Lop Burī [Lopburi Art],** 3rd ed. (Bangkok: Amarin Printing and Publishing Co., Ltd., 2004), 27.

12 Fine Arts Department, **Thānānusak nai ngān sathāpattayakam Thai [Social Hierarchy in Thai Architecture]** (Bangkok: Fine Arts Department, 2008), 20.

13 Wiroj Sheewasukthaworn, **Prawattisāt Sathāpattayakam Thai phatthanākān næo khwāmkhit læ kān khlīkhlāi rūpbǣp [History of Thai Architecture: Evolution of Ideas and Styles]** (Khon Kaen: Pen Printing, 2018), 86.

Bibliography

Anuvit Charernsupkul. **Prāsāt Mūang Tam kānsưksā thāng prawattisāt sathāpattayakam [The Architectural Design of Prasat Muang Tam]**. Bangkok: Faculty of Architecture, Silpakorn University, 1998.

Fine Arts Department. **Thānānusak nai ngān sathāpattayakam Thai [Social Hierarchy in Thai Architecture]**. Bangkok: Fine Arts Department, 2008.

Freeman, Michael, and Claude Jacques. **Ancient Angkor**. Bangkok: River Books Limited., 2007.

Petrotchenko, Michel. **Focusing on the Angkor Temples: The Guidebook**. 2nd ed. Bangkok: Amarin Printing and Publishing Co., Ltd., 2012.

Puranrak Limited Partnership. **Rāingān kān khut tǣ - khut khon - būrana læ prapprung saphāp phū mi that bōrānnasathān Kū Nọ̄i Bān Dǣng tambon Nộng Sǣng ‘amphœ̄ Wāpī Pathum čhangwat Mahā Sārakhām [Report on Archaeological Discoveries, Restoration, and Landscape Renovation of the Ku Noi Ban Dang Archaeological Site in Nong Saeng Sub-District, Wapi Pathum District, Maha Sarakham Province]**. 2001.

Subhadradis Diskul. **Sinlapa samai Lop Burī [Lopburi Art]**. 3rd ed. Bangkok: Amarin Printing and Publishing Company Limited., 2004.

Vanvipha Suneta. **Chai Wộra Man thī čhet : mahārāt ‘ong sut thāi khộng ‘ānāčhak Kamphūchā phū nēramit sathāpanā prāsāt Bā yon læ mūang Nakhộn thom [Jayavarman VII: The Last Great King of the Kingdom of Cambodia who built the Bayon Temple and Angkor Thom]**. Bangkok: Matichon, 2005.

Wiroj Sheewasukthaworn. “Kān sannitthān rūpbǣp sathāpattayakam klum prāsāt prathān prāsāt Pū yọ̄ Nọ̄i čhọ̄. Khộn Kǣn [The Reconstruction of the Three Sanctuary Towers: Case Study of Prasat Pueai-Noi, Khon Kaen Province].” **Built Environment Inquiry Journal, Faculty of Architecture, Khon Kaen University** 17, 1 (January-June 2018): 1-21.

_____. “Kān sannitthān rūpbǣp sathāpattayakam Kū Bān Dǣng čhangwat Mahā Sārakhām [Reconstruction of Architecture in Ku-Ban Dang Maha Sarakham Province].” **Journal of Humanities and Social Sciences, Maha Sarakham University** 28, 1 (January-March 2009): 40-56.

_____. **Prawattisāt Sathāpattayakam Thai phatthanākān næo khwāmkhit læ kān khlīkhlāi rūpbǣp [History of Thai Architecture: Evolution of Ideas and Styles]**. Khon Kaen: Pen Printing, 2018.

Witchu Vejjajiva. **Naklā prāsāt thīeo bōrān khộm nộk mūang Phra Nakhộn [Prasat Explorers: Exploring Ancient Khmer Beyond the Capital City]**. Bangkok: Muangboran, 2006.

Illustration Sources

All illustrations by the author unless otherwise specified.

Fig. 5 Modified from Wiroj Sheewasukthaworn, “Kān sannitthān rūpbǣp sathāpattayakam klum prāsāt prathān prāsāt Pū yọ̄ Nọ̄i čhọ̄. Khộn Kǣn [The Reconstruction of the Three Sanctuary Towers: Case Study of Prasat Pueai-Noi, Khon Kaen Province],” **Built Environment Inquiry Journal, Faculty of Architecture, Khon Kaen University** 17, 1 (January-June 2018): 16.

Fig. 16 Modified from Wiroj Sheewasukthaworn, “Kān sannitthān rūpbǣp sathāpattayakam Kū Bān Dǣng čhangwat Mahā Sārakhām [Reconstruction of Architecture in Ku-Ban Dang Maha Sarakham Province],” **Journal of Humanities and Social Sciences, Maha Sarakham University** 28, 1 (January-March 2009): 50-51.

การออกแบบพิพิธภัณฑ์ประวัติศาสตร์นครน่าน

The Design of the Nakhon Nan History Museum

ศิริภัทร ศรีวรษา* | ไธพัตย์ ภูชิสส์ชวกรณ์
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร กรุงเทพฯ 10200 ประเทศไทย

Siripat Sriworasa* | Taipat Puchitchawakorn
Faculty of Architecture, Silpakorn University, Bangkok, 10200, Thailand
sriworasa_s@su.ac.th | puchidchawakorn_t@su.ac.th

*Correspondence: sriworasa_s@su.ac.th

Received 13-03-2024
Revised 12-05-2024
Accepted 09-06-2024

บทคัดย่อ

พิพิธภัณฑ์ในประเทศไทยปรากฏหลักฐานอย่างเป็นทางการตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 ในลักษณะพิพิธภัณฑ์ส่วนบุคคลที่จำกัดการเข้าถึงเฉพาะกลุ่มและค่อย ๆ กระจายตัวออกมาจากพื้นที่ศูนย์กลางการปกครองตามกาลเวลามาจนถึงปัจจุบัน โดยสามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ พิพิธภัณฑ์วิทยาศาสตร์ (Science Museum) และพิพิธภัณฑ์วัฒนธรรม (Cultural Museum) ซึ่งประเภทที่ 2 นี้ได้รับความนิยมในประเทศไทยและมักจะปรากฏผ่านรูปลักษณ์สถาปัตยกรรมไทยและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ซึ่งเป็นประเด็นที่น่าสนใจในแง่ของรูปแบบสถาปัตยกรรมและการใช้สอย ตลอดจนกระแสนิยมที่ยังคงอยู่มาจนถึงปัจจุบันและมีแนวโน้มในอนาคต

การศึกษาวิจัยครั้งนี้มุ่งเน้นการรวบรวม ศึกษา และจำแนกข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการจัดตั้งโครงการพิพิธภัณฑ์ ผ่านกรณีศึกษาโครงการประเภทพิพิธภัณฑ์ประวัติศาสตร์ในประเทศไทย ที่มีการนำรูปลักษณ์หรือองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมไทยและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น มาใช้นับตั้งแต่ช่วง พ.ศ. 2400 มาจนถึงปัจจุบัน พบว่า พิพิธภัณฑ์ในประเทศไทยในช่วงเวลาเริ่มต้นมีลักษณะเป็นพิพิธภัณฑ์ส่วนตัวของชนชั้นนำ และพิพิธภัณฑ์ประจำชาติโดยปรากฏทั้งโครงการที่ก่อสร้างขึ้นใหม่และโครงการที่ฟื้นฟูพื้นที่-อาคารทางประวัติศาสตร์นำกลับมาใช้งาน ส่งผลให้ความนิยมและการรับรู้พิพิธภัณฑ์กระจายตัวออกจากพื้นที่ศูนย์กลางการปกครองไปยังหัวเมืองสำคัญผ่านนโยบายและการดำเนินการของหน่วยงานภาครัฐในลักษณะพิพิธภัณฑ์ประจำภูมิภาค ต่อมาจึงเกิดการพัฒนาแนวคิด การรับรู้ จนนำไปสู่การจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น พิพิธภัณฑ์เชิงการท่องเที่ยว ที่ควบคู่ไปกับกระแสนิยมการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์เชิงอนุสรณ์ ผ่านการดัดแปลง-จำลองศาสนสถานเพื่อแสดงความเทิดทูนและการสักการะบูชา ซึ่งเป็นลักษณะที่พัฒนาแนวคิดเป็นพิพิธภัณฑ์เฉลิมพระเกียรติตามวาระสำคัญต่าง ๆ ในช่วงเวลาต่อมา โดยผลลัพธ์จากการศึกษาและการจำแนกข้อมูลผ่านกรณีศึกษา สามารถอธิบายปัจจัยที่ส่งผลต่อการเลือกใช้รูปลักษณ์สถาปัตยกรรมไทยและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในอาคารพิพิธภัณฑ์ประวัติศาสตร์ในประเทศไทย ได้ 4 ปัจจัย คือ 1) บริบทและพื้นที่ตั้งโครงการ 2) การสร้างและการจำลองบรรยากาศ 3) การแสดงออกเชิงรูปธรรม และ 4) การแสดงออกเชิงสัญลักษณ์

ผลลัพธ์ของการนำปัจจัยดังกล่าวมาเป็นแนวทางในการทดลองออกแบบ “พิพิธภัณฑ์ประวัติศาสตร์นครน่าน” ให้เป็นโครงการที่ตอบรับกับกิจกรรมและความต้องการ ผ่านการสร้างและการจำลองบรรยากาศของความเป็นอดีตเพื่อส่งเสริมและสร้างประสบการณ์ของผู้ใช้งานควบคู่ไปกับการแสดงอัตลักษณ์ท้องถิ่นที่สอดรับกับบริบทโดยรอบ แนวทางจากการศึกษานี้สามารถนำไปปรับใช้กับโครงการออกแบบอาคารประเภทอื่น ๆ ในอนาคตที่ต้องการนำเสนอภาพลักษณ์ หรือใช้ในการส่งเสริมเนื้อหา จุดประสงค์ของโครงการผ่านรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

การออกแบบรูปด้าน พิพิธภัณฑ์ประวัติศาสตร์นครน่าน

Elevation Design of the Nakhon Nan History Museum

คำสำคัญ: พิพิธภัณฑ์, สถาปัตยกรรมไทย, สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น, การออกแบบ

Abstract

Museums in Thailand have official evidence dating back to the reign of King Rama IV, primarily in the form of private museums with limited access to specific groups. These museums gradually spread out from the central areas of governance over time to the present day. They can be divided into two categories: science museums and cultural museums. The latter type is popular in Thailand and often appears in Thai or vernacular architectural styles. This aspect is interesting in terms of architectural style, functionality, and prevailing trends that have persisted up to the present and are expected to continue in the future.

This research study focuses on collecting, studying, and classifying information related to the process of establishing museum projects. It does this through case studies of history museum projects in Thailand that have incorporated elements of Thai architecture and vernacular architecture from 1857 to the present. In the early period, museums in Thailand were primarily private collections of the elite and national museums. These included both newly constructed projects and projects that revitalized historical sites and buildings for reuse. This led to the spread of museum popularity and awareness from central administrative areas to key provincial towns through government policies and actions, establishing regional museums. Subsequently, the development of ideas and perceptions led to the establishment of local museums and tourism-oriented museums alongside the trend of establishing memorial museums. These memorial museums often involved adapting or replicating religious sites to show reverence and worship, evolving into commemorative museums for various significant occasions over time. The study results, and classification of data through case studies can explain the factors influencing the choice of Thai and vernacular architectural styles in historical museum buildings in Thailand. These factors include 1) The context and location of the project, 2) the creation and simulation of the atmosphere, 3) concrete expression, and 4) symbolic expression.

The results of using these factors as guidelines in the experimental design of the "Nakhon Nan History Museum" aim to create a project that meets the activities and needs by constructing and simulating an atmosphere of the past to enhance and create user experiences. This is done alongside showcasing the local identity that aligns with the surrounding context. The guidelines from this study can be adapted for designing other types of buildings in the future, which aim to present an image or promote the content and objectives of the project through Thai and vernacular architectural styles.

Keywords: Museum, Thai Architecture, Vernacular Architecture, Design

1. บทนำ

พิพิธภัณฑ์ เป็นสถาบันบริการและพัฒนาสังคมที่ตั้งขึ้นอย่างถาวรโดยไม่แสวงหาผลกำไร เปิดกว้างสำหรับสาธารณะทำหน้าที่แสวงหา รวบรวม อนุรักษ์ วิจัย สื่อสารและจัดแสดงวัตถุที่เป็นหลักฐานของมนุษย์และสิ่งแวดล้อม[1] โดยคำว่า “พิพิธภัณฑ์” มาจากการสมาสกันของคำว่า “พิพิธ” (นานาชนิด) และคำว่า “ภัณฑ์” (สิ่งของ) มีรากศัพท์มาจากภาษาบาลีคือ “วิวิธภณฺฑ” ซึ่งแปลว่า สิ่งของนานาชนิด ความหมายดังกล่าวตรงกับคำว่า **มิวเซียม** ในยุคเรเนสซองส์ หมายถึงสถานที่ที่มีสิ่งสะสมต่าง ๆ ต่อมาความหมายได้พัฒนาเป็นสถานที่สำหรับเก็บสะสม และจัดแสดงวัตถุต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติและประวัติศาสตร์[2] ทำให้เกิดความเข้าใจในช่วงแรกของการจัดตั้งว่า พิพิธภัณฑ์เป็นคลังเก็บสมบัติเก่าแก่ และของแปลกประหลาดหายาก แม้ช่วงเวลาจะผ่านไป แต่ความเข้าใจดังกล่าวนั้นยังไม่หมดไป โดยเฉพาะในประเทศไทย[3] พัฒนาการของ**พิพิธภัณฑ์ในประเทศไทย** มีจุดเริ่มต้นนับตั้งแต่ช่วงสมัยรัชกาลที่ 1 ปรากฏขึ้นที่วัดพระเชตุพนฯ กรุงเทพฯ ในลักษณะของการเก็บสะสมรวบรวมนำพระพุทธรูปมาจัดวาง และมีการตกแต่งบริเวณโดยรอบ ต่อมาในช่วงสมัยรัชกาลที่ 3 พระองค์ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะทำให้เป็นแหล่งศึกษาเล่าเรียน โดยได้ทำการรวบรวมตำราต่าง ๆ มาทำการชำระ และจารึกไว้ที่แผ่นหิน เพื่อนำไปประดับไว้ในบริเวณวัด ในช่วงสมัยรัชกาลที่ 4 โปรดเกล้าฯ ให้สร้าง

พระที่นั่งองค์หนึ่งเพื่อจัดแสดงศิลปวัตถุ โบราณวัตถุ ที่ทรงสะสมรวบรวมไว้ในบริเวณสวนของเขตอภิเนาวนิเวศน์ในพระบรมมหาราชวัง คือ พระที่นั่งประพาสพิพิธภัณฑ์[4] เพื่อให้ราชอาคันตุกะ คณะทูตต่างชาติที่มาเข้าเฝ้าได้เข้ารับชม ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้นำแนวคิดจากตะวันตก เรื่องการรวบรวมศิลปวัตถุ โบราณวัตถุ จากแหล่งประวัติศาสตร์สำคัญในประเทศมาจัดแสดงไว้ในกรุงเทพฯ เพื่อแสดงให้เห็นร่องรอยของอารยธรรมที่เคยมีและนำเสนอความเป็นชาติ โดยโปรดเกล้าฯ ให้สร้างศาลาสหทัยสมาคมขึ้นภายในพระบรมมหาราชวัง (Fig. 1) และจัดเอ็กซิบิชัน ณ ท้องสนามหลวง ต่อมาในช่วง พ.ศ. 2430 หลังการยกเลิกกรมพระราชวังบวรสถานมงคล จึงโปรดเกล้าฯ ให้ย้ายศิลปวัตถุภายในศาลาสหทัยสมาคมไปเก็บรักษา และจัดวางในอาคารพระที่นั่งส่วนหน้า 3 อาคาร ได้แก่ พระที่นั่งศิวโมกขพิมาน พระที่นั่งพุทไธสวรรย์และพระที่นั่งอิศราวินิจฉัยของพระราชวังบวรสถานมงคล สืบเนื่องมาเป็น “พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร” (Fig. 2)

ในช่วงสมัยรัชกาลที่ 7 สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ในฐานะนายกราชบัณฑิตยสถานได้ทรงขยายกิจการพิพิธภัณฑสถานโดยได้รับพระราชทานหมู่มหามณเฑียรวังหน้าทั้งหมดเป็นที่จัดแสดง จึงทรงนำโบราณวัตถุที่ทรงรวบรวมไว้จากจังหวัดต่าง ๆ ทั่วพระราชอาณาจักรมาจัดแสดง[5] ส่งผลให้อิทธิพลของการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ได้กระจายตัวออกไปในวงกว้างจนถึงระดับหัวเมืองสำคัญต่าง ๆ หลังช่วงการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เช่น จ.ลำพูน จ.สุราษฎร์ธานี จ.สิงห์บุรี จ.สงขลา โดยความร่วมมือจากพระสงฆ์และผู้นำในท้องถิ่น ทำการรวบรวมศิลปวัตถุ โบราณวัตถุ มาเก็บรักษาและจัดวางไว้ภายในบริเวณต่าง ๆ ของวัด และเปิดเป็นพิพิธภัณฑ์ ซึ่งนับว่าเป็นจุดเริ่มต้นที่ประชาชนทั่วไปสามารถเข้าถึงพิพิธภัณฑ์ ช่วง พ.ศ. 2500 ได้มีนโยบายจากภาครัฐในการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ประจำภูมิภาค โดยใช้ชื่อ “พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ” ส่งผลทำให้การรับรู้ การเข้าถึงพิพิธภัณฑ์แพร่กระจายและพัฒนาเป็น “พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น” ซึ่งได้รับความนิยมในช่วง พ.ศ. 2520-2540 พิพิธภัณฑ์ลักษณะนี้มุ่งเน้นให้เห็นถึงความเป็นมา วัฒนธรรม และประเพณีของพื้นที่ ควบคู่ไปกับการจัดตั้ง “พิพิธภัณฑ์เชิงอนุสรณ์” ของบุคคลสำคัญขึ้นภายในวัดเพื่อใช้งานทั้งในด้านระลึก สักการะ และการเป็นพิพิธภัณฑ์ในเวลาเดียวกัน ต่อมาในช่วง พ.ศ. 2550-2560 กระแสนิยมของการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ที่ใช้รูปแบบสถาปัตยกรรมไทยและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นมีแนวโน้มลดลง แต่นิยมสร้างพิพิธภัณฑ์ที่มีขนาดของโครงการที่ใหญ่ขึ้น ทั้งจากการดำเนินการจัดตั้งโดยภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน โดยส่วนมาก

ภาพ 1 / Fig 1

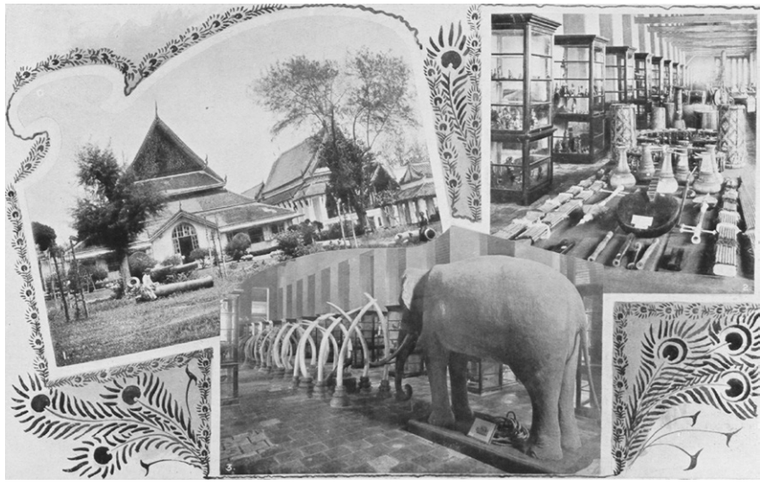

ภาพ 2 / Fig 2

ภาพ 1
มิวเซียมหลวง หรือ
หอคองคอเดีย
ภายในพระบรมหาราชวัง
ในช่วง พ.ศ. 2417

Fig 1
The Royal Museum or
Concordia Museum,
Grand Palace in 1874

ภาพ 2
พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ
พระนคร ในช่วง พ.ศ. 2430

Fig 2
National Museum,
Bangkok in 1874

จะเป็น “พิพิธภัณฑ์เฉลิมพระเกียรติ" (Fig. 3) ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมานั้น กระแสนิยมของการจัดตั้งโครงการพิพิธภัณฑ์ประวัติศาสตร์ที่ใช้รูปแบบสถาปัตยกรรมไทยและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น อาจมาจากอิทธิพลของความต้องการหวนระลึกถึงรากเหง้าทางวัฒนธรรมเดิมในบริบทที่เปลี่ยนแปลงจากอดีต จึงทำให้มีการแสดงออกผ่านการนำเอาส่วนประกอบทางสถาปัตยกรรมไทยและพื้นถิ่นนำมาใช้เป็นเครื่องมือหนึ่งในการออกแบบพิพิธภัณฑ์ ซึ่งส่วนมากจะเป็นพิพิธภัณฑ์เชิงประวัติศาสตร์ ทั้งในลักษณะการเป็นพิพิธภัณฑ์ประจำชาติ ประจำภูมิภาค ประจำท้องถิ่น ตลอดจนการเป็นอนุสรณ์ถึงบุคคลสำคัญ และการเป็นพิพิธภัณฑ์เชิงการท่องเที่ยว ภายใต้กรอบแนวคิดในการรวบรวมจัดแสดงวัตถุและข้อมูล เพื่อแสดงร่องรอยอารยธรรมเดิมเพื่อนำไปสู่การสร้างความเป็นชาติ การระลึกถึงบุคคลสำคัญ การเรียนรู้ และการทำความเข้าใจเกี่ยวกับอัตลักษณ์ของตนเองและท้องถิ่น

ภาพ 3 / Fig 3

ภาพ 3
หอจดหมายเหตุแห่งชาติ
เฉลิมพระเกียรติ
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ภูมิพลอดุลยเดช
ในช่วงพ.ศ. 2539

Fig 3
The National Archives in
Honor of His Majesty King
Bhumibol Adulyadej’s
Golden Jubilee in 1996

บทความนี้มุ่งเน้นความสนใจที่ประเด็นการจัดตั้งโครงการพิพิธภัณฑ์ในรูปแบบดังกล่าว ด้วยการศึกษารวบรวม วิเคราะห์ และสรุป เพื่อนำเสนอแนวทางที่มีความเป็นไปได้ของการออกแบบพิพิธภัณฑ์ประวัติศาสตร์ในประเทศไทยในอนาคตต่อไป

2. วัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัย

1) เพื่อรวบรวมและศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการจัดตั้งโครงการพิพิธภัณฑ์ที่ใช้รูปแบบสถาปัตยกรรมไทยและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในประเทศไทย

2) เพื่อวิเคราะห์ นำเสนอข้อมูล-ปัจจัยที่เกี่ยวข้อง และแสดงพัฒนาการของอาคารพิพิธภัณฑ์ที่ใช้สถาปัตยกรรมไทยและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ตลอดจนแนวทางในการออกแบบพิพิธภัณฑ์ประวัติศาสตร์นครน่านในทัศนะของผู้วิจัย

3. วิธีการวิจัย

งานวิจัยนี้เริ่มต้นจากการสำรวจและรวบรวมข้อมูลที่มีความเกี่ยวข้องกับการจัดตั้งโครงการพิพิธภัณฑ์ประวัติศาสตร์ ที่ใช้รูปแบบสถาปัตยกรรมไทยและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น นำมาจำแนกและนำเสนอพัฒนาการ แนวโน้ม และแนวทางของโครงการลักษณะดังกล่าวที่เป็นไปได้ในอนาคต เครื่องมือที่ใช้ในบทความนี้ คือ การรวบรวม การจำแนก การวิเคราะห์เปรียบเทียบกรณีศึกษา เพื่อนำเสนอข้อมูลการเปลี่ยนแปลง และพัฒนาการของรูปลักษณ์

4. การสำรวจ รวบรวม และวิเคราะห์ข้อมูล

พิพิธภัณฑ์ประวัติศาสตร์ในประเทศไทย ที่ใช้รูปลักษณ์แบบสถาปัตยกรรมไทยและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ปรากฏอย่างเป็นทางการชัดเจนตั้งแต่ช่วงสมัยรัชกาลที่ 4 ผ่านการดำเนินการทั้งจากภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน ทั้งนี้ผู้ศึกษาวิจัยได้แบ่งช่วงเวลาทั้งหมดออกเป็น 6 ช่วงเวลา เพื่อใช้อธิบายลักษณะโครงการ แนวคิด จุดประสงค์ และเปรียบเทียบ เพื่อแสดงพัฒนาการ กระแสนิยม และแนวโน้มในอนาคตของโครงการพิพิธภัณฑ์ประวัติศาสตร์ไว้ดังนี้

ช่วง พ.ศ. 2400–2440

การจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ในช่วงเวลานี้ มีจุดเริ่มต้นในสมัยช่วงต้นรัชกาลที่ 4 โดยพระองค์ได้โปรดเกล้าฯ ให้นำศิลปวัตถุโบราณวัตถุ ที่พระองค์เก็บสะสมไว้ตั้งแต่ขณะที่ทรงผนวช มารวบรวมและจัดแสดงไว้ ณ พระที่นั่งราชฤดี พระที่นั่งประภาสพิพิธภัณฑ์ และพระอภิเนาว์นิเวศ ภายใน “พระบรมหาราชวัง” เพื่อให้ราชอาคันตุกะ คณะทูต ชาวต่างชาติที่มาเข้าเฝ้าได้รับชม ส่งผลให้เกิดกระแสนิยม “การนำของสะสมมาจัดแสดง” ในบรรดาพระบรมวงศานุวงศ์ขุนนางและคหบดี ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 พระองค์ได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้างมิวเซียมหลวง หรือหอคองคอเดีย (พ.ศ. 2417) เพื่อใช้ในการรวบรวม รักษา และจัดแสดงศิลปวัตถุ โบราณวัตถุจากแหล่งประวัติศาสตร์สำคัญต่าง ๆ ในประเทศ ตลอดจนสิ่งของที่ได้รับมาจากการถวาย เนื่องจากสิ่งของเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงร่องรอยอารยธรรมที่เคยมีมาก่อน และโปรดเกล้าฯ ให้จัดเอ็กซิบิชัน (Exhibition) ณ บริเวณท้องสนามหลวง เพื่อนำเสนอทรัพยากรธรรมชาติภายในประเทศให้กับแขกต่างชาติได้รับชม เช่น ทรัพยากรป่าไม้ พืชไร่ สวนสมุนไพร ภายในงานเปิดโอกาสให้ประชาชนทั่วไปสามารถเอาผลผลิตและผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ มาจัดแสดงในลักษณะเดียวกับการจัดแสดงสินค้าในปัจจุบัน[6] ต่อมาหลังการยกเลิกกรมพระราชวังบวรสถานมงคล หรือวังหน้า (พ.ศ. 2430) จึงโปรดเกล้าให้ย้ายศิลปวัตถุ โบราณวัตถุในหอมิวเซียมหลวง มาจัดเก็บและจัดแสดงในอาคารพระที่นั่งส่วนหน้า (Fig. 4) ได้แก่ พระที่นั่งศิวโมกขพิมาน พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ และพระที่นั่งอิศราวินิจฉัย และเปิดเป็นพิพิธภัณฑ์ให้ประชาชนทั่วไปเข้าชมได้สัปดาห์ละ 2 ครั้ง

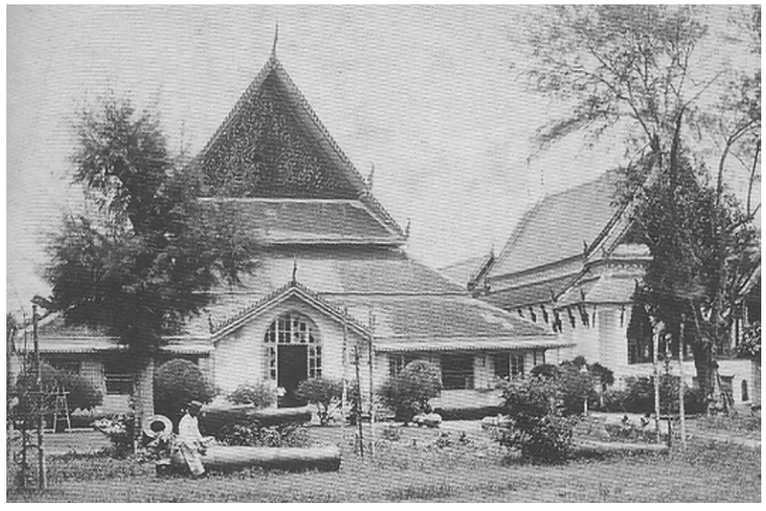

ภาพ 4
พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ
พระนคร

Fig 4
National Museum,
Bangkok

ภาพ 4 / Fig 4

ช่วง พ.ศ. 2441–2500

การจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ในช่วงเวลานี้ได้รับอิทธิพลต่อเนื่องมาจากช่วงเวลาก่อนหน้า ผ่านแนวคิด “การนำพื้นที่ประวัติศาสตร์มาปรับปรุงและนำกลับมาใช้งานใหม่ในเชิงพิพิธภัณฑ์” โดยมีสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เข้าไปดำเนินการปรับปรุง ฟื้นคืนพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ เพื่อนำมาใช้งานในการเป็นพื้นที่เก็บรวบรวม รักษา และจัดแสดงศิลปวัตถุ โบราณวัตถุในพื้นที่และบริเวณใกล้เคียง ได้แก่ อยุธยาพิพิธภัณฑ์[7] จ.พระนครศรีอยุธยา (พ.ศ. 2447) พิพิธภัณฑสถานนารายณ์ราชนิเวศน์ จ.ลพบุรี (พ.ศ. 2467) พระปฐมเจดีย์พิพิธภัณฑสถาน (พ.ศ. 2454) จ.นครปฐม แนวคิดดังกล่าวได้ขยายตัวออกไปยังหัวเมืองสำคัญหรือพื้นที่ประวัติศาสตร์อื่น ๆ ตลอดจนการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ในพื้นที่วัด เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีการเก็บรวบรวมโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และยังเป็นพื้นที่ศูนย์กลางของชุมชนโดยรอบ ผ่านการดำเนินการของพระสงฆ์ชั้นผู้ใหญ่และข้าราชการในท้องถิ่น ตามพระราโชบายการสร้างความเป็นรัฐชาตินิยม[8] โดยทำการรวบรวมเอาศิลปวัตถุโบราณวัตถุ และวัตถุที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนามาเก็บรักษาไม่ให้สูญหาย เช่น พิพิธภัณฑสถานมณฑลพายัพ จ.ลำพูน (พ.ศ. 2470) (Fig. 5)พิพิธภัณฑสถาน วัดมหาธาตุวรวิหาร จ.เพชรบุรี (พ.ศ. 2478) พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติไชยา วัดพระบรมธาตุไชยาวรวิหาร จ.สุราษฎร์ธานี (พ.ศ. 2478) ศรีธรรมราชพิพิธภัณฑ์ จ.นครศรีธรรมราช (พ.ศ. 2480) พิพิธภัณฑ์วัดพระพุทธชินราช จ.พิษณุโลก (พ.ศ. 2480) พิพิธภัณฑ์วัดโบสถ์ จ.สิงห์บุรี (พ.ศ. 2482) และพิพิธภัณฑ์วัดสุทธจินดา จ.นครราชสีมา (พ.ศ. 2497) เป็นต้น

ภาพ 5
พิพิธภัณฑ์มณฑลพายัพ
วัดพระธาตุหริภุญชัย
จ.ลำพูน

Fig 5
Monthon Phayap Museum,
Wat Phra That Hariphunchai,
Lamphun province

ภาพ 5 / Fig 5

ช่วง พ.ศ. 2501–2520

กระแสนิยมในการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ในช่วงเวลานี้ ประกอบไปด้วย 2 กระแสหลัก ได้แก่ “พิพิธภัณฑ์ประจำภูมิภาค” ผ่านนโยบายจากกรมศิลปากร ที่พัฒนามาจากแนวคิดการนำพื้นที่ประวัติศาสตร์มาปรับปรุง และการนำกลับมาใช้งานใหม่ในเชิงพิพิธภัณฑ์ในช่วงเวลาก่อนหน้า และกระแสนิยมการจัดตั้ง “พิพิธภัณฑ์เชิงการท่องเที่ยว” ผ่านการจำลองอาคารและพื้นที่ประวัติศาสตร์ที่โดดเด่นในประเทศไทย มารวบรวมไว้ในพื้นที่เดียวกัน เพื่อสร้างบรรยากาศของความไทยในอดีต

1) กระแสนิยมการจัดตั้ง “พิพิธภัณฑ์ประจำภูมิภาค” ที่ดำเนินการโดยกรมศิลปากร ผ่านนโยบายการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ส่วนภูมิภาคขึ้นอย่างน้อยภาคละ 1 แห่ง โดยมีจุดประสงค์เพื่อให้เป็นสถานที่เก็บรวบรวม รักษา และจัดแสดงศิลปวัตถุโบราณวัตถุ ซึ่งนับว่าเป็นสมบัติทางวัฒนธรรมของชาติ เช่น พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเชียงแสน จ.เชียงราย (พ.ศ. 2500) พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเจ้าสามพระยา จ.พระนครศรีอยุธยา (พ.ศ. 2500) (Fig. 6) พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติรามคำแหง จ.สุโขทัย (พ.ศ. 2505) พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอู่ทอง จ.สุพรรณบุรี (พ.ศ. 2509) พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติขอนแก่น จ.ขอนแก่น (พ.ศ. 2510) พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเชียงใหม่ จ.เชียงใหม่ (พ.ศ. 2512) พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพิมาย จ.นครราชสีมา (พ.ศ. 2517) พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติบ้านเชียง จ.อุดรธานี (พ.ศ. 2518) และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาตินครศรีธรรมราช จ. นครศรีธรรมราช (พ.ศ. 2518) เป็นต้น

2) กระแสนิยมการจัดตั้ง “พิพิธภัณฑ์เชิงการท่องเที่ยว” โดยมีวิธีการนำเสนอผ่านการจำลองพื้นที่เพื่อสร้างบรรยากาศในการรับรู้เรื่องราวทางประวัติศาสตร์ ศิลปะ วัฒนธรรม ศาสนา ความเชื่อ และภูมิปัญญาไทย ที่สะท้อนวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของสังคมไทยในอดีต โดยพบกรณีตัวอย่างคือ โครงการเมืองโบราณ จ.สมุทรปราการ (พ.ศ. 2515) (Fig. 7)

ภาพ 6 / Fig 6

ภาพ 6
พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ
เจ้าสามพระยา
จ.พระนครศรีอยุธยา

Fig 6
Chao Sam Phraya
National Museum,
Phra Nakhon Si Ayutthaya
province

ภาพ 7
เมืองโบราณ
จ.สมุทรปราการ

Fig 7
Muang Boran Museum,
Samut Prakan province

ภาพ 7 / Fig 7

ช่วง พ.ศ. 2521–2540

กระแสนิยมของการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ในช่วงเวลานี้ ยังคงเป็นอิทธิพลที่ต่อเนื่องมาจากช่วงเวลาก่อนหน้า ปรากฏทั้งกระแสนิยมการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ประจำภูมิภาคที่ดำเนินการโดยหน่วยงานภาครัฐ การจัดตั้งพิพิธภัณฑ์เชิงอนุสรณ์ที่ดำเนินการโดยวัด พิพิธภัณฑ์เชิงการท่องเที่ยวที่ดำเนินการโดยหน่วยงานเอกชน และมีกระแสนิยมใหม่ที่เกิดขึ้นคือ “การจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น” ซึ่งสามารถจำแนกผ่านจุดประสงค์ของโครงการออกมาทั้งหมด 3 กระแส ได้แก่

1) กระแสนิยมการจัดตั้ง “พิพิธภัณฑ์ประจำภูมิภาค” ที่กระจายตัวออกมาอย่างต่อเนื่อง โดยปรากฏทั้งโครงการที่ได้รับการออกแบบก่อสร้างอาคารใหม่ที่มักจะใช้รูปแบบสถาปัตยกรรมไทยประยุกต์ ควบคู่ไปกับการบูรณะ ปรับปรุงอาคาร-พื้นที่ทางประวัติศาสตร์จากการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถาน เพื่อใช้ในการรวบรวมศิลปวัตถุ โบราณวัตถุของพื้นที่หรือบริเวณพื้นที่ใกล้เคียงนำมาจัดแสดง เช่น พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติหอศิลป กรุงเทพฯ (พ.ศ. 2521) พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนครคีรี จ.เพชรบุรี (พ.ศ. 2522), พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติไชยา จ.สุราษฎร์ธานี (พ.ศ. 2525) อุทยานศิลปวัฒนธรรมแม่ฟ้าหลวง จ.เชียงราย (พ.ศ. 2529) และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสตูล คฤหาสน์กูเด็น (พ.ศ. 2540) เป็นต้น

2) กระแสนิยมการจัดตั้ง “พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น” เกิดขึ้นจากนโยบายของภาครัฐที่กำหนดให้หน่วยงานราชการ สถานศึกษา จัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นขึ้นมาในนาม “ศูนย์วัฒนธรรม”[9] ผสมกับกลไกจากประชาชนในพื้นที่และนักวิชาการ ทำให้เกิดความสนใจและมีแนวคิดในการอนุรักษ์ สะสม สืบสาน และสืบทอดภูมิปัญญาไทย ขยายไปสู่คนไทยทั่วไปมากขึ้น[10] เช่น พิพิธภัณฑ์สงครามอักษะและเชลยศึก จ.กาญจนบุรี (พ.ศ. 2520) พิพิธภัณฑ์วัดพระธาตุดอยสุเทพฯ จ.เชียงใหม่ (พ.ศ. 2522), พิพิธภัณฑ์วัดไลย์ จ.ลพบุรี (พ.ศ. 2530) พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดม่วง จ.ราชบุรี (พ.ศ. 2535), หอวัฒนธรรมพื้นบ้านไทยวนสระบุรี จ.สระบุรี (พ.ศ. 2536) และพิพิธภัณฑ์จันเสน จ.นครสวรรค์ (พ.ศ. 2538) (Fig. 8) เป็นต้น

3) กระแสนิยมการจัดตั้ง “พิพิธภัณฑ์เชิงอนุสรณ์” ผ่านการดำเนินการของวัดและประชาชน มีลักษณะเด่นคือการใช้รูปแบบทางสถาปัตยกรรมไทยในศาสนสถาน มีเนื้อหาที่มุ่งเน้นการยกย่องและรำลึกถึงพระสงฆ์รูปสำคัญผ่านการนำเสนอข้อมูล ประวัติ ข้าวของเครื่องใช้ ซึ่งเป็นปัจจัยหนึ่งที่นำไปสู่

ภาพ 8 / Fig 8

ภาพ 8
พิพิธภัณฑ์จันเสน
จ.นครสวรรค์

Fig 8
Chansen Museum,
Nakhon Sawan province

ภาพ 9 / Fig 9

ภาพ 9
พิพิธภัณฑ์
อาจารย์ฝั้น อาจาโร
จ.สกลนคร

Fig 9
Achan Fan Archaro
Museum, Sakon Nakhon
province

การเปลี่ยนแปลงและเป็นต้นแบบทางความคิดในการก่อสร้างพิพิธภัณฑ์[11] เช่น พิพิธภัณฑ์พระอาจารย์ฝั้น อาจาโร จ.สกลนคร (พ.ศ. 2523) (Fig. 9) พิพิธภัณฑ์กัมมัฏฐานอัฐิธาตุ จ.สุรินทร์ (พ.ศ. 2527) พระมหาเจดีย์ชัยมงคล จ.ร้อยเอ็ด (พ.ศ. 2532) พิพิธภัณฑ์หลวงปู่ดู่ (พ.ศ.2538) และหอวัฒนธรรมนิทัศน์ วัดหนองแวง (พ.ศ. 2539) เป็นต้น

NAJUA: HISTORY OF ARCHITECTURE AND THAI ARCHITECTURE

ช่วง พ.ศ. 2541–2560

กระแสนิยมในการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ในช่วงเวลานี้ โดยส่วนมากยังคงเป็นอิทธิพลต่อเนื่องมาจากช่วงเวลาก่อนหน้า แต่มีปริมาณของโครงการที่ลดน้อยลง มีเพียงกระแสนิยมการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์เชิงอนุสรณ์ที่ยังคงได้รับความนิยม โดยมีจำนวนและขนาดของโครงการที่เพิ่มขึ้นอย่างชัดเจน เป็นลักษณะการเชิดชูเกียรติในวาระสำคัญต่าง ๆ ซึ่งคือ กระแสนิยม “การจัดตั้งพิพิธภัณฑ์เฉลิมพระเกียรติ” สามารถจำแนกจุดประสงค์ของโครงการได้ทั้งหมด 5 กระแส ได้แก่

1) กระแสนิยมการจัดตั้ง “พิพิธภัณฑ์ประจำภูมิภาค” ที่ดำเนินการโดยภาครัฐส่วนกลาง โดยโครงการลักษณะนี้แม้จะยังคงอยู่แต่ก็ลดจำนวนลง และส่วนมากเป็นโครงการปรับปรุงอาคารประวัติศาสตร์ที่ได้รับมาจากหน่วยต่าง ๆ หรือจากการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานเพื่อนำมาใช้งานเป็นพิพิธภัณฑ์ประจำพื้นที่นั้น ๆ เช่น หอศิลปวัฒนธรรมเมืองเชียงใหม่ (พ.ศ. 2542) พิพิธภัณฑ์พระจุฑาธุชราชฐาน จ.ชลบุรี (พ.ศ. 2547) และพิพิธภัณฑ์นนทบุรี (พ.ศ. 2552) เป็นต้น

2) กระแสนิยมการจัดตั้ง “พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น” ในช่วงเวลานี้มักจะจัดตั้งขึ้นภายในชุมชนหรือภายในเขตวัด ซึ่งเป็นผลโดยตรงจากมาตรา 46 ในรัฐธรรมนูญที่ประกาศใช้เมื่อปี พ.ศ. 2540 ที่ให้สิทธิแก่ท้องถิ่นในการจัดการอนุรักษ์และฟื้นฟูจารีตประเพณีท้องถิ่นด้วยตนเอง ทำให้การจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นนั้นมีความสะดวกมากขึ้น เช่น พิพิธภัณฑ์วัดบางอ้อยช้าง จ.นนทบุรี (พ.ศ. 2542), พิพิธภัณฑ์ชุมชนวัดหนองบัว จ.น่าน (พ.ศ. 2545) พิพิธภัณฑ์แม่สะเรียง จ.แม่ฮ่องสอน (พ.ศ. 2549) และพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นชาติพันธุ์ลาวครั่ง จ.นครปฐม (พ.ศ. 2556) เป็นต้น

3) กระแสนิยมการจัดตั้ง “พิพิธภัณฑ์เชิงอนุสรณ์” ภายในวัด ที่ได้รับอิทธิพลและรูปแบบสถาปัตยกรรมมาจากช่วงเวลาก่อนหน้าโดยขยับจากการเป็นอาคารพิพิธภัณฑ์ขนาดกลางเป็นอาคารขนาดใหญ่ ที่เน้นการใช้งานในเชิงสักการะบูชามากขึ้น เช่น พิพิธภัณฑ์หลวงปู่หลอด จ.หนองบัวลำภู (พ.ศ. 2541) พิพิธภัณฑ์หอโสภณศิลป์ จ.ลพบุรี (พ.ศ. 2545) เจดีย์พิพิธภัณฑ์หลวงปู่ชอบ ฐานสโม จ.เลย (พ.ศ. 2547) พิพิธภัณฑ์วัดเจดีย์หลวง จ.เชียงใหม่ (พ.ศ. 2550) พิพิธภัณฑ์ธรรมเจดีย์พระธรรมวิสุทธิมงคล จ.อุดรธานี (พ.ศ.2559) (Fig. 10) หอบูรพาจารย์พิพิธภัณฑ์พระธาตุพนม จ.นครพนม (พ.ศ. 2560) เป็นต้น

ภาพ 10 / Fig 10

ภาพ 10
พิพิธภัณฑ์ธรรมเจดีย์ จ.อุดรธานี

Fig 10
Dhamma Chedi Museum, Udon Thani province

4) กระแสนิยมการจัดตั้ง “พิพิธภัณฑ์เชิงการท่องเที่ยว” ในช่วงเวลานี้พบว่าเป็นลักษณะพิพิธภัณฑ์กลางแจ้ง ที่มีการจำลองพื้นที่ในอดีตมารวมไว้ในบริเวณพื้นที่เดียวกัน เพื่อสร้างบรรยากาศในการรับรู้เรื่องราวประวัติศาสตร์วิถีชีวิตแบบไทยโบราณ พบกรณีตัวอย่างคือ โครงการเมืองมัลลิกา ร.ศ. 124 จ.กาญจนบุรี (พ.ศ. 2559)

5) กระแสนิยมการจัดตั้ง “พิพิธภัณฑ์เฉลิมพระเกียรติ” โดยส่วนมากจะดำเนินการโดยภาครัฐ มีลักษณะเป็นโครงการก่อสร้างอาคารพิพิธภัณฑ์ที่มีการวางผังเป็นกลุ่มอาคารและมีขนาดใหญ่ เพื่อแสดงให้เห็นถึงการเทิดทูน เชิดชูในวาระสำคัญต่าง ๆ เช่น หอจดหมายเหตุแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติฯ จ.ปทุมธานี (พ.ศ. 2541) (Fig. 11) พิพิธภัณฑ์เฉลิมพระเกียรติ 72 พรรษามหาราช จ.ชลบุรี (พ.ศ. 2542) หออัครศิลปิน จ.ปทุมธานี (พ.ศ. 2553) ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมผู้ไทยผ้าไหมแพรวาเฉลิมพระเกียรติ 60 พรรษา สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ จ.กาฬสินธุ์ (พ.ศ. 2556) เป็นต้น

ภาพ 11 / Fig 11

ช่วง พ.ศ. 2561–ปัจจุบัน

จากการสำรวจกระแสนิยมในการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ในช่วงเวลานี้ พบว่ามีปรากฏเพียง 3 กระแสนิยม ได้แก่ การจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ประจำภูมิภาค การจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น และการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์เชิงอนุสรณ์ โดยเริ่มมีจุดเปลี่ยนในด้านวิธีการนำเสนอและการเสริมกิจกรรมที่มีความทันสมัยมากขึ้น

1) กระแสนิยมการจัดตั้งโครงการ “พิพิธภัณฑ์ประจำภูมิภาค” ของหน่วยงานภาครัฐส่วนกลางส่วนมากเป็นการปรับปรุงอาคารหรือพื้นที่ทางประวัติศาสตร์เพื่อนำกลับมาใช้สอยใหม่ และการปรับปรุงพื้นที่ใช้สอยของพิพิธภัณฑ์เดิมด้วยการใช้เทคโนโลยีมาช่วยในการนำเสนอ เช่น พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นฯ เขตบางพลัด กรุงเทพฯ (พ.ศ. 2561) โครงการพิพิธเมืองกาญจน์ จ.กาญจนบุรี (พ.ศ. 2563) โครงการปรับปรุงพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติไชยา จ.สุราษฎร์ธานี (พ.ศ. 2564) และโครงการพิพิธภัณฑสถานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพฯ (พ.ศ. 2566) เป็นต้น

ภาพ 11
หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช ในช่วงพ.ศ. 2539

Fig 11
The National Archives in Honor of His Majesty King Bhumibol Adulyadej’s Golden Jubilee in 1996

ภาพ 12 / Fig 12

2) กระแสนิยมการจัดตั้งโครงการ “พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น” ยังคงมีลักษณะที่คล้ายกับช่วงเวลาก่อนหน้า และมีการนำแนวคิด “พิพิธภัณฑ์มีชีวิต” มาปรับใช้ในการจัดตั้ง เช่น พิพิธภัณฑ์มาลัยข้าวตอก จ.ยโสธร (พ.ศ. 2561) พิพิธภัณฑ์วัดบ้านด่าน จ.นครศรีธรรมราช (พ.ศ. 2563) พิพิธภัณฑ์เรือนโบราณล้านนา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จ.เชียงใหม่ (พ.ศ. 2564) เป็นต้น

3) กระแสนิยมการจัดตั้ง “พิพิธภัณฑ์เชิงอนุสรณ์” ภายในวัด ได้เว้นช่วงก่อนจะกลับมานิยมสร้างอีกครั้ง เช่น พิพิธภัณฑ์หลวงพ่อโม้ย จ.สุพรรณบุรี (พ.ศ. 2561) พิพิธภัณฑ์ประทีปแห่งดวงใจฯ กรุงเทพฯ (พ.ศ. 2563) พิพิธภัณฑ์ปฏิปทาพระธุดงค์คกรรมฐานสายหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต จ.อุดรธานี (พ.ศ. 2566) (Fig. 12) เป็นต้น

ภาพ 12
พิพิธภัณฑ์ปฏิปทาพระธุดงค์กรรมฐาน สายหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต จ.อุดรธานี

Fig 12
Patipada Phra Thudong Kamathana Museum, Udon Thani province

สรุปพัฒนาการของพิพิธภัณฑ์ประวัติศาสตร์ในประเทศไทย

จากข้อมูลตลอดระยะเวลากว่า 160 ปีที่ผ่านมาข้างต้น ปรากฏว่าพิพิธภัณฑ์ประวัติศาสตร์ในประเทศไทยที่ใช้รูปลักษณ์และองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมไทยและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ผ่านดำเนินการโดยภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชนในพื้นที่ต่าง ๆ ทั้งพื้นที่ที่มีความสำคัญต่อแนวคิดการสร้างความเป็นชาติ พื้นที่ทางประวัติศาสตร์ที่แสดงให้เห็นถึงร่องรอยอารยธรรมสำคัญ ตลอดจนพื้นที่สาธารณะและพื้นที่ส่วนบุคคล สามารถสรุปโดยภาพรวมได้ว่า ในช่วงเวลาแรก การจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ในไทยจะมุ่งเน้นแนวคิด**การนำของสะสมมาจัดแสดง** เพื่อแสดงให้เห็นถึง**ความเป็นชาติ**และการมีอารยธรรมมายาวนาน โดยอาคารพิพิธภัณฑ์จะเป็นอาคารที่ได้รับการสร้างใหม่ทั้งในรูปแบบไทยประเพณีและรูปแบบตะวันตก รวมถึง**การนำอาคาร-พื้นที่เก่ามาปรับใช้งาน** ซึ่งมักกระจุกตัวอยู่ในพื้นที่ศูนย์กลางการปกครองและจำกัดการเข้าถึงไว้เพียงในกลุ่มชนชั้นนำทางสังคม ณ เวลานั้น จนกระทั่งช่วงหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พิพิธภัณฑ์ได้แพร่หลายออกไปในลักษณะของการเป็น**พิพิธภัณฑ์ประจำภูมิภาค** ตามพื้นที่หัวเมืองสำคัญต่าง ๆ ทำให้ประชาชนรับรู้และสามารถเข้าถึงได้มากขึ้น แต่ยังคงรูปลักษณ์ของอาคารพิพิธภัณฑ์ไว้ในลักษณะแบบช่วงเวลาก่อนหน้า ต่อมาใน พ.ศ. 2520 เริ่มมีกระแสนิยมในการจัดตั้ง**พิพิธภัณฑ์เชิงอนุสรณ์** ขึ้นภายในวัด ดำเนินการโดยวัด ชุมชน และผู้มีจิตศรัทธา มีเนื้อหาที่มุ่งเน้นไปที่การระลึกถึงและการสักการะบูชาผ่าน**การจำลอง-ดัดแปลงศาสนสถาน** ซึ่งเป็นที่นิยมอย่างมากในช่วง พ.ศ. 2530-2540 และเริ่มกลับมาเป็นที่นิยมอีกครั้งในช่วงเวลาปัจจุบัน พร้อม ๆ กับขนาดของโครงการและอาคารที่ใหญ่โตมากขึ้น แต่ยังคงรูปแบบอาคารทางศาสนาทางตั้ง ส่วนการใช้งานภายในเปลี่ยนไปอย่างชัดเจน จากความต้องการในการใช้พื้นที่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด จนทำให้เกิดการพัฒนามาอยู่ในรูปแบบของฐานอาคารขนาดใหญ่ อย่างไรก็ตาม ผู้ใช้งานยังคงรับรู้ถึงความเป็นอาคารอนุสรณ์สถาน มากกว่าการเป็นพิพิธภัณฑ์ และในช่วง พ.ศ. 2530 ได้เกิดกระแสนิยมการจัดตั้ง**พิพิธภัณฑ์ชุมชน** ควบคู่ไปกับการจัดตั้ง **พิพิธภัณฑ์เชิงการท่องเที่ยว** ที่มุ่งเน้นไปที่การนำเสนอวิถีชีวิตในอดีตและทรัพยากรท้องถิ่น ผ่าน**การสร้าง-จำลองบรรยากาศในอดีต** เพื่อให้คนในพื้นที่ได้เรียนรู้ประวัติศาสตร์ของพื้นที่ตนเอง นำไปสู่กระบวนการสร้างอัตลักษณ์และความรู้ภูมิใจในท้องถิ่น ตลอดจนการเป็นแหล่งท่องเที่ยว ที่มีความสำคัญต่อเศรษฐกิจในท้องถิ่น ต่อมาในช่วง พ.ศ. 2540-2560 กระแสนิยมของการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์เชิงอนุสรณ์ได้พัฒนาแนวคิดและนำไปสู่การจัดตั้ง **พิพิธภัณฑ์เฉลิมพระเกียรติ** ซึ่งได้รับความนิยมอย่างมาก ปรากฏการสร้างหลายแห่งทั้งมีขนาดของโครงการที่ใหญ่อันเป็นการ**เชิดชู รำลึกถึงบุคคลสำคัญและวาระสำคัญ** ณ ช่วงเวลานั้น ๆ

จากข้อมูลในข้างต้นจะพบว่าแนวโน้มของพิพิธภัณฑ์ประวัติศาสตร์ในภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศไทยที่นำรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นมาใช้ ยังคงได้รับความนิยมต่อไปในด้านจำนวนและขนาดของโครงการ มีจุดเด่นคือ**การสร้างบรรยากาศที่สะท้อนความเป็นไทยและท้องถิ่น** ทั้งมีส่วนช่วยในการเพิ่ม**อรรถรส**ของนิทรรศการ**ประวัติศาสตร์** ส่วนการเข้าใช้งานพิพิธภัณฑ์ในประเทศไทยหลายแห่งมีภาพลักษณ์ ภาพจำ และเนื้อหาว่าไม่มีการกำหนดหัวเรื่องหรือเรื่องราวที่ชัดเจน การจัดแสดงหรือนิทรรศการส่วนใหญ่เน้นที่ตัววัตถุเต็มพื้นที่ ไม่แบ่งประเภทหรือจัดกลุ่มที่เป็นระเบียบ วิธีการนำเสนอ เทคโนโลยี ระบบแสงสว่างภายในที่ยังไม่เหมาะสม การขาดการประชาสัมพันธ์และงบประมาณในการสนับสนุน อีกทั้งในพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นยังได้รับผลกระทบของการบังคับใช้พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 เกี่ยวกับบทนิยามที่ไม่ชัดเจนต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนในการดูแลรักษา บูรณะ และซ่อมแซมโบราณสถาน โบราณวัตถุ[12] ประเด็นปัญหาทั้งหมดนี้สามารถนำมาเป็นแนวทาง เครื่องมือของการออกแบบ-จัดตั้งโครงการพิพิธภัณฑ์ประวัติศาสตร์ในประเทศไทยที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ซึ่งผู้ศึกษาวิจัยได้เสนอแนวทาง และผลลัพธ์จากการใช้แนวทางดังกล่าว ผ่านการทดลองออกแบบ “พิพิธภัณฑ์ประวัติศาสตร์นครน่าน” ซึ่งเป็นโครงการก่อสร้างประเภทที่ปรับปรุงพื้นที่และสร้างอาคารใหม่ ที่ตั้งโครงการในพื้นที่บริเวณศาลากลางจังหวัดน่าน (เดิม)

5. การอภิปรายผลการศึกษาเพื่อนำสู่การออกแบบสถาปัตยกรรม

การจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ประวัติศาสตร์ในประเทศไทย ที่ใช้รูปแบบสถาปัตยกรรมไทยและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในช่วงเวลาที่ผ่านมา ปรากฏลักษณะการเป็นพิพิธภัณฑ์ประจำชาติ ประจำภูมิภาค ประจำท้องถิ่น ตลอดจนการเป็นอนุสรณ์ถึงบุคคลสำคัญ วาระสำคัญ และการเป็นพิพิธภัณฑ์เชิงการท่องเที่ยวภายใต้กรอบแนวคิดในการรวบรวมจัดแสดงวัตถุและข้อมูล เพื่อแสดงร่องรอยอารยธรรมเดิมเพื่อนำไปสู่แนวคิดการสร้างความเป็นชาติ การระลึกถึงบุคคลสำคัญ และการเรียนรู้ การเข้าใจอัตลักษณ์ของตนเอง ซึ่งสามารถจำแนกและสรุปปัจจัยเพื่อใช้เป็นเครื่องมือ แนวทางในการออกแบบ-จัดตั้งโครงการพิพิธภัณฑ์ประวัติศาสตร์ในประเทศไทย ได้ดังนี้

1) บริบทของพื้นที่ตั้งโครงการ เป็นปัจจัยสำคัญอย่างมากต่อการออกแบบ เนื่องจากการจัดตั้งโครงการพิพิธภัณฑ์ที่ใช้รูปแบบสถาปัตยกรรมไทย-พื้นถิ่นในประเทศไทย ส่วนใหญ่จะใช้พื้นที่ทางประวัติศาสตร์ของชาติและท้องถิ่น เพื่อมุ่งเน้นการเป็นศูนย์กลางของพื้นที่โดยรอบ และการนำพื้นที่ทางประวัติศาสตร์กลับมาใช้งาน เช่น พระราชวังเดิม วัด และพื้นที่ส่วนกลางของชุมชน จึงส่งผลให้โบราณสถานและอาคารทางประวัติศาสตร์ดังกล่าวถูกใช้เป็นเครื่องมือหนึ่งในการออกแบบโครงการให้มีความสอดคล้องกับบริบทที่ตั้งโครงการ

2) การสร้าง-จำลองบรรยากาศ เป็นเครื่องมือที่ได้รับบความนิยมในการออกแบบพิพิธภัณฑ์ประวัติศาสตร์โดยใช้ลักษณะที่สอดคล้อง หรือจำลองมาจากปัจจัยทางภูมิประเทศ ภูมิอากาศ และบรรยากาศวิถีชีวิตที่ช่วยนำเสนอความเป็นไทยในการออกแบบพิพิธภัณฑ์ เช่น ความโปร่ง โล่ง เบา ความรู้สึกโอบล้อม ร่มรื่น สงบ เย็นสบาย และระดับของความสว่างที่สลัวหรือมืด ผสมผสานกับการนำเทคโนโลยีและสื่อสมัยใหม่ ที่มีความหลากหลายนำมาใช้ในการนำเสนอ ให้มีความน่าสนใจ และช่วยสร้างบรรยากาศและประสบการณ์ร่วมแก่ผู้ใช้งาน

3) การแสดงออกเชิงรูปธรรม ในการออกแบบพิพิธภัณฑ์ประวัติศาสตร์ที่แสดงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม จากการใช้รูปลักษณ์ หรือองค์ประกอบของสถาปัตยกรรมและข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ จะมีการนำเสนอลักษณะของสถาปัตยกรรมไทยและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น เช่น การวางผังแบบเรือนไทย ซุ้มประตู หลังคาหน้าจั่ว หลังคาพะไล ชายคายื่นยาว แผงกันแดด ระแนงกรองแสง เสาลอย ค้ำยัน ผนังสอบ ระเบียงคด การประดับตกแต่งด้วยงานศิลปกรรม[13] มาเป็นส่วนประกอบในการออกแบบเพื่อสร้างจุดเด่นบรรยากาศ และความกลมกลืนให้กับอาคารและบริบท

4) การแสดงออกเชิงสัญลักษณ์ ในผลงานการออกแบบพิพิธภัณฑ์ประวัติศาสตร์ที่ใช้รูปแบบสถาปัตยกรรมไทยและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น สามารถใช้รูปแบบเชิงสัญลักษณ์เป็นเครื่องมือหนึ่ง วิธีนี้ได้รับความนิยมในการสร้างสรรค์เอกลักษณ์ไทยในปัจจุบัน โดยเฉพาะรูปแบบที่คนทั่วไปคุ้นเคย เช่น หลังคาทรงจั่ว เครื่องยอดทรงจอมแห ทรงดอกบัว[14]

แนวทางในการออกแบบสถาปัตยกรรม

การทดลองออกแบบพิพิธภัณฑ์ประวัติศาสตร์นครน่านในครั้งนี้ได้กำหนดแนวคิดในการออกแบบสถาปัตยกรรม (Conceptual Design) ให้เป็น “พื้นที่ของการเรียนรู้ประวัติศาสตร์นครน่านผ่านการสร้างและการจำลองบรรยากาศเมืองน่านในอดีต”

แนวความคิดในการออกแบบ **“ผังโครงการ”** ผู้วิจัยได้นำแนวคิด “ทักษาเมือง” ซึ่งเป็นคติการสร้างเมืองน่านในอดีตและยังคงปรากฏหลักฐานอยู่ในปัจจุบัน ทั้งในมิติด้านการจัดกลุ่มพื้นที่การใช้สอยและทิศทางภายในโครงการ

แนวความคิดในการออกแบบ **“อาคาร”** ผู้ศึกษาวิจัยได้นำรูปแบบของสถาปัตยกรรมและองค์ประกอบที่มีความโดดเด่นในพื้นที่จังหวัดน่าน เช่น พระอุโบสถ พระวิหาร เจดีย์ หอธรรม ธรรมมาสน์ คุ้ม หอคำ กำแพงเมือง ประตูเมือง บ้านเรือน อาคารไม้พาณิชย์ มาคลี่คลายและออกแบบโครงการ เพื่อช่วยส่งเสริมและสร้างบรรยากาศของนครน่านในอดีต

การก่อรูปของเมืองน่านในอดีต

“น่าน” มีจุดเริ่มต้นของการก่อตั้งขึ้นราว พ.ศ. 1825 มีศูนย์การปกครองอยู่ที่เมืองย่าง (เชื่อกันว่าคือบริเวณริมฝั่งด้านใต้ของแม่น้ำย่าง ใกล้เทือกเขาดอยภูคา โดยพบร่องรอยชุมชนในสภาพที่เป็นคูน้ำ คันดิน กำแพงเมืองซ้อนกันอยู่) ต่อมาได้แผ่ขยายเมืองออกไปมากขึ้น ตลอดจนมีความสัมพันธ์กับเมืองสุโขทัยอย่างใกล้ชิด พงศาวดารเมืองน่านกล่าวถึงพญาการเมือง (เจ้าผู้ครองนคร ณ ขณะนั้น) ว่าได้รับเชิญจากเจ้าเมืองสุโขทัยให้ไปร่วมสร้างวัดหลวงอภัย และขากลับเจ้าเมืองสุโขทัยได้พระราชทานพระธาตุ 7 องค์ พระพิมพ์ทองคำ 20 องค์ พระพิมพ์เงิน 20 องค์ ให้กับพญาการเมืองนำกลับมาบูชา ท่านจึงได้ก่อสร้างพระธาตุแช่แห้งขึ้นที่บนภูเพียงแช่แห้ง และย้ายเมืองจากเมืองปัวลงมาสร้างเมืองใหม่ ชื่อว่า ภูเพียงแช่แห้ง ใน พ.ศ. 1902 โดยมีพระธาตุแช่แห้งเป็นศูนย์กลางเมือง ล่วงมาถึง พ.ศ. 1911 น่านพบกับปัญหาความแห้งแล้ง จึงย้ายเมืองเป็นครั้งที่ 2 มาสร้างใหม่ที่ริมแม่น้ำน่าน ด้านตะวันตกบริเวณบ้านห้วยไค้ ซึ่งก็คือบริเวณที่ตั้งของจังหวัดน่านในปัจจุบัน หลังการสร้าง

เมืองน่านยังคงเป็นนครรัฐอิสระ จนถึง พ.ศ. 1993 น่านจึงเข้าไปอยู่ในการปกครองของล้านนาและพม่า กระทั่ง พ.ศ. 2101 จึงอยู่ใต้การปกครองของพม่า และพ.ศ. 2331 เข้าร่วมกับสยาม ต่อมาในปี พ.ศ. 2362 เกิดเหตุการณ์น้ำท่วมครั้งใหญ่ จึงทำการย้ายเมืองเป็นครั้งที่ 3 ไปยังบ้านดงพระเนตรช้าง หรือเรียกว่า เวียงเหนือ เนื่องจากอยู่ทางทิศเหนือของเมืองเดิมและน้ำท่วมไม่ถึง เมื่อ พ.ศ. 2397 แม่น้ำน่านได้เปลี่ยนทิศทางไหล จึงต้องทำการย้ายเมืองเป็นครั้งที่ 4 มาอยู่ ณ ที่ตั้งปัจจุบัน

จากข้อมูลข้างต้นจะพบว่า น่าน เป็นพื้นที่ที่ได้รับอิทธิพลที่หลากหลาย ทั้งจากชาติพันธุ์ในท้องถิ่นที่ประกอบด้วยไทยวน ไทลื้อ ไทพวน ไทเขิน ไทใหญ่ ม้ง เมี่ยน ลัวะ ขมุ และอิทธิพลจากการเมืองการปกครองทั้งล้านช้าง สุโขทัย ล้านนา พม่า และสยาม ส่งผลให้รูปแบบศิลปกรรมน่านได้รับการผสมผสานและสร้างเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่สะท้อนผ่านองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม เช่น วิหารไทลื้อวัดเบ็งสกัด เจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ (สุโขทัย) วัดสวนตาล เจดีย์ล้านนาฐานช้างล้อมวัดพระธาตุช้างค้ำฯ เจดีย์ผังสี่เหลี่ยมวัดพญาวัด เจดีย์ตะโก้งวัดพระธาตุแช่แห้งฯ เจดีย์ย่อมุมไม้สิบสองวัดสวนตาล และเจดีย์แช่แห้งน้อยวัดพระธาตุแช่แห้ง เป็นต้น

หลักฐานทางโบราณคดีและคำบอกเล่าพบว่า **เมืองน่าน** (Fig. 13) สร้างเมืองตามคติล้านนาโบราณเรียกว่า **ทักษาเมือง** ซึ่งเป็นคติที่ใช้ดาวนพเคราะห์ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนเข้ามาส่งอิทธิพลต่อดวงชะตามนุษย์บ้านเรือน และเมือง เรียกว่า อัษโตตรึทศา คือระบบทักษาที่มีดาวเคราะห์ 8 ดวง แต่ละดวงจะมีกำลังที่แตกต่างกันเข้ามาผลัดเปลี่ยนและส่งผลต่อชะตา[15]ประกอบด้วย อาทิตย์ จันทร์ อังคาร พุธ เสาร์ พฤหัส ราหู และศุกร์ ที่จัดเข้าระเบียบเป็น ศรี มูล อุตสาหะ มนตรี กาลกิณี บริวาร อายุ เดช เวียนขวาไปตามทิศทั้ง 8 โดยกำหนดตำแหน่งและองค์ประกอบหลักของเมืองให้สอดคล้องกับหลักทักษาเพื่อความเป็นศิริมงคลต่อบ้านเมือง ผู้ครองนคร และราษฎร ซึ่งปัจจุบันในเขตพื้นที่เมืองน่านยังคงหลงเหลือสภาพองค์ประกอบของการสร้างเมืองตามหลักทักษาเพียงแห่งเดียว คือบริเวณเมืองน่านฝั่งตะวันตก โดยมีองค์ประกอบหลักของเมืองได้แก่

1) **คุ้มหลวง** (คุ้มแก้ว, เวียงแก้ว) คือบริเวณที่อยู่ของเจ้าผู้ครองนครน่านในอดีต และเป็นพื้นที่ศูนย์กลางของการปกครองของเมืองน่าน
2) **วัดหลวง** คือวัดสำคัญที่ตั้งอยู่ใจกลางเมือง มีเจ้าผู้ครองนครเป็นผู้สร้างและทำนุบำรุงรักษาอย่างต่อเนื่อง ตั้งอยู่บริเวณทิศตะวันออกของคุ้มหลวง
3) **ข่วงหลวง** (ข่วงแก้ว, ข่วงเมือง, สนามหลวง) คือบริเวณที่เป็นลานโล่งขนาดใหญ่ใจกลางเมือง ตั้งอยู่ระหว่างคุ้มหลวงและวัดหลวง ใช้เป็นพื้นที่ในการประกอบพระราชพิธี รัฐพิธี และงานประเพณีต่าง ๆ
4) **ใจเมือง** (สะดือเมือง,วิญญาณเมือง) ตั้งอยู่บริเวณกลางเมืองโดยถือเอาต้นไม้ใหญ่ เช่น ต้นสลี (ต้นโพธิ์ในภาษาเหนือ), ต้นยาง, ต้นช่าง เป็นที่สิงสถิตของเทวดาอารักษ์รักษาเมือง ที่เรียกว่า เสื้อเมือง ตามคติความเชื่อล้านนา
5) **ที่อยู่อาศัยของชาวเมือง** คุ้มเจ้านาย เชื้อพระวงศ์ มักตั้งอยู่โดยรอบคุ้มหลวงหรือบริเวณที่เป็นเดชเมืองและอายุเมือง ที่อยู่ของขุนนาง ข้าราชการ พ่อค้า คหบดี ไพร่ และพลเมืองมักตั้งอยู่ที่บริเวณพื้นที่ศรีเมือง มูลเมือง อุตสาหะเมือง และมนตรีเมือง
6) **กำแพงเมือง** และคูเมือง ตั้งอยู่บริเวณรอบเมืองโดยมีคูเมือง 3 ด้าน มีด้านหนึ่งติดกับแม่น้ำน่าน

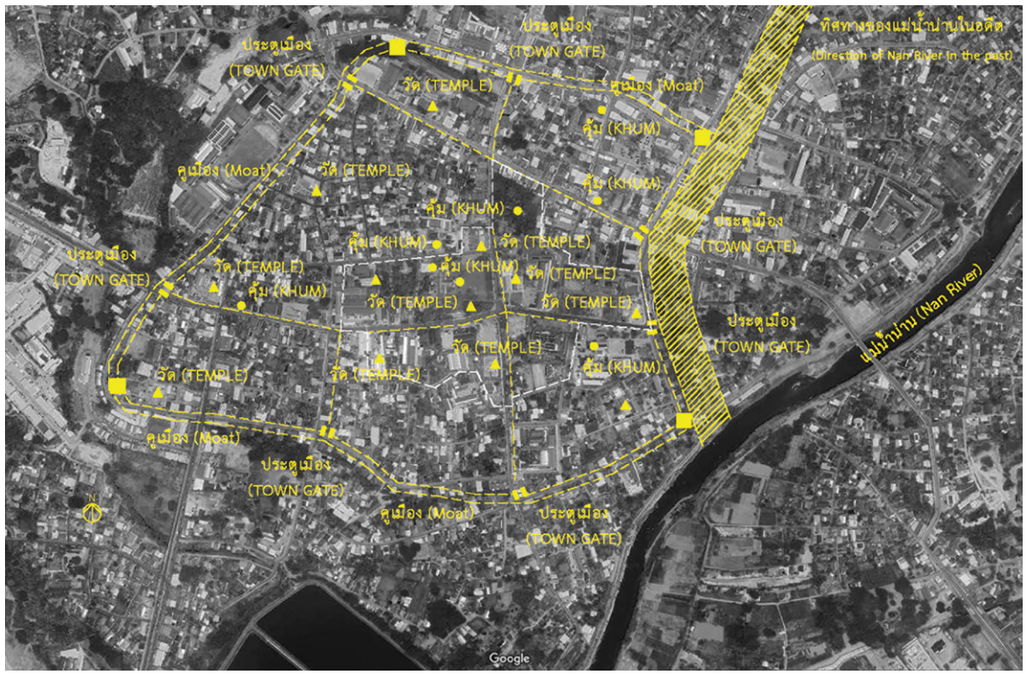

ภาพ 13 / Fig 13

ภาพ 13
ผังเมืองน่านในอดีต

Fig 13
The city plan of Nan in the past

NAJUA: HISTORY OF ARCHITECTURE AND THAI ARCHITECTURE

ผลการออกแบบ

พื้นที่โครงการ (Fig. 14) ตั้งอยู่ที่ศาลากลางจังหวัดน่าน (เดิม) ภายใต้บริบทเมืองน่าน ทิศใต้ติดกับถนนสุริยพงษ์ ทิศเหนือติดกับถนนมหาพรหม ทิศตะวันออกติดกับพื้นที่วัดกู่คำ สำนักงานเหล่ากาชาดจังหวัดน่าน และสำนักงานสถิติจังหวัดน่าน ด้านทิศตะวันตกติดกับพื้นที่ของวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหารโดยมีถนนมหายศคั่นกลาง ซึ่งพื้นที่ดังกล่าวจัดอยู่ในพื้นที่ **“ใจเมืองน่าน”** ตามประกาศเขตพื้นที่เมืองเก่าน่าน เมื่อวันที่ 24 มีนาคม พ.ศ. 2549 ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีคุณค่าหลายมิติ ได้แก่ **คุณค่าทางวัฒนธรรม (Cultural Value)** ที่ประกอบด้วยสถานที่ที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และสถาปัตยกรรมเป็นจำนวนมาก เช่น คุ้มเจ้า วัด ย่านการค้า ชุมชนที่พักอาศัยเก่าแก่ **คุณค่าทางเศรษฐกิจ (Economic Value)** เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีศักยภาพสูงในการส่งเสริมคุณค่าเศรษฐกิจให้กับชุมชน ด้วยการส่งเสริมให้เป็นแหล่งเรียนรู้ประวัติศาสตร์ของเมืองน่าน และเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและเชิงอนุรักษ์, **คุณค่าด้านการใช้งาน (Functional Value)** ด้วยการบูรณะปรับปรุงให้นำมาใช้ใหม่ หรือการปรับเปลี่ยนประโยชน์การใช้สอยให้เข้ากับยุคสมัย นับเป็นหนทางหนึ่งในการอนุรักษ์แหล่งมรดกทางวัฒนธรรม **คุณค่าด้านการศึกษา (Educational Value)** เนื่องด้วยเป็นพื้นที่ที่มีศักยภาพสูงด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ และ**คุณค่าด้านสังคม (Social Value)** เป็นพื้นที่ที่ประกอบด้วยกิจกรรมประเพณีทางสังคม ที่นำมาเชื่อมโยงกับการใช้สอยในปัจจุบัน และจากการศึกษาผัง “ทักษาเมือง” (Fig. 15) โดยนำลักษณะของการจัดวางพื้นที่ในแบบของผังเมืองเก่า นำมาสู่การจัดวางกลุ่มของกิจกรรมภายในโครงการ กำหนดให้มีพื้นที่สำคัญอยู่บริเวณพื้นที่ตรงกลาง และลาน (ข่วง) อยู่ติดกับพื้นที่กิจกรรมเชิงสัญลักษณ์หรือความเชื่อ และสร้างกรอบล้อมรอบเพื่อให้มีลักษณะคล้ายกับผังตาราง 9 ช่อง แล้วสร้างความสัมพันธ์ของการใช้งานที่มุ่งเน้นบริเวณศูนย์กลางของผัง จากนั้นจึงจัดวางกลุ่มกิจกรรม (Zoning) ตามลักษณะของเมืองเก่าน่านคือ 7 ประตู 1 หนอง 12 วัด และการวางผังอาคารแบบโอบล้อมที่มีการลดหลั่นของมวลและที่ว่าง

ภาพ 14 / Fig 14

ภาพ 14
ภาพทัศนียภาพพิพิธภัณฑ์ประวัติศาสตร์นครน่าน

Fig 14
Panoramic View of the Nakhon Nan History Museum

ภาพ 15 / Fig 15

ภาพ 15
การตีความหลักทักษาเพื่อนำมาจัดวางกลุ่มกิจกรรมในพิพิธภัณฑ์

Fig 15
Interpretation of the Thaksa Mueang [the city as an astrological device] for organizing activity groups in the museum

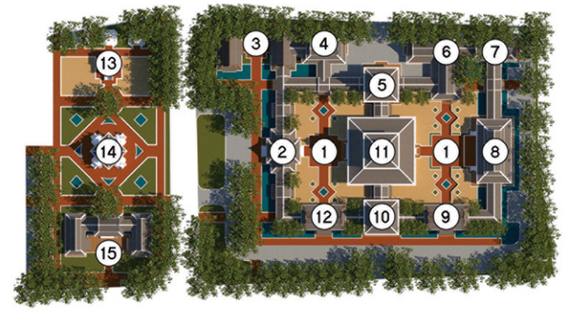

ภาพ 16 / Fig 16

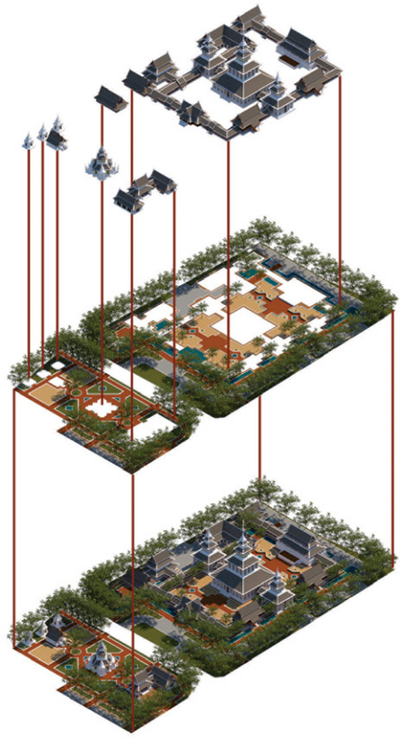

ภาพ 16
การออกแบบโครงการพิพิธภัณฑ์ประวัติศาสตร์นครน่าน และตัวอย่างรูปแบบสถาปัตยกรรมท้องถิ่นในเมืองน่าน

1 พื้นที่ข่วง
2 อาคารต้อนรับ
3 ศูนย์ข้อมูลประวัติศาสตร์นครน่าน
4 อาคารนิทรรศการ 1
5 อาคารนิทรรศการ 2
6 อาคารนิทรรศการ 3
7 อาคารนิทรรศการ 4
8 อาคารนิทรรศการ 5
9 อาคารสำนักงาน
10 อาคารนิทรรศการ 6
11 อาคารนิทรรศการ 7
12 อาคารจำหน่ายของที่ระลึก
13 หอสักการะพระเจ้าน่าน
14 หอเกียรติยศเจ้าผู้ครองนครน่าน
15 ศูนย์บริการนักท่องเที่ยวจังหวัดน่าน

Fig 16
The Design of the Nakhon Nan History Museum and examples of local architecture in Nan

1 Open Area
2 Reception Building
3 Nakhon Nan Historical Information Center
4 Exhibition Building 1
5 Exhibition Building 2
6 Exhibition Building 3
7 Exhibition Building 4
8 Exhibition Building 5
9 Office Building
10 Exhibition Building 6.
11 Exhibition Building 7.
12 Souvenir shop Building
13 Veneration Hall of Nakhon Nan Kings
14 Hall of Honor for the Rulers of Nakhon Nan
15 Nan Tourist Service Center

แนวคิดการออกแบบวางผังของโครงการ (Fig. 16) มาจากการจำลองการสร้างเมืองน่าน (เดิม) ตามคติ ทักษา หรือ ทศา ซึ่งเป็นหลักการสร้างเมืองโบราณล้านนา ที่ใช้ดาวนพเคราะห์ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนเข้ามาส่งอิทธิพลต่อความเป็นไป (เสวยอายุ) ในดวงชะตามนุษย์ บ้านเรือน และเมือง โดยไล่เรียงจาก ศรี มูละ อุตสาหะ มนตรี กาลกิณี บริวาร อายุ เดช เมื่อวนรอบแล้วจะกลับเข้าสู่ศูนย์กลางก่อนเริ่มนับเวียนใหม่ที่ ศรี อีกครั้ง[16] โดยนำลักษณะการนับเวียนแบบวงกลมดังกล่าวมาปรับใช้ในการกำหนดเส้นทางสัญจรภายในโครงการแบบ Chain Lay Out ซึ่งมีลักษณะเป็นการสัญจรในผังที่ต่อเนื่อง ไหลเวียนเป็นลักษณะวงกลมตามลำดับ และเปิดโอกาสให้ผู้เข้าชมเลือกใช้เวลาในการรับชมเนื้อหาที่ตนเองสนใจได้ในผังที่เชื่อมโยงกัน ในลักษณะโอบล้อม โครงการมีการประดับตกแต่งด้วยงานศิลปกรรมท้องถิ่นที่มีความคุ้นเคยสำหรับคนในพื้นที่ เพื่อสร้างจุดเด่น จุดจดจำ บรรยากาศความกลมกลืนให้กับกลุ่มอาคารและบริบทเมืองเก่าน่าน

แนวคิดการออกแบบอาคารภายในโครงการให้เกิดการลดหลั่น มีการคำนึงถึงการนำแสงธรรมชาติเข้ามาในอาคารในปริมาณที่มาก-น้อยตามความต้องการด้วยวิธีการออกแบบระยะห่างระหว่างระนาบพื้นและเพดานที่สูง-ต่ำ แตกต่างกัน ในส่วนหลังคาซึ่งเป็นองค์ประกอบที่สร้างความรู้สึกของผู้ใช้งานได้นั้น ก็มีการใช้แสง-เงา ที่ตกกระทบมวลหลังคา นำมาสร้างความรู้สึกที่อ้างอิงไปถึงสถาปัตยกรรมดั้งเดิมในเมืองน่าน โดยศึกษาผ่านเรือนไม้พื้นถิ่นเมืองน่าน เพื่อเปรียบเทียบและหาความสัมพันธ์ของแสงและระนาบ สามารถแบ่งพื้นที่ออกเป็น 4 ส่วนหลัก ๆ ไล่ไปตามลำดับความสว่าง ได้แก่ ชาน ชานหลั่น เจ๊าะ (เติ๋น), และห้อง ซึ่งจากการศึกษาพบว่าความสัมพันธ์ของแสงและระนาบผ่านเรือนไม้พื้นถิ่นเมืองน่านที่น่าสนใจคือ พื้นที่ที่ได้รับแสงสว่างมากมักจะมีความสูงของระนาบพื้น-เพดานที่ต่ำกว่าพื้นที่ที่ได้รับแสงสลัวและแสงน้อย ด้านรูปแบบทางสถาปัตยกรรมใช้การจำลอง-ดัดแปลงรูปแบบและองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมที่มาจากศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมในท้องถิ่นจังหวัดน่านที่มีลักษณะผสมผสานกันของของรูปแบบไทลื้อ ล้านนา พม่า ล้านช้าง สุโขทัย ในแง่ขนาด รูปทรง และสัดส่วน ในด้านการใช้วัสดุเป็นการผสมผสานวัสดุในท้องถิ่นที่มีความโดดเด่นเช่น ไม้ อิฐ เครื่องเงิน ในด้านองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมต่าง ๆ เช่น ประตู-หน้าต่าง หน้าบัน ซุ้มประตูปั้นลม เชิงชาย ค้ำยัน ส่วนยอดอาคารก็ใช้สถาปัตยกรรมและศิลปกรรมท้องถิ่นเป็นแรงบันดาลใจในการออกแบบเพื่อช่วยส่งเสริมการสร้างบรรยากาศประวัติศาสตร์นครน่านในอดีต

รายละเอียดการออกแบบมีดังนี้

1) **พื้นที่ข่วง** (ลานโล่งกลางแจ้ง) ประกอบด้วยข่วงทิศตะวันตก ใช้ในการแสดงออกและการรับรู้ความเป็นปัจจุบัน (รองรับนิทรรศการหมุนเวียน) และข่วงทิศตะวันออก ใช้ในการแสดงออกและการรับรู้ความเป็นน่านในอดีต (รองรับนิทรรศการหมุนเวียนและกิจกรรมเชิงวัฒนธรรมกลางแจ้ง เช่น ดนตรีพื้นเมือง นาฏศิลป์ เป็นต้น)
2) **อาคารต้อนรับ** เป็นอาคารจตุรมุขที่ได้รับแรงบันดาลใจมาจากพระอุโบสถ วัดภูมินทร์ จ.น่าน วางตัวรับกับทางเข้าของโครงการ ภายในมีพื้นที่ต้อนรับ จุดรับฝากของ มีทางเชื่อม 2 ทางเพื่อเข้าถึงอาคารศูนย์ข้อมูลประวัติศาสตร์นครน่าน และอาคารจำหน่ายของที่ระลึก
3) **ศูนย์ข้อมูลประวัติศาสตร์นครน่าน** เป็นอาคารแฝดที่ได้รับแรงบันดาลใจจากเรือนไม้พื้นถิ่นเมืองน่านที่มีลักษณะอาคารผังสี่เหลี่ยมผืนผ้าหลังคาทรงจั่วและมีหลังคาปีกนกรอบอาคาร วางตัวอยู่ในทิศตะวันตกเฉียงเหนือของโครงการ ภายในประกอบด้วยพื้นที่สืบค้น ห้องสมุด และพื้นที่ให้บริการข้อมูลประวัติศาสตร์นครน่าน
4) **อาคารนิทรรศการ 1** เป็นอาคารโถงขนาดใหญ่ที่ได้รับแรงบันดาลใจมาจากหอไตร วัดหัวข่วง จ.น่าน มีลักษณะเป็นอาคารผังสี่เหลี่ยมผืนผ้าบนฐานสูง ตัวเรือนเป็นไม้หลังคาทรงจั่วและมีหลังคาปีกนกรอบอาคาร ภายในจัดแสดงนิทรรศการเกี่ยวกับภูมิศาสตร์เมืองน่าน
5) **อาคารนิทรรศการ 2** เป็นอาคารผังสี่เหลี่ยมจัตุรัสหลังคาซ้อนชั้นทรงสูงที่ได้รับแรงบันดาลใจมาจากรูปแบบสถาปัตยกรรมไทลื้อใน จ.น่าน ผนังด้านนอกประดับด้วยอิฐก่อเรียงสลับลวดลายที่มาจากผ้าลายน้ำไหลของเมืองน่าน ส่วนยอดและเชิงชายประดับด้วยเครื่องเงิน ภายในจัดแสดงนิทรรศการเกี่ยวกับการก่อตั้งเมืองน่าน
6) **อาคารนิทรรศการ 3** เป็นอาคารที่ได้รับแรงบันดาลใจจากเรือนไม้พื้นถิ่นเมืองน่านที่มีลักษณะอาคารผังสี่เหลี่ยมผืนผ้าหลังคาทรงจั่วและมีหลังคาปีกนกรอบอาคาร ภายในจัดแสดงนิทรรศการเกี่ยวกับชาติพันธุ์ ศาสนาและความเชื่อที่ปรากฏอยู่ในพื้นที่เมืองน่าน
7) **อาคารนิทรรศการ 4** เป็นอาคารที่ได้รับแรงบันดาลใจจากเรือนไม้พื้นถิ่นเมืองน่านที่มีลักษณะอาคารผังสี่เหลี่ยมผืนผ้าหลังคาทรงจั่วและมีหลังคาปีกนกรอบอาคาร ภายในจัดแสดงนิทรรศการเกี่ยวกับประเพณี วัฒนธรรม เทศกาลต่าง ๆ ที่สะท้อนวิถีชีวิต อัตลักษณ์ของคนเมืองน่าน
8) **อาคารนิทรรศการ 5** เป็นอาคารโถงขนาดใหญ่ 2 ชั้น ที่ได้รับแรงบันดาลใจมาจากหอไตร ที่มีลักษณะอาคารผังสี่เหลี่ยมผืนผ้าหลังคาทรงจั่วและมีหลังคาปีกนกรอบอาคาร ภายในจัดแสดงนิทรรศการเกี่ยวกับงานศิลปกรรมในเมืองน่าน เช่น จิตรกรรม ผ้าทอ เครื่องจักสาน เครื่องเงินเมืองน่าน เป็นต้น
9) **อาคารสำนักงาน** เป็นอาคารโถงหลังคาจั่ว 2 ชั้น ได้รับแรงบันดาลใจจากเรือนไม้พื้นถิ่นเมืองน่าน โดยชั้นบนเป็นพื้นที่สำหรับเจ้าหน้าที่ภายในโครงการ และชั้นล่างเป็นทางเดินใต้ถุนอาคาร
10) **อาคารนิทรรศการ 6** เป็นอาคารผังสี่เหลี่ยมจัตุรัส หลังคาเป็นอาคารที่ได้รับแรงบันดาลใจจากเรือนไม้พื้นถิ่นเมืองน่าน ภายในจัดแสดงนิทรรศการเกี่ยวกับระบบการเมืองและการปกครองของเมืองน่าน
11) **อาคารนิทรรศการ 7** เป็นอาคาร 2 ชั้นผังสี่เหลี่ยมจัตุรัส หลังคาเป็นอาคารที่ได้รับแรงบันดาลใจจากเรือนไม้พื้นถิ่นเมืองน่าน ภายในจัดแสดงนิทรรศการเกี่ยวกับภาพรวมของข้อมูลทางประวัติศาสตร์เมืองน่านและนิทรรศการอนาคตเมืองน่าน
12) **อาคารจำหน่ายของที่ระลึก** เป็นอาคารโถงหลังคาจั่ว 2 ชั้น ได้รับแรงบันดาลใจจากเรือนไม้พื้นถิ่นเมืองน่าน โดยชั้นบนเป็นพื้นที่สำหรับจำหน่ายสินค้าภายในโครงการ และชั้นล่างเป็นทางเดินใต้ถุนอาคาร
13) **หอสักการะพระเจ้าน่าน** เป็นอาคารลักษณะวิหารขนาดเล็ก มีผังสี่เหลี่ยมผืนผ้า หลังคาทรงจั่วซ้อน 2 ชั้น ใช้สำหรับกิจกรรมสักการะบูชาพระเจ้าน่าน
14) **หอเกียรติยศเจ้าผู้ครองนครน่าน** เป็นอาคารผังสี่เหลี่ยมจัตุรัส หลังคาซ้อนชั้นทรงสูง ที่ได้รับแรงบันดาลใจมาจากรูปแบบสถาปัตยกรรมไทลื้อใน จ.น่าน มีซุ้มประตูทั้ง 4 ด้าน ภายในจัดแสดงนิทรรศการที่เกี่ยวข้องกับเจ้าผู้ครองนครน่านในอดีต
15) **ศูนย์บริการนักท่องเที่ยวจังหวัดน่าน** เป็นอาคารที่ได้รับแรงบันดาลใจจากกลุ่มเรือนไม้พื้นถิ่นเมืองน่าน วางตัวอยู่ทางทิศใต้ของพื้นที่ส่วนขยายของโครงการ ติดกับถนนหมายเลข 101 ภายในมีพื้นที่ให้บริการข้อมูลแก่นักท่องเที่ยวทั่วไป และพื้นที่จำหน่ายสินค้าของฝากเมืองน่าน

6. บทสรุปการออกแบบพิพิธภัณฑ์ประวัติศาสตร์นครน่าน

การทดลองออกแบบโครงการพิพิธภัณฑ์ประวัติศาสตร์นครน่าน (Opening figure on page 78) ในงานวิจัยนี้ได้ออกแบบเป็นพื้นที่เรียนรู้ผ่านการจำลองและการสร้างบรรยากาศทางประวัติศาสตร์ โดยการศึกษา รวบรวม และจำแนกข้อมูลกรณีศึกษาโครงการพิพิธภัณฑ์ประเภทพิพิธภัณฑ์ประวัติศาสตร์ที่ใช้รูปแบบและองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมไทยและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ได้แก่ 1) บริบทและพื้นที่ตั้งโครงการ 2) การแสดงออกเชิงนามธรรม 3) การแสดงออกเชิงรูปธรรม และ 4) การแสดงออกเชิงสัญลักษณ์ เพื่อสร้างบรรยากาศที่สะท้อนความเป็นไทยและท้องถิ่น และมีส่วนช่วยในการเพิ่มอรรถรสของการชมนิทรรศการประวัติศาสตร์ ผลลัพธ์ที่ได้ออกมาคือเป็นโครงการพิพิธภัณฑ์ประวัติศาสตร์ที่ตั้งอยู่บริเวณศาลากลางจังหวัดน่านหลังเดิม และอยู่ในขอบเขตพื้นที่ใจเมืองน่าน (เมืองเก่าน่าน) เป็นพื้นที่ที่มีศักยภาพในด้านการท่องเที่ยว เชิงศิลปวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์[17]และมีคุณค่าทางวัฒนธรรม เศรษฐกิจ ด้านการใช้งาน ด้านการศึกษา และคุณค่าด้านสังคม โดยการออกแบบให้มีลักษณะของการวางผังแบบโอบล้อมลักษณะผังทักษาเมืองที่เป็นตาราง 9 ช่อง และสร้างความสัมพันธ์ของการใช้งานที่มุ่งเน้นบริเวณศูนย์กลางของผัง มีการจัดวางกลุ่มกิจกรรม (Zoning) ตามลักษณะของเมืองเก่าน่าน มีพื้นที่ลานโล่งและกลุ่มอาคารล้อมรอบที่ประดับตกแต่งด้วยงานศิลปกรรมท้องถิ่นที่มีความคุ้นเคยสำหรับคนในพื้นที่เพื่อสร้างจุดเด่น จุดจดจำ บรรยากาศ ความกลมกลืนให้กับกลุ่มอาคารและบริบท โดยอาคารประธานมีลักษณะเป็นอาคารผังสี่เหลี่ยมทรงมณฑป หลังคาทรงสูง และมีอาคารทรงจั่ววางตัวเป็นกรอบล้อมรอบ และมีหลังคาลดหลั่นลงไปตามจังหวะของอาคาร เพื่อจำลองบรรยากาศของความเป็นเมืองน่านในอดีต และตอบสนองกับกลุ่มนักท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ที่มุ่งเน้นคุณค่าด้านอารมณ์และความรู้สึก การโหยหาอดีต (Nostalgia) และมีความสนใจพิพิธภัณฑ์ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทั้งทางด้านกิจกรรมและต้องการการพักผ่อน[18]ภายในประกอบไปด้วยนิทรรศการที่นำเสนอข้อมูลทางประวัติศาสตร์นครน่าน ด้านภูมิประเทศ ภูมิอากาศ ศาสนา ความเชื่อ ศิลปกรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น วิถีชีวิต ประเพณี วัฒนธรรม การตั้งเมือง การย้ายเมือง ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ผ่านเส้นทางสัญจรภายในโครงการแบบต่อเนื่อง ไหลเวียนเป็นลักษณะวงกลมแบบเดียวกับหลักการนับเวียนในผังทักษา

แนวทางที่นำเสนองานวิจัยนี้เป็นแนวทางหนึ่งในการศึกษาเพื่อออกแบบพิพิธภัณฑ์ประวัติศาสตร์ในประเทศไทย ที่ใช้รูปแบบสถาปัตยกรรมไทยและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในการนำเสนอ ซึ่งอาจจะเหมาะกับโครงการที่ต้องการสร้างบรรยากาศ และอรรถรสของการนำเสนอความเป็นไทย อัตลักษณ์ท้องถิ่น และหากสามารถบริหารจัดการวิธี รูปแบบของการนำเสนอข้อมูลก็จะช่วยให้ภาพรวมของกิจกรรมมีความกลมกลืน สอดคล้องทั้งด้านข้อมูลกับความรู้สึกของผู้ใช้งาน และนำไปสู่การสร้างประสบการณ์ร่วม (Experience) และความตราตรึงใจ (Memorable) ของผู้ใช้งาน ตรงตามสาระที่พิพิธภัณฑ์ต้องการนำเสนอ ซึ่งเป็นหนึ่งในประเด็นสำคัญของการจัดตั้งและการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์อย่างมีพลวัต ที่มุ่งหมายสร้างสัมพันธ์กับสังคมในระยะยาว สุดท้ายนี้ผู้ศึกษาวิจัยคาดหวังว่าการศึกษาครั้งนี้จะเป็นกรณีศึกษาที่มีส่วนช่วยในการศึกษา พัฒนา แนวทาง และค้นหาเครื่องมือในการออกแบบสถาปัตยกรรมไทยและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นต่อไปในอนาคต

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง “การทดลองออกแบบพิพิธภัณฑ์ประวัติศาสตร์นครน่าน” หลักสูตรสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสถาปัตยกรรมไทย คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

Acknowledgment

This article is part of a thesis entitled ‘Design Principle of Nakhon Nan History Museum’ for the Master of Architecture Program in Thai Architecture at the Faculty of Architecture, Silpakorn University, Thailand.

Notes

1 Office of National Museums, Fine Arts Department, **Khūmū phiphitthaphan thǭngthin [Local Museum Guide]** (Bangkok: Office of National Museums, Fine Arts Department, 2004), 6.

2 Pritta Chalermpao Koanantakul and others, **Rāingān wičhai chabap sombūn wičhai læ phatthanā phiphitthaphan thǭngthin raya thī nưng sāng khrūăkhāi læ samrūat saphāp phiphitthaphan thǭngthin [Research and Development of Local Museums Phase 1: Establish Networks and Survey the Conditions of Local Museums: Final Report]** (Bangkok: The Thailand Research Fund, 2004), 5.

3 Woralun Boonyasurat, “Phiphitthaphan botbāt læ kānčhatkān [Museum Role and Management],” (Course manuscript for Art and Cultural Management, Faculty of Fine Arts, Chiang Mai University, Chiang Mai, 2016), 3.

4 Jira Jongkol, **Nam chom phiphitthaphanthasathān hæng chāt Phra Nakhǭn [Guided Tour of the National Museum Bangkok]** (Bangkok: Fine Arts Department, 1984), 8.

5 Ibid.

6 Thai Junior Encyclopedia Foundation, **Phiphitthaphan-thasathān lem sīsip [Museums, Volume 40],** 5th ed. (Bangkok: Thai Junior Encyclopedia Foundation, 2022), 31.

7 Office of National Museums, Fine Arts Department, **Phiphitthaphanthasathān hæng chāt nai prathēt Thai [National Museums in Thailand]** (Bangkok: Fine Arts Department, 1989), 132.

8 Benchawan Phonprasoet, **Krabūankān mī sūan rūam khǭng thǭngthin tǭ kān sāng ‘ong khwāmrū kæ̆ bōrānnawatthu Museum Visit You [Museum Visit You, the Local Community’s Involvement in the Creation of Knowledge about Artifacts],** Accessed February 7, 2024, Available from https://db.sac.or.th/museum/article/85

9 Office of the National Culture Commission, **Sū chōmnā mai khǭng watthanatham kap kānphatthanā [Towards New Dimension of Culture and Development]** (Bangkok: Office of the National Culture Commission, 1989), 91.

10 Office of National Museums, Fine Arts Department, **Khūmū phiphitthaphan thǭngthin,** 8.

11 Paradon Kenwisad, “Phiphitthaphan phra ‘A Čhā Man Phūrithattō: san khati læ kān sadǣng watthu hæng khwām song čham nai ‘ariya song sathān [The Museum of Phra Ajahn Mun Bhuridatta: Semiology and Displaying Memories in the Place of Enlightened Monk],” (Ph.D. Dissertation, Maha Sarakham University, 2023).

12 Lerchita Surakitbovorn, Kriengsak Pintusonsri, and Borwonwit Prueangwong, “Panhā læ ‘uppasak kān bang khap chai phrarātchabanyat bōrānnasathān bōrānnawatthu sinlapawatthu læ phiphitthaphanthasathān hæng chāt phǭ.sǭ. sǫngphanhārǭisī [Problems and Obstacles on the Enforcement of Historic Sites, Antiques and National Museums Act, B.E. 1961],” **Journal of Education and Social Development** 15, 2 (January-June 2020): 10-21.

13 Apinant Phongmethakul, Vimolsiddhi Horayangkura, and Santirak Prasertsuk, **Rāingān wičhai chabap sombūn khrōngkān kān sāng san ‘ēkkalak sathāpattayakam Thai samai mai: lem sī sūanprakǭp læ sūan pranīt sathāpattayakam [The Creation of Modern Thai Architectural Identity: Final Report, Architectural Features and Refinement, Volume 4]** (Bangkok: The Thailand Research Fund, 2015), 90.

14 Vimolsiddhi Horayangkura, Bootsakorn Settaworakit, and Vira Inpanthang, **Rāingān wičhai chabap sombūn khrōngkān kān sāng san ‘ēkkalak sathāpattayakam Thai samai mai: lem nưng phūnthān ‘ēkkalak sathāpattayakam Thai [The Creation of Modern Thai Architectural Identity: Final Report, Fundamentals of Thai Architectural Identity, Volume 1]** (Bangkok: The Thailand Research Fund, 2015), 83.

15 Thosaporn Sodabunlu, “Khati khan sāng mūang Chīang Mai nai watthanatham Lānnā [The Design of Chiang Mai City in Lanna Culture],” **NAJUA: History of Architecture and Thai Architecture** 4 (September 2006): 142.

16 Nan National Museum, **‘Akhān kao lao khān Nān ‘a dīt [Historical Buildings Recounting the Past of Nan],** 4th ed. (Nan: Nan Provincial Administrative Organization, 2007), 7.

17 Kittikorn Somyot and others, **Kānphatthanā sakkayaphāp rǫng rap kānthǭngthīeo khǭng chumchon nai khēt phūnthī mūang kāo Nān [Developing the Tourism Potential of Communities in the Nan Old City Area]** (Nan: Nan Community College, 2019), 106.

18 Thapakorn Thongkamnush, Ketwadee Buddhabhumbhitak, and Orawan Sirisawat Apichayakul, “Kān songsœ̄m kānthǭngthīeo chœ̄ng phiphitthaphan nai prathēt Thai dūai næ̆okhit phiphitthaphan čhutmāiplāithāng [Promoting Museum Tourism in Thailand with the Concept of Destination Museum],” **Journal of Graduate Studies Valaya Alongkorn Rajabhat University** 15, 1 (January-April 2021): 38-52.

Bibliography

Apinant Phongmethakul, Vimolsiddhi Horayangkura, and Santirak Prasertsuk. **Rāingān wičhai chabap sombūn khrōngkān kān sāng san ‘ēkkalak sathāpattayakam Thai samai mai: lem sī sūanprakǭp læ sūan pranīt sathāpattayakam [The Creation of Modern Thai Architectural Identity: Final Report, Architectural Features and Refinement, Volume 4].** Bangkok: The Thailand Research Fund, 2015.

Benchawan Phonprasoet. **Krabūankān mī sūan rūam khǭng thǭngthin tǭ kān sāng ‘ong khwāmrū kæ̆ bōrānnawatthu Museum Visit You [Museum Visit You, the Local Community’s Involvement in the Creation of Knowledge about Artifacts].** Accessed February 7, 2024. Available from https://db.sac.or.th/museum/article/85

Jira Jongkol. **Nam chom phiphitthaphanthasathān hæng chāt Phra Nakhǭn [Guided Tour of the National Museum Bangkok].** Bangkok: Fine Arts Department, 1984.

Kittikorn Somyot and others. **Kānphatthanā sakkayaphāp rǫng rap kānthǭngthīeo khǭng chumchon nai khēt phūnthī mūang kāo Nān [Developing the Tourism Potential of Communities in the Nan Old City Area].** Nan: Nan Community College, 2019.

Lerchita Surakitbovorn, Kriengsak Pintusonsri, and Borwonwit Prueangwong. “Panhā læ ‘uppasak kān bang khap chai phrarātchabanyat bōrānnasathān bōrānnawatthu sinlapawatthu læ phiphitthaphanthasathān hæng chāt phǭ.sǭ. sǫngphanhārǭisī [Problems and Obstacles on the Enforcement of Historic Sites, Antiques and National Museums Act, B.E. 1961].” **Journal of Education and Social Development** 15, 2 (January-June 2020): 10-21.

Nan National Museum. **‘Akhān kao lao khān Nān ‘a dīt [Historical Buildings Recounting the Past of Nan].** 4th ed. Nan: Nan Provincial Administrative Organization, 2007.

Office of National Museums, Fine Arts Department. **Khūmū phiphitthaphan thǭngthin [Local Museum Guide].** Bangkok: Office of National Museums, Fine Arts Department, 2004.

_____. **Phiphitthaphanthasathān hæng chāt nai prathēt Thai [National Museums in Thailand].** Bangkok: Fine Arts Department, 1989.

Office of the National Culture Commission. **Sū chōmnā mai khǭng watthanatham kap kānphatthanā [Towards New Dimension of Culture and Development].** Bangkok: Office of the National Culture Commission, 1989.

Paradon Kenwisad. “Phiphitthaphan phra ʻA Čhā Man Phūrithattō: san khati læ kān sadǣng watthu hǣng khwām song čham nai ʻariya song sathān [The Museum of Phra Ajahn Mun Bhuridatta: Semiology and Displaying Memories in the Place of Enlightened Monk].” Ph.D. Dissertation, Maha Sarakham University, 2023.

Pritta Chalermpao Koanantakul and others. **Rāingān wičhai chabap sombūn wičhai læ phatthanā phiphitthaphan thǭngthin raya thī nưng sāng khrūakhāi læ samrūat saphāp phiphitthaphan thǭngthin [Research and Development of Local Museums Phase 1: Establish Networks and Survey the Conditions of Local Museums: Final Report].** Bangkok: The Thailand Research Fund, 2004.

Thai Junior Encyclopedia Foundation. **Phiphitthaphanthasathān lem sīsip [Museums, Volume 40].** 5th ed. Bangkok: Thai Junior Encyclopedia Foundation, 2022.

Thapakorn Thongkamnush, Ketwadee Buddhabhumbhitak, and Orawan Sirisawat Apichayakul. “Kān songsœ̄m kānthǭngthīeo chœ̄ng phiphitthaphan nai prathēt Thai dūai nǣokhit phiphitthaphan čhutmāiplāithāng [Promoting Museum Tourism in Thailand with the Concept of Destination Museum].” **Journal of Graduate Studies Valaya Alongkorn Rajabhat University** 15, 1 (January-April 2021): 38-52.

Thosaporn Sodabunlu. “Khati khan sāng mūang Chīang Mai nai watthanatham Lānnā [The Design of Chiang Mai City in Lanna Culture].” **NAJUA: History of Architecture and Thai Architecture** 4 (September 2006): 138-157.

Vimolsiddhi Horayangkura, Bootsakorn Settaworakit, and Vira Inpanthang. **Rāingān wičhai chabap sombūn khrōngkān kān sāng san ʻēkkalak sathāpattayakam Thai samai mai: lem nưng phūnthān ʻēkkalak sathāpattayakam Thai [The Creation of Modern Thai Architectural Identity: Final Report, Fundamentals of Thai Architectural Identity, Volume 1].** Bangkok: The Thailand Research Fund, 2015.

Woralun Boonyasurat. “Phiphitthaphan botbāt læ kānčhatkān [Museum Role and Management].” Course manuscript for Art and Cultural Management, Faculty of Fine Arts, Chiang Mai University, Chiang Mai, 2016.

Illustration Sources

All illustrations by the authors unless otherwise specified.

Fig 1 Arnold Wright and Oliver T. Breakspear, **Twentieth Century Impressions of Siam: its History, People, Commerce, Industries, and Resources, with which Is Incorporated an Abridged Edition of Twentieth Century Impressions of British Malaya** (London: Lloyds Greater Britain Publishing Company Limited, 1908), 250.

Fig 2 Ibid., 251.

Fig 3 Designated Areas for Sustainable Tourism Administration, **The National Archives in Commemoration of H.M. the King’s Golden Jubilee,** Accessed February 18, 2024, Available from https://cbtthailand.dasta.or.th/webapp/relattraction/content/3924/

Fig 4 Jira Jongkol, **Nam chom phiphitthaphanthasathān hǣng chāt Phra Nakhǭn [Guided Tour of the National Museum Bangkok]** (Bangkok: Fine Arts Department, 1984), 3.

Fig 5 Hariphunchai National Museum, **Prawat læ botbāt nāthī [History and Roles],** Accessed February 7, 2024, Available from https://www.finearts.go.th/hariphunchaimuseum/categorie/history

Fig 6 Chindanai Maiket, “Phiphitthaphanthasathān hǣngchāt Čhao Sām Phrayā bon čhut plīan phān rūanglao khǭng prawattisāt Thai [Chao Sam Phraya National Museum on the Turning Point of the Narrative of Thai History],” **NAJUA: History of Architecture and Thai Architecture** 19, 2 (July-December 2022): 113.

Fig 7 Muang Boran Museum, **Sathāpattayakam tām lamdap kānsāng Mūang Bōrān khǭng khun Lek læ khrǭpkhrūa Wiriya phan [The Architecture of Muang Boran Museum of Mr. Lek and the Viriyahbhun’s Family in the Order of Construction],** Accessed January 18, 2024, Available from https://www.muangboranmuseum.com/all-period

Fig 8 Designated Areas for Sustainable Tourism Administration, **Chan Saen Ancient Town and Chan Saen Museum,** Accessed February 7, 2024, Available from https://cbtthailand.dasta.or.th/webapp/relattraction/content/2332/

Fig 9 Designated Areas for Sustainable Tourism Administration, **Achan Fan Archaro Museum,** Accessed February 7, 2024, Available from https://cbtthailand.dasta.or.th/webapp/relattraction/content/2197

Fig 10 Matichon Online, **Phiphitthaphan Dhammačhēdī Phra Thamwisutthimongkhon sūn rūam hǣng khwām satthā sūpthǭt phra phuttha sātsanā thin ʻĪsān [Dhamma Chedi Phra Thamwisutthimongkol Museum Center of Faith Inheriting Buddhism in the Northeast],** Accessed February 7, 2024, Available from https://www.matichon.co.th/court-news/news_3233650

Fig 12 Chalermprakiat Institute of Thai Art and Architecture, 2024.

ผลงานฝีพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์: ภาพจำของการเกิดที่ปรากฏในอนุสาวรีย์แห่งความตาย

Prince Naris' Designs: Memories of Birth in Monuments of Death

อธิภัทร แสวงผล* | หม่อมหลวงจิตตวดี จิตรพงศ์
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กรุงเทพฯ 10330 ประเทศไทย

Atipat Swaengphol* | Mom Luang Chittawadi Chitrabongs
Faculty of Architecture, Chulalongkorn University, Bangkok, 10330, Thailand
atipatsw@gmail.com | chittawadi.c@chula.ac.th

*Correspondence: atipatsw@gmail.com

Received 01-05-2024
Revised 01-06-2024
Accepted 10-06-2024

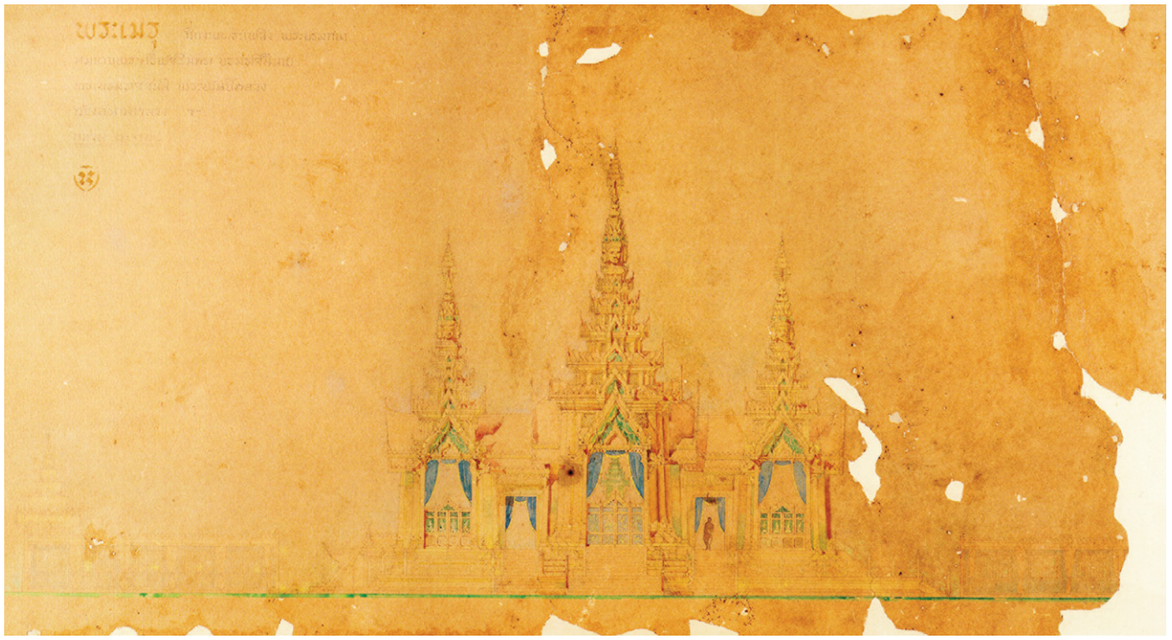

ผลงานฝีพระหัตถ์รูปด้านพระเมรุมาศสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถพระบรมราชชนนีพันปีหลวง

Elevation of Queen Mother Si Phatcharinthra's crematorium illustrated by Prince Naris

บทคัดย่อ

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงออกแบบงานศิลปะที่เกี่ยวข้องกับพิธีศพไว้หลายรูปแบบ ทั้งสถาปัตยกรรมชั่วคราวและถาวร รวมถึงศิลปวัตถุ มีพัดรองเป็นอาทิ เรียกรวมว่า "อนุสาวรีย์แห่งความตาย" อนุสาวรีย์แห่งความตายปรากฏการสื่อความหมายถึงบุคคลใดบุคคลหนึ่ง โดยเฉพาะ สัญญะของการเกิดเป็นสัญญะหนึ่งที่ทรงใช้ตลอดมาจนกลายเป็นภาพจำของงานออกแบบที่สัมพันธ์กับความตาย

บทความฉบับนี้ตั้งคำถามถึงระบบภาพจำของการออกแบบผลงานฝีพระหัตถ์และช่างผู้สร้างสรรค์พระเมรุในปัจจุบัน ทำให้ผู้วิจัยใช้แนวความคิดที่เกี่ยวข้องกับภาพจำอันเป็นส่วนหนึ่งของสัญญะ 3 แนวความคิด ได้แก่ ภาพจำเชิงความทรงจำร่วมกันของสังคม ภาพจำเชิงภาษาศาสตร์ และภาพจำเชิงการวิเคราะห์ความเชื่อในวัฒนธรรมร่วมสมัย โดยทั้งสามแนวคิดสามารถใช้เพื่อวิเคราะห์ศิลปสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมได้โดยไร้พรมแดนของเวลาและชาติพันธุ์

ผู้ศึกษาผลงานฝีพระหัตถ์มาก่อนมักกล่าวถึงระบบสัญลักษณ์ที่พบด้านกายภาพ แต่แท้จริงสัญลักษณ์เป็นเพียงส่วนหนึ่งของสัญญะที่มนุษย์รับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัสอันมีความหมายหลายระดับ แนวความคิดทั้งสามข้างต้นจึงทำให้ผู้วิจัยใช้ศึกษาภาพจำที่สร้างแนวทางให้กับการออกแบบพระเมรุท้องสนามหลวงในช่วงเวลาหลังจากสิ้นพระชนม์ในปี 2490 ถึงปี 2560 ซึ่งแตกต่างไปจากสิ่งที่มีผู้ศึกษาไว้แล้ว

บทความนี้รวบรวมเอกสารชั้นต้น เช่น แบบสถาปัตยกรรม ภาพถ่าย ภาพเคลื่อนไหว งานศิลปกรรม ฯลฯ ทั้งยังสัมภาษณ์สถาปนิกและนายช่างศิลปกรรมผู้มีส่วนในการออกแบบพระเมรุมาศของพระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร เมื่อ พ.ศ. 2560 ซึ่งแสดงให้เห็นว่าสมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงเป็นแบบอย่างให้กับนายช่างเหล่านี้

ผู้วิจัยจึงเลือกอนุสาวรีย์อันเป็นผลงานฝีพระหัตถ์ 3 แห่ง ได้แก่ พระอนุสาวรีย์พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอิศริยาภรณ์ พระเมรุมาศและพัดรองในงานสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง และ “ลายหน้าสิงห์” เครื่องหมายที่บรรจุพระบรมราชสรีรางคาร พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นอกจากสัญญะของการเกิดที่พบแล้ว ยังเผยให้เห็นความเชื่อที่ซ่อนอยู่ทั้งในงานศิลปะและสังคมไทย โดยได้รับอิทธิพลจากตำราทักษาซึ่งเป็นตำราโหราศาสตร์ และได้สร้างภาพจำผ่านความเฉพาะตัวของผลงานฝีพระหัตถ์อันเนื่องด้วยพิธีศพซึ่งแตกต่างจากเดิม หลังจากยุคของผลงานฝีพระหัตถ์ การสร้างภาพจำและย้ำเตือนภาพจำด้วยการผลิตซ้ำก็ได้รับความนิยมเรื่อยมาจนปัจจุบัน และยังคงแสดงสัญญะที่สื่อความหมายเฉพาะตัวในแนวทางอื่น ๆ ร่วมด้วย ทำให้อนุมานได้ว่าผลงานฝีพระหัตถ์สร้างแนวทางการออกแบบแก่ผลงานในยุคต่อมา

คำสำคัญ: สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, พระเมรุ, ความตาย, สัญญะ, ภาพจำ

Abstract

His Royal Highness Prince Narisaranuvattiwongse’s design works for funeral ceremonies are a unique blend of artistic typologies, ranging from royal crematoria to Buddhist monks’ talipot fans. These are what can be aptly termed as “monuments of death.” Prince Naris infused these monuments with a personal touch, drawing from Thai beliefs associated with the day of the deceased’s birth. He devised a system of signs that encapsulate these memories of birth. This body of work has not only left a lasting impression but has also served as a guiding light for contemporary architects and artists involved in the design of royal crematoria.

This article delves into the intricate ‘memory system’ of Prince Naris’ works and its continued influence since his passing. It approaches the study of these ‘monuments of death’ from three distinct theoretical frameworks: the collective memories of contemporary societies, the role of memory in linguistics, and the influence of memory on contemporary cultures. By employing these diverse theories of memory, the article aims to provide a comprehensive analysis of the art of architecture and its impact on contemporary culture, transcending the boundaries of time and nationality.

Previous studies on Prince Naris have often focused on the physical aspects of his ‘memory’ signs. However, our understanding of these signs is far more nuanced. To address this, a thorough review of literature on the subject of memory, as well as on Prince Naris himself, is necessary.

This article draws extensively from primary sources, meticulously preserved by government sectors and private collections. Additionally, interviews with contemporary architects and artists from the Fine Arts Department, Thailand, provide valuable insights into the continued influence of Prince Naris’ designs.

Three of Prince Naris’ works are analyzed, which clearly demonstrate his thinking about signs: first, the H.R.H. Prince Itsariyaphon monument; second, the Queen Mother Si Phatcharinthra crematorium and the talipot fans designed for her funeral ceremony; third, the design of a mythical creature, called “singha face,” at Benchama Bopitr Temple, which marks the position of H.M. King Chulalongkorn’s ashes. Prince Naris’ designs point to Thai beliefs in art and society. They are influenced by the treatise of Daksha (a form of astrology), which was popularly revised and published during the reigns of King Mongkut and King Chulalongkorn. This treatise outlined a system of belief regarding the day of birth (Monday, Tuesday, etc.), describing one’s fortune in relation to a specific day. Prince Naris’ designs intensify collective memories of the dead in built forms. He personalized monuments of death. This element of Prince Naris’ designs was a novelty, yet after his life, the repetition of memories gradually became popular amongst contemporary artists and architects. His designs perhaps marked the introduction of Thai tradition into the practice of memorializing the dead.

Keywords: Prince Naris, Crematoria, Death, Sign, Memory

1. ความนำ

ระหว่าง พ.ศ. 2406-2490 หรือตลอดพระชนม์ชีพของสมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงออกแบบสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมที่เกี่ยวข้องกับความตายไว้จำนวนมากกว่าช่างไทยคนใดในอดีตและปัจจุบัน ทั้งสถาปัตยกรรมชั่วคราวหรือพระเมรุจำนวน 11 องค์ สถาปัตยกรรมถาวร 4 แห่ง ตลอดจนศิลปวัตถุ มีพัดรอง 35 เล่ม เป็นอาทิ บทความฉบับนี้ใช้คำว่า “อนุสาวรีย์” เป็นคำจำกัดความ เนื่องจากเป็นคำที่ใช้กันอย่างแพร่หลายในสังคมไทย แม้จะมีรูปสัญญะ (Signifier) ที่แสดงผ่านตัวอักษรและการออกเสียงเดิมตามภาษาสันสกฤตว่า “อนุสฺมาร” หรือ “อนุสามรีย์”[1] แต่เมื่ออีกสังคมหนึ่งรับคำนี้มาใช้ การเคลื่อนรูปสัญญะไปจากการรับรู้ แต่ยังคงความหมายเดิมก็สามารถเกิดขึ้นได้ พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ทรงมีพระวินิจฉัยถึงคำดังกล่าวว่าเป็น “คำเพี้ยนที่ใช้ได้”[2] อนุสาวรีย์แห่งความตายจึงหมายถึงสิ่งอันเป็นที่ระลึกถึง โดยมิได้จำกัดที่ขนาด ความคงทน หรือรูปแบบเพียงแต่เป็นที่ระลึกถึงบุคคล หรือเหตุการณ์สำคัญเท่านั้น

อนุสาวรีย์แห่งความตาย อันเป็นผลงานฝีพระหัตถ์ของสมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์มักมีการนำภาพจำหรือเอกลักษณ์ของบุคคลนั้นมาใช้โดยมุ่งหมายให้ระลึกถึงผู้ล่วงลับอย่างเจาะจง สัญญะของการเกิดเป็นสัญญะหนึ่งที่ทรงใช้ในงานออกแบบมาตลอดพระชนม์ชีพ นอกจากสัญญะดังกล่าวจะแสดงภาพจำของการเกิดที่มีอยู่ในสังคมไทยแล้ว ยังเป็นการเคลื่อนความหมายเดิมที่หมายถึงการเกิดเพียงอย่างเดียวให้หมายความครอบคลุมถึงบุคคลหนึ่งโดยเฉพาะด้วย และเมื่อได้รับการผลิตซ้ำด้วยงานศิลปะ จึงเกิดแนวทางการออกแบบที่ต้องคำนึงถึงสัญญะของการเกิดร่วมด้วย ภาพวาดพระเมรุมาศของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ที่นายรูดอล์ฟ เวนิง (Rudolf Wening) จิตรกรและประติมากรชาวสวิสถวายสมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เนื่องในวันคล้ายวันประสูติ พ.ศ. 2469 (Fig. 1) แสดงภาพพระเมรุมาศยามค่ำคืน เห็นแสงไฟที่ประดับสถาปัตยกรรมและฉัตรโดยรอบ พื้นหลังสีน้ำเงินเข้มช่วยขับเน้นให้พระเมรุมาศสีทองโดดเด่น สีม่วงอ่อนที่ขีดเป็นระยะทำให้นึกถึงสัญญะที่สัมพันธ์กับการเกิด ซึ่งเป็นประเด็นหนึ่งของภาพจำที่สังคมได้สร้างขึ้นและแสดงตนผ่านสถาปัตยกรรม

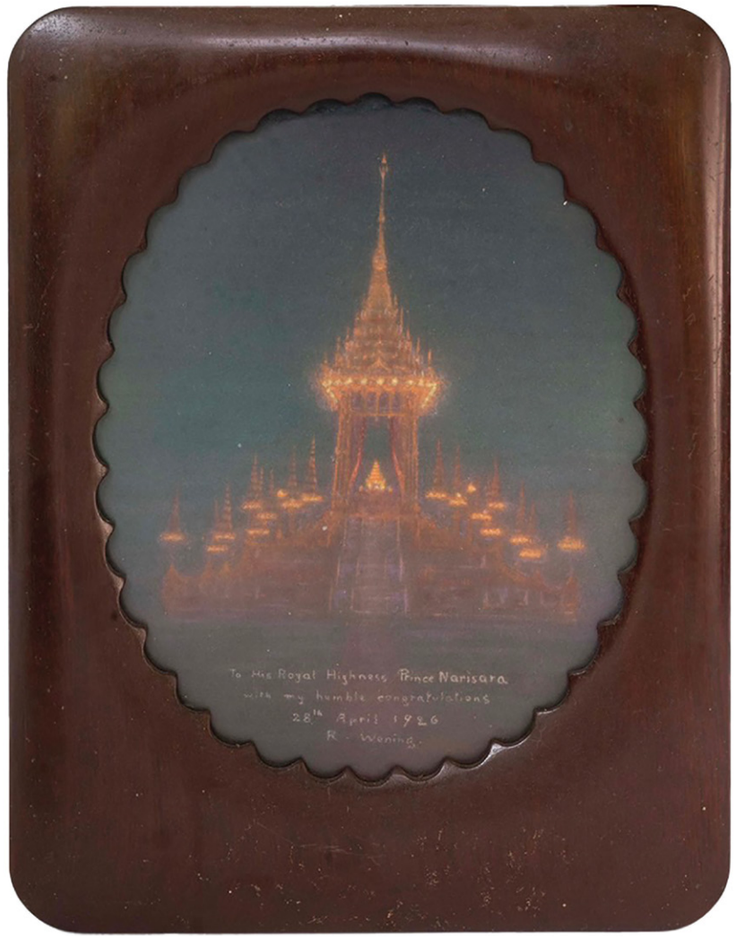

ภาพ 1 / Fig 1

ภาพ 1
ภาพวาดพระเมรุมาศ
พระบาทสมเด็จ
พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
รัชกาลที่ 6
โดยนายรูดอล์ฟ เวนิง
ถวายเป็นของทูลพระขวัญ
แด่สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยา
นริศรานุวัดติวงศ์
เนื่องในวันคล้ายวันประสูติ
พ.ศ. 2469

Fig 1
Painting of King
Vajiravudh’s crematorium
by Michael Rudolf Wening,
presented as a gift for
Prince Naris’ birthday
in 1926

NAJUA: HISTORY OF ARCHITECTURE AND THAI ARCHITECTURE

2. ภาพจำ

คำว่า “ภาพจำ” ในที่นี้ หมายถึงสิ่งที่รับรู้และเข้าใจได้ด้วยประสาทสัมผัสของมนุษย์โดยไม่จำกัดเพียงการมองเห็นเท่านั้น ทั้งยังสามารถจดจำได้จนกลายเป็นสิ่งที่ปรากฏอยู่ในสังคมหนึ่ง ผ่านการผลิตภาพจำอย่างซ้ำ ๆ เช่นเดียวกับผลงานฝีพระหัตถ์ของสมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ที่การออกแบบบางประการได้สร้างภาพจำให้กับสังคมไทย จนกลายเป็นแนวทางการออกแบบของช่างผู้สร้างพระเมรุในเวลาต่อมา โดยภาพจำมีกลไกการทำงานเป็นระบบ เหตุนี้ ผู้วิจัยจึงเลือกศึกษาระบบภาพจำผ่านกรอบทฤษฎี 3 แนวคิด ได้แก่ ภาพจำเชิงความทรงจำร่วมกันของสังคม จากหนังสือชื่อ *How Societies Remember* โดยพอล เจมส์ คอนเนอร์ตัน (Paul James Connerton) นักมานุษยวิทยาสังคมชาวอังกฤษได้อธิบายการถ่ายทอดและคงอยู่ของความทรงจำไว้เป็นประการแรก ประการที่สองภาพจำเชิงภาษาศาสตร์จากแนวคิดของแฟร์ดินองด์ เดอ โซซูร์ (Ferdinand de Saussure) นักสัญวิทยาชาวฝรั่งเศสที่ปรากฏในหนังสือ *Course in General Linguistics* ที่กล่าวถึงระบบของสัญญะหรือการสื่อความหมาย ซึ่งแนวคิดของโซซูร์นี้เองต่อยอดไปสู่แนวความคิดและการอธิบายของนักสัญวิทยาชาวฝรั่งเศสอย่างโรล็องด์ บาร์ตส์ (Roland Barthes) ดังปรากฏในหนังสือชื่อ *มายาคติ (Mythologies)*[3] ที่แสดงภาพจำเชิงการวิเคราะห์ความเชื่อในวัฒนธรรมร่วมสมัย

2.1) ภาพจำเชิงความทรงจำร่วมกันของสังคม

ใจความของหนังสือ How Societies Remember คือการวิเคราะห์ความทรงจำร่วมของสังคมใดสังคมหนึ่ง ผ่านถ้อยคำ ภาพ และท่าทาง[4] เช่น ท่าทาง (Bodily Practices) การโค้งคำนับหรือคุกเข่าแสดงถึงการเคารพและการอยู่ใต้คำสั่ง[5] แม้ความทรงจำจะดูเสมือนเรื่องเฉพาะบุคคล แต่คอนเนอร์ตันมุ่งประเด็นไปที่ความทรงจำทางสังคม (Social Memory) ในบทพิธีรำลึก (Commemorative Ceremonies) คอนเนอร์ตันแสดงทรรศนะว่าพิธีมักเกิดขึ้นในสถานที่พิเศษและเวลาที่กำหนดไว้ มีเป้าหมายของพิธีที่ชัดเจน[6] อย่างการจัดขึ้นเพื่อระลึกถึงเหตุการณ์สำคัญอย่างการเกิดขึ้นและการสิ้นสุด (Life-crisis Ceremonies) อาทิ การเกิด การเปลี่ยนช่วงวัย การแต่งงาน จนถึงการตาย ทั้งยังมีพิธีที่จัดขึ้นประจำปี (Calendrical Ceremonies)[7] ด้วย นอกจากนี้ เขากล่าวถึงระดับของการส่งผลต่อความทรงจำร่วมสามระดับ คือระดับจิตใจ (Psychoanalytic Position) ที่ถูกนำเสนอด้วยสัญลักษณ์ที่ต้องตีความ

ระดับสังคม (Sociological Position) เนื่องจากการแสดงสารที่ต้องการสื่อออกไปในวงกว้าง และมิติทางประวัติศาสตร์ (Historical Position) ที่พิธีต่าง ๆ ล้วนยึดโยงอยู่กับอดีตอย่างเลี่ยงไม่ได้ ทั้งพิธีดั้งเดิมและพิธีที่สร้างขึ้นใหม่ก็ตาม พิธีศพคือหนึ่งเหตุการณ์สำคัญของชีวิตที่สามารถยึดโยงกับอดีตไว้ได้ด้วยภาพจำบางประการที่แสดงผ่านสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมได้ ทั้งยังสร้างความรับรู้ทั้งระดับสังคมและระดับจิตใจของบุคคลด้วยแก่นสารของพิธีที่เกิดขึ้น เพียงแต่มีความซับซ้อนของรูปแบบพิธีห่อหุ้มอยู่เท่านั้น

ด้วยพิธีทั้งใหม่และเก่ายังคงมีความซับซ้อน คอนเนอร์ตันจึงแสดงให้เห็นแก่นแท้ของพิธีที่สามารถดำรงอยู่ท่ามกลางคนยุคใหม่ ผู้สนใจสาระมากกว่ารูปแบบได้ด้วยปัจจัยสองประการคือ พิธีเป็นการแสดงที่ประกอบด้วยภาษาที่เป็นทางการและท่าทางอันเฉพาะ เขาเปรียบเทียบกับเรื่องเล่าหรือนิทาน เมื่อเวลาผ่านไปเรื่องเล่าก็มีแนวโน้มจะถูกบิดเบือนไปได้ง่ายมากกว่า[8] แต่ว่าพิธีนั้น “เป็นภาพสะท้อนของอดีตที่ดียิ่งไปกว่าเรื่องเล่า”[9] โดยสามารถคงไว้ซึ่งจุดประสงค์เดิมได้ด้วยการทำซ้ำ ๆ อันเป็นการส่งต่ออดีตที่ถูกหลงลืมไปได้[10] ผู้วิจัยมีความเห็นว่าทั้งภาษาและท่วงท่าล้วนเป็นภาพที่มนุษย์จำและเข้าใจได้ด้วยผัสสะ เป็นสื่อกลางแสดงความหมายที่สามารถอธิบายได้ด้วยระบบของสัญญะด้วยแนวความคิดที่เกี่ยวข้องได้ทำให้ผู้วิจัยเลือกแนวความคิดของนักสัญวิทยาอีกสองท่านมาใช้เพิ่มเติมในบทความฉบับนี้

2.2) ภาพจำเชิงภาษาศาสตร์

แนวความคิดด้านภาษาศาสตร์จากหนังสือ *Course in General Linguistics* เป็นพื้นฐานให้นักคิดในยุคต่อมาต่อยอดการศึกษาเชิงสัญญะได้ โซซูร์ระบุว่า “ภาษาเป็นระบบของสัญญะที่สามารถแสดงความคิดได้ไม่ต่างจากระบบของการเขียน อักษรของคนหูหนวก พิธีกรรมเชิงสัญลักษณ์ มารยาททางสังคม การส่งสัญญาณของทหาร ฯลฯ แต่ภาษามีความสำคัญมากที่สุดในบรรดาระบบสัญญะอื่น ๆ”[11] ระบบสัญญะ (System of Signs) ของโซซูร์นั้นอธิบายได้ว่าสัญญะ (Sign) มีความเชื่อมโยงกับความหมาย (Signified) และรูป (Signifier) จะขาดสิ่งใดสิ่งหนึ่งไม่ได้[12] ซึ่งความสัมพันธ์นี้เป็นการกำหนดขึ้นมากกว่าการเกิดขึ้นโดยธรรมชาติ[13] ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร ยกตัวอย่างการเปล่งเสียงคำว่า “ม้า” ในภาษาไทย เป็นรูปที่นำไปสู่ความหมาย

เกี่ยวกับสัตว์ที่ถูกนิยามว่า “ม้า”[14] แต่ถึงกระนั้น แต่ละภาษาหรือวัฒนธรรมก็มีการกำหนดขึ้นต่างกัน แม้จะสื่อความหมายถึงสิ่งเดียวกัน เหตุนี้การรับรู้ความหมายของสัญญะจึงเป็นเรื่องเฉพาะวัฒนธรรมนั้น ๆ อย่างแท้จริง พิธีศพ โดยเฉพาะในพระราชสำนักของไทยนั้นจึงปรากฏระบบของสัญญะที่ผู้คนในสังคมไทยสามารถรับรู้รูปสัญญะ และเข้าใจความหมายสัญญะได้ แต่ถึงกระนั้น ก็จำเป็นต้องวิเคราะห์ความเชื่อที่เกิดขึ้นในวัฒนธรรมนั้น ๆ ประกอบเพื่อแสดงความหมายให้ปรากฏชัดเจนยิ่งขึ้น

2.3) ภาพจำเชิงการวิเคราะห์ความเชื่อในวัฒนธรรมร่วมสมัย

ด้านสัญวิทยา หนังสือชื่อ *มายาคติ* อธิบายกลไกของการรับรู้สัญญะที่ผสานเข้ากับวัฒนธรรม บาร์ตส์นำแนวความคิดของโซซูร์เรื่องระบบสัญญะมาใช้วิเคราะห์เหตุการณ์หรือสิ่งของที่พบในชีวิตประจำวันของสังคมฝรั่งเศส อาทิ มวยปล้ำ ผงซักฟอก ไวน์และนม ของเล่น หนังสือนำเที่ยว ฯลฯ ในขณะเดียวกันก็สามารถทำให้ผู้อ่านเข้าใจมายาคติ หรือความหมายที่ซ่อนอยู่ภายใต้สิ่งเหล่านั้น บาร์ตส์เห็นว่าการทำงานของระบบสัญญะไม่ต่างกันกับภาษา เพียงแต่มายาคติสามารถสื่อความหมายได้เลยโดยไม่ต้องผสมระหว่างรูปและความหมายเช่นภาษา[15] การใช้ระบบสัญญะอธิบายอนุสาวรีย์แห่งความตายซึ่งเป็นศิลปสถาปัตยกรรมที่มักรับรู้ได้ด้วยตาและการสัมผัสจึงทำให้ความหมายที่ซ่อนอยู่หลายระดับแสดงตนอย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้น

ภาพจำของสังคมเกิดขึ้นจากการผลิตซ้ำ ในบทที่ชื่อว่า *หนังสือนำเที่ยวบลูไกด์ (Guide Bleu)*[16] บาร์ตส์ยกตัวอย่างหนังสือนำเที่ยว *บลูไกด์* ที่แนะนำสถานที่ท่องเที่ยวให้ผู้อ่าน การตีพิมพ์หนังสือนำเที่ยวเล่มนี้เป็นการเผยแพร่และการย้ำเตือนภาพจำเมื่อได้รับการผลิตซ้ำจำนวนมาก ภาพจำของสถานที่ท่องเที่ยวก็แผ่ขยายไปในวงกว้างจนกลายเป็นที่ยอมรับ การวิเคราะห์ความเชื่อในวัฒนธรรมร่วมสมัยของบาร์ตส์ไม่เพียงแต่มีผลต่อชาวฝรั่งเศสร่วมยุคสมัยที่เขียนเท่านั้น แต่ยังมีบทบาทกับนักวิชาการชาวไทย ผู้ศึกษาผลงานฝีพระหัตถ์ของสมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ในปัจจุบันด้วย

3. ทบทวนวรรณกรรม

งานออกแบบสถาปัตยกรรมไทยฝีพระหัตถ์ สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ผลงานวิจัยของ สมคิด จิระทัศนกุล เป็นวรรณกรรมเพียงเล่มเดียวจากจำนวน 8 เล่ม (Table 1) ที่ใช้ *มายาคติ* ในการวิเคราะห์ผลงานฝีพระหัตถ์ พระอุโบสถ วัดราชาธิวาสวิหาร โดยกล่าวว่าการสร้างภาพสัญญะให้ผู้ที่พบเห็นได้เข้าใจสิ่งหนึ่ง แต่ลักษณะอันแท้จริงเป็นอีกสิ่งหนึ่งนั้นเป็น “มิติมายา”[17] ที่เกิดขึ้นกับสถาปัตยกรรม เช่นการลวงตาของระนาบและรูปลักษณ์[18] ที่มีการสร้างรูปด้านอาคารที่ไม่อิงกับผังพื้นตามฉันทลักษณ์ของสถาปัตยกรรมไทย[19] รวมถึงการออกแบบหน้าบันของพระอุโบสถเป็นซุ้มวิมานสามซุ้ม ทำให้ผู้พบเห็นเข้าใจว่าผืนหลังคาด้านยาวน่าจะมีลักษณะการแบ่งหลังคาเป็นสามช่วง แต่แท้จริงเป็นผืนเดียวกันยาวตลอดอาคาร เสมือนว่าถูก “ลวง” ด้วยมายาคติ[20] สมคิดอ่าน *มายาคติ* โดยเน้นการวิเคราะห์ไปสู่ประเด็นด้านกายภาพ ในขณะบาร์ตส์แสดงกลไกของระบบสัญญะและความหมายที่ซ่อนอยู่หลายระดับ บทความนี้จึงแสดงให้เห็นระดับของการอ่านสัญญะให้เด่นชัดยิ่งขึ้น

เช่นเดียวกันกับวิจัยของ มาณพ อิศรเดช ระบุว่าผลงานฝีพระหัตถ์นั้นแสดงระบบสัญลักษณ์อย่างชัดเจนแต่รับรู้ได้ในวงจำกัด เรียกว่า ปัจเจกสัญลักษณ์[21] ไว้ในวิทยานิพนธ์ชื่อ *สถาปัตยกรรมฝีพระหัตถ์สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์* ซึ่งสัญลักษณ์แท้จริงเป็นเพียงส่วนหนึ่งของการอธิบายสัญญะด้วยรูปธรรมเท่านั้น แม้การศึกษาผลงานฝีพระหัตถ์จะกล่าวถึงสัญลักษณ์อยู่หลายเล่ม แต่สามารถศึกษาและอธิบายด้วยระบบสัญญะเพิ่มเติมได้ ผู้วิจัยจึงเลือกศึกษาสัญญะของการเกิดที่สะท้อนอยู่ในผลงานฝีพระหัตถ์เพื่อบุคคลใดบุคคลหนึ่งอย่างเจาะจงในพิธีศพ และพบว่าทรงใช้สัญญะดังกล่าวมาตลอดพระชนม์ชีพจนกลายเป็นภาพจำของการออกแบบ แต่ทั้งนี้ภาพจำมิได้จำกัดเพียงภาพที่รับรู้ได้ด้วยการมองเห็นเท่านั้น แต่คือสัญญะที่มนุษย์สามารถรับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัสอื่น ๆ ทั้งหมด โดยได้แปรสภาพจากการรับรู้ไปสู่ความจำ หรือส่งผลต่อจิตใจมนุษย์ ทำให้สามารถจดจำได้เมื่อรับรู้อย่างซ้ำ ๆ กระทั่งเกิดการส่งต่อสัญญะด้วยการผลิตซ้ำ ซึ่งในบทความฉบับนี้กล่าวถึง “ภาพ” คือศิลปสถาปัตยกรรมที่สังคมไทย “จำ” ได้เป็นหลัก และได้รับการผลิตซ้ำผ่านผลงานที่เกี่ยวข้องกับความตาย

ตาราง 1 / Table 1

ลำดับ Number	ชื่อวรรณกรรมและผู้แต่ง Name of literature and author	P1	P2	P3	P4	P5	P6
1	สถาปัตยกรรมฝีพระหัตถ์สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ มาณพ อิศรเดช, 2533 The Oeuvres of Architecture of H.R.H. Prince Narisaranuvattiwongse Manop Isaradej, 1990	/	/	/	/	X	X
2	การศึกษาเชิงวิเคราะห์งานออกแบบด้านจิตรกรรมและงานปักพัดรอง (ตาลปัตร) ในฝีพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ สุธา ลีนะวัต, 2533 The Analytical Study of H.R.H. Prince Narisaranuvattiwongse's Painting Designs and Commemorative Fan Sutha Leenawat, 1990	/	/	/	X	X	X
3	แนวความคิดในงานสถาปัตยกรรมฝีพระหัตถ์ สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ดวงกมล บุญแก้วสุข, 2548 Concepts in the Architectural Design of H.R.H. Prince Narisaranuvattiwongse Duangkamon Boonkaewsuk, 2005	/	/	/	/	X	X
4	ประณีตศิลปกรรมฝีพระหัตถ์ สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ สุรศักดิ์ เจริญวงศ์, 2549 Prince Narisaranuvattiwongse's Fine Art Designs Surasak Charoenwong, 2006	/	X	/	X	X	X
5	งานออกแบบสถาปัตยกรรมไทยฝีพระหัตถ์ สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ สมคิด จิระทัศนกุล, 2553 (ตีพิมพ์ครั้งแรก 2556) The Architectural Works of H.R.H. Prince Narisaranuvattiwongse Somkid Jiratatsanakul, 2010 (Published 2013)	/	/	/	/	/	/
6	การนำเสนอแนวทางการสืบทอดพระปรีชาญาณ แบบองค์รวม ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ มัทนียา พงศ์สุวรรณ, 2553 Proposed Guidelines for the Inheritance of H.R.H. Prince Narisaranuvattiwongse's Holistic Wisdom Mattaniya Phongsuwan, 2010	/	X	/	X	X	X
7	สถาปัตยกรรมพระเมรุในสยาม หม่อมราชวงศ์แน่งน้อย ศักดิ์ศรี และคณะ, 2555 Siam Royal Crematoria Architecture Mom Ratchawong Naengnoi Suksri and others, 2012	/	X	X	/	X	X
8	การศึกษาวิเคราะห์ผลงานการออกแบบสถาปัตยกรรมพระเมรุมาศ พระเมรุ ผ่านตัวแบบของสมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ บุณยกร วชิระเธียรชัย, 2565 An Analytical Study of Thai Royal Crematorium Design through Architectural Drawings of Prince Narisaranuvattiwongse Boonyakorn Wachiratienchai, 2022	/	X	/	/	/	X

ตาราง 1
แสดงวรรณกรรมที่นำมาพิจารณา แบ่งตามประเด็นการวิเคราะห์

P1 สรุปแนวความคิดในการออกแบบ
P2 ตีความสัญญะที่พบในงานสถาปัตยกรรม
P3 กล่าวถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อผลงานฝีพระหัตถ์
P4 กล่าวถึงอิทธิพลที่มีต่อการออกแบบปัจจุบัน
P5 วิเคราะห์ด้วยหลักสัดส่วนสัมพันธ์
P6 วิเคราะห์ด้วยทฤษฎีด้านสัญวิทยา

Table 1
Literature review table divided according to study points

P1 Summarized ideas of designs
P2 Interpreted signs in his works
P3 Discussed the factors affecting his design
P4 Discussed the influences on contemporary design
P5 Analyzed by ratio and proportion
P6 Analyzed by semiology theories

4. บทสัมภาษณ์: ทรงเป็นแบบอย่าง

การศึกษาสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมอันเนื่องด้วยความตายไม่ได้มุ่งไปที่ภาพจำในผลงานฝีพระหัตถ์เท่านั้น แต่ยังศึกษาภาพจำของช่างปัจจุบันด้วยคำถามว่าเหตุใดภาพจำของผลงานฝีพระหัตถ์จึงกลายเป็นแนวทางให้กับช่าง โดยเฉพาะกรมศิลปากรในเวลาหลังจากการสิ้นพระชนม์ บทความนี้จึงเสนอบทสัมภาษณ์ข้าราชการกรมศิลปากร ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการออกแบบสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมตกแต่งพระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร เมื่อ พ.ศ. 2560 คือ นายสมชาย ศุภลักษณ์อำไพพร นายช่างศิลปกรรมอาวุโส กลุ่มศิลปประยุกต์ สำนักช่างสิบหมู่ และนายนฤพร เสาวนิตย์ สถาปนิกชำนาญการ กลุ่มสถาปัตยกรรม สำนักสถาปัตยกรรม จากการสัมภาษณ์ ทั้งสองท่านกล่าวตรงกันว่าผลงานฝีพระหัตถ์มีอิทธิพลต่อการออกแบบของตนเอง นายสมชายกล่าวว่า *"แน่นอนว่าผมได้แรงบันดาลใจมาจากสมเด็จ... การออกแบบพระเมรุทุกวันนี้ไม่เฉพาะ (เจาะจง) แบบสมเด็จท่านทำ คนนี้เป็นอย่างนี้ สำหรับคนนี้เป็นอันนี้ แต่ละเมรุจึงเป็นการนำแบบอย่างจากท่านมาทำ"* [22] สอดคล้องกับนายนฤพรที่กล่าวถึงการออกแบบพระเมรุที่มีปัจจัยหลายประการต้องคำนึงถึง ทั้งเวลาที่กระชั้นชิดในการออกแบบ และแนวทางการอนุรักษ์รูปแบบสถาปัตยกรรมในอดีตซึ่งสำนักสถาปัตยกรรมยึดถือมาเป็นเวลานานจนกลายเป็นการ "ติดครู" นับแต่พระเมรุมาศสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีพระบรมราชินีในรัชกาลที่ 7 พ.ศ. 2528 เป็นต้นมา เป็นการหยิบยืมรูปแบบจากพระเมรุที่เคยสร้างในอดีตโดยเฉพาะฝีพระหัตถ์ที่ทรงออกแบบ[23] แต่ถึงกระนั้น การที่ทรงเป็นแบบอย่างมิได้สืบทอดมาโดยตรงผ่านฝีมือช่าง แต่เป็นการศึกษาผ่านหนังสือและสิ่งพิมพ์ที่เกี่ยวข้องกับผลงานฝีพระหัตถ์ซึ่งเผยแพร่อยู่มากกว่า

ขณะเดียวกัน หนังสือ *เมรุมาศ สวรรคาลัย* โดย ก่อเกียรติ ทองผุด ข้าราชการกรมศิลปากรผู้ออกแบบพระเมรุมาศ พ.ศ. 2560 ระบุไว้ในบทที่ชื่อ เอกลักษณ์เฉพาะพระองค์ โจทย์ของการร่างแบบ ว่า *“ถ้าใช้หลักการออกแบบเพื่อใครพระองค์ใด? ก็จะชัดขึ้นมาว่าในการออกแบบเราใส่อะไรไปได้บ้าง”*[24] โดยยกตัวอย่างการออกแบบเครื่องยอดของพระเมรุมาศในงานพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ว่าสมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงออกแบบยอดบุษบกมีลักษณะเฉพาะ มีการใช้พรหมพักตร์และพระมหาชิราวุธประกอบ หรือการที่ พล.อ.ต.อาวุธ เงินชูกลิ่น ออกแบบพระเมรุมาศของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี โดยอ้างอิงลักษณะเครื่องยอดจากพระเมรุของสมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรมพระบรมราชชนก ซึ่งก่อเกียรติระบุว่า *“มียอดลักษณะคล้าย ๆ เกี้ยว จึงดัดแปลงยอดพระเมรุมาศของสมเด็จย่าให้เป็นเกี้ยวเช่นกัน”*[25] ทั้งยังยกตัวอย่างการใช้สีของพระเมรุสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาสิริโสภาพัณณวดี ที่ใช้สีชมพูประจำวันอังคาร อันตรงกับวันประสูติผสมกับสีส้มซึ่งเป็นสีที่โปรด[26] เพื่อแสดงความเฉพาะพระองค์ ส่วนพระเมรุมาศที่เขาเป็นผู้ออกแบบได้ใช้พระเมรุมาศทรงบุษบก 9 ยอด สื่อความหมายถึงรัชกาลที่ 9[27] เพื่อความสมพระเกียรติ นอกจากนี้ยังแทรกการตีความว่าพระผู้สวรรคตเป็นพระโพธิสัตว์และเป็นประธานของจักรวาล คือเขาพระสุเมรุ[28] ทั้งยังมีการใช้โทนสีทอง เทา และสีขาวซึ่งเป็นสีประจำวันจันทร์ที่พระบรมราชสมภพตามความเชื่อโหราศาสตร์[29]

การที่ทั้งสามท่านกล่าวถึงสมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ในฐานะที่ทรงเป็นแบบอย่างให้กับการออกแบบพระเมรุมาศ พระเมรุ และอาคารประกอบ ทำให้เกิดคำถามว่าแนวทางที่ทรงออกแบบไว้เป็นแบบอย่างนั้นแสดงตนออกมาอย่างไรบ้าง เป็นเหตุให้ผู้วิจัยเลือกศึกษาสัญญะที่พบในอนุสาวรีย์แห่งความตาย ซึ่งอนุมานว่าทรงวางแนวทางไว้เป็นภาพจำให้กับผู้คนในปัจจุบัน โดยใช้ผลงานฝีพระหัตถ์จำนวน 3 แห่ง ซึ่งปรากฏสัญญะของการเกิดอย่างเด่นชัดเป็นกรณีศึกษาที่ใช้อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างรูปและความหมาย ตลอดจนการเคลื่อนความหมายไปเป็นความเฉพาะตัวของบุคคล ได้แก่ พระอนุสาวรีย์พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอิศริยาภรณ์ พระเมรุมาศสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง และเครื่องหมายที่บรรจุพระบรมราชสรีรางคารพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

5. อนุสาวรีย์แห่งความตาย

5.1) พระอนุสาวรีย์พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอิศริยาภรณ์ สุสานหลวง วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม

พระอนุสาวรีย์แห่งนี้ เป็นสถาปัตยกรรมที่สัมพันธ์กับพิธีศพชิ้นแรกเท่าที่พบหลักฐานว่าเป็นผลงานฝีพระหัตถ์ (คราวเดียวกันยังทรงออกแบบพระอนุสาวรีย์ของพระสัมพันธวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพื้นพงษ์ประยุรวงษ์สนิท ณ สุสานหลวง วัดเทพศิรินทราวาสอีกแห่งหนึ่ง แต่ปัจจุบันไม่ปรากฏหลักฐานแล้ว) แม้จะมีรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบตะวันตก แต่ลักษณะคล้ายหอสูงอันเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปประจำวันประสูติยังคงแสดงสัญญะของการเกิดและแสดงความหมายถึงพระบรมวงศ์พระองค์นั้นโดยเฉพาะอีกด้วย

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอิศริยาภรณ์ เป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประสูติแต่เจ้าจอมมารดาหม่อมราชวงศ์เกสร เมื่อวันอาทิตย์ที่ 21 ตุลาคม พ.ศ. 2431 สิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ 22 กันยายน พ.ศ. 2435[30] ขณะมีพระชันษาได้ 3 ปี 11 เดือน 2 วัน ภายหลังการสิ้นพระชนม์ สมเด็จพระบรมชนกนาถโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ขณะทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงโยธาธิการ[31] ทรงคิดแบบพระอนุสาวรีย์สำหรับบรรจุพระอังคารโดยพบลายพระหัตถ์รายงานการประมาณราคาทูลเกล้าฯ ถวาย ลงวันที่ 23 พฤศจิกายน ร.ศ. 111 (ตรงกับ พ.ศ. 2435) ความโดยสรุปว่าจะสร้างพระอนุสาวรีย์ผังสี่เหลี่ยมจัตุรัสกว้าง 4.40 เมตร สูงถึงยอด 11.80 เมตร ประมาณราคาเป็นเงิน 37 ชั่ง 40 บาท[32] ทั้งยังพบพระราชหัตถเลขาพระราชทานตอบ ความว่า

“เปนตกลงตามนี้ สั่งจ่ายเงิน พระพุทธรูปตั้งชั้นบนเปนพระถวายเนตรเท่าตัว ให้โสณสั่งเจ้าสุบรรณหล่อพระ ให้หล่อพระก้าไหล่องค์เล็ก ๆ สูงประมาณสัก ๖ นิ้วด้วยองค์ ๑ จะเอาเงินเท่าใดเมื่อใดให้มาบอก”[33]

หากพิจารณาจากพระราชหัตถเลขา พบว่ามีพระราชดำริให้หล่อพระพุทธรูปปางถวายเนตรสำหรับประดิษฐานยังพระอนุสาวรีย์แห่งนี้ แม้ปัจจุบันจะไม่พบพระพุทธรูปองค์นี้แล้วก็ตาม ขณะเดียวกันราชกิจจานุเบกษา วันที่ 15 ธันวาคม ร.ศ. 111 ระบุไว้อย่างชัดเจนว่า

มีการหล่อ “พระพุทธรูปยืนถวายเนตร ประจำวันพระชนม์พรรษาพระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าอิศริยาภรณ์”[34] ณ พระที่นั่งอาภรณ์ภิโมกข์ปราสาท จากหลักฐานทั้งสองจึงสามารถอนุมานได้ว่าพระพุทธรูปประจำวันประสูติได้รับการสร้างขึ้นจริง

พระพุทธรูปปางถวายเนตรประจำวันอาทิตย์ที่ปรากฏในผลงานฝีพระหัตถ์แห่งนี้ เป็นสัญญะที่สื่อถึงบุคคลผู้สิ้นพระชนม์ล่วงไปแล้ว ผ่านประติมากรรมเพื่อแสดงความเฉพาะตัวของสถาปัตยกรรม ส่งผลให้ผู้ออกแบบต้องคำนึงถึงที่ตั้งของพระพุทธรูป สถาปัตยกรรมที่พบในปัจจุบันจึงมีการแบ่งพื้นที่เป็นสองชั้นคล้ายหอสูงโดยจัดเตรียมฐานสี่เหลี่ยมซ้อนกันสองชั้นกลางพื้นที่ชั้นบนพระอนุสาวรีย์ และซุ้มประดับเสาหลอกและจั่วแบบตะวันตกที่ผนังทึบทิศตะวันออกของชั้นล่าง จากลักษณะข้างต้น สัญญะของการเกิดจึงส่งผลกับการออกแบบสถาปัตยกรรมอย่างเป็นรูปธรรม ทั้งยังแสดงความเชื่อที่ผสานอยู่ในสังคมไทยเรื่องการประดิษฐานพระพุทธรูปเหนืออัฐิ อังคาร หรือศพของผู้ล่วงลับ ตามความเชื่อที่ปรากฏในสมัยรัตนโกสินทร์

หลังจากทรงออกแบบผลงานฝีพระหัตถ์ชิ้นนี้ไม่นาน สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงรับหน้าที่สร้างพระอนุสาวรีย์บรรจุพระอังคารของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวิมลนาคนพีสี ในบริเวณสุสานหลวงแห่งนี้อีกองค์หนึ่ง ซึ่งมีลักษณะเป็น “คู่กัน”[35] กับพระอนุสาวรีย์ที่ทรงออกแบบไว้แล้ว แต่ถึงกระนั้น ในช่วงเวลาดังกล่าวเป็นเวลาที่มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ย้ายไปทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ จึงไม่ปรากฏหลักฐานชี้ชัดว่าทรงออกแบบจนแล้วเสร็จหรือไม่[36] แต่รูปแบบที่พบในปัจจุบัน (Fig. 2) สามารถเทียบกันได้ว่ามีจุดประสงค์เพื่อประดิษฐานพระอังคารและประดิษฐานพระพุทธรูปชั้นบนของพระอนุสาวรีย์เช่นเดียวกัน นอกจากพระอนุสาวรีย์ ณ วัดราชบพิธสถิตมหาสีมารามแล้ว พระพุทธรูปปางไสยาสน์ที่ประดิษฐานเหนือที่บรรจุพระอังคารพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย (Fig. 3-1, 3-2) ซึ่งเป็นผลงานฝีพระหัตถ์อีกชิ้นหนึ่งยิ่งตอกย้ำว่าผู้ออกแบบมีการคำนึงถึงการใช้พระพุทธรูปประจำวันเกิดของผู้ล่วงลับ แม้จะพบลายพระหัตถ์ว่า *“พระไสยาที่โรงเรียนวัดราชาธิวาสนั้น อาว์เองเปนผู้ออกแบบ โดยกรมหมื่นมหิศรสั่งไว้ให้ทำให้ พระเทพรจนา (สิน) เปนคนปั้น”* [37] ที่สรุปได้ว่าเป็นคำขอของผู้ล่วงลับ เช่นเดียวกับการสร้างพระพุทธรูปปางถวายเนตร ก็เป็น

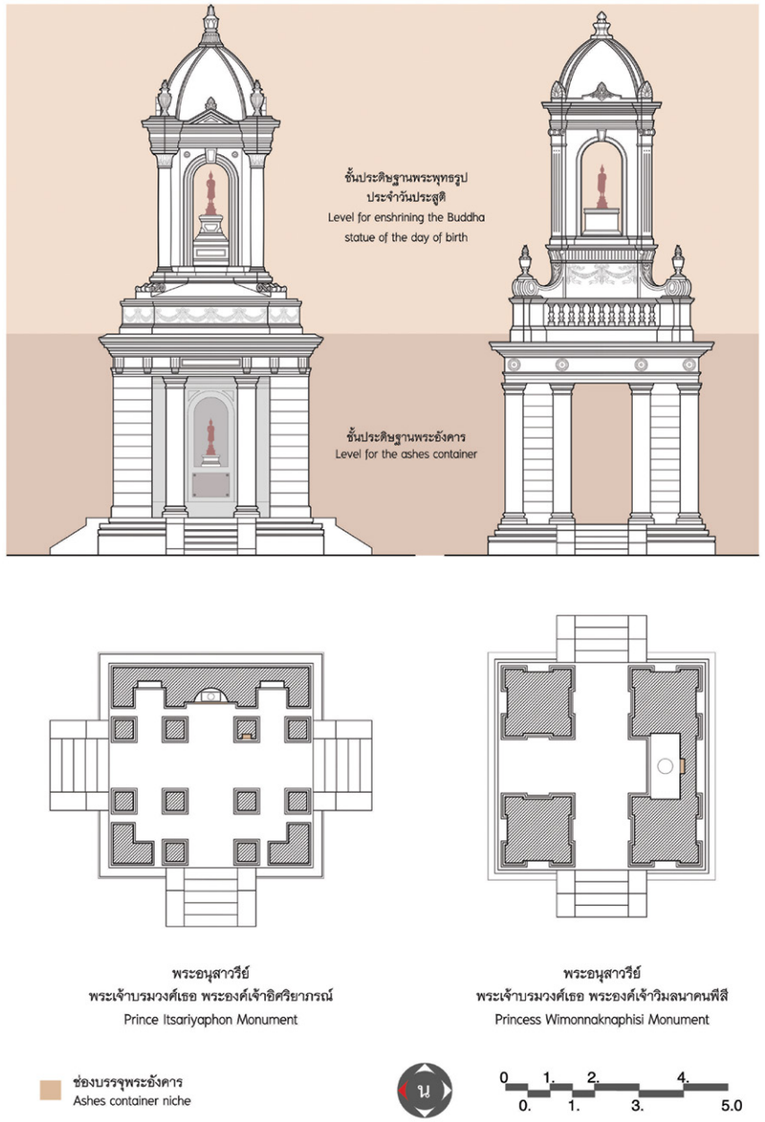

ภาพ 2
ผังพื้นและรูปด้านพระอนุสาวรีย์ แสดงที่ประดิษฐานพระพุทธรูปประจำวันประสูติ และพระอังคารของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอิศริยาภรณ์ และพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวิมลนาคนพีสี

Fig 2
Plan and elevation of the monuments containing the day of birth Buddha statue and the ashes of Prince Itsariyaphon and Princess Wimonnaknaphisi

ภาพ 2 / Fig 2

NAJUA: HISTORY OF ARCHITECTURE AND THAI ARCHITECTURE

ภาพ 3-1
ภาพถ่ายที่ประดิษฐาน
พระไสยา
โรงเรียนวัดราชาธิวาสวิหาร

Fig 3-1
Photograph of the reclining
Buddha statue altar at
Rajadhivas School

ภาพ 3-1 / Fig 3-1

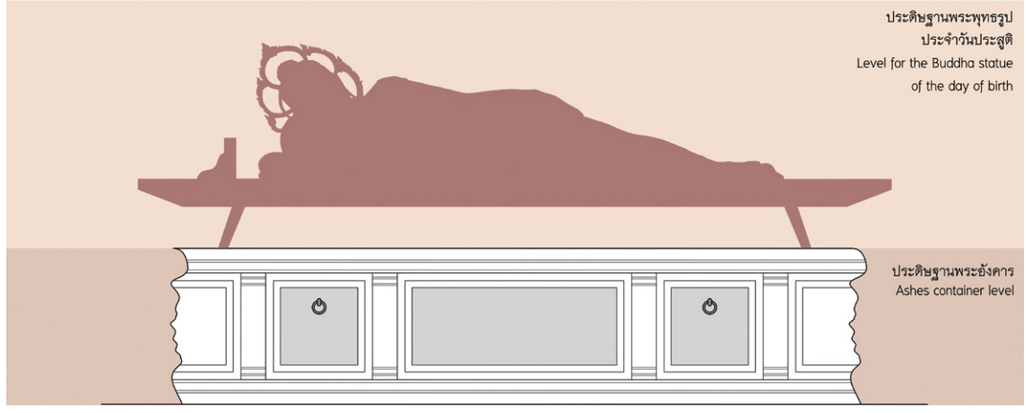

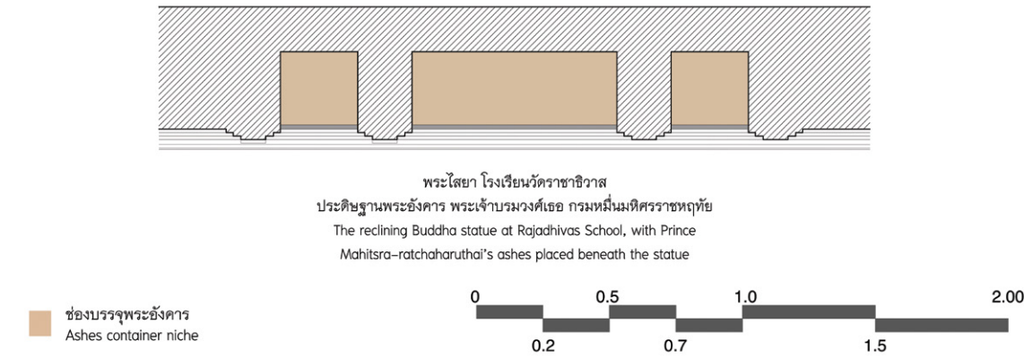

ภาพ 3-2 / Fig 3-2

ภาพ 3-2
รูปด้านที่ประดิษฐาน
พระไสยา แสดงที่
ประดิษฐานพระพุทธรูป
และพระอังคาร
พระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย

Fig 3-2
Elevation of
the reclining Buddha
statue altar beneath which
are niches containing
Prince Mahitsra-
ratchaharuthai's ashes

พระราชประสงค์ของรัชกาลที่ 5 ที่อาจเป็นความต้องการขั้นต้นที่ผู้ออกแบบต้องใช้เป็นจุดเริ่มต้นในการออกแบบก็ตาม แต่พระพุทธรูปประจำวันเกิดก็เป็นสัญญะที่แสดงถึงความเฉพาะตัวของผู้ล่วงลับได้วิธีหนึ่ง แต่ยังมีสัญญะของการเกิดอีกหลายประการที่ปรากฏบนผลงานฝีพระหัตถ์ในเวลาต่อมา

5.2) พระเมรุมาศสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง

สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงออกแบบพระเมรุมาศ ณ ท้องสนามหลวงเป็นครั้งแรกสำหรับพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง เมื่อ พ.ศ. 2462 ภายหลังจากทรงออกแบบพระอนุสาวรีย์ในสุสานหลวง วัดราชบพิธถึง 27 ปี แม้ระหว่างนั้นจะทรงออกแบบพระเมรุของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอิศริยาภรณ์ ณ สุสานหลวง วัดเทพศิรินทราวาสใน พ.ศ. 2437[38] และพระเมรุของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนสุพรรณภาควดี ณ วัดนิเวศธรรมประวัติใน พ.ศ. 2447[39] ก็ตาม แต่พระเมรุมาศที่ทรงออกแบบครั้งนี้มีขนาดใหญ่ และพบแบบผังบริเวณ (Fig. 4) ซึ่งปรากฏสัญญะของการเกิดอย่างเด่นชัด ด้วยสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง พระราชสมภพเมื่อปีกุน[40] ตรงกับวันศุกร์ ที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2406 ในแบบผังบริเวณมีการตกแต่งภูมิทัศน์ “ปรำน้ำพุรูปสุกร” และ “ปรำน้ำพุรูปพระธรณี” อยู่ขนาบทางเข้าทิศตะวันออกของพระเมรุมาศนี้เองเป็นสัญญะอันหมายความถึงบุคคล โดยเฉพาะรูปสุกรอันหมายถึงปีกุนนักษัตรที่พระราชสมภพ (ส่วนรูปพระธรณีที่ปรากฏคู่กันนั้นเป็นการผลิตซ้ำประติมากรรมรูปพระธรณีซึ่งสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเชิงสะพานผ่านพิภพลีลาเมื่อ พ.ศ. 2460[41] แม้เป็นการแสดงสัญญะเพื่อสื่อความถึงพระองค์โดยเฉพาะแต่มิได้เกี่ยวข้องกับสัญญะของการเกิด จึงมิได้ใช้เป็นกรณีศึกษาในบทความนี้) แต่แท้จริงน้ำพุรูปสุกรเคยสร้างขึ้นแล้วครั้งหนึ่งโดยสมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และข้าราชการอีก 2 ท่าน คือพระยาราชสงคราม (กร หงสกุล) และพระยาพิพัฒน์โกษา (เซเลสติโน ซาเวียร์) ซึ่งเป็นสหชาติร่วมกันสร้างอุทิศพระราชกุศลถวายสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง

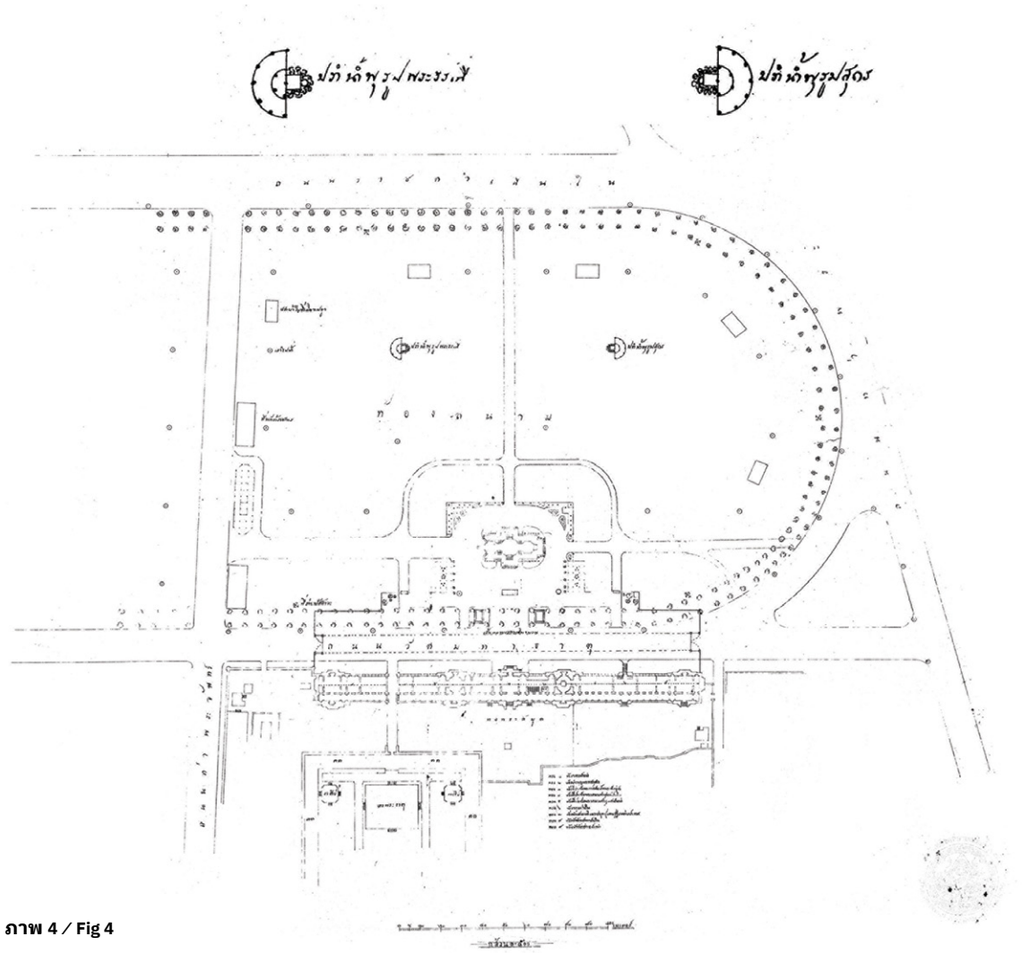

ภาพ 4 / Fig 4

ภาพ 4
ปะรำน้ำพุรูปสุกร
ในผังบริเวณงานพระเมรุมาศ
สมเด็จพระศรีพัชรินทรา
บรมราชินีนาถ
พระบรมราชชนนีพันปีหลวง

Fig 4
The pig fountain in
the layout plan of Queen
Sri Bajrindra's cremation
ceremony

เมื่อเจริญพระชนมพรรษาครบ 50 พรรษา ใน พ.ศ. 2456[42] โดยมีลักษณะเป็นรูปสุกรหล่อด้วยโลหะยืนบนโขดหิน มีน้ำตกบริเวณช่องฐาน แม้การสร้างปะรำน้ำพุรูปสุกรในบริเวณพระเมรุมาศจะไม่พบหลักฐานชี้ชัดว่าทรงออกแบบ แต่เหตุที่ทรงรับหน้าที่สร้างพระเมรุมาศ การตกแต่งบริเวณโดยรอบจึงอาจอยู่ในการควบคุมของผู้ออกแบบเพื่อสื่อความหมายถึงพระผู้สวรรคตอย่างเจาะจงที่สุด (Fig. 5-1, 5-2)

ถึงกระนั้น ผลงานที่ยืนยันได้ว่าเป็นฝีพระหัตถ์ที่ทรงออกแบบ และพบสัญญะของการเกิดที่ใช้สีประจำวันพระราชสมภพร่วมด้วย คือกำหนดสีคราม เป็นสีของม่านประดับพระเมรุมาศ (Openening figure on page 114) รวมถึงพัดรองที่ระลึกในพระราชพิธีเดียวกัน ซึ่งสมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงออกแบบเป็นรูปพระวิมานไพชยนต์บนพื้นพัดสีฟ้า (Fig. 6-1) ทำให้อนุมานได้ว่า ผู้ออกแบบทรงเลือกใช้สีประจำวันศุกร์อันเป็นสีแห่งวันพระราชสมภพของสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวงดังที่รับรู้ได้ในสังคมไทยเช่นเดียวกัน ความเชื่อมโยงระหว่างสัญญะของการเกิดกับความเฉพาะตัวของบุคคลจึงส่งผ่านภาพจำที่เกี่ยวข้องกับสีอีกทางหนึ่งด้วย

นอกจากนี้ สีประจำวันยังพบในงานศิลปกรรมฝีพระหัตถ์ที่เกี่ยวข้องกับพิธีศพประเภทพัดรองอีกหลายเล่ม เช่นพัดรองที่ระลึกงานพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (Fig. 6-2) ซึ่งทรงออกแบบนมพัดเงินกะไหล่ทองรูปพระมหาวชิราวุธเปล่งรัศมีซ้อนอยู่บนผืนผ้าแพรสีน้ำเงิน อันเป็นสีประจำวันเสาร์ที่พระบรมราชสมภพ เช่นเดียวกันกับสีประดับพระเมรุมาศที่นิยายอิงประวัติศาสตร์เรื่อง *รสลิน* ของศุภร บุนนาค บรรยายไว้ว่า *“ภาพที่ฝังตาฝังความทรงจำ ก็คือความพราวแพรวด้วยสีม่วงและสีทองของตัวพระเมรุทอง สีม่วงเป็นสีวันพระราชสมภพของพระเจ้าอยู่หัวพระองค์นั้น พระบรมวงศ์พระองค์ที่ทรงอำนวยการสร้างพระเมรุคราวนี้ทรงอำนวยงานอย่างสิ้นฝีพระหัตถ์”*[43] หากนิยายนี้เป็นความจริงดังที่ผู้แต่งระบุไว้ในคำนำว่าฉาก เหตุการณ์ และสิ่งแวดล้อมเป็นของจริงที่ได้เกิดขึ้น[44] เท่ากับว่าในพระราชพิธีครั้งนั้นผู้ออกแบบทรงใช้สัญญะที่เกี่ยวข้องกับการเกิดในสถาปัตยกรรมเพิ่มเติมขึ้นอีก

ภาพ 5-1 / Fig 5-1

ภาพ 5
ภาพถ่ายปะรำน้ำพุรูปสุกร
(ภาพ 5-1) และรูปด้าน
(ภาพ 5-2) งานพระเมรุมาศ
สมเด็จพระศรีพัชรินทรา
บรมราชินีนาถ
พระบรมราชชนนีพันปีหลวง
พ.ศ. 2462

Fig 5
The pig fountain at
the cremation ceremony of
Queen Mother
Si Phatcharinthra in 1919
(Fig. 5-1) and elevation of
the fountain (Fig. 5-2)

ภาพ 5-2 / Fig 5-2

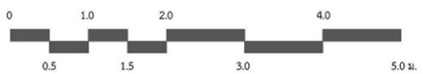

ภาพ 6-1 / Fig 6-1

ภาพ 6-1
พัดรองที่ระลึก
ในพระราชพิธี
ถวายพระเพลิงพระบรมศพ
สมเด็จพระศรีพัชรินทรา
บรมราชินีนาถ
พระบรมราชชนนีพันปีหลวง

Fig 6-1
Talipot fan designed by
Prince Naris for Queen
Mother Si Phatcharinthra's
cremation ceremony

ภาพ 6-2 / Fig 6-2

ภาพ 6-2
พัดรองที่ระลึกในพระราชพิธี
ถวายพระเพลิงพระบรมศพ
พระบาทสมเด็จ
พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

Fig 6-2
Talipot fan designed by
Prince Naris for the
occasion of
King Vajiravudh's
cremation ceremony

5.3) “แบบหน้าสิงห์ วัดเบญจมบพิตร”: เครื่องหมายที่ประดิษฐานพระบรมราชสรีรางคาร พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม

เมื่อ พ.ศ. 2471 สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงแก้ไขซุ้มเรือนแก้วและฐานพระพุทธชินราช ประธานในพระอุโบสถวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนารามให้เหมาะสม โดยขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตจากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ออกทุนด้วยพระองค์เองทั้งหมด[45] คราวเดียวกันนี้ทรงพระอนุสรณ์ถึงพระบรมราชสรีรางคารพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งประดิษฐานใต้ฐานพระพุทธรูป แต่ไม่มีเครื่องหมายไว้อย่างพระอารามอื่น ๆ ซึ่งประดิษฐานพระบรมอัฐิของสมเด็จพระบูรพมหากษัตริย์ จึงขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตออกแบบเครื่องหมายไว้คราวเดียวกัน หนึ่งในสองแบบที่ทูลเกล้าฯ ถวายนั้น ทรงออกแบบโดยใช้พระจุลมงกุฎ พระบรมราชสัญลักษณ์ประจำรัชกาลที่ 5 แวดล้อมด้วยรูปแทนวัน เดือน และปีเข้าประกอบด้วย[46] คือ ใช้รูปราชสีห์แทนวันอังคาร คือสิงหนาม รูปโคแทนปีฉลู และรูปนารีชูพระจุลมงกุฎแทนเดือนกันยายน อยู่ในทรงใบโพธิ์ของลายหน้าสิงห์ฐานพระ (Fig 7-1, 7-2) รูปสัญญะเหล่านี้แสดงความหมายถึงวัน เดือน และปีพระบรมราชสมภพของรัชกาลที่ 5 คือวันอังคารที่ 20 กันยายน พ.ศ. 2396 ปีฉลู เมื่อปรากฏร่วมกันจึงหมายถึงพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอย่างชัดเจน ซึ่งแสดงให้เห็นความเชื่อเรื่องสัตว์ประจำวันเกิดเพิ่มเติมขึ้นจากสัตว์ประจำปีเกิด แม้แบบร่างดังกล่าวจะไม่ได้รับการสร้างจริงก็ตาม

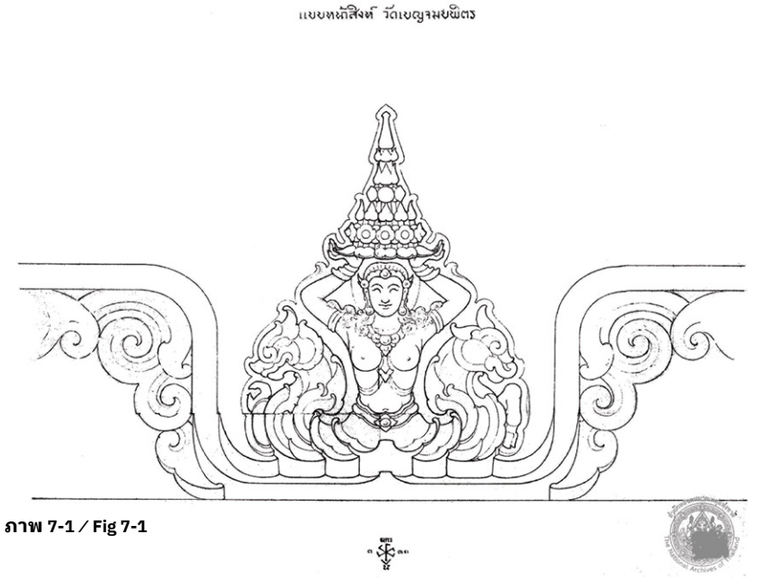

ภาพ 7-1 / Fig 7-1

ภาพ 7-1
แบบเครื่องหมายที่บรรจุพระบรมราชสรีรางคาร พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วัดเบญจมบพิตร ดุสิตวนาราม

Fig 7-1
A symbolic mark on King Chulalongkorn’s ashes container at Wat Benchama Bopitr

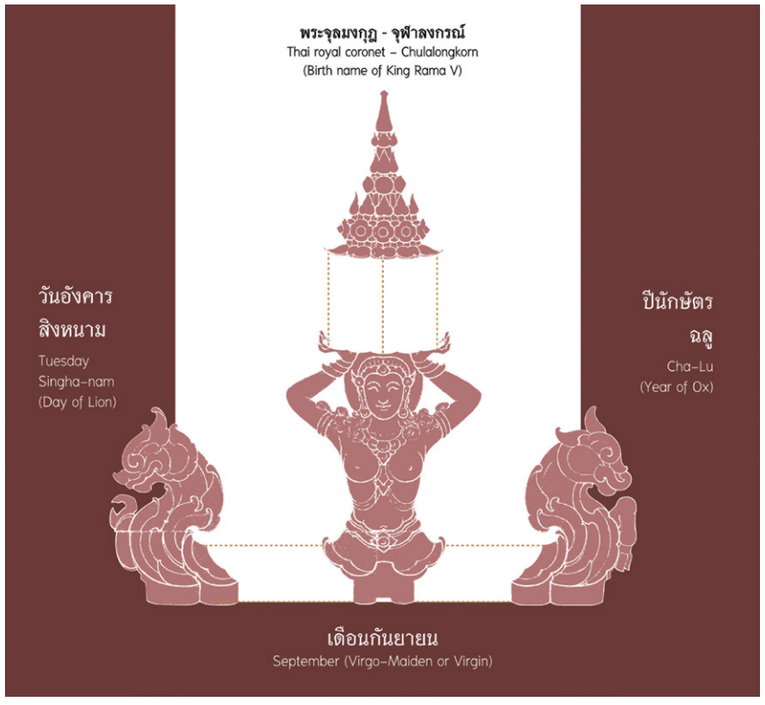

ภาพ 7-2 / Fig 7-2

ภาพ 7-2
สัญญะทั้งสามที่เกี่ยวข้องกับการเกิด ที่ปรากฏในเครื่องหมายที่บรรจุพระบรมราชสรีรางคาร

Fig 7-2
Three signs of birth on King Chulalongkorn’s ashes container

6. ความเชื่อของการเกิดสู่ความเฉพาะตัวของบุคคล

นอกจากผลงานฝีพระหัตถ์จะพบความหมายของการเกิด ทั้งพระพุทธรูปประจำวันเกิด สีประจำวันเกิด สัตว์ประจำวันและปีเกิดแล้ว ยังแสดงความเชื่อที่ปรากฏในสังคมนี้และได้เกิดขึ้นซ้ำ ๆ เรื่อยมาจนกลายเป็นภาพจำที่ผู้คนมีร่วมกันในที่สุด การที่อนุสาวรีย์แห่งความตายอันเป็นผลงานฝีพระหัตถ์มีความสัมพันธ์กับพระราชวงศ์หรือกลุ่มผู้มีบทบาทในสังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์นั้น ยังสามารถชี้ชัดไปถึงความเชื่อบนพื้นฐานตำราทักษาซึ่งเป็นตำราโหราศาสตร์ที่มีอิทธิพลต่อพระราชสำนัก ก่อนเป็นที่นิยมอย่างแพร่หลายในเวลาต่อมา

ทักษา

ทักษา มหาทักษา หรือมหาทักษาพยากรณ์ เป็นตำราทางโหราศาสตร์ที่กล่าวถึงเทพยดานพเคราะห์และโชคชะตาของมนุษย์ โดยสามารถอธิบายได้ด้วยภูมิพยากรณ์หรือแผนภูมิ 9 ช่องที่อ่านตามลำดับเวียนไปทางขวา[47] (Fig. 8-1) ด้วยเหตุที่ตำราทักษาอ้างอิงพระเคราะห์เป็นตัวแปร จึงมีความเกี่ยวข้องกับวัน ธาตุ ทิศที่สมมติให้เป็นคุณสมบัติประจำเทวดาองค์นั้น ๆ ทั้งยังมีตัวเลข สี สัตว์ อักษรประจำวันด้วยโดยพระเคราะห์แต่ละองค์จะเชื่อมโยงกับโชคชะตาทั้งแปดประการของมนุษย์ได้แก่ บริวาร อายุ เดช ศรี มูละ อุตสาหะ มนตรี และกาลกิณี (Fig. 8-2) เมื่อต้องใช้วันเกิดเป็นตัวแปรในการทำนาย เกิดผลดีต่อชีวิต รวมถึงป้องกันผลร้ายหรืออัปมงคลไม่ให้เกิดขึ้น จึงทำให้เกิดการกำหนดคุณสมบัติที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวอีกส่วนหนึ่ง และพบหลักฐานการแปรความเชื่อดังกล่าวเป็นรูปธรรมหลายลักษณะที่สัมพันธ์กับการเกิดของบุคคลโดยเฉพาะเจ้านายผู้มีบทบาทในสังคมไทย ประกอบด้วย สีประจำวันเกิด สัตว์ประจำวันเกิด ปีเกิด และพระพุทธรูปประจำวันเกิด

สีประจำวันเกิด

สี เป็นหนึ่งในคุณสมบัติของวันตามโหราศาสตร์ แม้ปัจจุบันจะได้รับการผลิตซ้ำจนความหมายเชิงโหราศาสตร์ลดน้อยลงไปก็ตาม แต่สีประจำวันกลับเป็นที่รับรู้อย่างแพร่หลาย คือ สีแดงประจำวันอาทิตย์ สีเหลืองประจำวันจันทร์ สีชมพูประจำวันอังคาร สีเขียวประจำวันพุธ สีแสดประจำวันพฤหัสบดี สีฟ้าประจำวันศุกร์ และสีม่วงประจำวันเสาร์ แม้ตำราโหราศาสตร์จะมีการระบุสีที่แตกต่างกันไปเล็กน้อยก็ตาม แต่ความนิยมใช้สีประจำวันมีมาช้านานแล้ว อาทิ การแต่งกายตามตำราพิชัยสงคราม เพื่อส่งเสริมมงคลแก่ผู้สวมใส่

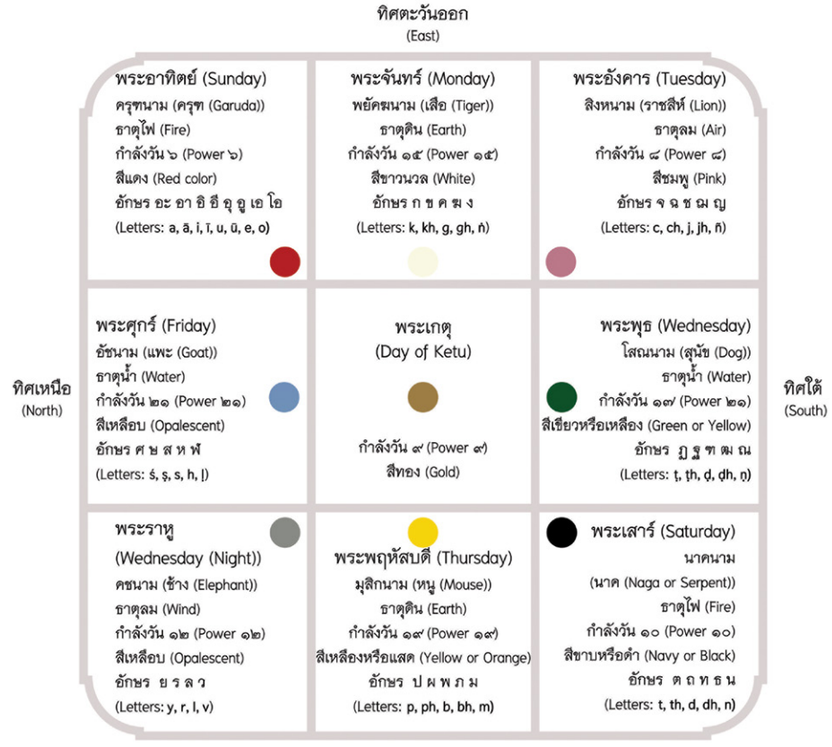

ภาพ 8-1 / Fig 8-1

ภาพ 8-2 / Fig 8-2

ภาพ 8-1
พระเคราะห์ทั้งเก้าองค์และคุณสมบัติประจำองค์

Fig 8-1
Navagraha
(nine planets or gods)
and their distinct
characteristics

ภาพ 8-2
โชคชะตาทั้งแปดของมนุษย์ตามตำราทักษา

Fig 8-2
The eight fortunes of
human beings according to
the treatise of Daksha

NAJUA: HISTORY OF ARCHITECTURE AND THAI ARCHITECTURE

ก่อนออกศึก ดังที่พระสุนทรโวหาร (ภู่) หรือสุนทรภู่ ประพันธ์ไว้ในเรื่องสวัสดิรักษาเมื่อต้นสมัยรัตนโกสินทร์ ดังนี้

อนึ่งภูษาผ้าทรงณรงค์รบ ให้ครบเครื่องเสร็จทั้งเจ็ดสี
*วันอาทิตย์สิทธิโชคโฉลกดี เอาเครื่อง**สีแดง**ทรงเป็นมงคล*
*เครื่องวันจันทร์นั้นควร**สีนวลขาว** จะยืนยาวชันษาสถาผล*
*อังคาร**ม่วง**ช่วงงาม**สีคราม**ปน เป็นมงคลขัตติยาเข้าราวี*
*เครื่องวันพุธสุดดีด้วย**สีแสด** กับ**เหลือบ**แปดปนประดับสลับสี*
*วันพฤหัสจัดเครื่อง**เขียวเหลือง**ดี วันศุกร์**สีเมฆหมอก**ออกสงคราม*
*วันเสาร์ทรง**ดำ**จึงล้ำเลิศ แสนประเสริฐเสี้ยนศึกจะนึกขาม*
หนึ่งพาชีขี่ขับประดับงาม ให้ต้องตามสีสรรพ์จึงกันภัย[48]

คำประพันธ์ข้างต้นแสดงความสัมพันธ์ของสีเครื่องแต่งกายกับวันที่ออกศึก ซึ่งสีที่ต่างกันย่อมก่อให้เกิดเรื่องดีต่อผู้สวมใส่ เช่น หากวันจันทร์แต่งกายด้วยสีขาวนวลจะส่งเสริมให้มีอายุยืนยาว หรือวันเสาร์ควรแต่งกายด้วยสีดำเพราะศัตรูจะเกรงกลัว เป็นต้น นอกจากเครื่องแต่งกายบุรุษ สตรีก็มีความเชื่อเรื่องการแต่งกายด้วยสีประจำวัน แตกต่างกันตามวันเช่นกัน ดังที่หม่อมเจ้าจงจิตรณอม ดิศกุล ทรงนิพนธ์ถึงการแต่งพระองค์ของเจ้านายสมัยรัชกาลที่ 5 ไว้ในหนังสือชื่อ บันทึกความทรงจำ ว่า *“ทรงแต่งองค์ทรงผ้าลาย ทรงสะพักแพรสีตามวัน”*[49] ซึ่งมีการจับคู่สีผ้าห่มเฉวียงบ่าหรือสะพัก และผ้านุ่งต่างกันไปตามวัน เช่น *“วันอังคารทรงผ้าทรงสีม่วงอ่อน ทรงแพรสีโศก หรือทรงผ้าสีโศก ทรงแพรสีม่วง”*[50] ซึ่งมีความคล้ายคลึงกับสีที่พบในสวัสดิรักษา ซึ่งอยู่บนความเชื่อเรื่องสีมงคลตามตำราทักษาเช่นเดียวกันนั่นเอง

สีประจำวันกับเครื่องแต่งกายยังได้รับความนิยมเรื่อยมาเพียงแต่มีการปรับให้เหมาะสมกับยุคสมัย เช่น เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสถาปนาเครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้าขึ้น โดยใช้สายสะพายสายคล้องคอ และแพรประดับอกสีชมพูอ่อน[51] รวมถึงการลงยาดวงตราและดาราด้วยสีชมพู แม้จะไม่มีการระบุว่าเหตุใดจึงใช้สีนี้ แต่ด้วยเหตุที่วันอังคารที่พระบรมราชสมภพมีสีชมพูเป็นสีประจำวัน ประกอบกับการใช้พระปรมาภิไธยเป็นชื่อเครื่องราชอิสริยาภรณ์ตระกูลดังกล่าว จึงสรุปได้ว่าสีประจำวันเกิดนั้นมีบทบาทในการสร้างภาพจำของศิลปกรรมนับแต่รัชกาลที่ 5 แล้ว ในรัชกาลต่อ ๆ มา การใช้สีประจำวันพระบรมราชสมภพกับศิลปกรรมกลายเป็นปัจจัยหนึ่งในการออกแบบเพื่อสื่อความหมายถึงพระมหากษัตริย์แต่ละพระองค์โดยเฉพาะ ดังตัวอย่างที่พบสีแพรของเหรียญรัตนาภรณ์จะมีการเปลี่ยนไปตามวันพระบรมราชสมภพของแต่ละรัชกาล แม้ความเป็นมงคลตามความเชื่อเดิมยังคงอยู่ แต่การระบุความเฉพาะตัวเข้ามาแทนที่ และสร้างภาพจำแก่บุคคลกลับเป็นที่นิยมมากยิ่งขึ้น เช่นเดียวกันกับสัญญะอื่น ๆ ของการเกิด

สัตว์ประจำวันเกิดและปีเกิด

นอกจากสีประจำวันเกิด ยังพบการใช้ “สัตว์ตัวนาม”[52] หรือคำแทนวันต่าง ๆ ทั้งเก้าโดยใช้ชื่อสัตว์ ได้แก่ ครุฑนามแทนวันอาทิตย์ พยัคฆนาม (เสือ) แทนวันจันทร์ สิงหนาม (ราชสีห์) แทนวันอังคาร โสณนาม (หมา) แทนวันพุธ นาคนามแทนวันเสาร์ มุสิกนาม (หนู) แทนวันพฤหัสบดี คชนาม (ช้าง) แทนวันราหู และอัชนาม (แพะ) แทนวันศุกร์ ในพระราชสำนักพบการใช้บ่อยครั้งเมื่อพระมหากษัตริย์พระราชทานพระนามพระบรมวงศานุวงศ์หรือสถาปนาพระอิสริยยศสูงขึ้น มักปรากฏคำแทนวันเหล่านี้ต่อท้ายพระนามเป็นมงคลแก่ผู้ได้รับด้วย (Fig. 9) การตั้งชื่อโดยมีตำราทักษาเป็นพื้นนี้ สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงมีพระวินิจฉัยว่า *“ถ้าจะพูดถึงการตั้งชื่อที่ถือเอาวรรคสังเกตตามโบราณคติก็มีวรรคบริวาร และวรรคเดช วรรคศรี ทำไมต้องเป็นเช่นนั้น วรรคอื่นก็เป็นคำดี เว้นแต่กาลกิณีวรรคเดียวที่เป็นชั่ว ไม่ควรใช้”* [53] จะเห็นได้ว่าการตั้งชื่อไม่จำเป็นต้องใช้อักษรวรรคบริวารซึ่งตรงกันกับวันเกิดเสมอไป เพียงแต่ต้องระวังไม่ให้ตรงกันกับอักษรวรรคกาลกิณีเท่านั้น การใช้สัตว์ตัวนามเพื่อสื่อความหมายจึงมีความหลากหลายตามตัวอักษรมงคลที่ใช้ แต่ในรัชกาลที่ 4 ซึ่งพบหลักฐานที่เก่าที่สุดในการแปรสัตว์ตัวนามจากอักษรเป็นภาพนั้น ยังปรากฏว่าทรงใช้อักษรวรรคบริวารซึ่งตรงกับวันประสูติของพระราชโอรสธิดา กำหนดเป็นอักษรต้นพระนามที่พระราชทาน ทำให้สัตว์ตัวนามในศิลปกรรมแสดงสัญญะของการเกิดได้อีกทางหนึ่ง

เครื่องหมายที่ประดิษฐานพระบรมอัฐิรัชกาลที่ 1-3 ใต้พุทธบัลลังก์ของพระพุทธรูปประธานในพระอารามสำคัญของรัชกาลนั้น ๆ เป็นหลักฐานที่เก่าที่สุดที่พบ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริให้อัญเชิญพระบรมอัฐิประมวลลงกล่องหล่อด้วยทองเหลืองที่ฝามีพระบรมราชสัญลักษณ์ประจำรัชกาลประกอบกับภาพสัตว์สามตัวไปประดิษฐาน[54] (Fig. 10) ดังที่สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์มีลายพระหัตถ์คาดการณ์ว่าเป็นภาพสัตว์ตัวนามประจำวันพระบรมราชสมภพ สัตว์ประจำวรรคอักษรของพระปรมาภิไธย และพระนามเดิม[55] ในรัชกาลที่ 5 ก็พบการใช้พระบรมราชสัญลักษณ์และตราประจำพระองค์ควบคู่กันกับสัตว์ประจำวัน ดังที่ปรากฏบนหน้าบันของศาลาสี่สมเด็จ วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม

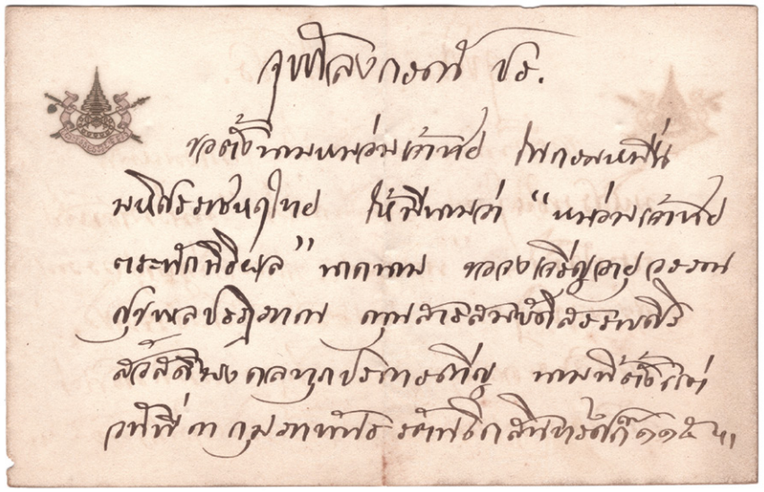

ภาพ 9 / Fig 9

ภาพ 9
พระราชหัตถเลขาของ
พระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
พระราชทานนามหม่อมเจ้า
ตระนักนิธิผล “นาคนาม”
พระโอรสใน
พระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย

Fig 9
The letter from His Majesty
King Chulalongkorn
conferring the title of
Prince Tranak Nikthipol
“Nak Naam,” son of Prince
Jayanta.

ภาพ 10 / Fig 10

ภาพ 10
ที่ประดิษฐาน
พระบรมราชสรีรางคาร
พระบาทสมเด็จ
พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
มหาราช วัดพระเชตุพนวิมล
มังคลาราม

Fig 10
The relationship
King Puttha Yotfa’s ashes
container at Wat Phra
Chetuphon

นอกจากสัตว์ประจำวันเกิด สัตว์ที่กำหนดให้ประจำนักษัตรหรือปีเกิดทั้ง 12 ชนิด คือปีชวด (หนู) ฉลู (วัว) ขาล (เสือ) เถาะ (กระต่าย) มะโรง (งูใหญ่) มะเส็ง (งูเล็ก) มะเมีย (ม้า) มะแม (แพะ) วอก (ลิง) ระกา (ไก่) จอ (หมา) และกุน (หมู)[56] ก็ได้รับความนิยมเช่นกัน เมื่อเริ่มมีการผูกตราประจำตัวแบบตะวันตกขึ้นราวรัชกาลที่ 4-5 การใช้สัตว์ประจำปีเกิดจึงได้รับการนำมาใช้เพื่อหมายความถึงผู้เป็นเจ้าของตรา ดังลายพระหัตถ์สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ความว่า *“จะเป็นด้วยเห็นตราแผ่นดินทำรูปคชสีห์ราชสีห์สองข้างโล่ก็เกิดอยากจะทำตราเป็นรูปสัตว์ให้แปลกกับตราคนแต่ก่อน จึงเอารูปสัตว์ปีเกิดของตนเป็นสำคัญ ... และยังมีที่ซอกแซกต่อออกไปถึงเอารูปสัตว์ประจำวันเกิดทำตราก็มี”*[57]

พระพุทธรูปประจำวันเกิด

การสร้างพระพุทธรูปเป็นการสืบอายุพุทธศาสนาวิธีหนึ่ง แต่การสร้างพระพุทธรูปปางต่าง ๆ ที่กำหนดสำหรับบูชาพระเคราะห์ หรือพระพุทธรูปประจำวันเกิด สันนิษฐานว่าเป็นความเชื่อที่เกิดขึ้นหลังที่สุด เนื่องจากไม่พบหลักฐานอื่นที่เก่าไปกว่ารัชกาลที่ 3[58] พระพุทธรูปทั้ง 9 ปางนี้ (Fig. 11) พบอยู่ท้ายตำราพระพุทธรูปปางต่าง ๆ ที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสทรงสอบทานจากคัมภีร์ต่าง ๆ ได้ 37 ปาง ตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทั้งนี้ แม้จะไม่ปรากฏว่าทรงกำหนดพระพุทธรูปประจำวันด้วยเกณฑ์ใด แต่ผู้วิจัยเสนอแนวคิดว่าทรงใช้คติทักษาเป็นเกณฑ์ เช่น การกำหนดให้พระพุทธรูปปางถวายเนตรประจำวันอาทิตย์ ด้วยเหตุที่พระอาทิตย์เป็นเทวดาประจำทิศตะวันออกเฉียงเหนือ เทียบได้กับทิศตะวันออกเฉียงเหนือของต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่พระพุทธเจ้ากระทำพระอิริยาบถถวายเนตรพิจารณาธรรมและสถานที่ตรัสรู้ หรือสัมพันธ์กับสัตว์ตัวนามประจำวัน เช่น พระพุทธรูปปางนาคปรกประจำวันเสาร์ ซึ่งปรากฏนาคขนดกายแผ่พังพานต่างร่มกันฝนถวายเมื่อพระพุทธเจ้าเสวยวิมุตติสุขใต้ต้นมุจลินท์ สอดคล้องกับนาคนามแทนวันเสาร์ หรือพระพุทธรูปปางรำพึงประจำวันศุกร์ ที่แสดงพระอิริยาบถเมื่อเสวยวิมุตติสุข ณ อชปาลนิโครธ หรือต้นไทรของคนเลี้ยงแพะ ซึ่งสอดคล้องกับอัชนาม หรือนามแพะประจำวันดังกล่าว โดยข้อสันนิษฐานนี้สอดคล้องกับพระนิพนธ์ของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพว่า *“มีพระปางต่าง ๆ อีกอย่างหนึ่ง กำหนดตามนพเคราะห์สำหรับบูชาเนื่องด้วยพิธีทักษา”*[59]

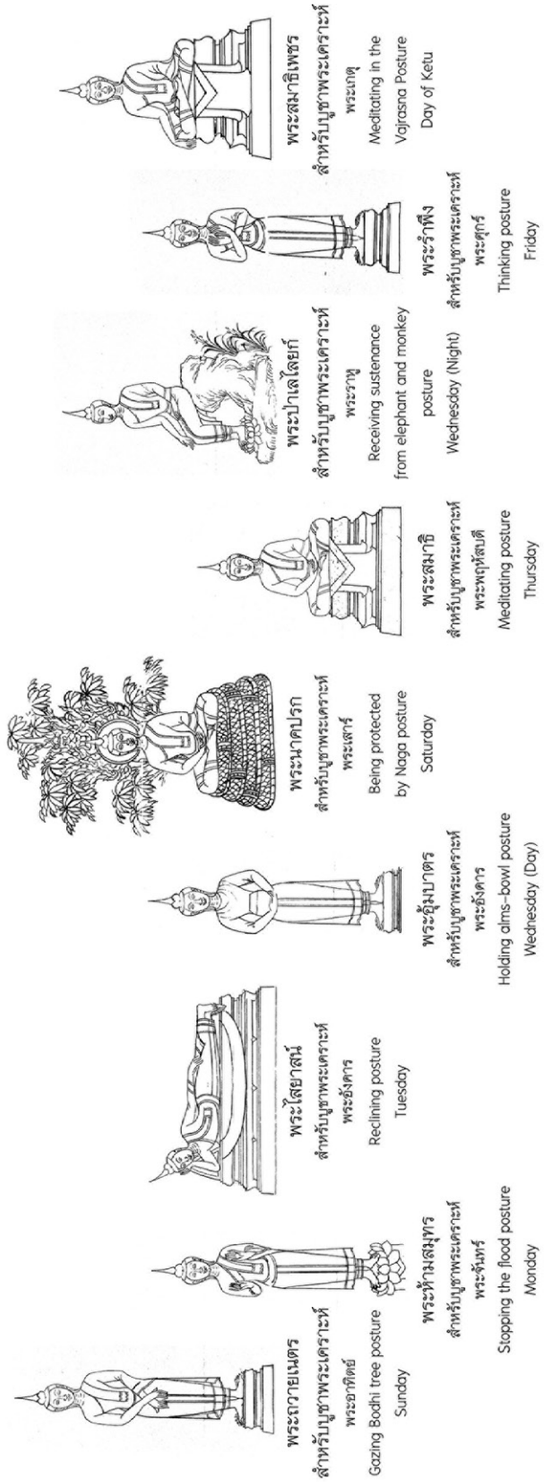

ภาพ 11 / Fig 11

ภาพ 11
พระพุทธรูปประจำวันทั้งเก้าองค์ ตามตำราทักษา

Fig 11
Buddha statues representing the nine days of birth according to the treatise of Daksha.

ด้วยเหตุที่การบูชาพระพุทธรูปประจำวันอาจปรากฏขึ้นในต้นสมัยรัตนโกสินทร์ จึงพบธรรมเนียมการสร้าง “พระพุทธรูปพระชนมพรรษาวัน” หรือ “พระพุทธรูปประจำพระชนมวาร” ในรัชกาลที่ 4 เป็นอย่างเก่าที่สุด ในรัชกาลนั้นโปรดเกล้าฯ ให้หล่อพระพุทธรูปปางสมาธิประจำพระชนมวาร[60] คือวันพฤหัสบดี ทั้งยังหล่อพระพุทธรูปปางถวายอุ้มบาตร 2 องค์ ทรงพระราชอุทิศถวายรัชกาลที่ 1 และ 2 ซึ่งมีวันพุธเป็นพระชนมวาร[61] และปางถวายเนตรอีก 2 องค์ทรงพระราชอุทิศถวายสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี และสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี ซึ่งมีวันอาทิตย์เป็นพระชนมวาร[62] โดยอัญเชิญพระพุทธรูปไปในพระราชพิธีอันเนื่องด้วยพระองค์นั้น ๆ ดังที่ปรากฏในพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 5 เรื่อง พระราชกรัณยานุสร ว่า *“ก็แลพระพุทธรูปพระชนมพรรษาวันที่ออกชื่อนี้เปนธรรมเนียมมีขึ้นในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ... พระพุทธรูปทั้งนี้ทรงสร้างไว้สำหรับตั้งในเวลาทำบุญพระบรมอัฐิพระองค์ใดก็ได้เชิญพระพุทธรูปพระองค์นั้นไปตั้งด้วย”*[63] จึงถือเป็นธรรมเนียมของพระมหากษัตริย์และพระบรมราชินีในรัชกาลต่อ ๆ มาที่จะทรงสร้างพระพุทธรูปประจำพระชนมวารขึ้นสำหรับทรงสักการะ ทำให้การสร้างพระพุทธรูปตามความเชื่อดังกล่าวได้รับการผลิตซ้ำเป็นวงกว้างไปสู่ราษฎรทั่วไป

7. ภาพจำที่เพิ่งเกิดขึ้น

สัญญะของการเกิดทั้งสามประการข้างต้น พบว่าทั้งสีประจำวันเกิด สัตว์ประจำวันและปีเกิด ตลอดจนพระพุทธรูปประจำวันเกิดได้รับการแปรความหมายสู่ภาพจำที่ไม่ใช่ตัวอักษรอย่างค่อยเป็นค่อยไปในต้นสมัยรัตนโกสินทร์ โดยเริ่มจากพระราชสำนักซึ่งมีบทบาทในสังคมก่อนแผ่ขยายความเชื่อและฝังรากลึกอยู่กับประชาชนในสังคมนั้นเป็นวงกว้าง นับแต่รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา การผลิตสัญญะของการเกิดปรากฏขึ้นผ่านการสร้างสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมเป็นสื่อกลางอย่างเห็นได้ชัด งานศิลปะที่สัมพันธ์กับความตายซึ่งนับรวมอยู่ด้วยจึงพบสัญญะดังกล่าวเช่นกัน ทั้งนี้ การให้ความสำคัญของวันเกิดก็ได้รับความนิยมนับแต่รัชสมัยของพระองค์

การบำเพ็ญพระราชกุศลในวันเฉลิมพระชนมพรรษาของพระมหากษัตริย์เป็นต้นเค้าของการจัดงานวันเกิดในสังคมไทย ในรัชกาลที่ 3 มีการบำเพ็ญพระราชกุศลขึ้นเป็นประจำทุกปี แต่มิได้จัดขึ้นตรงกับวันทั้งทางสุริยคติและจันทรคติ[64] พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 เป็นพระมหากษัตริย์พระองค์แรกที่ทรงจัดการบำเพ็ญพระราชกุศลให้ตรงตามวันที่ทางสุริยคติและจันทรคติตั้งแต่ยังผนวชเป็นพระภิกษุโดยเป็นการบำเพ็ญพระราชกุศลอย่างเงียบ ๆ เพียงการเจริญพระพุทธมนต์และเลี้ยงภัตตาหารพระสงฆ์จำนวนหนึ่งเท่านั้น ด้วยทรงพระราชดำริว่า *“เป็นลาภอันอุดมอย่างหนึ่ง ... วันเกิดปีหนึ่งเป็นเครื่องเตือนใจครั้งหนึ่งให้รู้สึกว่าอายุล่วงไปใกล้ต่อความมรณะอีกก้าวอีกคั่นหนึ่ง เมื่อรู้สึกมีเครื่องเตือนใจเช่นนี้ ก็จะได้บรรเทาความเมาในชีวิต ซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งความประมาทเป็นตัวอกุศลธรรมนั้นเสีย”* [65] โดยยึดความเชื่อพุทธศาสนาเป็นแกนของพิธีกรรมมากกว่าพิธีอื่น ๆ ที่มีความเชื่อศาสนาพราหมณ์แฝงอยู่ แต่การบำเพ็ญพระราชกุศลเช่นนี้ยังมิได้แพร่หลายกระทั่งสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) มีอายุครบ 51 ปี เมื่อ พ.ศ. 2402 อันเป็นช่วงอายุสำคัญตามความเชื่ออย่างจีนเรียกว่า “แซยิด” หรือ “ซายิด”[66] ชาวไทยผู้เป็นสามัญชนจึงมีการจัดประเพณีแซยิดขึ้น แต่ก็จำกัดอยู่เฉพาะกลุ่มผู้มีบทบาทในสังคมเท่านั้น จนพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เจริญพระชนมพรรษาครบ 5 รอบ ใน พ.ศ. 2407[67] จึงมีพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษาขึ้นเป็นการใหญ่ มีการประกาศให้พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ และประชาชนจัดการสวดมนต์เลี้ยงพระทุกครัวเรือน เหตุนี้ ประเพณีการทำบุญเนื่องในวันเกิดจึงได้รับความนิยมอย่างแพร่หลาย ทำให้เกิดภาพจำต่าง ๆ อันเกี่ยวเนื่องกันกับวันเกิด อย่างสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมต่อเนื่องมา

ภาพจำที่เพิ่งเกิดขึ้นราว 200 ปี เมื่อต้นสมัยรัตนโกสินทร์นี้เองนับเป็นประดิษฐกรรมของยุคสมัย ที่เกิดขึ้นเนื่องมาจากกลุ่มคนที่มีบทบาทในสังคมใหญ่ แผ่ขยายความเชื่อสู่ประชาชนจนรับรู้ได้ทั่วไปผ่านการสร้างอย่างซ้ำ ๆ ด้วยรูปแบบต่าง ๆ ผลงานฝีพระหัตถ์ที่เรียกรวมว่าอนุสาวรีย์แห่งความตาย ฝีพระหัตถ์สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์นั้นไม่ได้เป็นกรณีศึกษาที่แสดงให้เห็นว่าทรงเป็นผู้ออกแบบพระองค์แรกที่นำสัญญะของการเกิดมาใช้ แต่แสดงให้เห็นกระแสของความเชื่อที่วนเวียนอยู่กับสังคมไทย แม้จะพบการใช้สัญญะดังกล่าวนอกเหนือจากอนุสาวรีย์แห่งความตายอยู่บ่อยครั้ง แต่ถึงกระนั้นผู้วิจัยยังคงมีความเห็นว่าสถาปัตยกรรมแห่งความตายเป็นการแสดงสัญญะของภาพจำที่มีต่อบุคคลผู้ล่วงลับหลายรูปแบบ ชัดเจนและเฉพาะเจาะจงมากที่สุด

8. ความเฉพาะพระองค์

แม้ว่าสัญญะของการเกิดเพียงหนึ่งสัญญะจะสามารถสื่อถึงบุคคลใดบุคคลหนึ่งได้ แต่ก็จำเป็นต้องแสดงตัวอยู่ร่วมกับสัญญะอื่น ๆ เพื่อสร้างการรับรู้ที่เจาะจงถึงบุคคลนั้นโดยไม่คลาดเคลื่อนไป ดังที่ปรากฏในกรณีศึกษาทั้งสามแห่งในบทความนี้ เช่น การสร้างพระอนุสาวรีย์พระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้าอิสริยาภรณ์ บนพื้นที่สุสานหลวง วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม เพื่อสื่อความว่าทรงเป็นพระราชสันตติวงศ์ในรัชกาลที่ 5 เมื่อประกอบกับสัญญะของการเกิดก็สามารถระบุได้ชัดเจนขึ้นระดับหนึ่ง หรือเครื่องหมายที่ฐานพระพุทธชินราช วัดเบญจมบพิตร ที่ต้องมีสัญญะของการเกิดถึง 3 สัญญะ ประกอบเข้ากับพระบรมราชสัญลักษณ์ประจำรัชกาลที่ 5 จึงสามารถหมายความถึงพระองค์อย่างเฉพาะได้ เช่นเดียวกันกับพัดรองในงานพระบรมศพสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ที่นอกจากทรงใช้พื้นพัดสีคราม อันเป็นสีประจำวันพระราชสมภพแล้วยังใช้สัญญะอื่น ๆ ที่นอกเหนือจากการเกิด ประกอบกันเพื่อแสดงความหมายถึงบุคคลผู้สิ้นสุดพระชนม์ชีพอย่างเฉพาะได้ คือมีการใช้คำว่า “ศรี” ประกอบกับรูปพระวิมานไพชยนต์อันเป็นที่ประทับของพระอินทร์แทนพระนาม “ศรีพัชรินทรา” รวมถึงรูปนาคและสายฟ้า อันสื่อถึงพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งมีนาคเป็นนักษัตรประจำปีมะโรงที่พระบรมราชสมภพ และมีพระปรมาภิไธยว่า “มหาวชิราวุธ” หรืออาวุธของพระอินทร์ อีกทั้งคาถาโดยรอบ ที่มีใจความเปรียบเทียบความเมตตาของมารดาผู้ถนอมบุตรกับการเจริญเมตตาอย่างไม่มีประมาณต่อสัตว์ทั้งหลาย[68] ยังแสดงสถานะ “แม่” ของผู้เสด็จสวรรคตจากสัญญะข้างต้นจึงชี้ชัดไปที่สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวงอย่างเฉพาะ

ขณะเดียวกัน ผลงานฝีพระหัตถ์ชิ้นอื่นที่ไม่ปรากฏสัญญะของการเกิดอย่างเด่นชัด ก็พบการใช้สัญญะจำนวนมากกว่าหนึ่งเพื่อหมายความถึงบุคคลนั้นโดยเฉพาะ ทั้งนี้ หากพิจารณาเฉพาะพระเมรุทั้ง 11 องค์ที่ทรงออกแบบ (Table 2) จะพบว่ามีลักษณะที่แตกต่างกันไปแต่สื่อความถึงผู้ล่วงลับโดยตรงผ่านความต่างกันของลักษณะพระเมรุ ความต่างกันนี้แสดงเอกลักษณ์ของแต่ละบุคคลได้อย่างเด่นชัดเป็นครั้งสุดท้ายแห่งพระชนม์ชีพของเจ้านายผู้ล่วงลับ และแสดงว่าไม่เพียงสัญญะที่สัมพันธ์กับบุคคลเท่านั้น แต่ความต่างกันของลักษณะก็สามารถแสดงสัญญะของความเฉพาะบุคคลนั้นได้อีกทางหนึ่ง ทั้งยังเป็นการเปิดโอกาสให้นายช่างสร้างสรรค์ความแตกต่างด้วยการออกแบบได้ แม้เดิมจะมีแบบแผนการสร้างสถาปัตยกรรมที่ชัดเจนก็ตาม

จำนวนพระเมรุที่สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงออกแบบตลอดพระชนม์ชีพ ระหว่าง พ.ศ.2435-2479 Prince Naris' Crematorium Design between 2435-2479 B.E.							
ลำดับที่ Number	พระนามและนามผู้ล่วงลับ Name of Death	ปีที่มีพิธีศพ Year of Ceremony (Buddhist Era)	พระเมรุ Crematorium	ลำดับที่ Number	พระนามและนามผู้ล่วงลับ Name of Death	ปีที่มีพิธีศพ Year of Ceremony (Buddhist Era)	พระเมรุ Crematorium
1	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอิศริยาภรณ์ (Prince Itsariyaphon)	2435		7	สมเด็จพระปิตุจฉาเจ้า สุขุมาลมารศรี พระอัครราชเทวี (Queen Sukhuman Marasi)	2471	
2	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศรีวิลัยลักษณ์ สุนทรศักดิกัลยาวดี กรมขุนสุพรรณภาควดี (Siwilailak, Princess of Suphan)	2447		8	สมเด็จพระราชปิตุลา บรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช (Prince Phanurangsi Sawangwong)	2472	
3	สมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง (Saowapha, the Queen Mother Si Phatcharinthra)	2462		9	สมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก (สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้ามหิดลอดุลเดช กรมหลวงสงขลานครินทร์) (Mahidon-adulyadet, Prince of Songkla)	2472	
4	สมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ (Chakkraphong Phuwanat, Prince of Phitsanulok)	2463		10	สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ กรมพระสวัสดิวัตนวิศิษฏ์ (Prince Swatdisophon)	2478	
5	สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาชิญาณวโรรส (Prince Wachirayan-warorot, the Supreme Patriarch of Siam)	2464		11	หม่อมเจ้าตระนักนิธิผล ไชยันต์ (Prince Tranak-nithiphon Jayanta)	2479	

ตาราง 2 / Table 2

ตาราง 2
แสดงพระเมรุ
อันเป็นผลงานฝีพระหัตถ์
เรียงตามช่วงเวลา

Table 2
Prince Naris' crematorium
design table arranged
in chronological order

9. การสลายแบบแผนเดิม สู่การประกอบสร้างแบบแผนใหม่

ต้นสมัยรัตนโกสินทร์ การสร้างพระเมรุอันเป็นอนุสาวรีย์แห่งความตายประเภทหนึ่งนั้นมีแบบแผนชัดเจน โดยจำแนกการสร้างตามสถานะทางสังคมของผู้สิ้นสุดพระชนม์ชีพมากกว่าการแทรกสัญญะอันเป็นเรื่องเฉพาะตัวบุคคล ได้แก่ พระเมรุเอก พระเมรุโท และพระเมรุตรี[69] โดยพระเมรุทั้งสามรูปแบบแสดงออกผ่านรูปแบบสถาปัตยกรรมที่ต่างกัน กล่าวคือ พระเมรุเอกและโทจะมีการสร้างพระเมรุทองทรงมณฑปยอดจอมแหสำหรับประดิษฐานพระจิตกาธาน และมีพระเมรุมาศทรงปราสาทยอดปรางค์สวมทับชั้นนอกอีกชั้นหนึ่ง ส่วนพระเมรุตรีไม่มีการสร้างพระเมรุทองภายใน พระเมรุทั้งสามรูปแบบสูญไปเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์ให้งดการสร้างพระเมรุมาศชั้นนอกในงานพระบรมศพของพระองค์เองเพื่อประหยัดพระราชทรัพย์[70] พระเมรุมาศในครั้งนั้นจึงมีลักษณะเป็นสถาปัตยกรรมทรงมณฑปโปร่งยอดจอมแห แวดล้อมด้วยสำส้างที่มีลักษณะเดียวกันกับพระเมรุมาศประธาน แต่การสร้างพระเมรุมาศครั้งนั้นกลับเป็นการสร้างแบบแผนใหม่ด้วยมีการสร้างสถาปัตยกรรมลักษณะดังกล่าวอีกครั้งในงานพระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2468 ซึ่งสมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงอนุวัตตามธรรมเนียมที่เกิดขึ้นกับพระเมรุมาศรัชกาลที่ 5 รูปแบบสถาปัตยกรรมที่ได้รับการผลิตซ้ำนี้เองจึงกลายเป็นแบบแผนใหม่ ที่สงวนรูปแบบดังกล่าวไว้สำหรับการสร้างพระเมรุมาศของพระมหากษัตริย์เท่านั้น ในขณะที่พระเมรุสำหรับพระบรมวงศ์พระองค์อื่นสามารถสร้างสรรค์ได้โดยไม่มีข้อจำกัดด้านรูปแบบสถาปัตยกรรม

10. ภาพจำของการเกิดในอนุสาวรีย์แห่งความตายระหว่าง พ.ศ. 2493-2560

การใช้สัญญะของการเกิด ที่แสดงเอกลักษณ์ของบุคคลนั้น ๆ ได้รับการผลิตซ้ำเรื่อยมาจนกลายเป็นภาพจำ แม้สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์จะสิ้นพระชนม์ไปแล้วเมื่อ พ.ศ. 2490 ก็ตาม แต่การออกแบบพระเมรุในปัจจุบันจำเป็นต้องคำนึงถึงสัญญะดังกล่าว ดังที่พบในพระเมรุมาศสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ 7 เมื่อ พ.ศ. 2528 (Fig. 12-2) มีการประดับกระดาษสีชมพูซึ่งเป็นสีประจำวันอังคารที่พระราชสมภพตามองค์ประกอบสถาปัตยกรรม นอกจากสี ยังพบการใช้สัตว์ประจำปีเกิด

ภาพ 12-1 / Fig 12-1

ภาพ 12-2 / Fig 12-2

และพระพุทธรูปประจำวันเกิดในพิธีศพด้วย อาทิ พระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี เมื่อ พ.ศ. 2555 ที่มีการใช้รูปโค คือสัตว์ประจำปีฉลู ขนาบตราประจำพระองค์เป็นลายหน้าบัน และในพระราชพิธีเดียวกันก็พบการประดิษฐานพระพุทธรูปปางไสยาสน์ประจำวันประสูติ ณ สถานที่ประดิษฐานพระสรีรางคารในวัดราชบพิธอีกด้วย แต่ถึงกระนั้น องค์รวมของรูปแบบสถาปัตยกรรมกลับเป็นการหยิบยืมรูปแบบจากสถาปัตยกรรมพระเมรุอันเป็นผลงานฝีพระหัตถ์มาประยุกต์ใช้ โดยเชื่อมโยงสัญญะบางประการเข้าหาอดีต เช่น การนำลักษณะพระเมรุของสมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรมพระบรมราชชนกมาใช้กับพระเมรุมาศของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี[71] เป็นการเชื่อมโยงถึงความสัมพันธ์กันขณะยังทรงพระชนม์ชีพในฐานะพระสวามีและพระชายา หรือพระเมรุมาศของสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ 7 ที่มีลักษณะใกล้เคียงกับพระเมรุมาศของสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ด้วยทรงดำรงพระราชอิสริยยศสมเด็จพระบรมราชินีเสมอกัน (Fig. 12-1, 12-2) สัญญะที่สื่อผ่านสถาปัตยกรรมจึงเป็นการเชื่อมโยงอดีตผ่านลักษณะพระเมรุที่มีความคล้ายคลึงกัน นอกเหนือไปจากข้อจำกัดด้านเวลา[72] ส่งผลให้เกิดการหยิบยืมลักษณะของผลงานฝีพระหัตถ์มาใช้ด้วย

ภาพ 12-1
พระเมรุมาศ
สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ
พระบรมราชชนนีพันปีหลวง
พ.ศ. 2462

Fig 12-1
The crematorium of Queen Mother Si Phatcharinthra in 1919

ภาพ 12-2
พระเมรุมาศ
สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี
พระบรมราชินีในรัชกาลที่ 7
พ.ศ. 2528

Fig 12-2
The crematorium of Queen Rambai Barni in 1985

11. สรุป

สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงออกแบบผลงานฝีพระหัตถ์ประเภทสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมอันเนื่องด้วยพิธีศพที่พบสัญญะของการเกิดหลายชิ้น การผลิตสัญญะของการเกิดอย่างซ้ำ ๆ ทำให้ผลงานเหล่านี้จึงแสดงภาพจำจนกลายเป็นแนวทางการออกแบบ ทำให้ผลงานที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาเดียวกันและภายหลังการเกิดขึ้นของผลงานฝีพระหัตถ์มีการคำนึงถึงความเฉพาะตัวของบุคคลนั้น ๆ โดยใช้สัญญะของการเกิดเป็นสัญญะหนึ่งในการสื่อความหมายถึงตัวบุคคล มากกว่าหมายถึงการเกิดดังที่สัญญะได้แสดงตนออกมา สัญญะของการเกิดไม่ได้พบแต่เพียงพิธีศพเท่านั้น แต่ยังพบในสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมอื่น ๆ จากการศึกษา ผู้วิจัยมีความเห็นว่าอนุสาวรีย์แห่งความตายได้แสดงสัญญะดังกล่าวออกมาได้มากที่สุด โดยมีจุดประสงค์เพื่อสร้างความเฉพาะตัวหรือเพื่อเทิดพระเกียรติยศของพระบรมวงศ์ผู้สิ้นสุดพระชนม์ชีพอย่างสูงสุด แม้ว่าการตายจะตรงกันข้ามกับการเกิดตามวัฏจักรชีวิตของมนุษย์ แต่การเคลื่อนสัญญะจากการเกิดไปเพื่อสื่อความหมายถึงตัวบุคคลนั้นเป็นวิธีการที่สามารถระบุเอกลักษณ์ของบุคคลนั้นได้อย่างเจาะจง ดังที่ปรากฏในสัญญะสามประการคือ สีประจำวันเกิด สัตว์ประจำวันและปีเกิด ตลอดจนพระพุทธรูปประจำวันเกิด โดยมีพื้นฐานจากตำราทักษาดังได้กล่าวมาแล้ว

สัญญะของการเกิดสามารถหมายความถึงบุคคลนั้น ๆ ได้ แต่การปรากฏขึ้นพร้อมกันกับสัญญะอื่น ๆ เช่น สถานะทางสังคม ความชื่นชอบอันเป็นเรื่องส่วนบุคคล ฯลฯ มีส่วนช่วยให้ความหมายนั้นชัดเจนยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังมีแบบแผนที่เกิดขึ้นใหม่ในรัชกาลที่ 5 อย่างการสร้างพระเมรุมาศทรงมณฑปโปร่งยอดจอมแห ที่สร้างแบบแผนให้กับการสร้างพระเมรุมาศของพระมหากษัตริย์รัชกาลต่อ ๆ มา แทนที่แบบแผนพระเมรุเอก โท และตรีแบบโบราณ ทั้งยังช่วยสร้างความเป็นไปได้ให้กับการออกแบบพระเมรุของพระบรมวงศ์พระองค์อื่น ๆ ทำให้พระเมรุอันเป็นผลงานฝีพระหัตถ์มีลักษณะที่หลากหลาย ทั้งยังเป็นการสร้างเอกลักษณ์ให้กับบุคคลนั้น ๆ จนเกิดภาพจำ และแนวทางการออกแบบในที่สุด นับแต่ พ.ศ. 2493 เป็นต้นมา พระเมรุมีการยึดโยงเข้าหาอดีตผ่านรูปแบบสถาปัตยกรรมโดยมีสัญญะของความเฉพาะตัว หากในอนาคต พระเมรุยังคงแสดงสัญญะอันเฉพาะตัวของบุคคลผ่านสถาปัตยกรรมอยู่ ระบบของภาพจำอาจแสดงสิ่งที่ซ่อนอยู่ในสถาปัตยกรรมนั้นออกมาอย่างชัดเจนยิ่งขึ้น

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง “ผลงานฝีพระหัตถ์สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์: ภาพจำของอนุสาวรีย์แห่งความตาย” หลักสูตรสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสถาปัตยกรรม ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Acknowledgment

This article is part of a thesis entitled ‘Prince Naris’ Design: Memories in Monument of Death’ for the Master of Architecture Program in Architecture at the Faculty of Architecture, Chulalongkorn University, Thailand.

Notes

1 Chamnong Thongprasert, **‘Anusāwarī - ‘anu sọ̄ ra nī [Monument],** Accessed October 20, 2023, Available from http://legacy.orst.go.th/?knowledges=อนุสาวรีย์-อนุสรณีย์-โดย

2 Ibid.

3 Roland Barthes, **Mythologies,** trans. Annette Lavers and Sian Reynolds (London: Vintage, 2009).

4 Paul Connerton, **How Societies Remember,** 17th ed. (Cambridge: Cambridge University Press, 2009), 72.

5 Ibid., 59.

6 Ibid., 44.

7 Ibid.

8 Ibid., 70.

9 Ibid.

10 Sigmund Freud, “Remembering, Repeating and Working-Through,” in **The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, Vol. XII (1911–1913) the Case of Schreber, Papers on Technique and Other Works,** ed. and trans. James Strachey (London: The Hogarth Press, 1924), 151.

11 Ferdinand de Saussure, **Course in General Linguistics,** ed. Charles Bally and Albert Sechehaye, trans. Wade Baskin (New York: The Philosophical Library, 1959), 16.

12 Chairat Chareonsinolarn, **Sanya Vitthaya khrōngsāng niyom lang khrōngsāng niyom kap kānsưksā ratthasāt [Semiology, Structuralism, Post-structuralism and the Study of Political Science],** 2nd ed. (Bangkok: Wipasa Press, 2012), 20.

13 Ibid., 21.

14 Ibid., 20-22.

15 Ibid., 133.

16 Roland Barthes, **Māyā khati san niphon čhāk Mythologies [Selected Chapters from Mythologies],** trans. Wanpimon Angkasirisap, 3rd ed. (Bangkok: Khobfai Press, 2008), 77-81.

17 Somkid Jiratatsanakul, **Ngān ‘ọ̄kbæp sathāpattayakam Thai fīphrahat somdet... čhaofā kromphrayā Narisrānuwattiwong [The Architectural Works of H.R.H. Prince Narisaranuvattiwongse]** (Bangkok: Chalermprakiat Institute of Thai Art and Architecture, Silpakorn University, 2013), 567.

18 Ibid.

19 Ibid.

20 Ibid., 568.

21 Manop Isaradej, “Sathāpattayakamfīphrahat somdetčhaofā kromphrayā Narisrānuwattiwong [The Oeuvres of Architecture of H.R.H. Prince Narisaranuvattiwongse],” (Master’s Thesis, Silpakorn University, 1990), 288.

22 Somchai Suphalak-amphaiphon, Art Technician, Senior Level, Office of Traditional Arts, Fine Arts Department, Interview, March 22, 2023.

23 Naruporn Saowanit, Architect, Professional Level, Office of Architecture, Fine Arts Department, Interview, March 1, 2023.

24 Korkiat Thongpud, **Mērumāt sawankhālai [King Bhumibol's Crematorium the Paradise]** (Bangkok: Ban Phra-athit Press, 2018), 53.

25 Ibid., 49.

26 Ibid., 53.

27 Ibid.

28 Ibid.

29 Phraya Ratchaphakdi (Chang), **Chalœ̄m traiphop [The Origin of the Cosmos]** (Nonthaburi: Sukhothai Thammathirat Open University Press, 2002), 17.

30 “Khāo sinphrachon [Announcement of Prince Itsariyaphon's Death],” **The Royal Thai Government Gazette,** Vol. 9, part 26 (September 17, 1892): 202.

31 Prince Narisaranuvattiwongse was in charge of the Ministry of Public Works as director between December 19, 1889 to April 1, 1892; and as minister between April 1, 1892 to March 21, 1893.

32 “Rūang kānsāng ‘anusāwarī samrap bančhu phra ‘angkhān phračhao lūkyāthœ̄ phra‘ong čhao ‘Itsariya phọ̄n læ phra samphanthawong thœ̄ phra‘ong čhao Phūn phong [The Construction of the Monuments for Containing the Ashes of Prince Itsariyaphon and Prince Phuen-phong],” March 3-December 1, 1892, King Rama V, Ministry of Public Works’s Document, Ror 5 Yor Thor 8.2/2, National Archives of Thailand.

33 Ibid.

34 “Kān lọ̄ phraphuttharūp pračhamwan phra chon phansā phračhao lūkthœ̄ phra‘ong čhao ‘Itsariya phọ̄n [Casting a Buddha Image of the Prince Itsariyaphon's Birthday],” **The Royal Thai Government Gazette,** Vol. 9, part 39 (December 24, 1892): 330.

35 “Rūang kānsāng ‘anusāwarī samrap bančhu phra ‘angkhān phračhao lūkyāthœ̄ phra‘ong čhao ‘Itsariya phọ̄n læ phra samphanthawong thœ̄ phra‘ong čhao Phūn phong,” King Rama V, Ministry of Public Works’s Document, Ror 5 Yor Thor 8.2/2, National Archives of Thailand.

36 Ibid.

37 **Anusọ̄n nai ngān phrarātchathān phlœ̄ng sop mọ̄mčhao Philai lēkhā Disakun [A Memorial to the Royal Cremation Ceremony of Mom Chao Pilailekha Diskul]** (Bangkok: Bandit Press, 1985), 70.

38 “Kān phra mēn phračhao lūkthœ̄ phra‘ong čhao ‘Itsariya phọ̄n læ phračhao lūkthœ̄ phra‘ong čhao Lawāt wọ̄ra ‘ong [Announcement of Cremation Ceremonies of Prince Itsariyaphon and Princess Lawat-woraong],” **The Royal Thai Government Gazette,** Vol. 11, part 52 (March 23, 1894): 472.

39 “Ngān phra sop krom khun Suphan phākwadī thī Bāng pa‘in [Siwilailak, Princess of Suphan’s Funeral at Bang Pa-In],” October 27, 1904-April 8, 1905, King Rama V, Ministry of Education’s Document, Ror 5 Sor 4/23, National Archives of Thailand.

40 King Mongkut, **Khāthā phrarātchaniphon nai ratchakān thī sī phrarātchathān phra nām phra rāt ‘ōrot thida læ phra nām phra rāt ‘ōrot thida nai ratchakān thī sī phrarātchaniphon nai ratchakān thī hā [King Mongkut’s Royal Descendants Naming Letters and King Chulalongkorn Writings about King Mongkut’s Names of Royal Descendants]** (Bangkok: Office of Literature and History, Fine Arts Department, 2017), 49.

41 “Phrarātchahatthalēkkhā somdet phra bọ̄rom rāchinī phra phan pī lūang [The Queen Mother’s Letter],” **The Royal Thai Government Gazette,** Vol. 34 (January 12, 1917): 2979.

42 Ibid.

43 Suporn Bunnag, **Rotlin lem nưng [Roslin, Volume 1]** (Nonthaburi: Mobile E-books, 2021), 159, https://www.mebmarket.com/index.php?action=BookDetails&book_id=148838

44 Ibid., Introduction.

45 “Sọ̄m plǣng rūankǣo kap thān læ` ong Phra Phuttha Chinnarāt wat Bēnčhamabọ̄phit kap tham khrūang māi thī bančhu phra angkhān phrabātsomdet Phra Phuthačhaolūang [Renovation of Phra Phuttha Chinnarat Buddha Image at Wat Benchamabophit Temple and the Creation of the Symbolic Marks on King Chulalongkorn’s Ashes Container],” November 23-January 11, 1928, King Rama VII, Miscellaneous’s Document, Ror 7 Bor 11.3/6, National Archives of Thailand.

46 Ibid.

47 Phrasarprasert, **Lōkkathāt [The Cosmos in Astrology]** (Bangkok: The National Identity Office, 1995), 101.

48 Phrasunthonvohara, **Prachumklọ̄nsuphāsit Sunthọ̄nphū [Sunthon Phu’s Didactic Poems]** (Phra Nakhon: Sophonphiphatthanakhon Press, 1923), 4-5.

49 The Diskul Family and Descendants, **Banthưk khwām song čham khọ̄ng mọ̄mčhao Chongčhitthanom Disakun [Mom Chao Chongchit-thanom Diskul’s Memories book]** (Bangkok: Watcharin Press, 1979), 15.

50 Ibid.

51 The Secretariat of the Cabinet, **Pramūan kotmāi khrūangrāt` itriyāphon Thai [The Code of Royal Orders and Decorations of Thailand]** (Bangkok: The Secretariat of the Cabinet, 2007), 99-100.

52 Mathee Ongsiriporn, “Khati sat tūa nām nai khamphī Thaksāphayākṓn læ ‘itthiphon tō̜ sinlapa Thai [Animal Signs in Thai Astrology and Influence on Thai Arts],” (Master’s Independent Study, Silpakorn University, 2019), 1.

53 Prince Narisaranuvattiwongse and Prince Damrong Rajanubhab, **Sānsomdet lem kāo [Correspondences between Prince Narisaranuvattiwongse and Prince Damrong Rajanubhab, Volume 9]** (Nonthaburi: Tonchabap Press, 2020), 271.

54 “Sǭm plǣng rūankǣo kap thān læ` ong Phra Phuttha Chinnarāt wat Bēnčhamabǭphit kap tham khrūang māi thī banču phra angkhān phrabātsomdet Phra Phuthačhaolūang,” King Rama VII, Miscellaneous’s Document, Ror 7 Bor 11.3/6, National Archives of Thailand.

55 Ibid.

56 Heymanta Sundara, “Sipsǭng naksat khwām chūa thī sadǣng‘ǭk nai ngān silapakam Lān nā: kǭranī sŭksā wat nai Chīang Mai [Twelve Zodiac Animals, Beliefs Expressed in the Lanna Arts: a Case Study of the Temples in Chiangmai],” (Master’s Independent Study, Silpakorn University, 2009), 24.

57 Prince Narisaranuvattiwongse and Prince Damrong Rajanubhab, **Sānsomdet lem kāo,** 171.

58 Piyanant Chobsilprakob, “Thēwadā nopphakhrǫ-phraphuttharūp pračhamwan: phāp sathǭn khati khwām chūa phithīkam nai sangkhom Thai [Navagraha and Buddha Images for the Seven Days: Reflection of Beliefs and Rituals in Thai Society],” (Master’s Thesis, Silpakorn University, 2014), 180.

59 Prince Damrong Rajanubhab, **Tamnān phra phutthačhēdī [A History of Buddhist Monuments]** (Phra Nakhon: Sivaporn, 1960), 147.

60 Mom Rajawong Suṙiyavudh Sukhasvasti, **Phraphutthapatimā nai Phrabǭrom mahārātchawang [Buddha Images in the Grand Palace]** (Bangkok: Office of His Majesty’s Principal Private Secretary, 1992), 339.

61 Ibid., 161, 169.

62 Ibid., 164, 342.

63 King Chulalongkorn, **Phrarātkaranyānusǭn phrarātchaniphon nai ratchakān thī hā tǭn wā duai phrarātchaphithī Srīsatpānakān [King Chulalongkorn’s Writings: Sisatchapanakan Ceremony]** (Phra Nakhon: Thai Press, 1920), 77.

64 King Chulalongkorn, **Phrarātphithī sip sǭng dŭan [Royal Ceremonies of the Twelve Months]** (Bangkok: Saengdao Press, 2013), 549.

65 Ibid.

66 Ibid., 553.

67 Ibid., 554-555.

68 Mom Chao Duangchitr Chitrabongs, **Tālapat fīphrahat somdet... čhaofā krom phrayā Narisrānuwattiwong [Talipot Fans Designed by Prince Narisaranuvattiwongse]** (Bangkok: Fine Arts Department, 2003), 281.

69 Mom Rajawong Naengnoi Suksṙi and others, **Sathāpattayakam phra mēn nai Sayām lem nưng [Siam Royal Crematoria Architecture, Volume 1]** (Bangkok: Krung Thep (1984) Press, 2012), 93-104.

70 “Prakāt rūang kānphramēn phrabǭromsop [Announcement of the Royal Cremation Ceremony],” **The Royal Thai Government Gazette,** Vol. 27 (December 11, 1910): 43.

71 Somkid Jiratatsanakul, **Ngān ‘ǭkbæp sathāpattayakam Thai fīphrahat somdet... čhaofā kromphrayā Narisrānuwattiwong,** 880.

72 Naruporn Saowanit, Interview, March 1, 2023.

Bibliography

Anusǭn nai ngān phrarātchathān phlœ̄ng sop mǭmčhao Philai lēkhā Disakun [A Memorial to the Royal Cremation Ceremony of Mom Chao Pilailekha Diskul]. Bangkok: Bandit Press, 1985.

Barthes, Roland. **Māyā khati san niphon čhāk Mythologies [Selected Chapters from Mythologies].** Translated by Wanpimon Angkasirisap. 3rd ed. Bangkok: Khobfai Press, 2008.

_____ . **Mythologies.** Translated by Annette Lavers and Sian Reynolds. London: Vintage, 2009.

Chairat Chareonsinolarn. **Sanya Vitthaya khrōngsāng niyom lang khrōngsāng niyom kap kānsŭksā ratthasāt [Semiology, Structuralism, Post-structuralism and the Study of Political Science].** 2nd ed. Bangkok: Wipasa Press, 2012.

Chamnong Thongprasert. **‘Anusāwarī - ‘anusǭ̄ranī [Monument].** Accessed October 20, 2023. Available from http://legacy.orst.go.th/?knowledges=อนุสาวรีย์-อนุสรณีย์-โดย

Chulalongkorn, King. **Phrarātkaranyānusǭn phrarātchaniphon nai ratchakān thī hā tǭn wā duai phrarātchaphithī Srīsatpānakān [King Chulalongkorn’s Writings: Sisatchapanakan Ceremony].** Phra Nakhon: Thai Press, 1920.

_____ . **Phrarātphithī sip sǭng dŭan [Royal Ceremonies of the Twelve Months].** Bangkok: Saengdao Press, 2013.

Connerton, Paul. **How Societies Remember.** 17th ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.

Damrong Rajanubhab, Prince.**Tamnān phra phutthačhēdī [A History of Buddhist Monuments].** Phra Nakhon: Sivaporn, 1960.

DuangchitrChitrabongs, MC. **Tālapat fīphrahat somdet... čhaofā krom phrayā Narisrānuwattiwong [Talipot Fans Designed by Prince Narisaranuvattiwongse].** Bangkok: Fine Arts Department, 2003.

Freud, Sigmund. “Remembering, Repeating and Working-Through.” In **The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, Vol. XII (1911–1913) the Case of Schreber, Papers on Technique and Other Works.** Edited and Translated by James Strachey, 147-156. London: The Hogarth Press, 1924.

Heymanta Sundara. “Sipsǭng naksat khwām chūa thī sadǣng‘ǭk nai ngān silapakam Lān nā: kǭranī sŭksā wat nai Chīang Mai [Twelve Zodiac Animals, Beliefs Expressed in the Lanna Arts: a Case Study of the Temples in Chiangmai].” Master’s Independent Study, Silpakorn University, 2009.

“Kān lǭ̜ phraphuttharūp pračhamwan phra chon phansā phračhao lūkthœ̄ phra‘ong čhao ‘Itsariya phǭn [Casting a Buddha Image of the Prince Itsariyaphon's Birthday].” **The Royal Thai Government Gazette,** Vol. 9, part 39 (December 24, 1892): 330.

“Kān phra mēn phračhao lūkthœ̄ phra‘ong čhao ‘Itsariya phǭn læ phračhao lūkthœ̄ phra‘ong čhao Lawāt wō̜ra ‘ong [Announcement of Cremation Ceremonies of Prince Itsariyaphon and Princess Lawat-woraong].” **The Royal Thai Government Gazette,** Vol. 11, part 52 (March 23, 1894): 472-475.

“Khāo sinphrachon [Announcement of Prince Itsariyaphon's Death].” **The Royal Thai Government Gazette,** Vol. 9, part 26 (September 17, 1892): 202.

Korkiat Thongpud. **Mērumāt sawankhālai [King Bhumibol's Crematorium the Paradise].** Bangkok: Ban Phra-athit Press, 2018.

Manop Isaradej. “Sathāpattayakamfīphrahat Somdetčhaofā kromphrayā Narisrānuwattiwong [The Oeuvres of Architecture of H.R.H. Prince Narisaranuvattiwongse].” Master’s Thesis, Silpakorn University, 1990.

Mathee Ongsiriporn. “Khati sat tūa nām nai khamphī Thaksāphayākṓn læ ‘itthiphon tō̜ sinlapa Thai [Animal Signs in Thai Astrology and Influence on Thai Arts].” Master’s Independent Study, Silpakorn University, 2019.

Mongkut, King. **Khāthā phrarātchaniphon nai ratchakān thī sī phrarātchathān phra nām phra rāt ‘ōrot thida læ phra nām phra rāt ‘ōrot thida nai ratchakān thī sī phrarātchaniphon nai ratchakān thī hā [King Mongkut’s Royal Descendants Naming Letters and King Chulalongkorn Writings about King Mongkut’s Names of Royal Descendants].** Bangkok: Office of Literature and History, Fine Arts Department, 2017.

Naengnoi Suksṙi, MR and others. **Sathāpattayakam phra mēn nai Sayām lem nưng [Siam Royal Crematoria Architecture, Volume 1].** Bangkok: Krung Thep (1984) Press, 2012.

Narisaranuvattiwongse, Prince, and Prince Damrong Rajanubhab. **Sānsomdet lem kāo [Correspondences between Prince Narisaranuvattiwongse and Prince Damrong Rajanubhab, Volume 9].** Nonthaburi: Tonchabap Press, 2020.

Naruporn Saowanit, Architect, Professional Level, Office of Architecture, Fine Arts Department. Interview, March 1, 2023.

“Ngān phra sop krom khun Suphan phākwadī thī Bāng pa‘in [Siwilailak, Princess of Suphanburi’s Funeral at Bang Pa-In].” October 27, 1904-April 8, 1905. King Rama V, Ministry of Education’s Document. Ror 5 Sor 4/23. National Archives of Thailand.

"Phrarātchahatthalēkkhā somdet phra bōṛom rāchinī phra phan pī lūang [The Queen Mother's Letter]." **The Royal Thai Government Gazette,** Vol. 34 (January 12, 1917): 2979.

Phrasarprasert. **Lōkkathāt [The Cosmos in Astrology].** Bangkok: The National Identity Office, 1995.

Phrasunthonvohara. **Prachumklǭnsuphāsit Sunthǭnphū [Sunthon Phu's Didactic Poems].** Phra Nakhon: Sophonphiphatthanakhon Press, 1923.

Phraya Ratchaphakdi (Chang). **Chalœ̄m traiphop [The Origin of the Cosmos].** Nonthaburi: Sukhothai Thammathirat Open University Press, 2002.

Piyanant Chobsilprakob. "Thēwadā nopphakhrọ-phraphuttharūp prachamwan: phāp sathǭn khati khwām chūa phithīkam nai sangkhom Thai [Navagraha and Buddha Images for the Seven Days: Reflection of Beliefs and Rituals in Thai Society]." Master's Thesis, Silpakorn University, 2014.

"Prakāt rūang kānphramēn phrabōṛomsop [Announcement of the Royal Cremation Ceremony]." **The Royal Thai Government Gazette,** Vol. 27 (December 11, 1910): 43-46.

"Rūang kānsāng 'anusāwarī samrap banchu phra 'angkhān phrachao lūkyāthœ̄ phra'ong chao 'Itsariya phǭn læ phra samphanthawong thœ̄ phra'ong chao Phūn phong [The Construction of the Monuments for Containing the Ashes of Prince Itsariyaphon and Prince Phuen-phong]." March 3-December 1, 1892. King Rama V, Ministry of Public Works's Document. Ror 5 Yor Thor 8.2/2. National Archives of Thailand.

Saussure, Ferdinand de. **Course in General Linguistics.** Edited by Charles Bally and Albert Sechehaye. Translated by Wade Baskin. New York: The Philosophical Library, 1959.

Somchai Suphalak-amphaiphon, Art Technician, Senior Level, Office of Traditional Arts, Fine Arts Department. Interview, March 22, 2023.

Somkid Jiratatsanakul. **Ngān 'ōḳbǣp sathāpattayakam Thai fīphrahat somdet... čhaofā kromphrayā Narisrānuwattiwong [The Architectural Works of H.R.H. Prince Narisaranuvattiwongse].** Bangkok: Chalermprakiat Institute of Thai Art and Architecture, Silpakorn University, 2013.

"Sǭm plæng rūankǣo kap thān læ` ong Phra Phuttha Chinnarāt wat Bēnčhamabōphit kap tham khrūang māi thī banchu phra angkhān phrabātsomdet Phra Phuthačhaolūang [Renovation of Phra Phuttha Chinnarat Buddha Image at Wat Benchamabophit Temple and the Creation of the Symbolic Marks on King Chulalongkorn's Ashes Container]." November 23-January 11, 1928. King Rama VII, Miscellaneous's Document. Ror 7 Bor 11.3/6. National Archives of Thailand.

Suporn Bunnag. **Rotlin lem nưng [Roslin, Volume 1].** Nonthaburi: Mobile E-books, 2021. https://www.mebmarket.com/index.php?action=BookDetails&book_id=148838

Suriyavudh Sukhasvasti, MR. **Phraphutthapatimā nai Phrabōṛom mahārātchawang [Buddha Images in the Grand Palace].** Bangkok: Office of His Majesty's Principal Private Secretary, 1992.

The Diskul Family and Descendants. **Banthuk khwām song čham khǭng mǭmčhao Chongčhitthanom Disakun [Mom Chao Chongchit-thanom Diskul's Memories book].** Bangkok: Watcharin Press, 1979.

The Secretariat of the Cabinet. **Pramūan kotmāi khrūangrāt` itriyāphon Thai [The Code of Royal Orders and Decorations of Thailand].** Bangkok: The Secretariat of the Cabinet, 2007.

Illustration Sources

All illustrations by the authors unless otherwise specified.

Opening Figure Modified from Mom Luang Chittawadi Chitrabongs, **Prince Naris: A Siamese Designer** (Chicago: Serindia Publications, 2016), 176.

Fig 1 Chitcharoen Collection Company Limited, 2023.

Fig 3-1 "Phra phut saiyāt wat Rāchāthiwās [Reclining Buddha at Wat Rajadhivas]," 1948, The Royal Vajirayana Library's Document, (2) Phor 004 Hor Wor Yor 3/2 (Picture 2), National Archives of Thailand.

Fig 4 Modified from "Bæp phra čhittakāthān læ phænphang phra mērumāt thī phrarātchathān phlœ̄ng phrabōṛomsop somdet Phra Sī Phat cha rin tha ra bōṛom rāchinī nāt thō ' ong Sanāmlūang [Layout Plan of Queen Mother Si Phatcharinthra's Catafalque and Royal Crematorium at Sanam Luang]," 1920, Prince Narisaranuvattiwongse's Document, Pho Sor Bor 8.2/2 (Page 4 of 4), National Archives of Thailand.

Fig 5-1 "Untitled," The Royal Vajirayana Library's Document, Phor 002 Hor Wor Yor 52-84 (Picture 3 of 3), National Archives of Thailand.

Fig 6-1 Natthaphat Chanthawit, **Tālapat phatyot sinlapa bon sātsanawatthu [Art of Talipot Fans]** (Bangkok: River Books, 1995), 242.

Fig. 6-2 Modified from Mom Chao Duangchitr Chitrabongs, **Tālapat fīphrahat somdet... čhaofā krom phrayā Narisrānuwattiwong [Talipot Fans Designed by Prince Narisaranuvattiwongse]** (Bangkok: Fine Arts Department, 2003), 194.

Fig 7-1 Modified from "Bæp trā phrakīeo thī somdet phrachao bōṛom wong thœ̄ čhaofā krom phrayā Narisrānuwattiwong song 'ōḳ bæp thawāi phūa thampen khrūangmāi thī banchu phra 'angkhān khǭng phra bāt somdet phra Čhunlačhǭmklao čhao yū hūa thīwat Bēnčhama Bōphit dusitwanārām [Royal Emblem Designed by Prince Narisaranuvattiwongse for a Symbolic Mark on H.M. King Chulalongkorn's Ashes Container at Wat Benchama Bophitr]," November 1928, King Rama VII, Miscellaneous's Document, Pho Jor. Ror 7 Bor/15, National Archives of Thailand.

Fig 7-2 Ibid.

Fig 9 Mom Luang Anuwat Jayanta, 2023.

Fig 10 "Phra Phut Thēwa Patimākǭn phraprathān nai phra 'ubōsot wat Phra Chē tu phon wi mon mang khlā rām [Puttha Thewa Patimakhon Buddha Statue in the Ordination Hall, Wat Phra Chetuphon]," November 1928, The Royal Vajirayana Library's Document, (2) Phor 004 Hor Wor Yor 6/1 (Picture 4), National Archives of Thailand.

Fig 11 Modified from Santi Pakdeekam, Rungroj Thamrungraeng, and Porpon Suksai, **Phra phutthapatimā wat Phō [Buddha Images of Wat Pho]** (Bangkok: Amarin Printing and Publishing Public Company Limited, 2012), 70, 71, 74, 75, 77, 81, 82, 85, 94.

Table 2 Prince Narisaranuvattiwongse, Modified from "'Ōrot ratchakān thī sī som det... krom phrayā Narisrānuwattiwong [Prince Narisaranuvattiwongse, King Mongkut (King Rama IV)'s Son]," The Royal Vajirayana Library's Document, Phor 001 Hor Wor Yor 7 Kor/38 (Picture 2 of 2), National Archives of Thailand; 1. Mom Ratchawong Naengnoi Suksri and others, **Sathāpattayakam phra mēn nai Sayām lem nưng [Siam Royal Crematoria Architecture, Volume 1]** (Bangkok: Krung Thep (1984) Press, 2012), 296-297; 2. Ibid., 346; 3. Ibid., 68; 4. Ibid., 94; 5. Ibid., 108-109; 6. Ibid., 174; 8. Ibid., 242; 9. Ibid., 249; 10. Somkid Jiratatsanakul, **Ngān 'ōḳbǣp sathāpattayakam Thai fīphrahat somdet phrachao bōṛom wong thœ̄ čhaofā krom phrayā Narisrānuwattiwong [The Architectural Works of Prince Narisaranuvattiwongse: a Transition of Thai Architecture]** (Bangkok: The Association of Siamese Architects under Royal Patronage, 2020), 158; 11. Ibid., 164.

Fig 12-1 "Phra mēn somdet Phra Sī Phat cha rin phra bōṛom rāchinī nai rō hā [The Crematorium of Queen Mother Si Phatcharinthra]," 1920, The Royal Vajirayana Library's Document, Phor 003 Hor Wor Yor 32/7/3, National Archives of Thailand.

คุก – คุ้มเวียงแก้ว มรดกวัฒนธรรมทับซ้อน 2 ยุคสมัย

Historic Prison - Wiang Kaeo Palace, Overlapping Cultural Heritage of Two Eras

ปนิธิปัทม์ รักษ์วงศ์พญา* | สรนาถ สินอุไรพันธ์ | ปฏิพล ยอดสุรางค์
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ กรุงเทพฯ 10900 ประเทศไทย

Panithipat Rakwongphaya* | Soranart Sinuraibhan | Patiphol Yodsurang
Faculty of Architecture, Kasetsart University, Bangkok, 10900, Thailand
panithipat.r@gmail.com | soranart.s@ku.th | patiphol.y@ku.th

*Correspondence: panithipat.r@gmail.com

Received 18-03-2024
Revised 28-05-2024
Accepted 08-06-2024

บทคัดย่อ

คุกและคุ้มเวียงแก้วภายใต้โครงการพัฒนาข่วงหลวงเวียงแก้ว จังหวัดเชียงใหม่ สถานที่ซึ่งเป็นแหล่งมรดกที่มีคุณค่าและความสำคัญ มีการให้ความหมายทั้งเชิงบวกและเชิงลบทับซ้อนในพื้นที่เดียวกัน ในอดีตคุ้มเวียงแก้ว สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของเมืองถูกรื้อถอน และเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ไปเป็นคุก ในช่วงการเปลี่ยนแปลงอำนาจการปกครองจากล้านนาสู่สยาม คุกกลายเป็นสถานที่ที่มีความหมาย เป็นตัวแทนเหตุการณ์ด้านลบตามความเชื่อหรือจารีตของคนท้องถิ่นล้านนา จึงส่งผลให้มีการต่อสู้เรียกร้องให้รื้อถอนย้ายคุกทั้งหมดเพื่อทวงคืนพื้นที่คุ้มเวียงแก้วของชุมชนท้องถิ่น แต่ในทางกลับกันคุกกลับได้รับการประเมินคุณค่าและความสำคัญเชิงบวกในฐานะมรดกของชาติ เนื่องด้วยการเป็นตัวแทนทางประวัติศาสตร์และพัฒนาการด้านศาล กระบวนยุติธรรม และงานราชทัณฑ์ รวมไปถึงอาคารเรือนจำซึ่งนับเป็นโบราณสถานที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ ดังที่ได้กล่าวมานั้น จึงนับเป็นประวัติศาสตร์อีกหน้าหนึ่งที่ไม่อาจลบทิ้งได้ และเห็นได้ว่าคุกและคุ้มเวียงแก้วเป็นมรดกเชิงบวกและเชิงลบทับซ้อนในพื้นที่เดียวกัน และต้องได้รับการอนุรักษ์เป็นมรดกร่วมกัน จึงเป็นสาเหตุให้มีการเผชิญกับสถานการณ์ความขัดแย้งเกี่ยวกับมรดกและชุมชน รวมถึงผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลายกลุ่ม

รูปถ่ายแสดงหลักฐานทางโบราณคดีเวียงแก้วและอาคารคุกทัณฑสถานหญิงเชียงใหม่ (เดิม)

Photographs showing archaeological evidence of Wiang Kaeo and the prison building , Chiang Mai Women's Correctional Institute.

ผู้วิจัยทำการศึกษาวิเคราะห์การให้คุณค่าและความสำคัญและการสื่อความหมายมรดกวัฒนธรรมคุกและคุ้มเวียงแก้ว รวมถึงการอนุรักษ์ที่มีผู้คนเป็นศูนย์กลาง (People Centered Approach) เพื่อประโยชน์ต่อแนวทางการอนุรักษ์ที่เหมาะสม ผ่านการทบทวนวรรณกรรม เอกสาร และงานวิจัย การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) จากการเสวนาทางวิชาการ ใน 4 ประเด็นประกอบด้วย 1) การให้คุณค่าและความสำคัญด้านสังคมวัฒนธรรมและด้านประวัติศาสตร์โบราณคดี 2) การสื่อความหมาย 3) ความต้องการใช้ประโยชน์ และ 4) การมีส่วนร่วม ผลการศึกษาพบว่าคุกมีคุณค่าและความสำคัญ และการสื่อความหมายทั้งเชิงบวกและเชิงลบ แต่ไม่มีคุณค่าเชิงบวกในด้านสังคมวัฒนธรรม ความเชื่อ ความรู้สึกเป็นเจ้าของ ไม่พบแนวทางการอนุรักษ์คุกและคุ้มเวียงแก้วให้เป็นมรดกร่วมกันในประเด็นนี้ ด้านความต้องการใช้ประโยชน์มรดก มีแนวโน้มที่จะพัฒนาร่วมกันได้ แต่พบว่ายังมีความต้องการรื้อถอนคุก มีความกังวลในเรื่องการดูแลรักษาและการใช้ประโยชน์อาคารคุก และการสื่อความหมายเป็นอนุสรณ์สถานที่ไม่มีความชัดเจน ด้านการมีส่วนร่วมมีทิศทางเป็นบวกที่จะอนุรักษ์คุกร่วมกับคุ้มเวียงแก้ว ด้วยการเคารพชุมชนท้องถิ่นและส่งเสริมการมีส่วนร่วม โดยมีชุมชนเป็นองค์ประกอบหลักในการอนุรักษ์และพัฒนาตามแนวทางที่มีผู้คนเป็นศูนย์กลางเพื่อนำมาซึ่งความอยู่ดีมีสุขของทั้งมรดกและชุมชน

คำสำคัญ: มรดกวัฒนธรรม, มรดกเชิงลบ, คุก, คุ้มเวียงแก้ว

Abstract

The Wiang Kaeo Khuang Luang Development Project in Chiang Mai Province encompasses the historic prison and Wiang Kaeo Palace, exhibiting a complex interplay of positive and negative historical significance within the same locale. Initially serving as a revered landmark within the sacred city, Wiang Kaeo Palace transformed into a prison during the transition from Lanna to Siam, thereby acquiring divergent connotations in local Lanna beliefs. Consequently, a contentious debate has arisen regarding the complete demolition and relocation of the historic prison to restore the cultural value of Wiang Kaeo Palace to the local community. Conversely, the prison has garnered positive appraisal as a national heritage site symbolizing judicial history, resulting in its designation as a historic monument—a designation that remains firmly entrenched in history.

Employing the People-Centered Approach within contemporary conservation theory, this study scrutinizes and dissects the cultural heritage of both the historic prison and Wiang Kaeo Palace. Through literature reviews, participatory observation, and content analysis, the research delves into four key issues: 1) ascribing value and significance to social, cultural, historical, and archaeological dimensions; 2) interpretation; 3) utilization; and 4) participation. Despite embodying both positive and negative values and meanings, the historic prison suffers from a shortage of positive social, cultural, and communal significance. Nevertheless, a discernible trend exists towards collaborative progress in integration and development. Nonetheless, a desire persists to dismantle the prison and apprehensions regarding its preservation and portrayal as a monument. Positive engagement entails preserving the prison in tandem with Wiang Kaeo Palace. Reverence for local communities and the fostering of their active involvement emerge as pivotal elements in conservation efforts and people-centered development, thereby nurturing the well-being of both heritage sites and communities.

Keywords: Cultural Heritage, Negative Heritage, Prison, Wiang Kaeo Palace

บทนำ

มรดกทางวัฒนธรรมไม่ได้มีแค่ด้านบวกที่กล่าวถึงเพียงความงดงามและสุนทรียะ แต่ยังมีด้านลบที่เป็นตัวแทนของสถานที่แห่งความทรงจำ สถานที่ที่มีความสัมพันธ์เชิงลบ ความบอบช้ำทางประวัติศาสตร์ ทั้งจากการกระทำที่โหดร้ายรุนแรงต่อกันของมนุษยชาติ และจากภัยพิบัติต่าง ๆ ในอดีต ในหลายวัฒนธรรมสิ่งที่เป็นมรดกได้รับการยกระดับสถานะในเชิงบวก แต่ควรตระหนักว่าไม่ได้มีเพียงบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่มีมุมมองแบบเดียวกันทั้งหมด เนื่องด้วยเหตุผลทางสังคม วัฒนธรรม ความเชื่อ ศาสนา เศรษฐกิจ รวมถึงการเมืองที่แตกต่างกัน[1] ดังกรณีคุกและคุ้มเวียงแก้ว มรดกที่มีคุณค่าและความสำคัญ ทั้งความหมายเชิงบวกและเชิงลบทับซ้อนอยู่ในพื้นที่เดียวกัน “คุ้มเวียงแก้ว” อดีตเป็นวังหลวงของกษัตริย์ล้านนาที่สร้างขึ้นตามแนวคิดจักรวาลตั้งแต่สมัยสร้างเมืองเชียงใหม่โดยพญามังราย อยู่คู่บ้านคู่เมืองเชียงใหม่ตั้งแต่เริ่มสร้างเมือง ในช่วงการเปลี่ยนแปลงอำนาจการเมืองการปกครองจาก

ล้านนาสู่สยาม คุ้มเวียงแก้วกลายเป็นที่ตั้งเรือนจำมณฑลพายัพช่วงปลายสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งต่อมาได้เปลี่ยนแปลงเป็นทัณฑสถานหญิงเชียงใหม่ จากบันทึกชาวต่างชาติและประวัติศาสตร์บอกเล่าของคนในท้องถิ่น เรือนจำคือสถานที่ที่มีความหมายเป็นลบซึ่งมีการเข้าไปจัดการท้องถิ่นที่เป็นอาณานิคมตามความต้องการของตน และยังถูกใช้เป็นสถานที่ราชการต่าง ๆ โดยลบความสำคัญหรือสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อหรือจารีตของคนท้องถิ่น ด้วยเหตุผลเรื่องความเหมาะสม[2] การสร้างคุกทับคุ้มเวียงแก้วสร้างความรู้สึกสะเทือนใจต่อชุมชนท้องถิ่น และมีการถ่ายทอดเรื่องราวผ่านประวัติศาสตร์บอกเล่าเพื่อส่งต่อความเชื่อผ่านความทรงจำร่วมกันอย่างต่อเนื่อง ภายหลังได้มีการต่อสู้เรียกร้องให้รื้อถอนและย้ายคุกหรือทัณฑสถานหญิงเชียงใหม่ออกจากพื้นที่คุ้มเวียงแก้ว เพื่อปิดประวัติศาสตร์คุก ทวงคืนคุ้มเวียงแก้วที่มีระยะเวลายาวนานกว่า 5 ทศวรรษ กระทั่งในช่วง พ.ศ. 2555-2556 กรมราชทัณฑ์ได้ย้ายเรือนจำออกจากพื้นที่และให้รื้อถอนคุกออกทั้งหมดตามผลประชาพิจารณ์และการรับฟังความเห็นนำไปสู่โครงการพัฒนาข่วงหลวงเวียงแก้วให้เป็นพื้นที่สาธารณะของประชาชน ระหว่างการสำรวจขุดค้นพื้นที่โดยกรมศิลปากรได้ปรากฏหลักฐานทางโบราณคดี ได้แก่ ฐานและแนวกำแพงวังซึ่งแสดงให้เห็นว่ามีการใช้พื้นที่คุกทับซ้อนกับส่วนหนึ่งของพื้นที่วังหลวงของกษัตริย์ล้านนา นอกจากนี้ยังได้มีการประเมินคุณค่าของคุกจากสิ่งปลูกสร้างเดิม และมีการลงความเห็นว่าควรให้มีการอนุรักษ์อาคารเรือนเพ็ญ อาคารอำนวยการ อาคารแว่นแก้ว ป้อมและแนวกำแพงบางส่วน เพื่ออนุรักษ์คุณค่าอาคารทางประวัติศาสตร์ในช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 ที่เกี่ยวข้องกับพัฒนาการกิจการศาล กระบวนการยุติธรรม และงานราชทัณฑ์

จากสถานการณ์ความขัดแย้งเรื่องความแตกต่างในการให้คุณค่าและความสำคัญ และการสื่อความหมายคุกและคุ้มเวียงแก้วของกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ย่อมสามารถเกิดขึ้นได้เมื่อมีการตีความวัตถุ สถานที่ เหตุการณ์ บุคคล หรือการตั้งประเด็นคำถามแนวการปฏิบัติต่อมรดกควรเป็นอย่างไร มรดกถูกกำหนดโดยใคร และใครที่จะสร้างคุณค่าเฉพาะเจาะจงให้กับมรดกมากที่สุดเพื่อเป็นตัวแทนของอดีต[3] คุกและคุ้มเวียงแก้ว มรดกที่มีความหมายทั้งด้านบวกและด้านลบทับซ้อนบนพื้นที่เดียวกันนั้น ทิศทางการอนุรักษ์และพัฒนาโครงการข่วงหลวงเวียงแก้วจะเป็นอย่างไร เมื่อผู้คนในชุมชนท้องถิ่นต้องเป็นผู้ขับเคลื่อนและส่งต่อมรดก สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้จึงเป็นประเด็นสำคัญที่นำไปสู่การศึกษาวิจัย

วัตถุประสงค์ของบทความ

ศึกษาและวิเคราะห์การให้คุณค่าและความสำคัญ และการสื่อความหมายมรดกวัฒนธรรมคุกและคุ้มเวียงแก้ว จังหวัดเชียงใหม่ รวมถึงการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมที่มีผู้คนเป็นศูนย์กลาง (People Centered Approach)

วิธีดำเนินงานและขอบเขตการวิจัย

บทความนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ค้นหาความจริงแบบอุปนัย (Inductive Method) โดยมีวิธีการดำเนินงาน ได้แก่ การค้นคว้าข้อมูลเชิงเอกสารทุติยภูมิ เอกสารงานวิจัยและทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง การเสวนาทางวิชาการ และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participantory Observation) ศึกษาและวิเคราะห์การให้คุณค่าและความสำคัญ และการสื่อความหมาย ความต้องการใช้ประโยชน์ และการมีส่วนร่วม ตามแนวทางการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมที่มีผู้คนเป็นศูนย์กลาง รวมถึงการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) การตีความความหมายโดยละเอียด การจำแนกข้อมูลออกเป็นส่วน ๆ จากคำพูดหรือข้อมูลในเนื้อหา จากนั้นทำการจัดหมวดหมู่และจัดทำดัชนีคำสำคัญของข้อมูลตามลักษณะหรือความสัมพันธ์ร่วม[4] และอภิปรายสรุปถึงปรากฏการณ์มรดกทับซ้อนสู่แนวทางการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมที่มีผู้คนเป็นศูนย์กลาง

งานเสวนาที่ใช้ในการศึกษานั้นได้แก่ 1) งานเสวนา “ไหว้สาใจ๋เมือง อู้เรื่องเวียงแก้ว” 10 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2564 2) งานเสวนา “ร้อยเรียงอนาคตเวียงแก้ว” 24 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2564 และ 3) งานเสวนา “การขยับ ปรับ และไปต่อ ของโครงการพัฒนาข่วงหลวงเวียงแก้ว” 27 พฤศจิกายน พ.ศ. 2564 งานเสวนาทั้ง 3 จัดขึ้นภายหลังการประเมินคุณค่าอาคารคุกขึ้นใหม่ และมีการค้นพบหลักฐานทางประวัติศาสตร์โบราณคดีเวียงแก้วจากการขุดค้น โดยผู้เข้าร่วมงานเสวนาประกอบด้วยกลุ่มเครือข่ายชุมชน เจ้าหน้าที่ภาครัฐ (คนท้องถิ่น) ผู้เชี่ยวชาญด้านการอนุรักษ์

ทบทวนวรรณกรรม

มรดกวัฒนธรรม มรดกเชิงลบ

มรดก (Heritage) หมายถึง สิ่งที่อยู่กับเราในอดีตจนกระทั่งถึงปัจจุบัน และเป็นสิ่งที่เราส่งต่อให้คนรุ่นต่อไปในอนาคต ทั้งมรดกทางวัฒนธรรมและมรดกทางธรรมชาติ เป็นที่มาของการก่อเกิดชีวิตที่ไม่สามารถมีสิ่งอื่นทดแทนได้[5] ปรากฏหลักฐานทางกายภาพให้เห็นอยู่ในปัจจุบันหรือสาบสูญไปแล้ว มรดกเป็นได้ทั้งวัตถุ สิ่งปลูกสร้าง พื้นที่ สถานที่ ผลผลิตทางวัฒนธรรม ศิลปะ สภาพแวดล้อมธรรมชาติในอดีตที่มองเห็นรับรู้ได้ในปัจจุบัน ส่วนมรดกวัฒนธรรม (Cultural Heritage) หมายถึง ผลงานสร้างสรรค์ของคนในชาติที่เป็นสมบัติทางวัฒนธรรมอันมีคุณค่าที่ตกทอดมาจากรุ่นก่อน เป็นประจักษ์พยานของพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ หมายรวมถึงสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์ได้สร้างขึ้น และระบบนิเวศซึ่งเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าไม่สามารถหาทดแทนได้ เป็นเครื่องหมายที่สะท้อนให้เห็นถึงความสำเร็จของผู้คนในอดีต แสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมที่โดดเด่นและเป็นเอกลักษณ์ของพื้นที่ มีการสืบทอดมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันและควรค่าแก่การสืบสานต่อไปในอนาคต[6] ในหลายวัฒนธรรมมรดกมักมีสถานะและได้รับการยกระดับในเชิงบวก แต่ควรตระหนักว่าไม่ได้มีเพียงบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่มีมุมมองเช่นเดียวกันทั้งหมด ด้วยเหตุผลทางศาสนา ศีลธรรม เศรษฐกิจ หรือการเมือง[7] ในการประชุมคณะกรรมการมรดกโลก และการประชุมระหว่างประเทศว่าด้วยการตีความมรดกโลกที่จัดขึ้นใน พ.ศ. 2559 เผยให้เห็นถึงความจำเป็นในการศึกษาเฉพาะเรื่องที่ครอบคลุมมากขึ้นโดยเน้นที่การสื่อความหมาย (interpretation) “สถานที่แห่งความทรงจำ” ซึ่งรวมถึงสถานที่แห่งมโนธรรมด้วย โดยทั่วไปแล้วสถานที่เหล่านี้มีคุณลักษณะและคุณค่าที่จับต้องไม่ได้ และเป็นพยานต่อการละเมิดสิทธิมนุษยชนรวมถึงการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ การเป็นทาส ผู้เชี่ยวชาญบางส่วนเชื่อว่ารายการมรดกโลกที่ประกอบด้วยสถานที่แห่งการเฉลิมฉลอง และสถานที่ที่มีความสัมพันธ์เชิงลบ องค์ประกอบที่หลากหลายนี้ช่วยเสริมจุดแข็งของความหลากหลายและเป็นสากลของอนุสัญญาได้ “สถานที่ที่มีความสัมพันธ์เชิงลบ” เรียกอีกอย่างว่า มรดกเชิงลบ (Negative Heritage)[8] ซึ่งหมายถึงพื้นที่ที่มีเหตุการณ์หรือสถานการณ์กระทบกระเทือนจิตใจ และถูกตีความให้มีความหมายที่แสดงถึงการสูญเสีย มีบาดแผล มีความสัมพันธ์ด้านลบที่กำหนดโดยกลุ่มคนหรือชุมชนร่วมกัน[9] รวมไปถึงสถานที่ที่เป็นมรดกทางบาดแผล (Traumatic Heritage Place) ซึ่งเกี่ยวข้องกับโศกนาฏกรรม ความทรงจำเชิงลบ เป็นตัวแทนของเหตุการณ์ด้านลบในอดีต บอกเล่าเรื่องราวทางสังคมหรือความทรงจำ เช่น การสูญเสีย การทำลายล้าง และความรุนแรง[10] มรดกเชิงลบสามารถอนุรักษ์เพื่อถ่ายทอดเป็นบทเรียน การเรียนรู้เชิงบวกได้ เช่น กรณี เอาซ์วิทซ์-เบียร์เคอนา (Auschwitz -Birkenau) และฮิโรชิมะ (Hiroshima) เพื่อการแบ่งปันความเศร้าโศกของผู้ประสบภัย หรือเพื่อไว้อาลัยให้กับภัยพิบัติ หรือในอีกทางหนึ่ง มรดกเชิงลบนี้อาจถูกลบออกจากสถานที่ดังกล่าว ถูกต่อต้าน และไม่สามารถฟื้นฟูได้ เช่น รูปปั้นและสถาปัตยกรรมของนาซีและโซเวียต[11]

มรดกเชิงลบ การให้คุณค่าและความหมายใหม่

การสร้างความหมายใหม่ให้กับมรดกวัฒนธรรมเชิงลบปรากฏให้เห็นอยู่หลายแห่งทั่วโลก การสร้างความหมายใหม่นั้นเป็นไปเพื่อสร้างการยอมรับและการมีส่วนร่วมทางสังคมของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง เพื่อให้การอนุรักษ์นั้นขับเคลื่อนไปสู่แหล่งมรดกที่ยั่งยืน กระบวนการที่สำคัญในการสร้างมรดก คือ การรับรู้การที่จะเป็นมรดกได้นั้นก็ต่อเมื่อได้รับการยอมรับ และประเมินคุณค่าและความสำคัญว่าสิ่งใดควรค่าแก่การอนุรักษ์ร่วมกัน ซึ่งมีความซับซ้อนเกี่ยวข้องกับรากฐานทางสังคม อันประกอบไปด้วยผู้คน วัฒนธรรม และสถานที่ มรดกไม่ได้เป็นแค่วัตถุหรือแค่สถานที่ แต่ยังเกี่ยวข้องกับความรู้สึกและอัตลักษณ์ ดังนั้นคุณค่าและความสำคัญ และความหมายของมรดกจึงเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา[12] กรณีตัวอย่าง ได้แก่ อนุสรณ์สถานแห่งชาติสมรภูมิลิตเติลบิ๊กฮอร์น (National Monument Little Bighorn Battlefield) เป็นหนึ่งในเรื่องราวความขัดแย้งระหว่างชนเผ่าพื้นเมืองและกองกำลังรัฐบาลกลางสหรัฐ ปมความขัดแย้งคือนโยบายของรัฐบาลกลางพยายามบังคับให้ชนพื้นเมืองย้ายถิ่นไปยังพื้นที่ที่กำหนดจนเกิดเป็นสงครามการต่อสู้ตั้งแต่ พ.ศ. 2393-2433 ภายหลังสิ้นสุดสงครามกองทัพได้จัดสร้างอนุสรณ์สถานให้กับการเสียชีวิตของนายพลจอร์จ อาร์มสตรอง คัสเตอร์ (George Armstrong Custer) และกองทหารเป็นตัวแทนของ “การเสียสละเพื่อการไถ่บาป” ไม่ได้แสดงถึงความพ่ายแพ้ แต่เป็นการเสียสละอย่างสูงสุดเพื่อความก้าวหน้าของชาติ ณ บริเวณพื้นที่สนามรบ จึงกลายเป็นพื้นที่สักการะรำลึกถึงทหารที่เสียชีวิต เมื่อเวลาผ่านไปชาวพื้นเมืองที่สูญเสียบรรพบุรุษในการสู้รบเริ่มประท้วงเรียกร้องให้มีการเปลี่ยนชื่อและสร้างอนุสรณ์สถานของชนพื้นเมืองในสถานที่เดียวกัน (Fig. 1) เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าทางสังคมและการเมืองของชนพื้นเมืองอเมริกันที่พยายามแสดงออกถึงความเท่าเทียมกันผ่าน

NAJUA: HISTORY OF ARCHITECTURE AND THAI ARCHITECTURE

อนุสาวรีย์ทั้งสองฝ่าย โดยแสดงให้เห็นถึงช่วงเวลาการต่อสู้ภายใต้บริบทความเจ็บปวดและความรุนแรงซึ่งมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ กล่าวคือ การต่อสู้ครั้งนี้ถือเป็นชัยชนะครั้งสำคัญครั้งสุดท้ายของนักสู้พื้นเมืองกับกองทัพอเมริกัน หน่วยงานภาครัฐผู้ดูแลจึงพยายามให้พื้นที่นั้นเป็นตัวแทนของความเท่าเทียม และการต่อสู้เรียกร้องอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้ชาวพื้นเมืองอเมริกันได้เข้าไปมีบทบาทสำคัญในการกำหนดคุณค่าที่พวกเขาต้องการ และมีการสร้างอนุสรณ์สถานของตัวเองเพื่อให้เป็นตัวแทนที่เท่าเทียมกันและแสดงความเป็นเจ้าของร่วมกันอย่างแท้จริง[13]

ภาพ 1
อนุสรณ์สถานแห่งชาติ
สมรภูมิลิตเติลบิ๊กฮอร์น

Fig 1
Little Bighorn Battlefield
National Monument

ภาพ 1-1 / Fig 1-1

ภาพ 1-2 / Fig 1-2

ภาพ 1-3 / Fig 1-3

กรณีพื้นที่ประวัติศาสตร์เรือนจำอีสเทิร์นสเตท (Eastern State Penitentiary Historic Site) แหล่งมรดกที่มีคุณค่าความสำคัญในฐานะอนุสรณ์สถานทางสถาปัตยกรรมและสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ในการพัฒนาเกี่ยวกับกฎหมายอาญาและการลงโทษ ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นสถานที่สำคัญของเมือง และนับเป็นประวัติศาสตร์สำคัญของชาติ พื้นที่ดังกล่าวได้กลายเป็นเวทีในการสร้างความตระหนักถึงปัญหาทางสังคมที่แตกแยกเกี่ยวกับประสบการณ์ที่กระทบกระเทือนจิตใจจากการถูกคุมขัง รวมถึงการเหยียดผิวในสหรัฐอเมริกา นักอนุรักษ์ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมและภาครัฐได้ดำเนินการปกป้องอาคารจากการถูกรื้อถอนจากกลุ่มคนที่ไม่เห็นด้วยในการเก็บรักษามรดกทางสถาปัตยกรรมอันทรงคุณค่าทางประวัติศาสตร์นี้ ภายหลังจึงเกิดการจัดตั้งองค์กรที่ไม่แสวงหาผลกำไรขึ้นเพื่อจัดการพื้นที่โดยการปลูกฝังคุณค่ามรดก และนำไปสู่การยอมรับคุณค่าทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับบาดแผลให้เป็นมรดกสาธารณะร่วมกัน ด้วยการฟื้นฟูอาคารและสร้างกิจกรรมที่เชื่อมโยงกับผู้คนจำนวนมากที่สนใจประเด็นทางสังคมเกี่ยวกับความยุติธรรมและสิทธิพลเมือง ด้วยการกำหนดการใช้งานให้เป็นพิพิธภัณฑ์และจัดกิจกรรมแสดงผลงานศิลปะ พร้อมทั้งส่งเสริมการนำพื้นที่ประวัติศาสตร์มาใช้ใหม่ โดยสามารถปรับเปลี่ยนได้ตามความเหมาะสม แต่ต้องตระหนักถึงคุณค่าของพื้นที่เป็นสำคัญ ซึ่งการอนุรักษ์และการพัฒนาดังกล่าวค่อย ๆ ได้รับการยอมรับถึงคุณค่าที่หลากหลายมากขึ้น ได้แก่ คุณค่าด้านการเมืองที่ซับซ้อน คุณค่าด้านการปฏิรูปกฎหมายอาญาในสหรัฐเมริกา เป็นต้น การอนุรักษ์และพัฒนาต้องรักษาสมดุลของคุณค่ามรดก ซึ่งสะท้อนอยู่ในสภาพแวดล้อมที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้นและสร้างประสบการณ์ใหม่เกี่ยวกับมรดก โดยคำนึงถึงจุดแข็งของการอนุรักษ์แบบดั้งเดิมและการสร้างคุณค่าทางสังคมให้เป็นเมืองแห่งจิตสำนึกสิทธิความเท่าเทียมกัน[14] (Fig. 2) มรดกที่มีความขัดแย้งสามารถกำหนดการรับรู้คุณค่าและความหมายร่วมกันทั้งผู้ที่มีประสบการณ์โดยตรง และผู้ที่มีบทบาทในการอนุรักษ์และ

ภาพ 1 (ต่อ)
อนุสรณ์สถานแห่งชาติ
สมรภูมิลิตเติลบิ๊กฮอร์น

Fig 1 (Continued)
Little Bighorn Battlefield
National Monument

พัฒนาพื้นที่ แม้ว่าโดยพื้นที่ฐานของการอนุรักษ์ คือ การรักษาวัตถุหรือสถานที่นั้นให้คงเดิม แต่ในทางตรงกันข้ามความสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์ที่กระทบกระเทือนจิตใจมักจะกระตุ้นให้เกิดการรื้อถอน ทำลาย ลบล้าง ลบเลือน ไม่ว่าจะเป็นทางด้านวัตถุหรือทางด้านจิตใจ ฉะนั้นในการทำความเข้าใจการตีความหมายของมรดกนั้นก็เพื่อรักษาความเป็นจริงทางวัตถุให้คงอยู่เพื่อให้สามารถสื่อความหมาย และยังเป็นตัวแทนของการอนุรักษ์ร่วมกันได้[15]

ภาพ 2
พื้นที่ประวัติศาสตร์เรือนจำ
อีสเทิร์นสเตท

Fig 2
Eastern State Penitentiary
Historic Site

ภาพ 2-1 / Fig 2-1

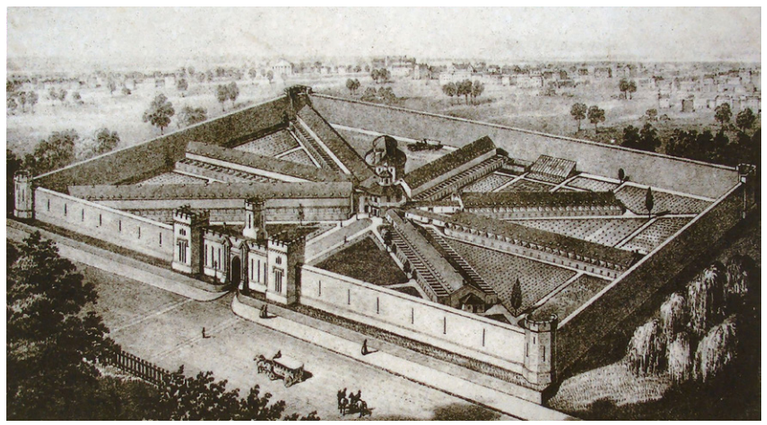

ภาพ 2-2 / Fig 2-2

ภาพ 2 (ต่อ)
พื้นที่ประวัติศาสตร์เรือนจำ
อีสเทิร์นสเตท

Fig 2 (Continued)
Eastern State Penitentiary
Historic Site

ภาพ 2-3 / Fig 2-3

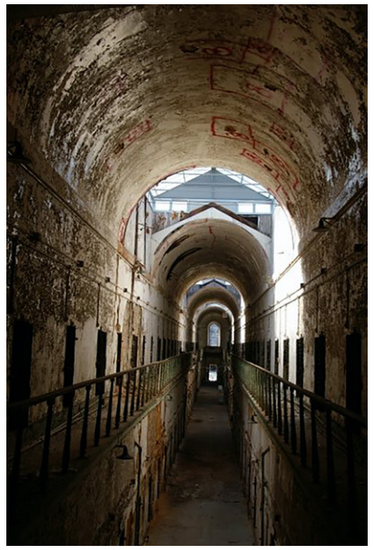

ภาพ 2-4 / Fig 2-4

ภาพ 2-5 / Fig 2-5

ภาพ 2-6 / Fig 2-6

การอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมที่มีผู้คนเป็นศูนย์กลาง

มรดกที่มีชีวิต (Living Heritage) ได้รับการพิจารณาว่าเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน มรดกมีความสัมพันธ์ทางสังคมเชื่อมโยงกับผู้คนในด้านการใช้ประโยชน์และการปกป้องอย่างต่อเนื่อง แนวทางที่มีผู้คนเป็นศูนย์กลางเป็นการจัดการมรดกที่มีชีวิต นำมาซึ่งประโยชน์ของทั้งมรดกและชุมชน โดยการเสริมสร้างความรู้และขีดความสามารถของชุมชนที่เชื่อมโยงกับมรดกเพื่อนำเสนอการอนุรักษ์และการจัดการร่วมกัน[16] โดยเน้นการมีส่วนร่วมและการให้ความสำคัญกับผู้คนเป็นองค์ประกอบหลักในกระบวนการอนุรักษ์ การจัดการและการตัดสินใจซึ่งชุมชนอาจเป็นผู้ที่อาศัยอยู่หรือใกล้กับมรดก หรือชุมชนที่รู้สึกเชื่อมโยงกับมรดก หรือผู้ที่ปฏิบัติงานเกี่ยวกับมรดก แนวทางดังกล่าวเป็นการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ใหม่ในการอนุรักษ์โดยพิจารณาถึงความเป็นอยู่ที่ดีของผู้คนและมรดกทางวัฒนธรรมมากกว่าดูแลปกป้องมรดกเพียงอย่างเดียว อีกทั้งยังมุ่งแสวงหาความเป็นอยู่ที่ดีของทั้งมรดกและสังคมโดยรวม ส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนกับมรดก ช่วยลดผลกระทบจากการจัดการที่ไม่สมดุลอันเกิดจากกระบวนการอนุรักษ์ที่มักถูกกำหนดโดยผู้เชี่ยวชาญ และถูกแยกออกจากสังคมมากเกินไป[17] ระบบการอนุรักษ์แบบในอดีตเป็นการอนุรักษ์ที่เน้นด้านวัตถุ (Material-based Approach) ซึ่งมีเป้าหมายที่จะรักษาวัตถุกายภาพที่จับต้องได้ กำหนดโดยผู้เชี่ยวชาญที่มีอำนาจหน้าที่ในการควบคุมการปฏิบัติต่อมรดก ภายหลังได้มีการนำเสนอประเด็นการอนุรักษ์มรดกแบบร่วมสมัยที่ขยายภาพมุมมองปรับปรุงจากกรอบการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมแบบอนุรักษ์นิยม โดยพัฒนาการอนุรักษ์และการจัดการเน้นผู้คนเป็นศูนย์กลาง (People-center Approaches to Conservation) ได้ให้ความสำคัญกับบทบาทหน้าที่ของการใช้ประโยชน์มรดกซึ่งเชื่อมโยงกับผู้คน เพื่อปรับปรุงความสัมพันธ์ระหว่างมรดกกับผู้คนโดยมีชุมชนหลักเป็นผู้ขับเคลื่อน แสดงออกผ่านวิธีการและองค์ความรู้แบบดั้งเดิมที่มีระบบการจัดการและแนวทางปฏิบัติเพื่อตอบสนองต่อสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับสิ่งที่จับต้องได้และเน้นองค์ประกอบสิ่งที่จับต้องไม่ได้มากขึ้น

หากกล่าวถึงชุมชนหลัก (Core Community) คือ กลุ่มชุมชนดั้งเดิมหรือชุมชนท้องถิ่นที่สร้างมรดกที่มีชีวิตและรักษาบทบาทดั้งเดิมของมรดก แม้เมื่อเวลาผ่านไปยังคงรักษาความเชื่อมโยงกับมรดกซึ่งมีความสำคัญต่อชุมชนในแง่ความเป็นเอกลักษณ์ ความภูมิใจ ความเคารพนับถือตนเอง ความอยู่ดีมีสุขและความรู้สึกเป็นเจ้าของ การจัดการต้องอาศัยกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลายกลุ่มเข้ามามีส่วนร่วม ได้แก่ ผู้เชี่ยวชาญ หน่วยงานองค์กร (ผู้ตัดสินใจและผู้กำหนดนโยบาย) รวมถึงชุมชนและเครือข่าย โดยเน้นการส่งเสริมศักยภาพและบทบาทชุมชนด้วยการสนับสนุน ให้คำแนะนำช่วยเหลือ และอำนวยความสะดวกจากผู้เชี่ยวชาญ เช่น การกำหนดคุณค่าและความสำคัญของมรดกร่วมกัน โดยชุมชนหลักมีอำนาจในการตัดสินใจต่อการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาที่ส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมการดำรงชีวิต กระบวนการอนุรักษ์มรดกที่มีชีวิตนั้นมีพื้นฐานเพื่อสร้างความสมดุลระหว่างการใช้ประโยชน์ และควรมองว่ามรดกเป็นทรัพยากรที่ชุมชนสามารถค้นหาศักยภาพในการพัฒนาเชื่อมโยงตนเองกับมรดกเพื่อให้เกิดความสอดคล้องกับความต้องการในปัจจุบัน[18] และแม้ว่าวิธีในการประเมินคุณค่ามรดกมีระบบการจัดการแบบสมัยใหม่ตามแนวทางมรดกที่มีชีวิตซึ่งอาจแตกต่างและขัดแย้งกับระบบการจัดการมรดกแบบดั้งเดิมที่มีแผนการอนุรักษ์ที่เข้มข้นมากเกินไป และให้ความสำคัญกับวัตถุและโครงสร้างทางกายภาพมากกว่า รวมถึงการดำเนินการโดยผู้เชี่ยวชาญเป็นหลักไม่เอื้อให้เกิดกิจกรรมที่ผ่อนปรนตามความต้องการในท้องถิ่น สถานการณ์นี้อาจสร้างความกดดันและลดทอนความรู้สึกเป็นเจ้าของที่เชื่อมโยงกับมรดก[19]

การอนุรักษ์ร่วมสมัยนั้นเป็นไปเพื่อประโยชน์ของผู้คนและมรดกซึ่งเป็นเรื่องความต้องการของคนที่จะตัดสินใจอนุรักษ์ด้วยมโนคติ 2 ด้าน คือ คุณค่าและบทบาทหน้าที่การปฏิบัติอย่างให้เกียรติและเคารพต่อประวัติศาสตร์และสัญญะของสิ่งนั้นด้วยการอนุรักษ์แบบประนีประนอม (Negotiating Conservation) ซึ่งไม่ใช่ข้อตกลงของนักประวัติศาสตร์หรือนักอนุรักษ์เท่านั้น แต่เป็นเรื่องของสัญญาประชาคมการอนุรักษ์แบบประนีประนอม ซึ่งถือเป็นรูปแบบการอนุรักษ์สมัยใหม่ที่มีความยั่งยืนต่อพื้นที่มรดกกับผู้ใช้ในอนาคต เนื่องด้วยการที่ได้เข้าไปมีบทบาทสำคัญ และผู้เชี่ยวชาญที่ได้ทำหน้าที่พูดคุยให้เกิดความเข้าใจที่ตรงกันแก่สังคมและทุกฝ่าย[20] การโต้ตอบ ต่อรอง และช่วงชิงความหมาย หรือการเล่าเรื่องในอดีตของคนหลายกลุ่มในช่วงเวลาเดียวกันนั้นอาจสร้างความตึงเครียดหรือความขัดแย้งด้านการอนุรักษ์ของผู้มีส่วนได้เสีย และส่งผลให้มีการจัดการมรดกด้วยมุมมองที่แตกต่างกัน เทคนิคที่นักอนุรักษ์ใช้กันอย่างแพร่หลายคือหาทางไกล่เกลี่ยและเตรียมพร้อมที่จะแก้ปัญหา ระงับข้อพิพาทด้วยหลักฉันทามติ (Negotiation) ด้วยการนิยามคุณค่าและลักษณะพิเศษในการจัดการมรดกวัฒนธรรม โดยมีขั้นตอนดังนี้[21]

1) นำทุกฝ่ายเข้าสู่กรอบของกรณีข้อพิพาท เพื่อสร้างความเข้าใจที่ตอบสนองต่อประเด็นโต้แย้งต่าง ๆ
2) กำหนดประเด็นปัญหาและความท้าทายในการจัดการมรดกวัฒนธรรม
3) สร้างขีดความสามารถ และการสร้างความตระหนักระหว่างชุมชนและผู้เชี่ยวชาญด้านการอนุรักษ์สร้างการสื่อสารและการมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกันระหว่างนักวิชาการมรดก เพื่อแบ่งปันประสบการณ์ แนวคิด และแหล่งความรู้ร่วมกัน หาหลักการและทางออกของปัญหาเพื่อสร้างความตระหนักถึงเป้าหมายในกระบวนการแก้ไขข้อพิพาท
4) สร้างและแบ่งปันแนวทางการแก้ปัญหาและการจัดการมรดกวัฒนธรรมจากเอกสาร กรณีศึกษา และโครงการที่น่าสนใจอื่น ๆ
5) สร้างเครือข่ายและทำความคุ้นเคยกับผู้เชี่ยวชาญที่เกี่ยวข้องกับมรดกวัฒนธรรมเพื่อสร้างโครงข่ายความช่วยเหลือในแต่ละกระบวนการที่สามารถตรวจสอบและดำเนินการ

การอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมภายใต้บริบทความขัดแย้งด้านคุณค่าและความสำคัญ และด้านการสื่อความหมายให้สามารถคงอยู่เป็นมรดกที่มีชีวิตต่อเนื่องเชื่อมโยงกับชุมชนท้องถิ่นเป็นสิ่งที่ต้องได้รับการพิจารณาอย่างมีส่วนร่วมกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลายกลุ่มเพื่อเข้าสู่กระบวนการเจรจาระงับข้อพิพาท การอนุรักษ์แบบประนีประนอมสร้างฉันทามติเพื่อลดความขัดแย้งสร้างการยอมรับมรดกร่วมกันโดยเฉพาะชุมชนท้องถิ่นซึ่งมีบทบาทหลักในการขับเคลื่อนและส่งต่อมรดก และผู้เชี่ยวชาญที่มีบทบาทอำนาจในการกำหนดคุณค่าและความหมายมรดกที่ทำหน้าที่ในการสนับสนุน ให้คำแนะนำช่วยเหลือ และอำนวยความสะดวกด้านข้อมูลความรู้ในการอนุรักษ์ และการจัดการควรตระหนักถึงความสมดุลระหว่างคุณค่า ประโยชน์ใช้สอย และความต้องการของชุมชนท้องถิ่น โดยไม่ลดทอนคุณค่าของกันและกัน หรือแยกมรดกออกจากชุมชนเพื่อความเป็นอยู่ที่ดีของทั้งมรดกและชุมชน

สถานการณ์การอนุรักษ์และพัฒนาคุกและคุ้มเวียงแก้ว

คุกและคุ้มเวียงแก้ว จังหวัดเชียงใหม่ เป็นปรากฏการณ์ของมรดกวัฒนธรรมที่มีคุณค่าและความหมายทั้งเชิงบวกและเชิงลบ เป็นมรดกทับซ้อนในลักษณะของคุกสร้างทับคุ้มเวียงแก้ว ภายหลังการประเมินคุณค่าอาคารคุกแล้วเห็นควรอนุรักษ์อาคารไว้บางส่วน ซึ่งสวนทางกลับความต้องการชุมชนท้องถิ่นที่ต้องการรื้อถอนคุกออกทั้งหมด ทำให้ต้องมีการพิจารณาอนุรักษ์และพัฒนาคุกและคุ้มเวียงแก้วควบคู่กันไป และต้องเผชิญกับปรากฏการณ์ความขัดแย้งระหว่างการตีความและความจริงทางสังคมใหม่ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นใหม่ซึ่งสะท้อนเหตุการณ์ในอดีตส่งผลให้เกิดความขัดแย้งระหว่างกลุ่มที่เกี่ยวกับมรดก[22] กระบวนการอนุรักษ์และวิธีปฏิบัติที่นำมาใช้นั้นเป็นเรื่องที่ท้าทาย มรดกเชิงลบที่ถูกตีความหมายใหม่ในทางบวกจะได้รับการยอมรับจากชุมชนท้องถิ่นอย่างไร สิ่งเหล่านี้ล้วนมีผลต่อการตัดสินใจเกี่ยวกับการจัดการมรดกโดยเฉพาะในมุมมองและแนวคิดโลกปัจจุบัน

เมืองเชียงใหม่สร้างขึ้นตามคติจักรวาล กล่าวคือ ในเมืองเชียงใหม่เปรียบประดุจศูนย์กลางจักรวาล มีความสำคัญที่สุด ตามคติความเชื่อเรื่องโลกภูมิหรือจักรวาลวิทยา ภายในกำแพงเมืองเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นศูนย์อำนาจและความมั่งคั่ง เขตพระราชฐานหรือเวียงแก้วเป็นที่อยู่ของกษัตริย์ เจ้านาย เป็นที่ตั้งหอคำ คุ้มเจ้านาย วัดเชียงมั่น เสาอินทขีล และวัดเจดีย์หลวง ล้วนถือเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ล้านนามีการสู้รบกับพม่าและสู้รบกับรัฐอิสระต่าง ๆ และตกอยู่ภายใต้การปกครองของพม่าอย่างยาวนาน ภายหลังจากนั้น ใน พ.ศ. 2317 ล้านนาเป็นประเทศราชของราชอาณาจักรสยาม จนถึงราว พ.ศ. 2442 ในสมัยการปฏิรูปการปกครองของรัชกาลที่ 5 ถือเป็นจุดแบ่งยุคสมัยล้านนาสมัยเก่าเป็นล้านนาสมัยใหม่ที่มีความเปลี่ยนแปลงอย่างมากในทุกด้านและมีผลกระทบต่อวัฒนธรรมท้องถิ่นล้านนาสืบมา มีการจัดการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล “มณฑลพายัพ” ในสมัย พ.ศ. 2442-2476 คือการสถาปนาระบบข้าราชการอันเป็นกลไกของรัฐไทยสมัยใหม่ มีนโยบายจัดตั้งสถานที่ทำราชการ ที่นับได้ว่าเป็น “สัญลักษณ์อำนาจใหม่” ในบริเวณคุ้มเดิมของเจ้านายซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณกลางเวียง ได้แก่ ศาลากลาง จวนผู้ว่า สถานกงสุล ศาล เรือนจำ ผลที่ตามมาเท่ากับได้ทำลายสัญลักษณ์แห่งอำนาจเก่าที่มีมาช้านาน โดยเฉพาะการก่อสร้างคุก หรือ เรือนจำนครเชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ. 2468 บนพื้นที่คุ้มเวียงแก้ว[23] แต่อย่างไรก็ตามปรากฏสถานที่ตั้ง คุก ในแผนที่เมืองนครเชียงใหม่ พ.ศ. 2436 ที่มุมด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ของเวียงแก้ว (Fig. 3) ต่อมาเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ได้ยกที่ดินส่วนหนึ่งของเวียงแก้วใกล้กับคุกเดิมให้เป็นสถานที่ก่อสร้างเรือนจำนครเชียงใหม่ สร้างแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2462 เพื่อให้เป็นไปตามข้อกำหนดของกระทรวงมหาดไทยที่กำหนดให้เรือนจำในหัวเมืองต้องอยู่ใกล้ศาลารัฐบาลหรือศาลากลางจังหวัดเพื่อสะดวกแก่การตรวจตรานักโทษที่ต้องคุมขังอย่างใกล้ชิดและเร่งการปรับปรุงระบบงานราชทัณฑ์เพื่อนำประเทศก้าวเข้าสู่ความเสมอภาคกับต่างประเทศ[24] แต่จากบันทึกชาวต่างชาติและประวัติศาสตร์บอกเล่าของคนในท้องถิ่นแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงคุ้มหลวงเวียงแก้วให้เป็นสถานที่ราชการต่าง ๆ โดยมีความหมายเชิงบวกและเรือนจำคือสถานที่ที่มีความหมายเชิงลบ การกระทำเช่นนี้คือการเข้าไป

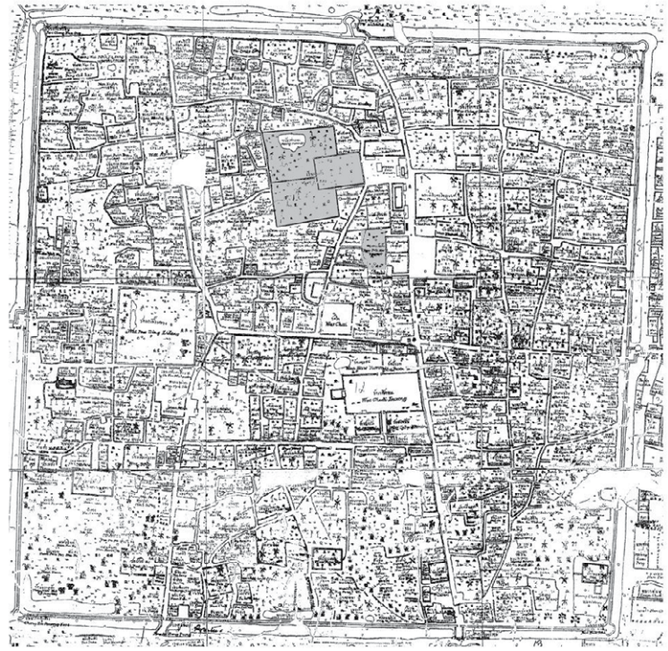

ภาพ 3-1 / Fig 3-1

ภาพ 3-2 / Fig 3-2

ภาพ 3
แผนที่เมืองเชียงใหม่ พ.ศ. 2436 (บน) แสดงตำแหน่ง ภาพขยายพื้นที่เวียงแก้วและคุก (ล่าง)

Fig 3
The 1893 map of Chiang Mai (above), with an enlarged image showing the location of Wiang Kaeo and Prison areas (below)

ภาพ 4 / Fig 4

ภาพ 4
แผนผังแสดงพื้นที่ทับซ้อน คุก ทัณฑสถานหญิงเชียงใหม่ และคุ้มเวียงแก้ว

1 พื้นที่คุ้มเวียงแก้ว
2 พื้นที่คุก ทัณฑสถานหญิงเชียงใหม่
3 พื้นที่ทับซ้อน

Fig 4
Map showing the overlapping areas of the prison, Chiang Mai Women's Correctional Institution, and Wiang Kaeo Palace.

1 Wiang Kaeo Area
2 Prison Area: Chiang Mai Women’s Correctional Institution
3 The Overlapping Areas

จัดการท้องถิ่นที่เป็นอาณานิคมตามความต้องการโดยลบความสำคัญหรือสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อหรือจารีตของคนท้องถิ่น และให้เหตุผลของการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ว่ามีความเหมาะสม (Fig. 4) สิ่งเหล่านี้คือภาพสะท้นสัญลักษณ์อำนาจใหม่ในอดีต ทัศนะคนล้านนาส่วนใหญ่มีความเชื่อว่าคุกคือสิ่งอัปมงคลที่สร้างทับพื้นที่เวียงแก้วอันศักดิ์สิทธิ์ คุ้มที่ถูกทำลายกลายสภาพเป็นคุกจึงได้สร้างความรู้สึกสะเทือนใจและถูกกระทำย่ำยีทำร้ายจิตใจ ประเด็นดังกล่าวชาวล้านนาได้มีการถ่ายทอดเรื่องราวในอดีตผ่านประวัติศาสตร์บอกเล่าของคนท้องถิ่นส่งต่อความเชื่อและความทรงจำร่วมกันในสังคมอย่างต่อเนื่อง

ชาวเชียงใหม่ต่อสู้เรียกร้องขอคืนพื้นที่เวียงแก้วให้มีการ “รื้อย้าย” คุกกลางเมืองเชียงใหม่ออกไป โดยมีการเรียกร้องยาวนานกว่า 5 ทศวรรษ ตั้งแต่ พ.ศ. 2510 สำนักผังเมือง กระทรวงมหาดไทย ที่เริ่มวางผังเมืองเชียงใหม่ครั้งแรกได้เสนอให้ย้ายคุกเพื่อสร้างเป็นสวนสาธารณะ และมีการเคลื่อนไหวเรียกร้องให้ย้ายคุกมาโดยตลอด จนกระทั่งช่วงปี พ.ศ. 2555-2560 กรมราชทัณฑ์ได้ย้ายเรือนจำ ทัณฑสถานหญิงเชียงใหม่ออกจากพื้นที่ และได้จัดตั้งเวทีเสวนาเพื่อรับฟังความคิดเห็นจากประชาชนหาแนวทางพัฒนา ผลประชาพิจารณ์ได้ข้อสรุป “ให้รื้อถอนคุกออกทั้งหมด” นำไปสู่การออกแบบและประกวดแบบเพื่อพัฒนาคุ้มเวียงแก้วให้เป็นพื้นที่สาธารณะภายใต้โครงการพัฒนาข่วงหลวงเวียงแก้วในบริบทที่ไม่มีคุก จนกระทั่งได้ผลคัดเลือกการประกวดแบบใน พ.ศ. 2556 ชื่อว่า “เผยแผ่นดิน สู่ถิ่นเวียงแก้ว”

พ.ศ. 2557 ช่วงระหว่างการดำเนินโครงการการรื้อถอนและขุดค้นหลักฐานทางโบราณคดีซึ่งดำเนินงานโดยผู้เชี่ยวชาญการอนุรักษ์ของหน่วยงานภาครัฐให้ขุดค้นหาร่องรอยทางโบราณคดีของพระราชวังสมัยพญามังราย โดยเริ่มต้นจากการย้อนหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของแผนที่โบราณนครเชียงใหม่ที่ทำขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2436 จะเห็นขอบเขตการแบ่งพื้นที่เป็นเขตชั้นนอกและชั้นใน มีตัวหนังสือเขียนข้างในว่า “เวียงแก้ว” เป็นจุดเริ่มต้นการค้นหาความสำคัญของพื้นที่ การขุดค้นได้พบหลักฐานสำคัญ ได้แก่ แนวกำแพงเวียงแก้วที่สภาพค่อนข้างสมบูรณ์ ทั้งแนวกำแพงด้านใต้และแนวกำแพงด้านเหนือซึ่งเป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ที่บ่งชี้ที่ตั้งและการมีอยู่จริงของพระราชวังสมัยล้านนา นอกจากนี้จากการขุดค้นในพื้นที่ยังพบโบราณวัตถุที่สำคัญ[25] (Fig. 5) และการประเมินคุณค่าอาคารเรือนจำและสิ่งปลูกสร้างโดยผู้เชี่ยวชาญและนักวิชาการ พิจารณาเห็นว่าด้วยอายุของอาคารและประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับพัฒนาการกิจการศาล กระบวนการยุติธรรมและงานราชทัณฑ์ คุณลักษณะอาคารใช้ระบบผนังรับน้ำหนักที่ส่วนผนังหนา

ภาพ 5 / Fig 5

ภาพ 5
แผนผังแสดงตำแหน่งหลักฐานโบราณคดีเวียงแก้วและอาคารคุก

1 หลักฐานทางโบราณคดีคุ้มเวียงแก้ว
2 อาคารเรือนจำ “เรือนเพ็ญ”
3 แนวกำแพงเวียงแก้ว
4 ป้อมและแนวกำแพง
5 อาคารบัญชาการ
6 อาคารเรือนจำ “แว่นแก้ว”

Fig 5
Map showing the locations of archaeological evidence of Wiang Kaeo and prison buildings.

1 Archaeological Evidence of Wiang Kaeo
2 “Ruean Phen” Prison Building
3 Wiang Kaeo Wall
4 Fortress and Walls
5 Command Building
6 “Waen Kaeo” Prison Building

NAJUA: HISTORY OF ARCHITECTURE AND THAI ARCHITECTURE

50 ซม. เนื่องด้วยอดีตไม่มีระบบคานรับน้ำหนัก ส่งผลให้เรือนจำมณฑลพายัพจึงเป็นโบราณสถานที่มีความสำคัญอีกยุคสมัยหนึ่ง ประกอบด้วยอาคารสำคัญจำนวน 6 หลัง คือ อาคารอำนวยการด้านหน้าสุด อาคารพยาบาล เรือนแว่นแก้ว (เรือนนอนผู้ต้องขังที่เข้าร่วมกิจกรรมชุมชนบำบัด) เรือนบัวบาน (เรือนนอนผู้ต้องขังใกล้พ้นโทษ) เรือนเครือฟ้า (แดนแรกรับ) และเรือนเพ็ญ (ที่คุมขังผู้ต้องขังคดีเด็ดขาด) ส่งผลให้ต้องมีการทบทวนการพัฒนาพื้นที่คุ้มเวียงแก้ว โดยเฉพาะกรณีการอนุรักษ์อาคารคุก การประชาพิจารณ์ชุมชนท้องถิ่นร่วมกับผู้เชี่ยวชาญ ผลสรุปให้เก็บรักษาอาคาร 3 หลังและสิ่งปลูกสร้างอื่นๆ ได้แก่ อาคารเรือนเพ็ญ อาคารบัญชาการ อาคารแว่นแก้ว ป้อมและแนวกำแพงด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ รวมถึงการปรับการออกแบบพื้นที่ให้สอดคล้องกับหลักฐานทางโบราณคดีที่ค้นพบซึ่งอยู่ในระหว่างการดำเนินการหาแนวทางร่วมกัน[26] (Fig. 5-6 and opening figure on page 158)

จากสถานการณ์ที่กล่าวมา แสดงให้เห็นถึงความขัดแย้งที่เกิดขึ้นได้เมื่อการให้คุณค่าและความหมายของมรดกแตกต่างกัน รวมถึงจากการตีความวัตถุ สถานที่ เหตุการณ์ บุคคล หรือการกระทำที่ขัดแย้งกัน[27] ประวัติศาสตร์บอกเล่าของคนท้องถิ่นเรื่องการสร้างคุกในพื้นที่เวียงแก้วได้ทำลายและลบความสำคัญสถานที่ศักดิ์สิทธิ์เวียงแก้วตามความเชื่อหรือจารีตดั้งเดิมล้านนา

ภาพ 6-1 / Fig 6-1

ภาพ 6-2 / Fig 6-2

ภาพ 6
รูปถ่ายแสดงหลักฐานทางโบราณคดีเวียงแก้วและอาคารคุก ทัณฑสถานหญิงเชียงใหม่ (เดิม)

Fig 6
Photographs showing archaeological evidence of Wiang Kaeo and the prison building, Chiang Mai Women's Correctional Institute.

ภาพ 6-3 / Fig 6-3

ภาพ 6-4 / Fig 6-4

ภาพ 6-5 / Fig 6-5

ภาพ 6 (ต่อ)
รูปถ่ายแสดงหลักฐานทางโบราณคดีเวียงแก้วและอาคารคุก ทัณฑสถานหญิงเชียงใหม่ (เดิม)

Fig 6 (Continued)
Photographs showing archaeological evidence of Wiang Kaeo and the prison building, Chiang Mai Women's Correctional Institute.

คุกจึงมีความหมายเชิงลบของคนท้องถิ่น แต่ในอีกทางหนึ่งคุกมีความหมายทางบวกในฐานะอาคารเรือนจำมณฑลพายัพที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์โบราณสถานร่วมสมัยรัตนโกสินทร์ มรดกที่มีความขัดแย้งสามารถกำหนดการรับรู้คุณค่าและความหมายร่วมกันทั้งผู้ที่มีประสบการณ์โดยตรงและผู้ที่มีบทบาทในการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่ แม้ว่าโดยพื้นฐานของการอนุรักษ์คือการรักษาวัตถุหรือสถานที่นั้นให้คงเดิม แต่ในทางตรงกันข้าม ความสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์ที่กระทบกระเทือนจิตใจ มักจะกระตุ้นให้เกิดการรื้อถอน ทำลาย ลบล้าง ลบเลือน ไม่ว่าจะเป็นทางด้านวัตถุหรือทางด้านจิตใจ[28] การตีความหมายมรดกจึงมีบทบาทสำคัญ และถือเป็นขั้นตอนหนึ่งในกระบวนการสร้างมรดกด้วยการกำหนดพิสูจน์ ประเมิน และยืนยันสถานะความเป็นมรดกโดยผู้เชี่ยวชาญเพื่อนำเสนอข้อมูล และสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องต่อสาธารณะชน[29] การรักษาความจริงเรื่องคุณค่าทางวัตถุของอาคารคุก และการตีความหมายในทางบวกภายใต้บริบทความขัดแย้งความรู้สึกด้านลบของชุมชนท้องถิ่น คุกและคุ้มเวียงแก้วจะสามารถคงอยู่และส่งต่อเป็นมรดกวัฒนธรรมที่ยั่งยืนร่วมกันได้อย่างไรเป็นสิ่งที่ต้องมีการพิจารณาอย่างรอบด้าน

ในการประชุมเสวนาวิชาการเกี่ยวกับโครงการพัฒนาข่วงหลวงเวียงแก้วจำนวน 3 ครั้ง ผู้เข้าร่วมประกอบด้วยชุมชนท้องถิ่น เครือข่ายชุมชน เจ้าหน้าที่ภาครัฐ ผู้เชี่ยวชาญด้านการอนุรักษ์ มีการจัดประชุมใน พ.ศ. 2564 ซึ่งอยู่ในระหว่างการดำเนินโครงการพัฒนาข่วงหลวงเวียงแก้ว และการขุดค้นพบหลักฐานทางประวัติศาสตร์โบราณคดีเวียงแก้ว โดยทำการจำแนกข้อมูลและจัดหมวดหมู่ของคำสำคัญจากข้อมูลโดยอาศัยลักษณะความสัมพันธ์ร่วม และแจงนับความถี่ในการใช้คำพูดหรือเนื้อหา คำสำคัญ ตีความ และแปลความหมายข้อความที่ปรากฏในการเสวนา ซึ่งแสดงออกต่อคุก คุ้มเวียงแก้ว และในบริบทมรดกทับซ้อนร่วมกัน (คุกและคุ้มเวียงแก้ว) การจำแนกข้อความเชิงบวก เช่น ความภูมิใจ เคารพ มีอารยะ อิสระภาพ ของเรา และเชิงลบ เช่น ความอัปมงคล ไม่ใช่ของเรา ถูกกักขังจองจำ ขัดแย้ง โดยพิจารณาแบ่งประเด็นตามกรอบแนวคิดการอนุรักษ์ที่มีผู้คนเป็นศูนย์กลาง ได้แก่ 1) การให้คุณค่าและความสำคัญ ด้านสังคมวัฒนธรรม ด้านประวัติศาสตร์โบราณคดี 2) การสื่อความหมาย 3) ความต้องการใช้ประโยชน์ และ 4) การมีส่วนร่วม อย่างไรก็ตามผลลัพธ์และการวิเคราะห์ ไม่ได้ทำการแยกส่วนความเห็นของผู้เชี่ยวชาญกับประชาชนทั่วไปออกจากกัน เพื่อแสดงภาพรวมมุมมอง ข้อความและความคิดเห็นแบบ anonymous (ไม่ระบุ) แบบภาพรวมของข้อคิดเห็นที่มีต่อคุกและคุ้มเวียงแก้ว โดยปราศจากอคติต่อการประเมิน

ผลการศึกษา

ตาราง 1 / Table 1

หมวดหมู่ Category	ประเด็นรายละเอียด Issues	คุ้มเวียงแก้ว Wiang Kaeo Palace		คุก Historic Prison		คุก คุ้มเวียงแก้ว* Historic Prison Wiang Kaeo Palace
		เชิงบวก Positive	เชิงลบ Negative	เชิงบวก Positive	เชิงลบ Negative	
1. การให้คุณค่าและความสำคัญ Values and Significance						
1.1 สังคมและวัฒนธรรม Society and Culture						
1	ศูนย์กลางอาณาจักรล้านนา พื้นที่ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น พื้นที่เวียงแก้วเป็นของทุกคน มรดกของคนท้องถิ่น The center of the Lanna Kingdom, local historical area, everyone's property, the heritage of the locals	6				
2	คุกเป็นเพียงเรื่องราวในอดีต ไม่มีความสำคัญ คุกไม่ใช่ของเรา ประชาชนไม่เอาคุก ไม่ต้องการประวัติศาสตร์ยุคนี้ Prison is merely a story of the past. It is not important. Prison is not ours. The people do not want prison. They do not want the history of this era.				7	
3	การทำลายประวัติศาสตร์ท้องถิ่น คุกทับวัง คุ้มถูกรื้อถอนทำลาย Destruction of local history. The palace was demolished and destroyed.				5	
4	ความอัปมงคลกิจกรรมไม่เหมาะสม ขัดแย้งกับความเป็นเมืองเก่า Unlucky, inappropriate activities conflict with the old town				4	
5	ความขัดแย้งทางประวัติศาสตร์ การเมืองการปกครองในอดีต Historical conflicts, politics and governance in the past				2	

* พิจารณาคุกและคุ้มเวียงแก้วในบริบทมรดกทับซ้อนร่วมกัน
Integrating the prison and Khum Wiang Kaeo overlapping heritage

ตาราง 1
สรุปการวิเคราะห์การให้คุณค่าและความสำคัญ

Table 1
Summary analysis of values and significance

ตาราง 1 (ต่อ) / Table 1 (Continued)

หมวดหมู่ Category	ประเด็นรายละเอียด Issues	คุ้มเวียงแก้ว Wiang Kaeo Palace		คุก Historic Prison		คุก คุ้มเวียงแก้ว* Historic Prison Wiang Kaeo Palace
		เชิงบวก Positive	เชิงลบ Negative	เชิงบวก Positive	เชิงลบ Negative	
1. การให้คุณค่าและความสำคัญ Values and Significance						
1.2 ประวัติศาสตร์โบราณคดี History - Archaeology						
1	พื้นที่ประวัติศาสตร์ล้านนา พระราชวังโบราณของกษัตริย์ล้านนา หลักฐานแนวกำแพงเวียงแก้วและฐานวังโบราณวัตถุ Lanna historical area, ancient royal palaces of the Lanna Kings, archaeological evidence of the walls of Wiang Kaeo and palace foundations, historical artifacts	6				
2	เรือนจำมณฑลพายัพ คุกประวัติศาสตร์ร่วมสมัยรัตนโกสินทร์ อาคารเรือนจำอายุ 100 ปี โบราณสถาน รูปแบบการก่อสร้างมีลักษณะเฉพาะเป็นพัฒนาการของอาคาร It is also known as the Historic Prison of the Rattanakosin Era. It is a century-old building and an archaeological site with unique architectural features and an evolution of building construction.			10		
3	ข้อเท็จจริงและพัฒนาการทางประวัติศาสตร์หลายยุคสมัย มรดกของชาติ Facts and historical developments across various eras, national heritage					5

* พิจารณาคุกและคุ้มเวียงแก้วในบริบทมรดกทับซ้อนร่วมกัน
Integrating the prison and Khum Wiang Kaeo overlapping heritage

ตาราง 1
สรุปการวิเคราะห์การให้คุณค่าและความสำคัญ

Table 1
Summary analysis of values and significance

ตาราง 2 / Table 2

หมวดหมู่ Category	ประเด็นรายละเอียด Issues	คุ้มเวียงแก้ว Wiang Kaeo Palace		คุก Historic Prison		คุก คุ้มเวียงแก้ว* Historic Prison Wiang Kaeo Palace
		เชิงบวก Positive	เชิงลบ Negative	เชิงบวก Positive	เชิงลบ Negative	
2. การสื่อความหมาย Interpretation						
1	พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ พื้นที่จิตวิญญาณหัวใจของเมือง เมืองที่มีชีวิต Sacred area, spiritual heart of the city, a city with life พื้นที่สักการะเคารพต่อบรรพชน เคารพจิตวิญญาณชุมชน Area for reverence to ancestors, respect for the community's spirit ศูนย์กลางอาณาจักรล้านนา Center of the Lanna Kingdom	7				
2	ความภูมิใจในอัตลักษณ์ล้านนา Proud of Lanna identity	5				
3	การถูกครอบครอง ความอ่อนแอของรัฐล้านนา Occupation, the weakness of the Lanna state				3	
4	ความภูมิใจในการต่อสู้ การปกป้อง ทวงคืนคุ้มเวียงแก้ว ปลดปล่อย อิสรภาพ Pride in the struggle, defense and reclamation of Khum Wiang Kaeo, liberation and freedom	6				
5	การถูกจองจำ กักขังอิสรภาพ ถูกพันธนาการ Captivity, imprisonment				3	

* พิจารณาคุกและคุ้มเวียงแก้วในบริบทมรดกทับซ้อนร่วมกัน
Integrating the prison and Khum Wiang Kaeo overlapping heritage

ตาราง 2
สรุปการวิเคราะห์การสื่อความหมาย

Table 2
Summary analysis of interpretation

ตาราง 2 (ต่อ) / Table 2 (Continued)

หมวดหมู่ Category	ประเด็นรายละเอียด Issues	คุ้มเวียงแก้ว Wiang Kaeo Palace		คุก Historic Prison		คุก คุ้มเวียงแก้ว* Historic Prison Wiang Kaeo Palace
		เชิงบวก Positive	เชิงลบ Negative	เชิงบวก Positive	เชิงลบ Negative	
2. การสื่อความหมาย Interpretation						
6	พัฒนาการกิจการศาลและกระบวนการยุติธรรม งานราชทัณฑ์ ความมีอารยะ ความทันสมัย Development of the judiciary and justice system, civilization, and modernization			4		
7	พื้นที่แห่งการเปลี่ยนผ่าน อนุสรณ์สถานแห่งการเปลี่ยนแปลง พัฒนาการบ้านเมือง พื้นที่แห่งความทรงจำ และการระลึกถึง Area of transition, monument of change and development, area of memory and remembrance					5

* พิจารณาคุกและคุ้มเวียงแก้วในบริบทมรดกทับซ้อนร่วมกัน
Integrating the prison and Khum Wiang Kaeo overlapping heritage

ตาราง 2
สรุปการวิเคราะห์
การสื่อความหมาย

Table 2
Summary analysis
of interpretation

ตาราง 3 / Table 3

หมวดหมู่ Category	ประเด็นรายละเอียด Issues	คุ้มเวียงแก้ว Wiang Kaeo Palace		คุก Historic Prison		คุก คุ้มเวียงแก้ว* Historic Prison Wiang Kaeo Palace
		เชิงบวก Positive	เชิงลบ Negative	เชิงบวก Positive	เชิงลบ Negative	
3. ความต้องการใช้ประโยชน์ Functions and Utilization						
1	ฟื้นฟูพื้นที่เวียงแก้วและสร้างคุ้มขึ้นใหม่ให้เป็นสัญลักษณ์ Restoration of the Wiang Kaeo area and rebuild it as a symbol	2				
2	รื้อถอนคุกออกทั้งหมด ชุมชนท้องถิ่นไม่ต้องการคุก Demolish the prison entirely. The local community does not want the prison.				7	
3	การเจรจาต่อรอง การประนีประนอม เพื่อการอนุรักษ์อาคารคุกไว้บางส่วน โดยไม่ทับซ้อนกับหลักฐานความเป็นวัง อนุรักษ์ไว้เป็นที่ระลึก Negotiations to preserve part of the prison building without overlapping the palace			5		
4	อาคารคุกที่ไม่ทับวังคงอยู่ได้โดยสิทธิ์ของความเป็นโบราณสถาน ได้แก่ อาคารเรือนเพ็ญ อาคารบัญชาการ อาคารแว่นแก้ว ป้อมและแนวกำแพงบางส่วน Prison buildings that do not overlap with the palace can remain by the right of being historical sites. These include the Ruean Phen Building, the Command Building, the Waen Kaeo Building, and parts of the fort and walls.			4		

* พิจารณาคุกและคุ้มเวียงแก้วในบริบทมรดกทับซ้อนร่วมกัน
Integrating the prison and Khum Wiang Kaeo overlapping heritage

ตาราง 3
สรุปการวิเคราะห์
ความต้องการใช้ประโยชน์

Table 3
Summary analysis of
utilization needs

ตาราง 3 (ต่อ) / Table 3 (Continued)

หมวดหมู่ Category	ประเด็นรายละเอียด Issues	คุ้มเวียงแก้ว Wiang Kaeo Palace		คุก Historic Prison		คุก คุ้มเวียงแก้ว* Historic Prison Wiang Kaeo Palace
		เชิงบวก Positive	เชิงลบ Negative	เชิงบวก Positive	เชิงลบ Negative	
3. ความต้องการใช้ประโยชน์ Functions and Utilization						
5	ปรับการออกแบบพื้นที่ให้สอดคล้องกับหลักฐานทางโบราณคดีและไม่ขัดกับข้อกฎหมาย Adjust the design of the area to be consistent with archaeological evidence.					7
6	หลักฐานทางโบราณคดีที่สื่อความหมายของวังไม่ชัดเจนให้ใช้พื้นที่เพื่อประโยชน์เชิงสาธารณะ Archaeological evidence does not clearly convey the meaning of the palace to use the area for public benefits.	2				
7	สวนสาธารณะของเมือง พื้นที่สาธารณะประโยชน์ พื้นที่โล่งว่างของเมือง พื้นที่สาธารณะของคนเชียงใหม่ทุกคน City park, public utility area, open space of the city, public area for all Chiang Mai residents	5				
8	ลานสักการะ สถานที่ประกอบพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ Place of worship, site for performing sacred rituals	3				

* พิจารณาคุกและคุ้มเวียงแก้วในบริบทมรดกทับซ้อนร่วมกัน
Integrating the prison and Khum Wiang Kaeo overlapping heritage

ตาราง 3
สรุปการวิเคราะห์
ความต้องการใช้ประโยชน์

Table 3
Summary analysis of
utilization needs

ตาราง 3 (ต่อ) / Table 3 (Continued)

หมวดหมู่ Category	ประเด็นรายละเอียด Issues	คุ้มเวียงแก้ว Wiang Kaeo Palace		คุก Historic Prison		คุก คุ้มเวียงแก้ว* Historic Prison Wiang Kaeo Palace
		เชิงบวก Positive	เชิงลบ Negative	เชิงบวก Positive	เชิงลบ Negative	
3. ความต้องการใช้ประโยชน์ Functions and Utilization						
9	พิพิธภัณฑ์คุก พิพิธภัณฑ์ประวัติศาสตร์ Museum of Prisons, Museum of History			3		
10	สวนสาธารณะเชิงประวัติศาสตร์คุกในสวน แหล่งท่องเที่ยว แหล่งเรียนรู้ประวัติศาสตร์ โบราณสถาน Historical Park, Prison in the Park, Tourist Destination, Historical Archaeological Site					9
11	ส่งเสริมกิจกรรมเชิงอนุรักษ์และวิถีชีวิตร่วมสมัย การใช้ประโยชน์พื้นที่ร่วมกันให้มีชีวิตชีวา มีความทันสมัย เก็บรักษาของเก่าไว้และใช้ให้เกิดประโยชน์กับคนในปัจจุบัน Promoting conservation activities and contemporary lifestyles, utilizing shared spaces to thrive together, being modern, preserving and using old belongings for the benefit of people today					5

* พิจารณาคุกและคุ้มเวียงแก้วในบริบทมรดกทับซ้อนร่วมกัน
Integrating the prison and Khum Wiang Kaeo overlapping heritage

ตาราง 3
สรุปการวิเคราะห์
ความต้องการใช้ประโยชน์

Table 3
Summary analysis of
utilization needs

ตาราง 3 (ต่อ) / Table 3 (Continued)

หมวดหมู่ Category	ประเด็นรายละเอียด Issues	คุ้มเวียงแก้ว Wiang Kaeo Palace		คุก Historic Prison		คุก คุ้มเวียงแก้ว* Historic Prison Wiang Kaeo Palace
		เชิงบวก Positive	เชิงลบ Negative	เชิงบวก Positive	เชิงลบ Negative	
3. ความต้องการใช้ประโยชน์ Functions and Utilization						
12	ข้อกังวลการดูแลรักษาการใช้ประโยชน์อาคารคุกที่อนุรักษ์ไว้ Concerns about maintaining the use and preservation of preserved prison buildings การสื่อความหมายเป็นอนุสรณ์สถานยังไม่มีความชัดเจน Meanings of the memorial monument are unclear.				5	
13	ข้อถกเถียงการพัฒนาพื้นที่ในอนาคตไม่มีความชัดเจน เรื่องความสมดุลระหว่างพื้นที่สาธารณะและพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ Disputes over future area development lack clarity, particularly regarding the balance between public spaces and historical areas.					6
14	ส่งเสริมคุณภาพชีวิต เศรษฐกิจชุมชน สถานที่จำหน่ายสินค้าท้องถิ่น Promoting quality of life, community economy, local product retail venues	3				

* พิจารณาคุกและคุ้มเวียงแก้วในบริบทมรดกทับซ้อนร่วมกัน
Integrating the prison and Khum Wiang Kaeo overlapping heritage

ตาราง 3
สรุปการวิเคราะห์
ความต้องการใช้ประโยชน์

Table 3
Summary analysis of
utilization needs

ตาราง 4 / Table 4

หมวดหมู่ Category	ประเด็นรายละเอียด Issues	คุ้มเวียงแก้ว Wiang Kaeo Palace		คุก Historic Prison		คุก คุ้มเวียงแก้ว* Historic Prison Wiang Kaeo Palace
		เชิงบวก Positive	เชิงลบ Negative	เชิงบวก Positive	เชิงลบ Negative	
4. การมีส่วนร่วม Participation						
1	การจัดเวทีรับฟังความคิดเห็น ระดมความคิดเห็นทางเลือกที่หลากหลาย โดยไม่จำกัดเฉพาะนักวิชาการหรือเฉพาะคนที่เห็นสอดคล้อง เคารพความเห็นที่แตกต่างของชุมชนท้องถิ่น เคารพเจ้าของคือประชาชน ให้สิทธิ์และให้ความสำคัญกับคนในพื้นที่ Organizing a forum to listen to opinions and brainstorm various options. Respect different opinions of the local community.					9
2	การรณรงค์ขับเคลื่อนโครงการโดยภาคประชาชน เครือข่ายชุมชนท้องถิ่น และเยาวชนคนรุ่นใหม่เพื่อตอบสนองการใช้ประโยชน์ในอนาคต Advocating for community-driven projects, local community networks, and youth involvement to meet future needs.					5
3	ภาคประชาชนมีส่วนร่วมในการติดตาม การพูดคุยหรือลอมชอมในการพัฒนาพื้นที่ The public sector is involved in monitoring and developing the area.					4

* พิจารณาคุกและคุ้มเวียงแก้วในบริบทมรดกทับซ้อนร่วมกัน
Integrating the prison and Khum Wiang Kaeo overlapping heritage

ตาราง 4
สรุปการวิเคราะห์
การมีส่วนร่วม

Table 4
Summary analysis of
participation

ตาราง 4 (ต่อ) / Table 4 (Continued)

หมวดหมู่ Category	ประเด็นรายละเอียด Issues	คุ้มเวียงแก้ว Wiang Kaeo Palace		คุก Historic Prison		คุก คุ้มเวียงแก้ว* Historic Prison Wiang Kaeo Palace
		เชิงบวก Positive	เชิงลบ Negative	เชิงบวก Positive	เชิงลบ Negative	
4. การมีส่วนร่วม Participation						
4	การประชาสัมพันธ์เผยแพร่และรายงานความคืบหน้าโครงการแก่ชุมชน Promoting, disseminating, and reporting project progress to the community.					3
5	ข้อกังวลในการประสานงานกับหลายภาคส่วนทั้งด้านงบประมาณและระยะเวลาดำเนินงาน Concerns in coordinating with many sectors in terms of budget and implementation period					4
6	การบริหารและจัดการดูแลพื้นที่ในอนาคตให้ชุมชนมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ส่งเสริมให้ประชาชนรู้สึกว่าเป็นเจ้าของ Managing and caring for future areas to genuinely involve the community, promoting a sense of ownership among the people.					3
7	การให้ข้อมูลตามหลักวิชาการโดยผู้เชี่ยวชาญในการประเมินคุณค่าและความสำคัญอาคารเรือนจำ Providing information by experts in evaluating the value of prison building.			5		

* พิจารณาคุกและคุ้มเวียงแก้วในบริบทมรดกทับซ้อนร่วมกัน
Integrating the prison and Khum Wiang Kaeo overlapping heritage

ตาราง 4
สรุปการวิเคราะห์
การมีส่วนร่วม

Table 4
Summary analysis of
participation

ตาราง 4 (ต่อ) / Table 4 (Continued)

หมวดหมู่ Category	ประเด็นรายละเอียด Issues	คุ้มเวียงแก้ว Wiang Kaeo Palace		คุก Historic Prison		คุก คุ้มเวียงแก้ว* Historic Prison Wiang Kaeo Palace
		เชิงบวก Positive	เชิงลบ Negative	เชิงบวก Positive	เชิงลบ Negative	
4. การมีส่วนร่วม Participation						
8	การเผยแพร่ข้อมูลและแผนผังหลักฐานทางโบราณคดีในการสำรวจขุดค้นและบันทึกจดหมายเหตุเรื่องราวของพื้นที่ โดยเฉพาะเรือนจำทัณฑสถานหญิง Dissemination of information and maps of archaeological evidence in excavation surveys and archival records of the area, especially the prison and women's penitentiary					5
9	เสนอจัดทำโครงการขยายขอบเขตการศึกษาสำรวจขุดค้นทางโบราณคดีเพิ่มเติมให้ครอบคลุมพื้นที่เวียงแก้วตามแผนที่โบราณ Proposing to create a project to expand the scope of the archaeological excavation study to cover the Wiang Kaeo area according to ancient maps.	6				

* พิจารณาคุกและคุ้มเวียงแก้วในบริบทมรดกทับซ้อนร่วมกัน
Integrating the prison and Khum Wiang Kaeo overlapping heritage

ตาราง 4
สรุปการวิเคราะห์
การมีส่วนร่วม

Table 4
Summary analysis of
participation

1. การให้คุณค่าและความสำคัญ (Table 1)

1.1) สังคมวัฒนธรรม คุ้มเวียงแก้วมีคุณค่าและความสำคัญเชิงบวก กล่าวคือ มีความสำคัญในฐานะที่เป็นศูนย์กลางอาณาจักร เป็นพื้นที่ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น คุ้มเวียงแก้วเป็นของทุกคน ในส่วนของคุกนั้นถูกให้คุณค่าและความสำคัญเชิงลบ ได้แก่ คุกเป็นเพียงเรื่องราวในอดีตที่ไม่มีคุณค่าไม่มีความสำคัญ คุกไม่ใช่ของชุมชนท้องถิ่น คุกทำลายประวัติศาสตร์ท้องถิ่น คุกทับวัง เป็นสิ่งอัปมงคลและมีกิจกรรมที่ไม่เหมาะสมขัดแย้งกับความเป็นเมืองเก่า ความขัดแย้งทางประวัติศาสตร์การเมืองการปกครองในอดีต

1.2) ประวัติศาสตร์โบราณคดี คุ้มเวียงแก้วมีคุณค่าและความสำคัญเชิงบวก คือ พื้นที่ทางประวัติศาสตร์ล้านนา เป็นที่ตั้งพระราชวังของกษัตริย์ล้านนาในอดีต แหล่งโบราณคดีที่มีการขุดค้นพบฐานและแนวกำแพงเวียงแก้ว และคุกมีคุณค่าและความสำคัญทางประวัติศาสตร์โบราณคดีเชิงบวกด้วยเช่นกัน คือ การเป็นโบราณสถานเรือนจำมณฑลพายัพ อาคารมีรูปแบบการก่อสร้างที่มีลักษณะเฉพาะแสดงพัฒนาการของอาคาร คุกประวัติศาสตร์ร่วมสมัยรัตนโกสินทร์

คุกต้องเผชิญกับสถานการณ์ความขัดแย้งที่เกิดจากการให้คุณค่าและความสำคัญในมุมมองที่แตกต่างกัน ปรากฏผลทั้งเชิงบวกและเชิงลบ มีลักษณะเป็นนามธรรมจับต้องไม่ได้ การเชื่อมโยงกับผู้คนและสังคม โดยเฉพาะคุณค่าและความหมายเชิงลบด้านสังคมวัฒนธรรม ความเชื่อ ความรู้สึกเป็นเจ้าของคุก เป็นเพียงเรื่องราวในอดีตที่ไม่มีความสำคัญ คุกไม่ใช่ของชุมชนท้องถิ่น คุกทำลายประวัติศาสตร์ท้องถิ่น แสดงให้เห็นว่าคุกไม่ใช่มรดกของชุมชนท้องถิ่น ในอีกทางหนึ่งคุกคือข้อเท็จจริงของเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ การรักษาความจริงผ่านคุณค่าทางวัตถุที่เป็นรูปธรรมจับต้องได้ของอาคาร คุกได้ให้คุณค่าความหมายในทางบวกภายใต้บริบทความขัดแย้งทางความรู้สึกเชิงลบทางสังคมวัฒนธรรม

2. การสื่อความหมาย (Table 2)

คุ้มเวียงแก้วมีความหมายเชิงบวก คือ พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ พื้นที่จิตวิญญาณ ความภูมิใจในอัตลักษณ์ล้านนา พื้นที่เคารพสักการะต่อบรรพชนและจิตวิญญาณชุมชน แสดงถึงการต่อสู้ปกป้อง การทวงคืนคุ้มเวียงแก้วเพื่อปลดปล่อยอิสรภาพ (รื้อถอนคุกและฟื้นฟูคุ้มเวียงแก้ว) ในส่วนของคุก พบว่ามีการให้ความหมายในเชิงลบ แสดงถึงการถูกครอบครอง ความอ่อนแอของรัฐล้านนา การถูกจองจำ กักขังอิสรภาพ ถูกพันธนาการ แต่อย่างไรก็ตามคุกได้รับการให้ความหมายในเชิงบวก ได้แก่ เป็นตัวแทนแสดงถึงความมีอารยะและความทันสมัย แสดงพัฒนาการกิจการศาล กระบวนการยุติธรรม และงานราชทัณฑ์ และเห็นได้ว่าการสื่อความหมายของคุกมีทั้งเชิงบวกและเชิงลบในสัดส่วนที่ใกล้เคียงกัน

อย่างไรก็ตามหากพิจารณาในบริบทของมรดกทับซ้อนร่วมกัน ทั้งคุกและคุ้มเวียงแก้วมีการสื่อความหมายเชิงบวก คือ การเป็นอนุสรณ์สถานแห่งการเปลี่ยนแปลงด้านประวัติศาสตร์พัฒนาการของเมือง พื้นที่แห่งความทรงจำและการระลึกถึง และเป็นข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์หลายยุคสมัย จากการศึกษาแสดงให้เห็นถึงความเป็นไปได้ที่ว่า คุกจะไม่ใช่มรดกของชุมชนท้องถิ่นแต่ก็สามารถสร้างภาพการสื่อความหมายใหม่ให้คุกได้ การพบว่ามีการสื่อความหมายเชิงบวกร่วมกันอาจสร้างความเชื่อมโยงคุกและคุ้มเวียงแก้วเป็นมรดกร่วมกันได้ ทั้งนี้คุกจะเป็นมรดกได้ก็ต่อเมื่อได้รับการยอมรับและประเมินคุณค่าความสำคัญว่าสิ่งใดควรค่าแก่การอนุรักษ์ร่วมกัน ซึ่งกระบวนการที่สำคัญในการสร้างมรดก คือ การรับรู้ การสร้างคุณค่า และการสื่อความหมายใหม่ให้กับมรดกเชิงลบ โดยสามารถอนุรักษ์อีกด้านหนึ่งของมรดกไว้ ถึงแม้จะเป็นมรดกที่มีเรื่องราวและความสัมพันธ์เชิงลบก็สามารถถ่ายทอดเป็นบทเรียนการเรียนรู้ในเชิงบวกได้ การเปลี่ยนแปลงคุณค่าในการอนุรักษ์นั้นไม่ได้เป็นการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพหรือคุณค่าในตัวเอง แต่ความสัมพันธ์นี้เป็นจุดที่เชื่อมโยงและมีอิทธิพลส่งต่อถึงกัน[30]

คุณค่าและความสำคัญ และการสื่อความหมายอาจคงอยู่ตามคุณลักษณะเดิม หรือเปลี่ยนแปลงไปสู่คุณค่าและความหมายใหม่ขึ้นอยู่กับบริบทสังคมในช่วงเวลานั้น ๆ คุณค่าเปลี่ยนแปลงได้ด้วยเหตุผลหลายประการตามกาลเวลาและสถานที่ เมื่อคุณค่าทางสังคมเปลี่ยนไปการรับรู้เกี่ยวกับมรดกและการเป็นตัวแทนก็จะเปลี่ยนแปลงตาม[31] การอนุรักษ์คุกและคุ้มเวียงแก้ว มรดกทับซ้อนเชิงบวกและเชิงลบมีความเป็นไปได้ที่จะค้นหาคุณค่าและความหมายใหม่เพื่อสร้างการยอมรับคุกให้เป็นมรดกร่วมกัน โดยเน้นการมีส่วนร่วมให้ความสำคัญกับผู้คนเป็นองค์ประกอบหลักในกระบวนการอนุรักษ์ การจัดการและการตัดสินใจสร้างประสบการณ์ใหม่เพื่อลบเลือนบาดแผลโดยไม่บิดเบือนประวัติศาสตร์ ส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนกับมรดกให้ทุกคุณค่าและความหมายสามารถคงอยู่ร่วมกันได้ตามแนวทางอนุรักษ์ที่เน้นผู้คนเป็นศูนย์กลาง

3. ความต้องการใช้ประโยชน์ (Table 3)

คุกและคุ้มเวียงแก้วพบความขัดแย้งในการจัดการพื้นที่ คือ กลุ่มที่ต้องการรื้อถอนคุกทั้งหมดและกลุ่มที่ต้องการอนุรักษ์คุกไว้บางส่วน ให้มีการย้ายคุกและกิจกรรมที่ไม่เหมาะสมขัดแย้งกับความเป็นเมืองเก่า และมีความสัมพันธ์กับคุกในเชิงลบ กลุ่มที่ต้องการอนุรักษ์คุกไว้บางส่วนมีการเจรจาต่อรองประนีประนอมเพื่อทบทวนคุณค่าของอาคารเรือนจำเดิมโดยการประเมินคุณค่าอาคารตามหลักวิชาการ โดยกำหนดกติการ่วมกัน คือ อาคารคุกและสิ่งปลูกสร้างบางส่วนให้คงอยู่ได้ในสถานะโบราณสถานโดยไม่ทับซ้อนกับหลักฐานความเป็นวัง โดยมีการอนุรักษ์อาคารไว้เป็นที่ระลึก ปรับการออกแบบพื้นที่ให้สอดคล้องกับหลักฐานทางโบราณคดี และไม่ขัดกับข้อกฎหมาย อีกทั้งหลักฐานทางโบราณคดีใต้ดินที่สื่อความเป็นวังไม่ชัดเจนให้ปรับพื้นที่เพื่อใช้ประโยชน์เชิงสาธารณะโดยไม่มีสิ่งปลูกสร้างถาวรทับซ้อน มีความต้องการพัฒนาคุ้มเวียงแก้วให้ใช้ประโยชน์เป็นสวนประวัติศาสตร์ควบคู่กับสวนสาธารณะของชุมชนในระดับสูง ส่งเสริมกิจกรรมเชิงอนุรักษ์และกิจกรรมในวิถีชีวิตร่วมสมัย มีพื้นที่ลานสักการะและสถานที่ประกอบพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์

ความสัมพันธ์เชิงบวกร่วมกันของคุกและคุ้มเวียงแก้ว คือ การเป็นแหล่งเรียนรู้ท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และโบราณคดี พิพิธภัณฑ์คุก พิพิธภัณฑ์ประวัติศาสตร์ คุกในสวน แต่ยังพบว่ายังมีข้อกังวลเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์อาคารคุกที่อนุรักษ์ไว้และการนำเสนอสื่อความหมายอนุสรณ์สถานเพื่อตอบสนองผู้คนที่จะใช้ประโยชน์ในอนาคตยังไม่มีความชัดเจน มีข้อถกเถียงเกี่ยวกับการพัฒนาเรื่องความสมดุลระหว่างพื้นที่สาธารณะและพื้นที่ทางประวัติศาสตร์

4. การมีส่วนร่วม (Table 4)

ในการอนุรักษ์และพัฒนาคุกและคุ้มเวียงแก้ว ผลการศึกษาพบว่าได้ให้ความสำคัญกับการจัดเวทีรับฟังความคิดเห็นที่หลากหลายไม่จำกัดเฉพาะผู้เชี่ยวชาญ ให้ความเคารพต่อสิทธิและความสำคัญของชุมชนท้องถิ่น ส่งเสริมการขับเคลื่อนโครงการที่เกี่ยวข้องโดยภาคประชาชน ชุมชนท้องถิ่น เยาวชนคนรุ่นใหม่ให้มีส่วนร่วมตัดสินใจในการพัฒนา รวมถึงการเสนอความต้องการ การได้รับข้อมูลข่าวสารจากการประชาสัมพันธ์และการรายงานความคืบหน้าของโครงการ ในส่วนการบริหารและจัดการพื้นที่ในอนาคตควรส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ส่งเสริมให้ชุมชนรู้สึกว่าเป็นเจ้าของ แต่อย่างไรก็ตามมีความสัมพันธ์เชิงลบด้วยมีข้อกังวลในการประสานงานกับหลายภาคส่วนทั้งด้านงบประมาณและระยะเวลาการดำเนินงาน ในประเด็นการมีส่วนร่วมการให้ข้อมูลการประเมินคุณค่าด้านกายภาพอาคารคุก และการเผยแพร่ข้อมูลหลักฐานทางโบราณคดีจากการสำรวจขุดค้นถือเป็นขั้นตอนที่สำคัญในกระบวนการอนุรักษ์ การให้ข้อมูลที่ถูกต้องตามหลักวิชาการเพื่อประกอบการพิจารณามรดกร่วมกันระหว่างผู้เชี่ยวชาญกับชุมชน รวมถึงการเสนอให้จัดทำโครงการขยายขอบเขตการศึกษาสำรวจและขุดค้นเพิ่มเติมให้ครอบคลุมพื้นที่คุ้มเวียงแก้วทั้งหมดซึ่งแสดงให้เห็นถึงความตื่นตัวต่อการกระตุ้นจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์ในวงกว้าง

สรุป

คุกและคุ้มเวียงแก้ว มีการให้คุณค่าและความสำคัญ และการสื่อความหมายเชิงบวกร่วมกันด้วยเป็นตัวแทนพื้นที่แห่งการเปลี่ยนผ่านอนุสรณ์สถานแห่งการเปลี่ยนแปลง พื้นที่แห่งความทรงจำและการระลึกถึง เป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์โบราณคดีหลายยุคสมัย การสื่อความหมายความเป็นอนุสรณ์สถาน ทิศทางการอนุรักษ์และพัฒนามีแนวโน้มส่งผลเชิงบวกด้วยกระบวนการเจรจาไกล่เกลี่ย สร้างฉันทามติและข้อตกลงร่วมกันให้อนุรักษ์อาคารคุกที่ไม่ทับซ้อนกับหลักฐานทางโบราณคดีคุ้มเวียงแก้ว มีการใช้ประโยชน์พื้นที่ร่วมกันแบบผสมผสานพื้นที่สาธารณะชุมชนและพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ ส่งเสริมกิจกรรมการอนุรักษ์และวิถีชีวิตร่วมสมัย จากตาราง 5 (Table 5) คุกและคุ้มเวียงแก้วมีความเป็นไปได้ที่จะอนุรักษ์และพัฒนาเป็นมรดกร่วมกัน และควรคำนึงถึงประเด็นการให้คุณค่าและความสำคัญ การสื่อความหมายของคุกที่ยังมีแง่มุมเชิงลบโดยเฉพาะในด้านสังคมและวัฒนธรรม

ตาราง 5 / Table 5

หมวดหมู่ Category	สังคมและวัฒนธรรม Society and Culture		ประวัติศาสตร์โบราณคดี History - Archaeology		การสื่อความหมาย Interpretation		ความต้องการใช้ประโยชน์ Functions and Utilization		การมีส่วนร่วม Participation	
	เชิงบวก Positive	เชิงลบ Negative	เชิงบวก Positive	เชิงลบ Negative	เชิงบวก Positive	เชิงลบ Negative	เชิงบวก Positive	เชิงลบ Negative	เชิงบวก Positive	เชิงลบ Negative
คุ้มเวียงแก้ว Wiang Kaeo Palace	/		/		/		/		/	
คุก Historic Prison		/	/		/	/	/	/	/	
คุกคุ้มเวียงแก้ Historic Prison Wiang Kaeo Palace			/		/		/	/	/	/

ตาราง 5
สรุปแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาคุกและคุ้มเวียงแก้ว

Table 5
Summary of conservation and development guidelines for Prison and Wiang Kaeo Palace

ปรากฏการณ์คุกและคุ้มเวียงแก้ว มรดกเชิงบวกและเชิงลบทับซ้อนในพื้นที่เดียวกัน เผชิญกับสถานการณ์ความขัดแย้งด้านการอนุรักษ์ การให้คุณค่าและความสำคัญ และการให้ความหมายมรดกที่แตกต่างกัน โดยเฉพาะคุกมีความสัมพันธ์เชิงลบส่งผลให้การปฏิบัติต่อพื้นที่มรดกแตกต่างกันด้วย อีกทั้งยังพบความขัดแย้งด้านการใช้ประโยชน์ ความสมดุลระหว่างพื้นที่สาธารณะของชุมชนและพื้นที่ประวัติศาสตร์ อย่างไรก็ตาม ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าคุกและคุ้มเวียงแก้วสามารถอนุรักษ์และพัฒนาเป็นมรดกร่วมกันได้ ด้วยพบว่ามี การเจรจาไกล่เกลี่ย การอนุรักษ์แบบประนีประนอม เพื่อสร้างฉันทามติข้อตกลงในการอนุรักษ์อย่างมีส่วนร่วม ซึ่งมรดกเป็นเรื่องของความต้องการของคนที่ตัดสินให้คุณค่าและใช้ประโยชน์อย่างเคารพประวัติศาสตร์หรือคุณค่าและความสำคัญของมรดก และให้ชุมชนผู้ใช้ประโยชน์ในอนาคตมีบทบาทหลักในการตัดสินใจค้นหาคุณค่าและสื่อความหมายใหม่ของคุก ในเชิงบวกเน้นให้ความสำคัญในแง่มุมความเป็นอัตลักษณ์ท้องถิ่น ความภูมิใจและความรู้สึกเป็นเจ้าของ ส่งเสริมการยอมรับและรักษาความต่อเนื่องในการใช้ประโยชน์และส่งต่อมรดก ส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างมรดกและชุมชนท้องถิ่น โดยผู้เชี่ยวชาญนักวิชาการช่วยสนับสนุนข้อมูลที่ถูกต้องตามหลักวิชาการเพื่อเป็นประโยชน์ต่อการสร้างความเข้าใจที่ถูกต้อง ให้คำแนะนำช่วยเหลือและอำนวยความสะดวกในการส่งเสริมศักยภาพและบทบาทชุมชนท้องถิ่นให้เป็นไปตามแนวทางอนุรักษ์ที่มีผู้คนเป็นศูนย์กลาง ด้วยเป้าหมายที่จะช่วยสร้างความสมดุลระหว่างการอนุรักษ์และพัฒนาคุกและคุ้มเวียงแก้วร่วมกันเพื่อความเป็นอยู่ที่ดีของทั้งมรดกและผู้คน อย่างไรก็ตาม บทความนี้ศึกษาวิเคราะห์เนื้อหาเฉพาะการเสวนาวิชาการ ในการศึกษาเพิ่มเติมประเด็นการประเมินคุณค่าและความสำคัญ และการสื่อความหมายมรดกในครั้งต่อไป ควรศึกษาให้ครอบคลุมการมีส่วนร่วมกับกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่หลากหลายและศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการอนุรักษ์มรดกโดยเฉพาะมรดกที่มีทั้งแง่มุมเชิงบวกและเชิงลบทับซ้อนกัน

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง “มรดกที่ไม่ลงรอยกัน: ความย้อนแย้งของผู้คนต่อการอนุรักษ์” หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้าง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

Acknowledgment

This article is part of a PhD dissertation entitled ‘Dissonant Heritage: Paradoxes of People to Conservation’ for the Doctor of Philosophy Program in Built Environment at the Faculty of Architecture, Kasetsart University, Thailand.

Notes

1 Lynn Meskell, “Negative Heritage and Past Mastering in Archaeology,” **Anthropological Quarterly** 75, 3 (Summer 2002): 557–574.

2 Dome Kraipakorn, “Khum lūang læ Wīang Kǣo khǭng čhao Chīang Mai nai samai ratchakān thī hā : rūangrāo thī mai thūk lao thưng nai phongsāwadān Sayām læ rǭngrōi thī phop nai lakthān ‘ŭn [King of Chiang Mai’s “Khum Luang” / “Wiang Khaew” in the Era of King Chulalongkorn: the Untold Story in Siam-Chronicle and Traces Founded in Other Sources],” **NAJUA: History of Architecture and Thai Architecture** 10 (September 2013–August 2014): 10-25.

3 John Tunbridge and Gregory Ashworth, **Dissonant Heritage: the Management of the Past as a Resource in Conflict** (Chichester: John Wiley & Sons Limited., 1996), 496-498.

4 Khajornsak Buaraphan, **Wičhai chœ̄ng khunnaphāp mai yāk yāng thī khit [Qualitative Research Is Not a Tough Task],** 7th ed. (Bangkok: Comma Design & Print, 2017), 123-132.

5 UNESCO World Heritage Centre, **2023 Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention,** Accessed September 24, 2023, Available from https://whc.unesco.org/en/guidelines/, 21.

6 Christine Richter, Jakob Busse von Colbe, Henrik Beermann, and Urban Kaiser, **Report Heritage Management in Thailand** (Leipzig: Fraunhofer Center for International Management and Knowledge Economy IMW, 2020), 5.

7 Lynn Meskell, “Negative Heritage and Past Mastering in Archaeology,” 557-574.

8 Roha W. Khalaf, “Roadmap for the Nomination of Reconstructed Cultural Properties for Inscription on the UNESCO World Heritage List,” **Heritage** 1, 2 (2018): 189-206.

9 Sarah Moses, “Stigmatized Space: Negative Heritage in Historic Preservation,” (Master’s Thesis, University of Pennsylvania, 2015), 7-8.

10 Erica Avrami, Susan Macdonald, Randall Mason, and David Myers, **Values in Heritage Management: Emerging Approaches and Research Directions** (Los Angeles: Getty Publications, 2019), 172-185.

11 Lynn Meskell, “Negative Heritage and Past Mastering in Archaeology,” 557-574.

12 Chris Johnston and David Myers, “Resolving Conflict and Building Consensus in Heritage Place Management: Issues and Challenges,” in **Proceedings of a Workshop “Consensus Building, Negotiation, and Conflict Resolution for Heritage Place Management,”** Los Angeles, United States, December 1-3, 2009, 1-23.

13 Iryna Shalaginova, “Understanding Heritage: a Constructivist Approach to Heritage Interpretation as a Mechanism for Understanding Heritage Sites,” (Ph.D. Dissertation, Brandenburg University of Technology Cottbus, 2012), 18-22.

14 Erica Avrami, Susan Macdonald, Randall Mason, and David Myers, **Values in Heritage Management: Emerging Approaches and Research Directions,** 172-185.

15 Joel Taylor and May Cassar, “Representation and Intervention: the Symbiotic Relationship of Conservation and Value,” **Studies in Conservation** 53, sup 1 (2008): 7-11.

16 Patiphol Yodsurang, “Næothāng kān‘anurak mǭradok thāng thammachāt læ mǭradok thāng watthanatham thī nēn phūkhon pen sūnklāng [People-centered Approaches to Conservation of Nature and Culture],” **Journal of Environmental Design** 7, 1 (January–June 2020): 3-21.

17 Sarah Court and Gamini Wijesuriya, **People-Centered Approaches to the Conservation of Cultural Heritage**: **Living Heritage** (Rome: International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property, 2015).

18 Ioannis Poulios, “Discussing Strategy in Heritage Conservation: Living Heritage Approach as an Example of Strategic Innovation,” **Journal of Cultural Heritage Management and Sustainable Development** 4, 1 (2014): 16-34.

19 Piyadech Arkarapotiwong, “Kānsưksā khrōngsāng khwāmrūammŭ nai kānčhatkān kǭn kān pen mŭang mǭradok lōk kǭranī sưksā Chīang Mai prathēt Thai [The Study of Collaborative Structure of Pre-world Heritage Management; Case Study Chiang Mai, Thailand],” **Journal of Architectural/Planning Research and Studies** 16, 1 (January–June 2019): 125-137.

20 Salvador Muñoz Viñas, **Contemporary Theory of Conservation** (Oxford: Elsevier Butterworth-Heinemann, 2005), 209.

21 Chris Johnston and David Myers, “Resolving Conflict and Building Consensus in Heritage Place Management: Issues and Challenges,” 1-23.

22 Gregory Ashworth and Peter Howard, **European Heritage Planning and Management** (Bristol: Intellect, 1999), 7-15.

23 Sarassawadee Ongsakul, **Prawat sāt Lān nā chabap sombūn [History of Lanna Complete Edition]**, 12th ed. (Bangkok: Amarin Printing and Publishing Public Company Limited, 2018), 340-342.

24 Worachat Michubot, **Yǭ ‘on ‘a dīt Lān nā tǭn rūam rŭang nā rū čhāk phænthī mŭang nakhǭn Chīang Mai [Going Back to the Past of Lanna, Collection of Interesting Things from the City Map of Chiang Mai]**, 2nd ed. (Bangkok: Chulalongkorn University Press, 2017), 214-222.

25 Office of Archaeology, The 7th Regional Office of Fine Arts, Chiangmai, **Kitčhakam banyāi phœ̄iphræ khwāmrū sū sāthārana “Wīang Kǣo : Khum Khing Khing (phāk bāi) [Activities to Disseminate Knowledge to the Public. Wiang Kaeo: the Palace of Lanna (Afternoon Session)]**, February 3, 2021, Video, 26:59. Available from https://fb.watch/quEONzQKFY/?mibextid=v7YzmG

26 Manager Online, **Sinlapā kǭn phœ̄i phon khut khon phop næo kamphǣng “Wīang Kǣo” klāngmŭang Chīang Mai lakthān chī chat thī tang phra rāt chawang Phayā Mangrāi [The 7th Regional Office Fine Arts, Chiang Mai Reveals the Results of Excavation and the Discovery of the “Wiang Kaeo” Wall in the City Center of Chiang Mai. Evidence Clearly Indicates the Location of Phaya Mangrai Palace]**, Accessed January 24, 2020, Available from https://mgronline.com/local/detail/9640000007170

27 John Tunbridge and Gregory Ashworth, **Dissonant Heritage: the Management of the Past as a Resource in Conflict**, 496-498.

28 Joel Taylor and May Cassar, “Representation and Intervention: the Symbiotic Relationship of Conservation and Value,” 7-11.

29 Gregory Ashworth and Peter Howard, **European Heritage Planning and Management**, 7-15.

30 Chris Johnston and David Myers, “Resolving Conflict and Building Consensus in Heritage Place Management: Issues and Challenges,” 1-23.

31 Joel Taylor and May Cassar, “Representation and Intervention: the Symbiotic Relationship of Conservation and Value,” 7-11.

Bibliography

Ashworth, Gregory, and Peter Howard. **European Heritage Planning and Management**. Bristol: Intellect, 1999.

Avrami, Erica, Susan Macdonald, Randall Mason, and David Myers. **Values in Heritage Management: Emerging Approaches and Research Directions**. Los Angeles: Getty Publications, 2019.

Court, Sarah, and Gamini Wijesuriya. **People-Centered Approaches to the Conservation of Cultural Heritage: Living Heritage**. Rome: International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property, 2015.

Dome Kraipakorn. “Khum lūang læ Wīang Kǣo khǭng čhao Chīang Mai nai samai ratchakān thī hā : rūangrāo thī mai thūk lao thưng nai phongsāwadān Sayām læ rǭngrōi thī phop nai lakthān ‘ŭn [King of Chiang Mai’s “Khum Luang” / “Wiang Khaew” in the Era of King Chulalongkorn: the Untold Story in Siam-Chronicle and Traces Founded in Other Sources].” **NAJUA: History of Architecture and Thai Architecture** 10 (September 2013–August 2014): 10-25.

Johnston, Chris, and David Myers. “Resolving Conflict and Building Consensus in Heritage Place Management: Issues and Challenges.” 1-23. In **Proceedings of a Workshop “Consensus Building, Negotiation, and Conflict**

Resolution for Heritage Place Management." Los Angeles, United States. December 1-3, 2009.

Khajornsak Buaraphan. **Wičhai chœ̆ng khunnaphāp mai yāk yāng thī khit [Qualitative Research Is Not a Tough Task]**. 7th ed. Bangkok: Comma Design & Print, 2017.

Khalaf, Roha W. "Roadmap for the Nomination of Reconstructed Cultural Properties for Inscription on the UNESCO World Heritage List." **Heritage** 1, 2 (2018): 189-206.

Manager Online. **Sinlapā kǭn phœ̆i phon khut khon phop nǣo kamphæ̆ng "Wīang Kǣo" klāngmūang Chīang Mai lakthān chī chat thī tang phra rāt chawang Phayā Mangrāi [The 7th Regional Office Fine Arts, Chiang Mai Reveals the Results of Excavation and the Discovery of the "Wiang Kaeo" Wall in the City Center of Chiang Mai. Evidence Clearly Indicates the Location of Phaya Mangrai Palace]**. Accessed January 24, 2020. Available from https://mgronline.com/local/detail/9640000007170

Meskell, Lynn. "Negative Heritage and Past Mastering in Archaeology." **Anthropological Quarterly** 75, 3 (Summer 2002): 557–574.

Moses, Sarah. "Stigmatized Space: Negative Heritage in Historic Preservation." Master's Thesis, University of Pennsylvania, 2015.

Office of Archaeology, The 7th Regional Office of Fine Arts, Chiangmai. **Kitčhakam banyāi phœ̆iphræ khwāmrū sū sāthārana "Wīang Kǣo : Khum Khing Khing (phāk bāi) [Activities to Disseminate Knowledge to the Public. Wiang Kaeo: the Palace of Lanna (Afternoon Session)]**. February 3, 2021. Video, 26:59. Available from https://fb.watch/quEONzQKFY/?mibextid=v7YzmG

Patiphol Yodsurang. "Nǣothāng kān'anurak mō̜radok thāng thammachāt læ mō̜radok thāng watthanatham thī nēn phūkhon pen sūnklāng [People-centered Approaches to Conservation of Nature and Culture]." **Journal of Environmental Design** 7, 1 (January–June 2020): 3-21.

Piyadech Arkarapotiwong. "Kānsu̓ksā khrōngsāng khwāmrūammū̄ nai kānčhatkān kǭn kān pen mūang mō̜radok lōk kō̜ranī su̓ksā Chīang Mai prathēt Thai [The Study of Collaborative Structure of Pre-world Heritage Management; Case Study Chiang Mai, Thailand]." **Journal of Architectural/Planning Research and Studies** 16, 1 (January–June 2019): 125-137.

Poulios, Ioannis. "Discussing Strategy in Heritage Conservation: Living Heritage Approach as an Example of Strategic Innovation." **Journal of Cultural Heritage Management and Sustainable Development** 4, 1 (2014): 16-34.

Richter, Christine, Jakob Busse von Colbe, Henrik Beermann, and Urban Kaiser. **Report Heritage Management in Thailand**. Leipzig: Fraunhofer Center for International Management and Knowledge Economy IMW, 2020.

Sarassawadee Ongsakul. **Prawat sāt Lān nā chabap sombūn [History of Lanna Complete Edition]**. 12th ed. Bangkok: Amarin Printing and Publishing Public Company Limited, 2018.

Shalaginova, Iryna. "Understanding Heritage: a Constructivist Approach to Heritage Interpretation as a Mechanism for Understanding Heritage Sites." Ph.D. Dissertation, Brandenburg University of Technology Cottbus, 2012.

Taylor, Joel, and May Cassar. "Representation and Intervention: the Symbiotic Relationship of Conservation and Value." **Studies in Conservation 53**, sup 1 (2008): 7-11.

Tunbridge, John, and Gregory Ashworth. **Dissonant Heritage: the Management of the Past as a Resource in Conflict**. Chichester: John Wiley & Sons Limited., 1996.

UNESCO World Heritage Centre. **2023 Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention**. 1-182. Accessed September 24, 2023. Available from https://whc.unesco.org/en/guidelines/

Viñas, Salvador Muñoz. **Contemporary Theory of Conservation**. Oxford: Elsevier Butterworth-Heinemann, 2005.

Worachat Michubot. **Yō̜ 'on 'a dīt Lān nā tō̜n rūam rūang nā rū čhāk phænthī mūang nakhō̜n Chīang Mai [Going Back to the Past of Lanna, Collection of Interesting Things from the City Map of Chiang Mai]**. 2nd ed. Bangkok: Chulalongkorn University Press, 2017.

Illustration Sources

All illustrations by the authors unless otherwise specified.

Fig 1 Little Bighorn Battlefield National Monument, Accessed May 5, 2020, Available from https://en.wikipedia.org/wiki/Little_Bighorn_Battlefield_National_Monument

Fig 2 Eastern State Penitentiary, Accessed May 5, 2020, Available from https://en.wikipedia.org/wiki/Eastern_State_Penitentiary

Fig 3 Worachat Michubot, **Yō̜ 'on 'a dīt Lān nā tō̜n rūam rūang nā rū čhāk phænthī mūang nakhō̜n Chīang Mai [Going Back to the Past of Lanna, Collection of Interesting Things from the City Map of Chiang Mai],** 2nd ed. (Bangkok: Chulalongkorn University Press, 2017), 214.

Revive Bangkok: การออกแบบเกมดิจิทัลเพื่อการเรียนรู้ประวัติศาสตร์กรุงเทพฯ

Revive Bangkok: Designing Digital Game-Based Learning for Bangkok History

ชาตรี ประกิตนนทการ*
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร กรุงเทพฯ 10200 ประเทศไทย
กรรณิการ์ สุธีรัตนาภิรมย์
คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร กรุงเทพฯ 10200 ประเทศไทย
สุภาพร หนูก้าน
คณะเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร มหาวิทยาลัยศิลปากร เพชรบุรี 76120 ประเทศไทย
พิเชฐ ธิถา
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร กรุงเทพฯ 10200 ประเทศไทย

Chatri Prakitnonthakan*
Faculty of Architecture, Silpakorn University, Bangkok, 10200 Thailand
prakitnonthakan_c@silpakorn.edu
Kannika Suteerattanapirom
Faculty of Archaeology, Silpakorn University, Bangkok, 10200 Thailand
suteerattana_k@su.ac.th
Supaporn Nhookan
Faculty of Information and Communication Technology, Silpakorn University, Phetchaburi, 76120, Thailand
nhookan_s@su.ac.th
Pichet Titha
Faculty of Architecture, Silpakorn University, Bangkok, 10200 Thailand
titha_p@silpakorn.edu

*Correspondence: prakitnonthakan_c@silpakorn.edu

Received 14-05-2024
Revised 06-06-2024
Accepted 08-06-2024

ภาพเริ่มต้นของเกม “Revive Bangkok” เกมดิจิทัลในรูปแบบ Puzzle Role-Playing Game เพื่อการเรียนรู้ประวัติศาสตร์กรุงเทพฯ

The opening page of the digital game-based learning tool, “Revive Bangkok,” features a Puzzle Role-Playing Game designed to teach players about Bangkok's history.

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีเป้าหมายเพื่อทดลองออกแบบเกมดิจิทัลเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ ซึ่งถือว่าเป็นประเด็นที่ได้รับความนิยมมากขึ้นในหลายประเทศ แต่ยังเป็นเรื่องค่อนข้างใหม่ในสังคมไทย ทั้งที่งานวิจัยหลายชิ้นเสนอตรงกันว่าบรรยากาศการเรียนแบบกึ่งทางการกึ่งการเล่นที่สนุกสนาน (Play and Learn) คือวิธีการที่มีประสิทธิภาพสำหรับการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างหรือจำลองสถานการณ์ในลักษณะการเล่นเกมในรูปแบบต่าง ๆ รวมถึงเกมออนไลน์

ที่ผ่านมาแม้จะมีการออกแบบเกมลักษณะนี้อยู่บ้างในสังคมไทย แต่แทบทั้งหมดไม่ประสบความสำเร็จ ส่วนเกมเชิงธุรกิจที่ใช้ประวัติศาสตร์เป็นแรงบันดาลใจแม้จะประสบความสำเร็จอยู่บ้าง แต่ก็มีไม่มากนัก และทั้งหมดมิได้ถูกออกแบบขึ้นเพื่อเป้าหมายในการเรียนรู้ประวัติศาสตร์โดยตรง ซึ่งจากข้อเท็จจริงนี้ทำให้คณะผู้วิจัยมองเห็นถึงช่องว่างขนาดใหญ่ทางวิชาการที่แวดวงการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ควรให้ความสนใจมากขึ้น

ด้วยเหตุนี้ งานวิจัยชิ้นนี้จึงเกิดขึ้นเพื่อเติมเต็มช่องว่างดังกล่าว โดยมีวัตถุประสงค์หลักคือการนำองค์ความรู้ทางด้านประวัติศาสตร์ ข้อมูลหลักฐานทางโบราณคดี สถาปัตยกรรม และศิลปกรรมหลากหลายรูปแบบ ทั้งที่เป็นเอกสารลายลักษณ์ ภาพถ่ายเก่า โบราณวัตถุ และแผนที่ โดยนำมาบูรณาการร่วมกับการออกแบบเกมดิจิทัล “Revive Bangkok”

กลุ่มเป้าหมายหลักคือเยาวชนวัยเรียน ช่วงมัธยมถึงมหาวิทยาลัย อายุระหว่าง 13-25 ปี ซึ่งเป็นช่วงวัยหลักที่กำลังเรียนรู้ประวัติศาสตร์ผ่านระบบการศึกษาอย่างเป็นทางการ โดยการออกแบบเกมตั้งอยู่บนกรอบแนวคิดที่สำคัญ 3 ประการ คือ “การซ้อนทับของพื้นที่เมืองกรุงเทพฯ” ที่เป็นประเด็นสำคัญหัวข้อหนึ่งในการศึกษาทางประวัติศาสตร์ “ความสนุก ความสงสัย และการตั้งคำถาม” ซึ่งเป็นแนวทางหลักในการผสมผสานการเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์เข้ากับการเล่นเกม และ “ความสวยงามของฉากและตัวละคร” ซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างความน่าสนใจให้แก่ผู้เล่น

Revive Bangkok คือเกมดิจิทัลเพื่อการเรียนรู้ประวัติศาสตร์เมืองในรูปแบบ “เกมเล่นตามบทบาท” (Role-Playing Game หรือ RPG) แนว “ผจญภัยไขปริศนา” (Puzzle Adventure) โดยมีโครงเรื่องหลักคือผู้เล่นจะต้องทำการรวบรวมโบราณวัตถุ และไขปริศนาต่าง ๆ ในพื้นที่เมืองเก่ากรุงเทพฯ ทั้งในยุคสมัยปัจจุบันและในอดีต เพื่อแก้ไขปัญหาน้ำท่วมเมืองกรุงเทพฯ ที่เกิดขึ้นตามคำทำนายในคัมภีร์โบราณ

ภารกิจต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจะนำผู้เล่นไปสู่ “การสงสัย” และ “ตั้งคำถาม” ต่อประวัติศาสตร์กรุงเทพฯ ซึ่งเป็นเป้าหมายหลักของการออกแบบเกม Revive Bangkok ที่ต้องการเปิดมุมมองที่แตกต่างในการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ให้แก่ผู้เล่น และสร้างรูปแบบการทำความเข้าใจ “อดีต” ด้วยมุมมอง “ใหม่” ที่หลากหลายและเป็นองค์รวม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างความเข้าใจในวิธีการและขั้นตอนศึกษาทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี สถาปัตยกรรม ศิลปกรรม ตลอดจนมรดกศิลปกรรมอย่างบูรณาการ ซึ่งทั้งหมดจะนำไปสู่การสร้างความเข้าใจประวัติศาสตร์กรุงเทพฯ ได้อย่างลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น อีกทั้งยังช่วยกระตุ้นให้เกิดจินตนาการในการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ที่ไม่ใช่เพียงแค่การ “ท่องจำ” แต่เป็นความ “เข้าใจ” ที่จะกลายเป็นฐานความคิดสำคัญที่จะนำไปสู่การต่อยอดทางความคิดในลักษณะอื่นได้ในอนาคต

คำสำคัญ: การเรียนรู้ประวัติศาสตร์ผ่านเกมดิจิทัล, ประวัติศาสตร์กรุงเทพฯ, เกมเล่นตามบทบาท, เกมผจญภัยไขปริศนา, Revive Bangkok

Abstract

This research aims to experiment with digital game design to promote historical learning, a prevalent issue in many countries but relatively new in Thai society. Several studies have suggested that the "play and learn" or "play-based learning" method is effective for children and young people. This method involves creating or simulating game-based scenarios in various ways, including online games.

Despite their design efforts, most historical games have been unsuccessful in Thai society. A few historical games did achieve success, but they were not designed for learning history. This research identifies a significant academic gap in history teaching, which should receive more attention.

To address this gap, this research integrates historical knowledge, archaeological evidence, architecture, and various art forms, including written documents, old photographs, artifacts, and maps, into the design of the digital game "Revive Bangkok."

The primary target audience is high school and university students between the ages of 13 and 25, the primary age group for learning history through the formal education system. The game's design is based on three key concepts: the "overlay of Bangkok city area," which is a theme in historical studies; "fun, suspense, and questioning," which combines historical learning with gaming; and "the beauty of scene and character," which is crucial for engaging players.

"Revive Bangkok" is an educational digital game that teaches the history of the city in the form of a "Role-Playing Game" (RPG) in the "Puzzle Adventure" genre. The main storyline involves players collecting antiques and solving various puzzles in the old city of Bangkok, both in the present and the past, to solve the city's flooding problem, as predicted by ancient scripture.

The mission encourages players to ask questions about Bangkok's history, which is the primary goal of the game's design. It aims to provide a different perspective on learning history, creating a comprehensive and new "past" pattern with a rich and holistic "new" perspective. It also stimulates the imagination, promoting an understanding of history beyond mere memorization and fostering a foundational thought process that can lead to other ideas in the future.

Keywords: Digital Game-Based Learning, Bangkok history, Role-Playing games, Puzzle Adventure Games, Revive Bangkok

1. บทนำ

การส่งเสริมการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ผ่านเกมดิจิทัล (Digital Game-Based Learning for History) เป็นที่นิยมมากขึ้นเรื่อย ๆ ในแวดวงการศึกษาของโลกศตวรรษที่ 21 อย่างไรก็ตาม แนวทางนี้ยังเป็นเรื่องค่อนข้างใหม่ในหลายประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมไทย ทั้งที่สังคมไทยมีอัตราการเจริญการเติบโตอย่างรวดเร็วในธุรกิจเกมดิจิทัล โดย พ.ศ. 2566 มูลค่าอุตสาหกรรมเกมดิจิทัลของไทยสูงถึง 37,063 ล้านบาท[1] และจากสถิติล่าสุดใน พ.ศ. 2567 ยังพบว่าคนไทยใช้เวลาต่อวันในการเล่นเกมโดยเฉลี่ยมากเป็นอันดับ 4 ของโลก[2] แต่เมื่อพิจารณาเฉพาะในส่วนที่เป็นเกมดิจิทัลเพื่อการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ในสังคมไทยยังมีการออกแบบเกมลักษณะนี้อย่างจำกัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกมเพื่อการเรียนรู้ประวัติศาสตร์เมืองกรุงเทพฯ จากข้อมูลข้างต้นถือเป็นช่องว่างขนาดใหญ่ที่แวดวงการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ในสังคมไทยไม่ควรมองข้ามไป

งานวิจัยชิ้นนี้เกิดขึ้นเพื่อเติมเต็มช่องว่างดังกล่าว โดยมีวัตถุประสงค์หลักคือการนำองค์ความรู้ทางด้านประวัติศาสตร์ที่มักถูกนิยามว่าเป็น “งานวิจัยที่อยู่แต่บนหิ้ง” มาบูรณาการเข้ากับข้อมูลหลักฐานทางโบราณคดี สถาปัตยกรรม และศิลปกรรม ผ่านการนำไปประยุกต์ใช้ร่วมกับการออกแบบเกมดิจิทัล เพื่อเป้าหมายในการส่งเสริมการเรียนรู้ประวัติศาสตร์โดยเลือกประวัติศาสตร์กรุงเทพฯ เป็นพื้นที่นำร่องพร้อมทั้งทดลองออกแบบเกม “Revive Bangkok” ซึ่งเป็นเกมดิจิทัลรูปแบบ “เกมเล่นตามบทบาท” (Role-Playing Game หรือ RPG) แนว “ผจญภัยไขปริศนา” (Puzzle Adventure) โดยมีกลุ่มเป้าหมายหลักคือเยาวชนวัยเรียนช่วงมัธยมถึงมหาวิทยาลัย อายุระหว่าง 13-25 ปี ซึ่งเป็นช่วงวัยหลักที่กำลังเรียนรู้ประวัติศาสตร์ผ่านระบบการศึกษาอย่างเป็นทางการ

การออกแบบการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ไทยผ่านเกม Revive Bangkok ตั้งอยู่บนกรอบแนวคิดในการออกแบบ 3 ประการ ได้แก่ การซ้อนทับของพื้นที่กรุงเทพฯ ความสนุก ความสงสัย การตั้งคำถาม และความสวยงามของฉาก รวมถึงตัวละคร โดยทั้งหมดจะถูกนำเสนอผ่านกระบวนการสร้าง “ภาพตัวแทน” หรือ “ฉาก” ที่เป็นการจำลอง “อดีต” ผ่านเกม

เป้าหมายของเกมคือความพยายามเปิดมุมมองใหม่ในการเรียนรู้ประวัติศาสตร์กรุงเทพฯ เพื่อสร้างรูปแบบการทำความเข้าใจ “อดีต” ด้วยมุมมอง “ใหม่” ที่หลากหลายและเป็นองค์รวม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การสร้างความเข้าใจในวิธีการและขั้นตอนการศึกษาทางประวัติศาสตร์โบราณคดี สถาปัตยกรรม ผังเมือง ตลอดจนมรดกศิลปกรรมอย่างบูรณาการเข้าด้วยกัน ซึ่งทั้งหมดจะนำไปสู่การสร้างความเข้าใจประวัติศาสตร์กรุงเทพฯ ได้อย่างลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น อีกทั้งยังช่วยกระตุ้นให้เกิดการสร้างจินตนาการในการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ที่ไม่ใช่เพียงแค่การ “ท่องจำ” แต่เป็นความ “เข้าใจ” ที่จะกลายเป็นฐานความคิดสำคัญที่จะนำไปสู่การต่อยอดทางความคิดในลักษณะอื่นได้ในอนาคต

2. ทบทวนวรรณกรรม

การสร้างบรรยากาศของการเรียนแบบกึ่งทางการกึ่งการเล่นที่สนุกสนาน (Play and Learn) คือวิธีการที่มีประสิทธิภาพสำหรับการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชน[3] โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างหรือจำลองสถานการณ์ในลักษณะการเล่นเกมในรูปแบบต่าง ๆ รวมถึงเกมออนไลน์ ที่เริ่มเข้ามามีบทบาทต่อการเรียนรู้มากขึ้น[4] อย่างไรก็ตาม ในสังคมไทยส่วนใหญ่ เกมโดยเฉพาะเกมออนไลน์ ยังถูกมองว่าอยู่ตรงข้ามกับการเรียนรู้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเรียนรู้ในระดับสูงกว่าประถม (มัธยมและมหาวิทยาลัย) ที่ดูเสมือนว่าทัศนะของคนไทยยังมองว่าเป็นการทำลายการศึกษามากกว่าส่งเสริม

ในการศึกษาของโลกศตวรรษที่ 21 ทัศนะดังกล่าวกำลังถูกพิสูจน์ว่าไม่จริงเสมอไป เพราะมีเกมเป็นจำนวนมากที่เข้ามาทำหน้าที่ส่งเสริมการเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพต่อการศึกษา โดยเฉพาะรูปแบบ “เกมเล่นตามบทบาท” (Role-Playing Game) ที่ได้รับความสนใจมากขึ้นในการใช้เป็นเครื่องมือในการเรียนรู้ กระตุ้นให้ผู้เรียนคิดอย่างเป็นระบบและเป็นองค์รวม ฝึกการทำงานเป็นกลุ่ม ตลอดจนพัฒนาทักษะทางความคิดและอารมณ์ได้ดีขึ้นกว่าการเน้นการเรียนการสอนในแบบเดิม[5]

ในบรรดาศาสตร์ทั้งหลายที่เรียกร้องวิธีการส่งเสริมการเรียนรู้ผ่านเกม วิชาประวัติศาสตร์อาจเรียกได้ว่าเป็นศาสตร์ที่อยู่ในลำดับแรก ๆ โดยจากการศึกษาที่ผ่านมาพบว่า นักศึกษาส่วนใหญ่มองวิชาประวัติศาสตร์ว่าเป็นวิชาที่ “ตาย” และ “น่าเบื่อ” เพราะเต็มไปด้วยการเรียกร้องให้ท่องจำเรื่องราวในอดีตที่ไกลตัว ไม่มีประโยชน์ ยิ่งไปกว่านั้น ยังถูกมองว่าเป็นวิชาที่ไม่สามารถนำไปต่อยอดสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจได้[6]

สำหรับนักประวัติศาสตร์แล้ว หัวใจของการศึกษาประวัติศาสตร์มิใช่เรื่องของการท่องจำ แต่เป็นเรื่องของการสร้างความเข้าใจ และประวัติศาสตร์มิใช่เรื่องราวที่ตายหรือจบสิ้นลงแล้วในอดีต แต่ประวัติศาสตร์คือ บทสนทนาอันไม่รู้จบระหว่างอดีตกับปัจจุบัน เป็นเรื่องของการตั้งคำถามและสงสัยต่อหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ต้องอาศัยการตีความหลักฐานและความคิดสร้างสรรค์ของนักประวัติศาสตร์ในการเชื่อมโยงหลักฐานจากอดีต (ที่หลงเหลือมาสู่ปัจจุบันอย่างไม่สมบูรณ์) ให้กลายเป็นเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์ที่สามารถเข้าใจได้และสมเหตุสมผล[7]

ทักษะทางประวัติศาสตร์เช่นนี้ไม่สามารถเกิดขึ้นได้อย่างมีประสิทธิภาพนักหากวิธีการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ยังเป็นไปตามแนวทางเดิม และเครื่องมือในการเรียนรู้แบบเดิม เราจำเป็นต้องใช้เครื่องมือและวิธีการใหม่เพื่อให้การเรียนรู้ประวัติศาสตร์สามารถเปิดความคิดสร้างสรรค์และจินตนาการใหม่ ๆ ให้แก่ผู้เรียน ซึ่งเกมดิจิทัลอาจเป็นหนึ่งในเครื่องมือที่เข้ามาเติมเต็มช่องว่างดังกล่าวได้ เพราะเกมเป็นเครื่องมือที่ช่วยส่งเสริมไม่โดยตรงก็โดยอ้อมให้เกิดความสงสัยและตั้งคำถามทางประวัติศาสตร์ในลักษณะ “ปลายเปิด” มากกว่าการได้คำตอบที่แน่ชัดจากการเรียนรู้ผ่านหนังสือ การเรียนรู้ประวัติศาสตร์ผ่านเกมไม่ได้ให้คำตอบแบบเส้นตรง แต่สร้างทางเลือกที่หลากหลายของคำตอบ ซึ่งคุณลักษณะดังกล่าวคือหัวใจสำคัญที่การเรียนรู้ประวัติศาสตร์แบบเดิมไม่สามารถกระตุ้นให้เกิดขึ้นได้ดีมากนัก[8]

งานวิจัยชิ้นนี้ตั้งอยู่บนฐานแนวคิดดังกล่าวโดยมีสมมติฐานว่า เกมออนไลน์มิใช่เป็นเพียงเครื่องมือในการสร้างความสนุกสนานเท่านั้น แต่ยังสามารถช่วยพัฒนาศักยภาพการเรียนรู้ได้ มีศักยภาพในการสร้างมุมมองต่อการทำความเข้าใจประวัติศาสตร์ในลักษณะปลายเปิดซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการศึกษาประวัติศาสตร์

จากการสำรวจตลาดเกมดิจิทัลในประเทศไทยและการสัมภาษณ์นายกสมาคมอุตสาหกรรมซอฟต์แวร์เกมไทย (TGA)[9] ในประเด็นตลาดเกมดิจิทัลที่ออกแบบขึ้นโดยใช้องค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์ไทยพบว่า เกมที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ยังมีปริมาณไม่มากนัก และที่สำคัญคือยังไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากเทียบกับในต่างประเทศซึ่งมีเกมในลักษณะนี้มากกว่า[10]

ตัวอย่างเกมที่ใกล้เคียงที่สุดคือ “ตำนานสมเด็จพระนเรศวรออนไลน์” เปิดตัวเมื่อ พ.ศ. 2553 (Fig. 1) โดยผู้เล่นจะเข้าไปสวมบทบาทเป็นคนที่ใช้ชีวิตอยู่ในยุคสมเด็จพระนเรศวร โดยสามารถสร้างตัวละครในแบบที่ต้องการ สามารถเลือกการดำเนินชีวิต และการทำกิจกรรม รวมถึงการเข้าร่วมสงครามต่าง ๆ[11] อีกหนึ่งเกมในแนวทางใกล้เคียงกันคือเกม “400” เปิดตัวเมื่อ พ.ศ. 2556 (Fig. 2) โดยวางโครงเรื่องของเกมอ้างอิงประวัติศาสตร์ครั้งเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 จากเหตุการณ์ที่ ขุนรองปลัดชู ได้นำทัพทหาร 400 คนไปยั้งทัพอังวะที่หาดหว้าขาวอันเป็นที่มาของชื่อ “วัดสี่ร้อย” ในจังหวัดอ่างทอง[12]

ภาพ 1 / Fig 1

ภาพ 1
เกมตำนาน
สมเด็จพระนเรศวรออนไลน์
เปิดตัวครั้งแรก พ.ศ. 2553

Fig 1
The digital game
“The Legend of
King Naresuan Online”
was first released in 2010.

ภาพ 2
เกม 400 เปิดตัวครั้งแรก
พ.ศ. 2556

Fig 2
Game 400 was
first released in 2013.

ภาพ 2 / Fig 2

ภาพ 3
เกมหิมพานต์มาสเมลโล
เปิดตัวครั้งแรก พ.ศ. 2564

Fig 3
Himmapan Marshmello
Saga, first release in 2021.

ภาพ 3 / Fig 3

แม้รูปแบบของทั้งสองเกมจะเป็นเกมต่อสู้ซึ่งน่าจะเป็นที่นิยมได้ง่าย แต่การออกแบบเกมกลับยึดโยงเข้ากับโครงเรื่องพงศาวดารมากเกินไป อีกทั้งยังมีกลิ่นอายของแนวคิดชาตินิยมไทยค่อนข้างมากผ่านสงครามระหว่างไทยพม่า ซึ่งทำให้การเล่นไม่สนุกเท่าที่ควร และไม่รู้สึกว่ามีความแตกต่างจากการนั่งเรียนประวัติศาสตร์ในห้องเรียนมากนัก รวมไปถึงการออกแบบฉากและตัวละครซึ่งไม่ดึงดูดความสนใจมากพอ จึงทำให้ไม่ประสบความสำเร็จแต่อย่างใด ซึ่งประเด็นนี้สอดคล้องกับความเห็นของคุณเนนิน อนันต์บัญชาชัย นายกสมาคมอุตสาหกรรมซอฟต์แวร์เกมไทย ที่เคยให้สัมภาษณ์ไว้ว่า *“เกมไม่ว่าจะออกแบบขึ้นเพื่อเป้าหมายในเชิง Academic หรือ Commercial ปัจจัยชี้วัดความสำเร็จมีอยู่ 2 ส่วนคือ ภาพของเกมที่มีความสวยงาม และรูปแบบของการเล่นมีความสนุก”*[13]

ส่วนเกมที่เคยเป็นกระแสสังคมและถูกพูดถึงมากกว่าคือ “Himmapan Marshmello Saga” เปิดตัวเมื่อ พ.ศ. 2564 (Fig. 3) เป็นเกมแนวจำลองสถานการณ์เลี้ยงสัตว์ที่ให้ผู้เล่นทำหน้าที่เลี้ยงดูสัตว์หิมพานต์ โดยผู้เล่นจะต้องให้อาหารและฝึกฝนสัตว์เหล่านี้ไปตามลำดับขั้นตอน โดยการออกแบบตัวสัตว์หิมพานต์เป็นการใช้ข้อมูลทางศิลปกรรมไทยแบบท้องถิ่นมาเป็นแรงบันดาลใจซึ่งถือว่าเป็นการประยุกต์ใช้องค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์และศิลปกรรมไทยที่น่าสนใจ อย่างไรก็ตาม จากความเห็นของผู้เชี่ยวชาญมองว่าในวงการเกมยังมีคนรู้จักไม่มากนักและมีผู้เล่นน้อยมากห่างไกลจากจุดที่สามารถเรียกได้ว่าประสบความสำเร็จ[14] แม้ว่าจะเคยเป็นกระแสสังคมอยู่พักหนึ่งก็ตาม

อีกเกมที่ประสบความสำเร็จมากกว่าคือ เกม “Home Sweet Home” เปิดตัวครั้งแรก พ.ศ. 2560 (Fig. 4) เป็นเกมแนวสยองขวัญผจญภัยโดยอ้างอิงจากความเชื่อเรื่องผีและวิญญาณแบบไทย รูปแบบการเล่นเป็นแนว “มองผ่านสายตาตัวละคร” (First Person) เพื่อให้ผู้เล่นรู้สึกเหมือนตัวละครจริง ๆ โครงเรื่องหลักคือการหลบหนีจากวิญญาณสาวที่จ้องเอาชีวิตซึ่งการออกแบบเกมอาศัยข้อมูลประวัติศาสตร์ผีไทยและเรื่องสยองขวัญของไทยหลายเรื่องมาผสมผสานกัน เนื่องจากเกมมีการออกแบบในเชิงรายละเอียดที่มีคุณภาพสูงกว่ามาตรฐานเกมไทยทั่วไป อีกทั้งการออกแบบมีการอิงลักษณะการสร้างความสนุกและน่ากลัวจากเกมคลาสสิคที่ได้รับความนิยมระดับโลก เช่น Resident Evil, Silent Hill และ Clock Tower[15] จึงทำให้เกมประสบความสำเร็จมากกว่า[16] อย่างไรก็ตาม ตัวเกมมิได้ถูกออกแบบขึ้นเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ประวัติศาสตร์โดยตรง

ภาพ 4
เกม Home Sweet Home
เปิดตัวครั้งแรก พ.ศ. 2560

Fig 4
Home Sweet Home,
first release in 2017.

ภาพ 4 / Fig 4

NAJUA: HISTORY OF ARCHITECTURE AND THAI ARCHITECTURE

สรุปได้ว่า ทิศทางการเรียนรู้ในโลกยุคศตวรรษที่ 21 เกมดิจิทัลได้รับความสนใจมากขึ้นในฐานะเครื่องมือที่สำคัญอย่างหนึ่งในการส่งเสริมการเรียนรู้ ไม่เว้นแม้แต่การเรียนรู้ในสาขาวิชาประวัติศาสตร์ ในขณะเดียวกัน การเรียนรู้ประวัติศาสตร์ไทยผ่านเกมดิจิทัลยังมีไม่มากนัก และที่เคยมีมาก็ยังไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร ดังนั้น การเรียนรู้ประวัติศาสตร์ไทยผ่านเกมดิจิทัลคือช่องว่างทางความรู้และการวิจัยขนาดใหญ่ที่รอให้มีการศึกษาอย่างจริงจังมากขึ้นในอนาคต

จากการทบทวนตลาดเกมประวัติศาสตร์ไทยที่มีในอดีต พบว่า “ประวัติศาสตร์สงคราม” (War History) และประวัติศาสตร์ตาม “ทฤษฎีมหาบุรุษ” (Great Man Theory) ที่เล่าพัฒนาการและความเปลี่ยนแปลงผ่านผู้นำและวีรบุรุษไม่เหมาะสมในการเลือกมาเป็นแนวทางในการทำเกมนำร่องในงานวิจัยครั้งนี้ เนื่องจากประวัติศาสตร์ทั้ง 2 แบบถูกขับเน้นมากในตำราเรียนประวัติศาสตร์ไทยอยู่แล้ว ดังนั้นหากเลือกมาทำเกมอีกย่อมมีความเสี่ยงที่ผู้เล่นจะไม่สนใจ นอกจากนี้ เกมไม่ควรออกแบบให้มีลักษณะยัดเยียดข้อมูลทางประวัติศาสตร์ลงไปอย่างตรงไปตรงมาเสมือนว่ายกตำราประวัติศาสตร์มาใส่ในรูปแบบเกมที่ดี (แม้จะมีเป้าหมายเพื่อการเรียนรู้) ต้องถูกออกแบบขึ้นโดยคำนึงถึงความสนุกสนานในการเล่น ซึ่งเงื่อนไขทั้งหมดนี้จะถูกนำมาพิจารณาในการออกแบบเกมในขั้นตอนต่อไป

3. กรอบแนวคิดในการออกแบบเกม

ผลจากการทบทวนงานที่เกี่ยวข้องข้างต้น การออกแบบการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ไทยผ่านเกมดิจิทัลในงานวิจัยชิ้นนี้ จึงตั้งอยู่บนกรอบแนวคิดในการออกแบบ 3 ประการ ดังต่อไปนี้

1) **การซ้อนทับของพื้นที่เมืองกรุงเทพฯ** คณะผู้วิจัยจึงได้เลือกแนวทาง “ประวัติศาสตร์สังคม” (Social History) ที่เน้นให้ผู้เล่นเกมเรียนรู้และตระหนักถึงประวัติศาสตร์ที่ซ้อนทับกันอย่างซับซ้อนเป็นเวลายาวนานหลายร้อยปีของพื้นที่เมือง ผ่านความเปลี่ยนแปลงของสิ่งก่อสร้างทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี และศิลปวัฒนธรรม มาเป็นแนวทางหลักของเกม โดยประเด็นว่าด้วย “การซ้อนทับของพื้นที่เมือง” เป็นหนึ่งในหัวข้อสำคัญของการศึกษาประวัติศาสตร์ในยุคปัจจุบัน ที่ต้องการเครื่องมือในการศึกษาที่หลากหลาย[17] ไม่ได้ต้องการทักษะเรื่องการท่องจำเป็นหลัก แต่ต้องการจินตนาการทางความคิดและความรู้ที่สามารถเชื่อมโยงหลักฐานทางประวัติศาสตร์อันหลากหลายให้ร้อยเรียงเป็นเรื่องเดียวกัน ซึ่งคณะผู้วิจัยเห็นว่า เกมดิจิทัลสามารถเข้ามาเป็นเครื่องมือหนึ่งที่ช่วยในส่วนนี้ได้เป็นอย่างดี

2) **ความสนุก ความสงสัย และ การตั้งคำถาม** เกมเพื่อการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ ไม่ควรเริ่มต้นด้วยการคาดหวังให้ผู้เล่นสามารถจดจำข้อมูลทางประวัติศาสตร์ตามขนบการเรียนรู้ประวัติศาสตร์แบบทั่วไป แต่แนวทางที่ถูกต้องควรจะต้องเริ่มต้นการออกแบบด้วยการผสมผสาน “ความสนุก” ไปพร้อมกับการกระตุ้นให้ผู้เล่นเกิด “ความสงสัย” และ “การตั้งคำถาม” ทางประวัติศาสตร์ต่อภายหลังจากเล่นเกม[18] ซึ่งจากการสำรวจและสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ[19] พบว่า เกมที่ควรทดลองนำร่องสำหรับงานวิจัยชิ้นนี้น่าจะเป็นรูปแบบเกมในเชิงผจญภัย (Adventure) และเกมไขปริศนา (Puzzle) ที่มีภารกิจตามหาสิ่งของและผ่านด่านในระดับต่อไป ซึ่งเป็นรูปแบบที่เอื้อให้เกิดความสนุกสนานได้ง่าย ขณะเดียวกัน การไขปริศนาหากออกแบบได้อย่างลงตัว ไม่ยัดเยียด ก็สามารถกระตุ้นให้ผู้เล่นเกิดความสงสัยและคำถามได้ไปพร้อมกัน

3) **ความสวยงามของฉากและตัวละคร** ประเด็นนี้คือหนึ่งในเงื่อนไขสำคัญของความสำเร็จของเกมดิจิทัล ซึ่งเกี่ยวข้องโดยตรงกับงบประมาณ และถือเป็นข้อจำกัดของงานวิจัยนี้ที่ไม่มีงบประมาณมากเพียงพอที่จะสร้างภาพของเกมให้มีคุณภาพสูงได้ ดังนั้น งานวิจัยจึงเลือกเน้นการออกแบบฉาก ตัวละคร และวิธีการเล่นที่ไม่ซับซ้อนมากจนเกินไป เพื่อให้งบประมาณที่มีอยู่สามารถนำไปสร้างฉากและภาพที่มีคุณภาพดีในระดับที่ไม่ย้อนกลับมาทำลายภาพลักษณ์ของเกมตั้งแต่ยังไม่ได้เริ่มเล่น

จากการวางกรอบแนวคิดข้างต้น คณะผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์และเลือกประวัติศาสตร์สมัยกรุงเทพฯ ขึ้นมาเป็นช่วงเวลาหลักในการออกแบบและวางโครงเรื่องของเกม เนื่องจากเป็นช่วงเวลาที่มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์หลากหลายประเภทและมากเพียงพอที่จะเปิดโอกาสให้มีการตีความและบูรณาการข้อมูลเข้าหากัน และเพื่อความชัดเจนในขอบเขตโครงการมากขึ้น ประวัติศาสตร์กรุงเทพฯ ในที่นี้ คณะผู้วิจัยได้เลือกจำกัดขอบเขตของพื้นที่นำร่องในการทำเกมต้นแบบเอาไว้ในส่วนพื้นที่วัดโพธิ์และบริเวณโดยรอบ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีความน่าสนใจทางประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรม โบราณคดี เป็นย่านที่มีการศึกษาทางวิชาการในหลากหลายศาสตร์สาขา และมีข้อมูลมากเพียงพอต่อการนำมาปรับประยุกต์ให้เป็นเกม โดยกำหนดชื่อเกมสำหรับดำเนินการออกแบบในขั้นต่อไปว่า “Revive Bangkok”

4. กลไกและองค์ประกอบในการออกแบบเกม

การใช้เกมเป็นเครื่องมือกระตุ้นการเรียนรู้จะประสบความสำเร็จมากน้อยเพียงใด กลไกและหลักการออกแบบเกมที่เหมาะสมเป็นอีกหนึ่งเงื่อนไขสำคัญ หากพิจารณาตามแนวคิดของ Vasilis Gkogkidis ในหนังสือ *Designing Games and Gamification*[20] การออกแบบเกมที่น่าสนใจควรคำนึงถึงองค์ประกอบดังนี้

1) **เวลา (Timer)** ตัวจับเวลาในเกมสามารถเป็นกลไกที่มีประสิทธิภาพเมื่อเราต้องการใช้กดดันผู้เล่นและกระตุ้นให้ดำเนินการบางอย่างให้เสร็จสิ้น ช่วยกระตุ้นให้พยายามอย่างเต็มที่เพื่อรับมือกับความท้าทายในระยะเวลาที่กำหนด เมื่อมีการจับเวลาในเกม นักออกแบบจะต้องพิจารณาระดับความเหมาะสมว่าจะใช้เวลาเท่าใด การให้เวลาผู้เล่นมากเกินไปอาจสร้างความรู้สึกเบื่อหน่าย เนื่องจากระดับของความท้าทายต่ำ หรือการให้เวลาผู้เล่นน้อยเกินไปจะเปลี่ยนเป็นความน่าผิดหวังเพราะระดับความท้าทายสูง

2) **เหตุการณ์แบบสุ่ม (Randomness)** กลไกอีกอย่างที่เกมใช้คือการสุ่มผลลัพธ์ของเหตุการณ์ขึ้นอยู่กับความน่าจะเป็นมากกว่าทักษะของผู้เล่น แต่ขึ้นอยู่กับโชค เหตุการณ์สุ่มและการตัดสินใจที่แตกต่างกันของผู้เล่นจะทำให้ในแต่ละเกมเกิดผลลัพธ์ที่ไม่ซ้ำกัน องค์ประกอบที่น่าประหลาดใจและเดาทางไม่ได้จะทำให้ผู้เล่นเกิดการทดลองซ้ำๆ และอยากกลับมาเล่นอีก

3) **การตอบสนองต่อผลลัพธ์ (Feedback)** เกมจะให้การตอบสนองต่อผลลัพธ์แก่ผู้เล่นเป็นสิ่งแลกเปลี่ยน โดยให้รางวัลเมื่อสามารถเล่นเกมได้ถูกต้อง หรือมีบทลงโทษเมื่อทำผิดพลาด การตอบสนองต่อกลไกของเกม เช่น คะแนน ดาว การเพิ่มพลัง ความก้าวหน้าของระดับการเล่น ไอเท็ม การปลดล็อกเนื้อหาเกม โบนัสและอื่นๆ ในเชิงบวก เป็นการบังคับใช้กับพฤติกรรมของผู้เล่น เป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพในการสนับสนุน สร้างแรงจูงใจและดึงดูดผู้เล่น

4) **ตัวเลือกที่มีความหมายและข้อคำนึง (Meaningful Choices and Empathy)** เกมเป็นกิจกรรมให้โอกาสในการเรียนรู้จากประสบการณ์ที่ผู้เล่นสมมติตัวเองในบทบาทของผู้อื่นและมีโอกาสเลือกเพื่อสร้างความเข้าใจมากขึ้นเกี่ยวกับสถานการณ์ที่แตกต่างไปจากชีวิตประจำวันหรือไม่สามารถพบเหตุการณ์เหล่านั้นได้ในภาวะปกติ การจำลองสถานการณ์และการสวมบทบาท ช่วยให้ผู้เล่นเรียนรู้และเอาใจใส่ต่อเนื้อเรื่องที่จะเปลี่ยนไปตามการเลือกผู้เล่น การใช้ทางเลือกที่มีความหมายจะส่งผลต่อสิ่งที่เกิดขึ้นกับตัวละคร ควรคำนึงถึงความเหมาะสม มีการสร้างความเอาใจใส่และช่วยเหลือผู้เล่น

5. Revive Bangkok: รูปแบบ โครงเรื่อง และสาระสำคัญทางประวัติศาสตร์

Revive Bangkok เป็นเกมดิจิทัลรูปแบบ “เกมเล่นตามบทบาท” (Role-Playing Game หรือ RPG) แนว “ผจญภัยไขปริศนา” (Puzzle Adventure) เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ประวัติศาสตร์เมืองกรุงเทพฯ ในประเด็นเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับ “การซ้อนทับของพื้นที่เมือง” ผ่านหลักฐานทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี สถาปัตยกรรม และศิลปกรรมหลากหลายรูปแบบ ทั้งที่เป็นเอกสารลายลักษณ์ ภาพถ่ายเก่า โบราณวัตถุ และแผนที่[21] (Fig. 5)

การออกแบบโครงเรื่องใช้หลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่มีอยู่จริงผสมผสานเข้ากับจินตนาการแบบเหนือจริงเพื่อสร้างความน่าสนใจสำหรับผู้เล่น ทำหน้าที่เป็นจุดตั้งต้นและปมปัญหาหลักของเกม โดยคณะผู้วิจัยกำหนดโครงเรื่องว่าในปี พ.ศ. 2575 ในช่วงเวลาที่กรุงเทพฯ มีอายุครบ 250 ปี ได้เกิดน้ำท่วมใหญ่ ทำให้กรุงเทพฯ จมลงทั้งหมด เหลือเพียงพื้นที่บริเวณวัดโพธิ์และบริเวณโดยรอบเพียงเล็กน้อยเท่านั้น เหตุการณ์ดังกล่าวเชื่อมโยงกับเรื่องเล่าทางพุทธศาสนาที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์โบราณฉบับหนึ่งซึ่งเชื่อว่าภายหลังพุทธศาสนาเสื่อมลงจนถึงที่สุดจะเกิดไฟประลัยกัลป์และน้ำท่วมใหญ่ โดยผืนแผ่นดินสุดท้ายที่จะถูกน้ำท่วมคือ “ศีรษะแผ่นดิน” ซึ่งในการออกแบบเมืองกรุงเทพฯ ศีรษะแผ่นดินคือ “วัดโพธิ์”[22]

จากนั้นเกมจะดำเนินเรื่องต่อไปโดยมีตัวละคร 3 ตัว ประกอบไปด้วย สถาปนิก นักโบราณคดี และผู้วิเศษ ที่จะต้องร่วมมือกันแก้ไขปริศนาต่าง ๆ เพื่อทำให้วิกฤตน้ำท่วมตามความเชื่อที่ปรากฏในคัมภีร์โบราณหายไป ตัวละครทั้ง 3 ตัว คือตัวละครที่ผู้เล่นสามารถเลือกกำหนดบทบาทตัวเองไปตามตัวละครทั้ง 3 ซึ่งแต่ละตัวจะมีความสามารถพิเศษที่แตกต่างกัน สำหรับการไขปริศนาที่ไม่เหมือนกัน (Fig. 6)

ภาพ 5 / Fig 5

ภาพ 5
โครงเรื่องเกม "Revive Bangkok" คือ การทำภารกิจรวบรวมโบราณวัตถุเพื่อไขปริศนาต่าง ๆ ในเมืองเก่ากรุงเทพฯ ทั้งในช่วงเวลาปัจจุบันและย้อนกลับไปในอดีต เพื่อแก้ไขปัญหาน้ำท่วมใหญ่กรุงเทพฯ ตามคำทำนายที่ปรากฏในคัมภีร์โบราณ ภาพประกอบนี้คือฉากเปิดเกม แสดงให้เห็นถึงหายนะใหญ่ของน้ำท่วมกรุงเทพฯ

Fig 5
The plot of the game “Revive Bangkok” revolves around collecting antiquities, solving mysteries in the old city of Bangkok, and undertaking missions in the present and the past to address the prophecy of the significant flooding mentioned in ancient scriptures. This image depicts the game’s opening scene, showing the onset of the catastrophic flooding in Bangkok.

สถาปนิก มีความรู้ด้านการออกแบบก่อสร้าง ศิลปะสถาปัตยกรรม และเหตุการณ์สำคัญในแต่ละยุคสมัย รูปร่างแข็งแรง โดดเด่นในด้านการค้นหาศิลปวัตถุในสถานที่ต่าง ๆ ด้วยการใช้พละกำลัง

นักโบราณคดี มีความสามารถด้านการขุดค้น ความรู้ด้านผังเมืองและการซ้อนทับของสิ่งปลูกสร้าง เชี่ยวชาญด้านการจำแนกและให้ข้อมูลศิลปวัตถุ

ผู้วิเศษ มีความสามารถด้านการสื่อสารกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์และโลกวิญญาณ มีเครื่องรางและพลังพิเศษที่ใช้ได้ในบางสถานการณ์

ผู้เล่นสามารถออกแบบแผนการเล่นด้วยการเลือกตัวละครแบบจับคู่ เพื่อใช้คุณลักษณะและความสามารถพิเศษในการทำภารกิจ คือค้นหาศิลปวัตถุชิ้นสำคัญที่หายไป จากจำนวนตัวละครและกติกา สามารถจับคู่ตัวละครได้ 3 แบบ คือ แบบที่ 1 สถาปนิก และ นักโบราณคดี แบบที่ 2 สถาปนิก และ ผู้วิเศษ แบบที่ 3 นักโบราณคดี และ ผู้วิเศษ การจับคู่ทั้ง 3 แบบนี้ จะสร้างประสบการณ์ให้กับผู้เล่นมีความหลากหลายมากขึ้น และโอกาสในการเผชิญเหตุการณ์การตัดสินใจเพื่อแก้ไขปัญหาจะขึ้นอยู่กับความสามารถพิเศษและเงื่อนไขต่าง ๆ ที่ตัวละครสามารถทำได้

ภาพ 6
ตัวละครในเกม “Revive Bangkok” ประกอบด้วย สถาปนิก นักโบราณคดี และ ผู้วิเศษ ซึ่งทั้งหมดต้องทำภารกิจร่วมกันในการไขปริศนาต่าง ๆ เพื่อแก้ไขปัญหาน้ำท่วมใหญ่กรุงเทพฯ

Fig 6
The three characters of "Revive Bangkok" include an architect, an archaeologist, and a magician who must work together to solve various mysteries and address Bangkok's significant flooding problem.

ภาพ 6 / Fig 6

ภาพ 7 / Fig 7

ภาพ 7
ฉากแรกของเกมเริ่มต้นขึ้นภายในระเบียงคดวัดโพธิ์ เมื่อผู้เล่นพบว่าจารึกศิลาแผ่นหนึ่งที่ติดตั้งอยู่บนเสาภายในพระระเบียงแตกหักเสียหาย ทำให้ข้อความสำคัญที่จะนำไปสู่การไขปริศนาน้ำท่วมใหญ่กรุงเทพฯ สูญหายไป ผู้เล่นทั้งหมดจะต้องค้นหาโบราณวัตถุในสถานที่ต่าง ๆ เพื่อแก้ไขปริศนาและถอดรหัสต่าง ๆ ที่ปรากฏในเกม

Fig 7
The game's first scene begins inside the gallery of Wat Pho. Players discover that one of the stone inscriptions embedded in a pillar inside the gallery is broken, causing some of the content to be lost. The inscription contains essential information for solving the mystery of the great flood in Bangkok. Therefore, players must embark on a mission to find the missing pieces of the tablet and reassemble it. This involves completing missions to find antiquities in various locations and solving other codes that appear throughout the game.

เมื่อเริ่มเล่นเกมและผู้เล่นเลือกตัวละครครบแล้ว ฉากเริ่มต้นจะเริ่มขึ้นภายในระเบียงคดของวัดโพธิ์ เมื่อตัวละครทั้งหมดพบว่า จารึก “โคลงกลบท” แผ่นหนึ่งซึ่งฝังอยู่บนเสาภายในพระระเบียงแตกหักเสียหายจนทำให้เนื้อความบางส่วนสูญหายไป จารึกดังกล่าวบรรจุข้อความสำคัญในการไขปริศนาน้ำท่วมใหญ่ในครั้งนี้ ดังนั้นผู้เล่นทั้งหมดจะต้องทำภารกิจเพื่อตามหาแผ่นจารึกที่สูญหายไปชิ้นนี้กลับมาประกอบขึ้นใหม่อีกครั้ง ผ่านภารกิจค้นหาโบราณวัตถุตามสถานที่ต่าง ๆ ตลอดจนการไขรหัสอื่น ๆ ที่ปรากฏอยู่ในเกม (Fig. 7)

เพื่อกระตุ้นให้ผู้เล่นเกิดความเข้าใจหรือสงสัยต่อประวัติศาสตร์กรุงเทพฯ ที่ซ้อนทับกันหลากหลายตลอดระยะเวลาหลายร้อยปี เกมจึงถูกออกแบบขึ้นโดยให้ตัวละครต้องทำภารกิจเดินทางย้อนเวลากลับไปในอดีตหลายช่วงสมัย ทั้งสมัยกรุงศรีอยุธยา รัตนโกสินทร์ตอนต้น และรัตนโกสินทร์ยุคสมัยใหม่ที่รับอิทธิพลตะวันตก เพื่อไขปริศนาที่อยู่ในแต่ละช่วงเวลา

การเดินทางย้อนเวลาจะนำไปสู่การปรากฏขึ้นของ “ฉาก” เมืองกรุงเทพฯ ในอดีตที่ออกแบบขึ้นจากการวิเคราะห์ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี สถาปัตยกรรม และศิลปกรรม เข้าด้วยกันจนเกิดเป็น “ภาพตัวแทน” ของอดีตกรุงเทพฯ ยุคสมัยต่าง ๆ ซึ่งงานในส่วนนี้เป็นการบูรณาการองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์หลายแขนงเข้าด้วยกัน เพื่อจำลองอดีตกรุงเทพฯ ให้ปรากฏ (รายละเอียดจะกล่าวในหัวข้อต่อไป) ซึ่งภาพอดีตที่เป็นประวัติศาสตร์ช่วงสำคัญเมื่อปรากฏในรูปแบบของเกมย่อมเป็นเรื่องง่ายต่อการสร้างความสนใจให้เกิดขึ้นกับกลุ่มเป้าหมาย มากกว่าการนำเสนอภาพถ่ายเก่าสีซีดจาง แผนที่โบราณที่อ่านไม่เข้าใจ และข้อเขียนทางประวัติศาสตร์อันน่าเบื่อ

นอกจากผู้เล่นต้องย้อนเวลาไปสำรวจและทำความรู้จักอดีตของกรุงเทพฯ แล้ว เกมยังออกแบบให้ผู้เล่นทำภารกิจเก็บรวบรวมโบราณวัตถุหลากหลายประเภทในหลากหลายพื้นที่และช่วงเวลาเพื่อนำไปสู่การไขปริศนาในขั้นต่อไป โดยทุกครั้งที่เก็บโบราณวัตถุได้ ผู้เล่นสามารถกดเข้าไปดูประวัติ ความสำคัญ ตลอดจนข้อมูลพื้นฐานของโบราณวัตถุชิ้นนั้น ๆ ได้ การออกแบบลักษณะดังกล่าวเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งในการกระตุ้นทางอ้อมให้ผู้เล่นที่มีความสนใจโบราณวัตถุชิ้นใดเป็นพิเศษสามารถศึกษาค้นคว้าด้วยตนเองต่อไปได้ในอนาคต

เมื่อผู้เล่นไขปริศนาทั้งหมดสำเร็จ น้ำที่เคยท่วมในบริเวณนั้นก็จะลดลงและกลับคืนสู่ปกติ และผู้เล่นก็จะบรรลุภารกิจสามารถผ่านด่านนั้นไปได้ จากนั้นผู้เล่นจะต้องเลือกเล่นด่านอื่นต่อไปเรื่อย ๆ ทั่วพื้นที่กรุงเทพฯ ซึ่งปริศนาในแต่ละด่านจะแตกต่างกันโดยถูกออกแบบเชื่อมโยงเข้ากับหลักฐานทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี สถาปัตยกรรม และศิลปกรรมในแต่ละย่าน จนผู้เล่นสามารถไขปริศนาทั้งหมดในทุกพื้นที่ น้ำที่ท่วมกรุงเทพฯ ก็จะลดลงคืนกลับสู่สภาพปกติ และเป็นสัญลักษณ์ของบทสรุปจบของเกม[23]

หากการเล่มเกมถูกจัดขึ้นในห้องเรียนที่มีการเรียนการสอนอยู่ การเก็บโบราณวัตถุได้จากเกมอาจนำไปสู่บทสนทนาระหว่างผู้สอนกับผู้เล่น (ผู้เรียน) ในชั้นเรียนต่อไปได้ ซึ่งการได้มาซึ่งโบราณวัตถุจะเป็นกระบวนการแบบสุ่มที่ขึ้นอยู่กับเส้นทางและช่วงเวลาที่ผู้เล่นเลือก ดังนั้นโบราณวัตถุที่ผู้เล่นแต่ละคนได้รับมาจะแตกต่างกันซึ่งจะนำไปสู่บทสนทนาในชั้นเรียนที่ไม่เหมือนกัน

6. การสร้าง “ภาพตัวแทน” หรือ “ฉาก” ในฐานะเครื่องมือเรียนรู้ประวัติศาสตร์

การสร้างเกมต้นแบบ Revive Bangkok จึงมีเป้าหมายที่ต้องการบรรลุในเชิงการเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์เพียงประเด็นเดียวที่เป็นหัวใจสำคัญที่สุดอย่างหนึ่งของการศึกษาประวัติศาสตร์กรุงเทพฯ นั่นก็คือ กระตุ้นให้เกิดการสงสัยและตั้งคำถามต่อประวัติศาสตร์กรุงเทพฯ โดยวิธีการคือ การออกแบบเกมที่จะนำพาผู้เล่นย้อนกลับไปสำรวจภูมิทัศน์เมืองกรุงเทพฯ ในอดีตในช่วงเวลาที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ต่าง ๆ กัน (ภูมิทัศน์ในอดีตหลายภาพเป็นสิ่งที่คนทั่วไปไม่ทราบมาก่อน) ผ่านการสร้าง “ภาพตัวแทน” ในลักษณะ “ฉาก” ที่จะปรากฏขึ้นในเกม รวมถึงองค์ประกอบอื่นของการเล่น ไม่ว่าจะเป็นโครงเรื่อง ไปจนถึงการไขปริศนาต่าง ๆ[24]

ภาพตัวแทนของอดีตที่ถูกสร้างขึ้นเหล่านี้ นอกจากจะทำหน้าที่เป็นฉากของเกมโดยทั่วไปแล้ว คณะผู้วิจัยคาดหวังว่าจะเป็นส่วนหนึ่งที่เข้าไปเป็นตัวกระตุ้นทางอ้อมให้ผู้เล่นเกิดความสนใจ แปลกใจ ไปจนถึงตั้งคำถามต่ออดีตที่เกิดขึ้นจริง ๆ ว่าเป็นเช่นไร ลักษณะดังกล่าวเป็นความรู้สึกเดียวกันกับเวลาที่เราดูภาพยนตร์อิงประวัติศาสตร์ที่หากสร้างออกมาได้น่าสนใจมักจะตามมาซึ่งความสงสัยและตั้งคำถามต่อประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นจริงว่ามีความเหมือนหรือต่างจากที่ปรากฏในภาพยนตร์อย่างไร ซึ่งความสงสัยและการตั้งคำถามในลักษณะเช่นนี้คือก้าวย่างสำคัญของการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ และเป็นจุดเริ่มต้นของการมองประวัติศาสตร์ในลักษณะ “ปลายเปิด”

การจะบรรลุวัตถุประสงค์ดังกล่าวได้ “ภาพตัวแทน” หรือ “ฉาก” คือสิ่งที่ต้องถูกพิจารณาอย่างลึกซึ้งและสร้างขึ้นบนฐานของการบูรณาการข้อมูลทางประวัติศาสตร์อันหลากหลายเข้าด้วยกัน ถึงแม้การสื่อสารด้วยภาพจะเป็นการสื่อความหมายที่เข้าใจง่ายกับสาธารณชนทั่วไป แต่คำถามคือกระบวนการใดที่จะสามารถสร้างภาพตัวแทนได้อย่างมีประสิทธิภาพและมีความน่าเชื่อถือในเวลาเดียวกัน ทั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้พัฒนาภาพตัวแทนหรือฉากผ่านการศึกษาภาพถ่าย หลักฐานทางประวัติศาสตร์โบราณคดี และแผนที่เมือง หลักฐานทั้งสามประเภทจะนำมาบูรณาการกับหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรผ่านการทำงานร่วมกันระหว่างนักวิจัยกับศิลปินเพื่อนำเสนอจินตภาพของอดีตในรูปแบบของ “ภาพตัวแทน” หรือ “ฉาก” ที่สมบูรณ์ เท่าที่ข้อมูลจะนำพาเราไปถึงได้

ประเด็นสำคัญคือ เหตุการณ์ในประวัติศาสตร์มีอยู่เป็นจำนวนมากจนเกินกว่าจะนำมาถ่ายทอดได้ครบ ดังนั้นภาพตัวแทนหรือฉากจึงจำเป็นต้องถูกคัดเลือกภายใต้ขอบเขตของชุดข้อมูลที่สำคัญและจำเป็นต่อการเล่าเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ได้ ซึ่งจากการศึกษาได้ข้อสรุปว่าหลักเกณฑ์สำคัญมีอยู่ 3 ประเด็นหลัก ได้แก่ พื้นที่ (Space) เวลา (Time) และเนื้อหา (Content)

1) **พื้นที่ (Space)** ได้แก่ การกำหนดกรอบภาพเล่าเรื่อง (Boundary) ผ่านการสำรวจสถานที่จริงและถ่ายภาพเสมือนจริง และการกำหนดมุมมองและทัศนียภาพเชิงพื้นที่ (Spatial View) คือ การกำหนดภาพฉายของพื้นที่ที่สัมพันธ์กับกิจกรรมต่าง ๆ จอห์น ฮัดสัน (John Hodson) ศิลปินผู้ทำงานร่วมกับนักวิชาการเพื่อสร้างสรรค์ภาพลายเส้นสันนิษฐานทางประวัติศาสตร์โบราณคดีในสหรัฐอเมริกา ได้กำหนดมุมมองภาพไว้ 3 ลักษณะ[25] ได้แก่ มุมมองทั่วไปคือมุมมองที่แสดงภาพกว้างที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่และมนุษย์ มุมมองเฉพาะสถานที่ใดที่หนึ่งที่เน้นสถานที่ อาคาร โครงสร้างที่มีขอบเขตชัดเจน และมุมมองในระยะใกล้คือมุมมองที่แสดงรายละเอียดของกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่ง เช่น การแต่งกาย ขณะกำลังประดิษฐ์เครื่องมือ เป็นต้น ทั้งนี้ การกำหนดกรอบความกว้างของภาพจะสัมพันธ์กับเนื้อเรื่องและองค์ประกอบของภาพ และมุมมองจะสัมพันธ์กับองศาของการมองเห็น ทั้งการมองในระดับสายตา (Eye Level) แผนผัง (Plan View) หรือมุมสูง (Bird’s eye View)

2) **เวลา (Time)** มีความสำคัญต่อการให้สีแสงเงาที่สื่อถึงบรรยากาศ เวลาที่เป็นชุดข้อมูลสำคัญในการสร้างภาพตัวแทนมี 3 ลักษณะ คือ หนึ่ง เวลาในวันที่เกิดเหตุการณ์ เช้า สาย บ่าย เย็น ค่ำ ย่ำรุ่ง สอง ฤดูกาล ไม่ว่าจะเป็นฤดูร้อน ฝน หรือหนาว หรือวันฝนตก วันแดดจ้า หรือเมฆครึ้ม และสาม ปี หรือช่วงเวลา คือ การกำหนดโดยเฉพาะเจาะจงว่าเหตุการณ์นั้นเกิดขึ้นในปีใด ช่วงเวลาใดซึ่งเหตุการณ์นั้นอาจจะเป็นเหตุการณ์ประจำปีหรือกระทำอย่างสม่ำเสมอโดยมีรอบของเวลา หรือเหตุการณ์นั้นเป็นเหตุการณ์สำคัญหรือบังเอิญที่เกิดขึ้นแค่ครั้งเดียวในชั่วขณะหนึ่งก็เป็นได้ การกำหนดเวลาในข้อที่สามนี้ คือการกำหนดเพื่อให้ภาพนี้กลายเป็นตัวแทนของเหตุการณ์ประจำตามรอบเวลา หรือเหตุการณ์เฉพาะเจาะจงก็เป็นได้

3) **เนื้อหา (Content)** การกำหนดเนื้อหาของเรื่อง จะเลือกเหตุการณ์ที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ของเมืองภายใต้การพิจารณาความหมายของเมืองที่ว่า “เมืองคือพื้นที่ที่มนุษย์มารวมตัวกันทางสังคมและมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอย่างมีแบบแผน เป็นพื้นที่ที่ประกอบไปด้วยสิ่งปลูกสร้างและระบบสาธารณูปโภคที่เอื้อต่อการดำรงชีพ การคุ้มครองป้องกัน มีสังคมและวัฒนธรรมร่วมกัน อันก่อให้เกิดโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมที่ซับซ้อนและมีระดับชนชั้นทางสังคม” เมื่อนำความมาถอดคุณลักษณะเป็นโครงสร้างเมืองแล้วจะได้องค์ประกอบของเมือง ได้แก่ ลักษณะพื้นที่ อาคารและสิ่งก่อสร้าง เส้นทางสัญจร สิ่งตกแต่งเมือง สิ่งของเครื่องใช้ ผู้คน สัตว์ วิถีชีวิตและกิจกรรม และแต่ละเมืองล้วนมีลักษณะเฉพาะที่สัมผัสได้ผ่านรูปลักษณ์ที่มองเห็นและที่มองไม่เห็นอันเป็นอัตลักษณ์ของเมือง

ลักษณะพื้นที่ มีความสำคัญในการสร้างภาพเมือง เนื่องจากเป็นศูนย์กลางของการกำเนิดเรื่อง เป็นภาพรวมทั้งหมดและเป็นทั้งฉากหน้าและหลัง ลักษณะของพื้นที่ ได้แก่ พื้นที่ที่มองเห็นได้ไม่ว่าจะเป็นภูมิประเทศ สภาพธรรมชาติดั้งเดิมและที่ปรุงแต่งขึ้น ความลาดเอียง ความสูงต่ำของพื้นที่หรืออื่น ๆ ที่ก่อให้เกิดเป็นภูมิทัศน์

อาคารและสิ่งก่อสร้าง คือสิ่งที่มนุษย์สร้างและเคลื่อนย้ายไม่ได้ มองเห็นได้อย่างโดดเด่น ด้วยอาคารหรือสิ่งก่อสร้างที่มั่นคงแข็งแรง อาจมีการต่อเติมหรือลดรูป ซึ่งทำให้รูปแบบรูปร่างหรือโครงสร้างไม่เหมือนกับสมัยแรกสร้าง ดังนั้นการศึกษาด้านประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมจะทำให้สามารถนำไปสู่การสันนิษฐานรูปแบบดั้งเดิมของอาคารและสิ่งก่อสร้างได้

เส้นทางสัญจรทั้งทางบกและทางน้ำ ตลอดจนองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับขนส่ง ถนน แม่น้ำ ลำคลอง และพาหนะนำทาง รถ รถราง รถไฟ เรือ ต่างทำให้เข้าใจพัฒนาการและเทคโนโลยีประดิษฐกรรมของมนุษย์

สิ่งตกแต่งเมือง หรือเฟอร์นิเจอร์เมือง ทั้งที่สร้างขึ้นเพื่อจัดวางให้มีหน้าที่ถาวร เช่น เสาไฟส่องสว่างริมทาง หรือสร้างชั่วคราวในวาระใดวาระหนึ่ง สิ่งเหล่านี้ล้วนนำเราเข้าสู่บรรยากาศแห่งยุคสมัยในอดีต

สิ่งของเครื่องใช้ คือประดิษฐกรรมของมนุษย์ที่สร้างขึ้นแล้วนำไปจัดวาง เคลื่อนย้ายได้ อาจจะไม่ได้มีขนาดใหญ่โตเท่ากับอาคารสถาปัตยกรรม แต่เป็นองค์ประกอบที่ขาดมิได้ หากขาดไปก็จะไม่ใช่ลักษณะของสังคมมนุษย์

ผู้คน สัตว์ วิถีชีวิตและกิจกรรม คือ สิ่งที่บ่งบอกความมีชีวิตในสังคมวัฒนธรรมที่เคลื่อนไหว เมื่อต้องการเล่าเรื่องอดีตของคน ผู้คน สัตว์วิถีชีวิตและกิจกรรมจึงเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ คนเป็นผู้นำและสร้างเรื่อง สร้างวิถีชีวิตก่อให้เกิดกิจกรรมขึ้นมา หากขาดผู้คนไปสิ่งอื่นก็ไม่เกิดตามมา ดังนั้นการสร้างภาพตัวแทนคือภาพชีวิตของผู้คนในสังคมวัฒนธรรมที่เคลื่อนไหว

ท้ายที่สุด ภาพตัวแทนหรือฉากคือสื่อกลางที่ผนวกงานวิชาการและงานสร้างสรรค์ผ่านการบูรณาการศาสตร์ด้านต่าง ๆ โดยให้คุณค่ากับการตีความบนหลักฐานนานาชนิด แล้วสกัดความรู้ออกมานำมาสื่อสารให้เข้าใจง่ายและรวดเร็วซึ่งการรับรู้เกิดขึ้นโดยการสัมผัสด้วยตา แล้วผ่านกระบวนการของสมองเพื่อแปลงสิ่งที่ตาเห็นออกมาเพื่อการเรียนรู้ โดยภาพสามารถอธิบายแทนข้อความในเชิงพรรณนาได้เป็นร้อยเป็นพันคำอย่างรวดเร็ว และยังทิ้งจินตนาการให้ผู้ชมได้ทอดอารมณ์และคิดต่อเนื่องด้วยตนเอง ซึ่งเป็นการแปลความและการอธิบายประวัติศาสตร์สังคมวัฒนธรรมแนวใหม่ในศตวรรษที่ 21

จะเห็นได้ว่า “ภาพตัวแทน” มาจากการแปลความจากข้อมูลความรู้ทางวิชาการที่มีอยู่จำนวนมากแล้วย่อยให้เกิดภาพจำอย่างง่ายที่รับรู้ได้ในชั่วขณะ ดังนั้นในกระบวนการสร้างจะต้องใช้ความพิถีพิถันเป็นอย่างยิ่ง จะต้องแยกความมีเหตุมีผลและความจริงของเรื่องออกจากจินตนาการส่วนบุคคลซึ่งต้องใช้การวิเคราะห์และแปลความจากภววิสัยและข้อมูลที่เป็นข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์เท่านั้น

ตาราง 1 / Table 1

Locations	Periods			
	Ayutthaya 17th centuries	**Rattanakosin 18th-19th centuries**	**Rattanakosin 19th-20th centuries**	**Present**
1. Wat Pho	—	—	—	The scene depicts the gallery of Wat Pho, showing a broken stone inscription embedded in a pillar inside the gallery.
2. Wat Pho	—	The scene pictures a bird's-eye view of the construction of Phra Maha Chedi Si Sanphet Chadayan at Wat Pho during the reign of King Rama I	—	The scene illustrates a bird's-eye view of Phra Maha Chedi Si Sanphet Chadayan at Wat Pho today.
3. Museum Siam	The scene depicts the construction of the Bangkok City Fortress during the Ayutthaya period.	The scene portrays a bird's-eye view of the palaces on the south side of Wat Pho during the early Rattanakosin period.	—	The scene portrays a bird's-eye view of the Museum Siam, situated on the south side of Wat Pho in the present day.
4. Tha Tien Pier	—	—	An old photograph depicts the Tha Tien pier area during the reign of King Rama IV.	The scene pictures the Tha Tien pier area in the present day.

ตาราง 1
ตารางแสดงความสัมพันธ์ระหว่างสถานที่และช่วงสมัยทางประวัติศาสตร์ของทั้ง 8 ฉาก ที่ถูกเลือกเพื่อมาออกแบบเป็นเกม

Table 1
Illustrating the relationship between locations and historical periods of eight scenes chosen for designing the game.

NAJUA: HISTORY OF ARCHITECTURE AND THAI ARCHITECTURE

จากหลักการข้างต้นบนเงื่อนไขข้อจำกัดเรื่องงบประมาณและเวลา คณะผู้วิจัยได้ทำการคัดเลือก “ภาพตัวแทน” ที่จะนำมาเป็น “ฉาก” ทางประวัติศาสตร์เพื่อนำมาออกแบบเป็นเกมได้ 8 ฉาก กระจายอยู่ใน 3 สถานที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ในพื้นที่บริเวณวัดโพธิ์ โดยทั้ง 8 ฉากจะประกอบด้วยภาพตัวแทนของอดีตในยุคสมัยต่าง ๆ คละกันทั้งสมัยต้นกรุงศรีอยุธยา ต้นรัตนโกสินทร์ สมัยรัชกาลที่ 4-6 และ สมัยปัจจุบัน (Table 1)

วัดโพธิ์ คือสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์มากที่สุดในพื้นที่ การทำความเข้าใจอดีตกรุงเทพฯ ไม่มีทางที่แยกออกจากการศึกษาพื้นที่วัดโพธิ์ ดังนั้นคณะผู้วิจัยจึงเลือกสถานที่แห่งนี้ขึ้นมาเป็นฉากหลักของเกม โดยภาพตัวแทนอดีตของวัดโพธิ์ที่ถูกเลือกมาทำเป็นฉากมีทั้งหมด 3 ฉาก ดังนี้

ฉากที่ 1 ภาพจารึก “โคลงกลบท” ที่แตกหักเสียหาย ภายในระเบียงคดวัดโพธิ์ (Fig. 7) ภาพนี้ถูกเลือกขึ้นมาเป็นภาพเปิดแรกของการเริ่มต้นไขปริศนาเกม (ตามรายละเอียดที่กล่าวไปในหัวข้อที่ผ่านมา) คณะผู้วิจัยเลือกฉากที่เน้นโคลงกลบทเนื่องจากเป็นรูปแบบวิธีการประพันธ์ชนิดหนึ่งของไทยที่มีลักษณะการถอดรหัสแบบเกมปริศนา ซึ่งเหมาะสมกับการนำมาประยุกต์เป็นเกม อีกทั้งยังเป็นรูปแบบโคลงเก่าแก่ที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ควรค่าแก่การศึกษาเรียนรู้ ซึ่งการเลือกฉากนี้และโคลงกลบทมาเป็นจุดเริ่มต้นน่าจะสร้างความดึงดูดให้แก่ผู้เล่นในเชิงข้อสงสัยและการตั้งคำถามว่าสิ่งนี้คืออะไรและอาจนำไปสู่การศึกษาต่อยอดด้วยตนเองต่อไป

ฉากที่ 2 ภาพมุมสูงขณะก่อสร้างเจดีย์ศรีสรรเพชญดาญาณ ในสมัยรัชกาลที่ 1 ภายในวัดโพธิ์ (Fig. 8) โดยจากหลักฐานในพงศาวดารกล่าวว่า ภายในเจดีย์องค์นี้มีการบรรจุ “พระศรีสรรเพชญดาญาณ” พระพุทธรูปสัมฤทธิ์ประทับยืนขนาดใหญ่ซึ่งเป็นพระพุทธรูปที่สำคัญที่สุดในสมัยอยุธยาเอาไว้ภายใน แต่คนในยุคปัจจุบัน ไม่สามารถมองเห็นได้ ประเด็นนี้มีความน่าสนใจในแง่ของโบราณวัตถุชิ้นสำคัญในประวัติศาสตร์ไทยแต่ไม่สามารถรับรู้และมองเห็นได้มายาวนานกว่า 230 ปี ซึ่งแง่มุมนี้มีเสน่ห์และมีศักยภาพในการกระตุ้นให้ผู้เล่นเกมเกิดความสงสัยและตั้งคำถามต่อไปได้มาก ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบทางศิลปะของพระพุทธรูปองค์นี้ควรเป็นอย่างไร สภาพความสมบูรณ์ขององค์พระ ไปจนถึงสภาพแวดล้อมอื่น ๆ ของวัดโพธิ์เมื่อแรกสร้างสมัยรัชกาลที่ 1

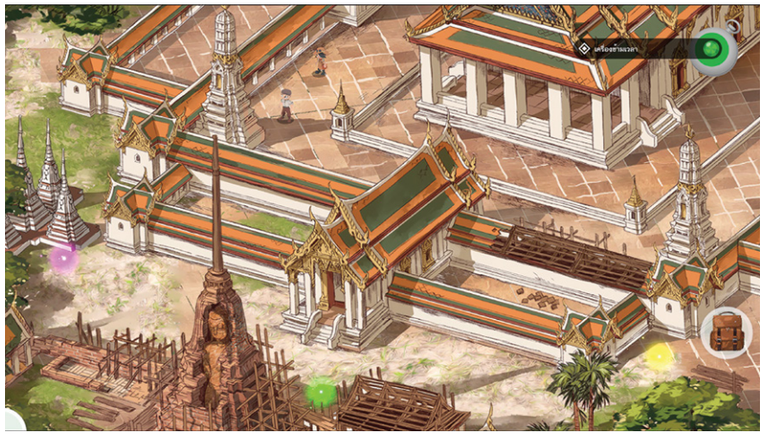

ภาพ 8 / Fig 8

ภาพ 8
ฉากมุมสูงจำลองภาพการก่อสร้างพระมหาเจดีย์ศรีสรรเพชญดาญาณ วัดโพธิ์ ในสมัยรัชกาลที่ 1

Fig 8
The scene displays a bird' s-eye view of the construction of Phra Maha Chedi Si Sanphet Chadayan at Wat Pho during the reign of King Rama I

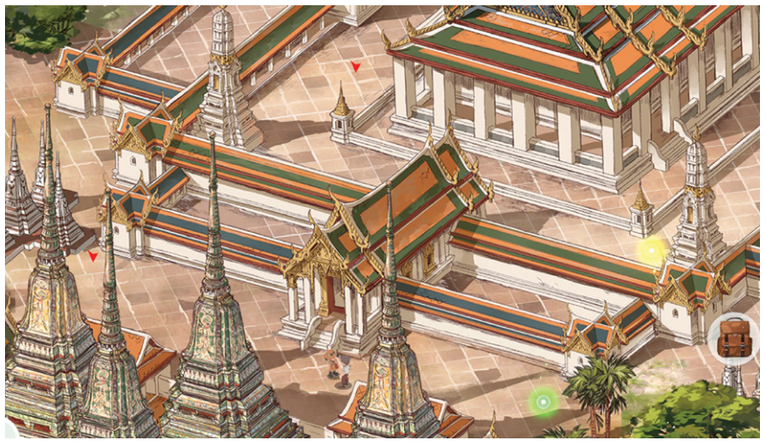

ภาพ 9 / Fig 9

ภาพ 9
ฉากมุมสูงภาพพระมหาเจดีย์ศรีสรรเพชญดาญาณ วัดโพธิ์ ในปัจจุบัน

Fig 9
The scene pictures a bird' s-eye view of Phra Maha Chedi Si Sanphet Chadayan at Wat Pho in the present day.

ฉากที่ 3 ภาพมุมสูงของวัดโพธิ์สภาพปัจจุบันในมุมมองเดียวกันกับ “ฉากที่ 2” (Fig. 9) โดยการเลือกฉากนี้ขึ้นมาเพื่อแสดงให้ผู้เล่นตระหนักถึงการซ้อนทับของงานสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมที่ถูกสร้างขึ้นในกรุงเทพฯ ว่ามีความหลากหลายและซับซ้อนมาก การสร้างความตระหนักรู้ในประเด็นนี้จะนำไปสู่การสงสัยและตั้งคำถามต่อประเด็นการซ้อนทับของเมืองในพื้นที่อื่น ๆ ได้

NAJUA: HISTORY OF ARCHITECTURE AND THAI ARCHITECTURE

มิวเซียมสยาม เป็นสถานที่สำคัญในบริเวณทิศใต้ของวัดโพธิ์สถานที่นี้ถูกเลือกมาทำเป็นฉากด้วยเหตุผลหลักคือการเป็นพื้นที่ที่แสดงให้เห็นถึงประวัติศาสตร์ของเมืองกรุงเทพฯ ที่ย้อนกลับไปได้ถึงในสมัยอยุธยา จากข้อมูลในพงศาวดารและหลักฐานโบราณคดี พื้นที่บริเวณนี้คือ “ป้อมเมืองบางกอก” หรือ “ป้อมวิชาเยนทร์” ที่ถูกสร้างขึ้นตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนารายณ์ (Fig. 10) เมื่อมีการสร้างกรุงเทพฯ ในสมัยรัชกาลที่ 1 พื้นที่บริเวณนี้ได้กลายมาเป็นกลุ่มวังท้ายวัดของเจ้านายหลายพระองค์ และเมื่อกรุงเทพฯ พัฒนาสู่ความเป็นสมัยใหม่ พื้นที่ก็ถูกปรับเปลี่ยนไปสู่การเป็นสถานที่ราชการหลายแห่ง จนสุดท้ายส่วนหนึ่งของพื้นที่นี้ก็ได้เปลี่ยนมาเป็น มิวเซียมสยาม ในที่สุด ซึ่งความซับซ้อนที่ซ้อนทับกันอย่างมากมายนี้ หากเล่าในรูปแบบตำราประวัติศาสตร์อาจต้องใช้หน้ากระดาษเป็นร้อยหน้า อีกทั้งยังสร้างความน่าเบื่อ ดังนั้น คณะผู้วิจัยจึงเลือกพื้นที่นี้ขึ้นมาเป็นฉากหลักอีกแห่งหนึ่งของเกม ซึ่งจะทำให้ประวัติศาสตร์อันยาวนานหลายร้อยปีถูกขมวดเข้ามาอย่างกระชับผ่านฉากที่ปรากฏในเกม 3 ฉาก ดังนี้

ฉากที่ 4 ภาพจำลองขณะกำลังทำการก่อสร้างป้อมเมืองบางกอกในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ (Fig. 11) การเลือกเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ตอนนี้ขึ้นมาทำเกม เพราะสำหรับคนทั่วไปแล้ว เมื่อพูดถึงกรุงเทพฯ คนส่วนใหญ่จะเข้าใจว่าเป็นเมืองใหม่ที่เพิ่งถูกสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 1 แต่ในความเป็นจริงกรุงเทพฯ เป็นเมืองที่มีอายุเก่าแก่ที่สามารถย้อนกลับไปได้ในสมัยอยุธยา (หรืออาจจะเก่าไปกว่านั้น) ดังนั้น การเลือกสร้างฉากการก่อสร้างป้อมเมืองบางกอกจึงเป็นการบอกเล่าประวัติศาสตร์ที่สำคัญข้อนี้ผ่านเกม

ฉากที่ 5 ภาพกลุ่มวังท้ายวัดโพธิ์ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ (Fig. 12) การเลือกฉากนี้ขึ้นมาเพราะเป็นการแสดงให้ผู้เล่นเกมเห็นถึงสภาพของพื้นที่บริเวณมิวเซียมสยามในอดีตว่าเคยเป็นกลุ่มของวังเจ้านายชั้นสูงหลายแห่งในยุคต้นกรุงเทพฯ ซึ่งปัจจุบันไม่เหลือร่องรอยให้ศึกษาเท่าไรนัก แต่จากหลักฐานแผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. 2430 และจากการขุดค้นทางโบราณคดีในพื้นที่มิวเซียมสยามเมื่อหลายปีก่อน (Fig. 14) ได้ทำให้เราทราบถึงร่องรอยหลักฐานที่น่าสนใจของการออกแบบวางผังกลุ่มวังในบริเวณนี้ซึ่งทำให้การสันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรมมีความใกล้เคียงและน่าเชื่อถือ

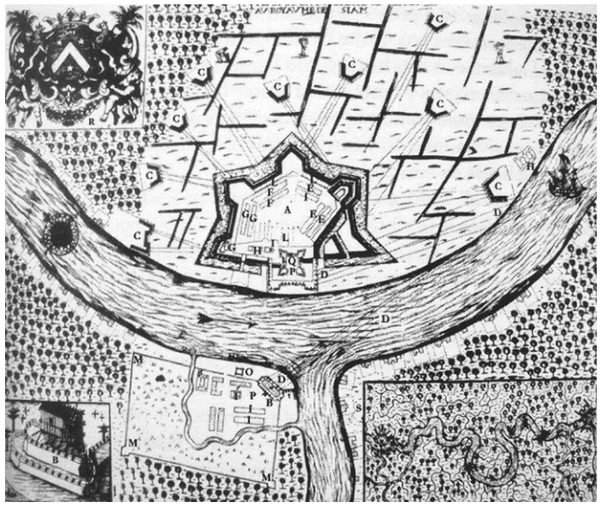

ภาพ 10 / Fig 10

ภาพ 10
แผนที่แสดงป้อมเมืองบางกอกในสมัยอยุธยา ตัวป้อมสร้างขึ้นในพื้นที่ที่เป็นที่ตั้งของ มิวเซียมสยาม ณ ปัจจุบัน

Fig 10
Map displays the Bangkok City Fortress during the Ayutthaya period. This fortress was constructed in the area where the present-day Museum Siam stands.

ภาพ 11 / Fig 11

ภาพ 11
ฉากแสดงช่วงเวลาขณะกำลังทำการก่อสร้างป้อมเมืองบางกอกในสมัยอยุธยา

Fig 11
The scene pictures the construction of the Bangkok City Fortress during the Ayutthaya period.

ภาพ 12 / Fig 12

ภาพ 12
ฉากมุมสูงแสดงภาพจำลองกลุ่มวังเจ้านายท้ายวัดโพธิ์ (พื้นที่ด้านทิศใต้ของวัดโพธิ์) สมัยต้นรัตนโกสินทร์

Fig 12
The scene depicts a bird' s-eye view of the palaces south of Wat Pho during the early Rattanakosin period.

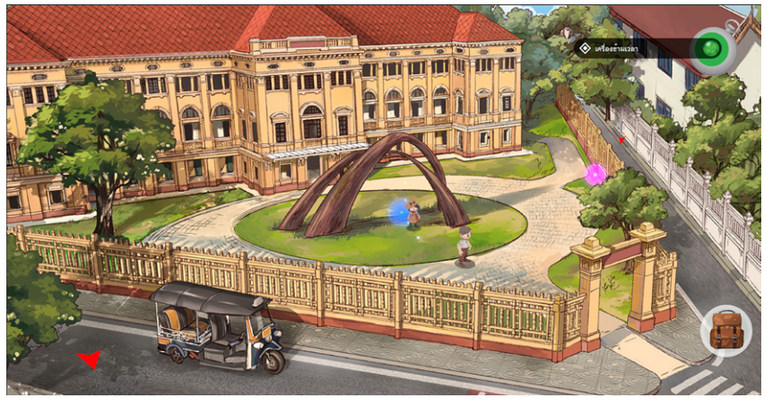

ภาพ 13
ฉากมุมสูงของมิวเซียมสยาม ณ ปัจจุบัน ซึ่งตั้งอยู่ในตำแหน่งพื้นที่ทิศใต้ของวัดโพธิ์

Fig 13
The scene illustrates a bird's eye view of the Museum Siam, situated to the south of Wat Pho in the present day.

ภาพ 13 / Fig 13

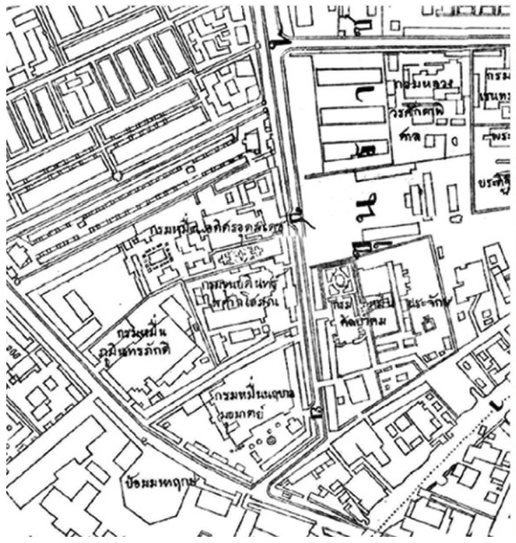

ภาพ 14 / Fig 14

ภาพ 14
แผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. 2430 และภาพการขุดค้นทางโบราณคดีในพื้นที่มิวเซียมสยามเมื่อหลายปีก่อน ซึ่งเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ชิ้นสำคัญในการสร้างฉากกลุ่มวังท้ายวัดโพธิ์

Fig 14
Map of Bangkok from 1887 and a photograph of archaeological excavations conducted many years ago in the area of Museum Siam are crucial historical evidence for depicting the scene of the group of palaces on the south side of Wat Pho.

ฉากที่ 6 ภาพมิวเซียมสยาม ณ ปัจจุบัน (Fig. 13) การเลือกฉากนี้มีเหตุผลเช่นเดียวกับการเลือก "ฉากที่ 3" โดยมีเป้าหมายให้ผู้เล่นตระหนักถึงการซ้อนทับของงานสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมที่ถูกสร้างขึ้นในกรุงเทพฯ ทำให้ผู้เล่นมองเห็นว่า พื้นที่มิวเซียมสยามที่เห็นอยู่ ณ ปัจจุบันนั้น แท้จริงแล้วมีอดีตที่ซ้อนทับอยู่เป็นจำนวนมาก และเก่าแก่สุดอาจย้อนกลับไปได้จนถึงสมัยอยุธยา

บริเวณท่าเตียน เป็นพื้นที่อยู่อาศัยของประชาชนทั่วไป รวมถึงเป็นสถานที่ก่อสร้างตึกแถว ตลาด และสิ่งปลูกสร้างอื่น ๆ ที่เป็นเรื่องของคนสามัญ ซึ่งประวัติศาสตร์ที่บอกเล่าเรื่องราวของคนเหล่านี้ในสังคมไทยที่ผ่านมายังมีไม่มากนัก เพราะส่วนใหญ่ประวัติศาสตร์ฉบับทางการจะเน้นเรื่องราวของกษัตริย์ นักรบ และชนชั้นนำเป็นสำคัญ ดังนั้น การเลือกพื้นที่นี้มาทำเป็นเกมจึงเป็นเครื่องมือหนึ่งในการช่วยเปิดพื้นที่ให้กับประวัติศาสตร์ของคนทั่วไปให้เป็นที่รับรู้มากขึ้นในวงกว้าง ที่สำคัญที่สุดคือ การเลือกนำเสนอประวัติศาสตร์ชาวบ้านย่อมสร้างอารมณ์ความรู้สึกที่แตกต่างให้เกิดขึ้นกับผู้เล่น (ซึ่งล้วนเป็นนักเรียนและนักศึกษาที่ต้องเรียนประวัติศาสตร์แบบทางการตลอดเวลาในชั้นเรียนอยู่แล้ว) ให้เกิดความรู้สึกแปลกใหม่ สะดุดตา ซึ่งอาจจะนำไปสู่ความสงสัยและการตั้งถามสืบเนื่องต่อไปถึงวิถีชีวิตของชาวบ้านที่มีชีวิตอยู่ในอดีตในเชิงลึกต่อไป โดยในพื้นที่บริเวณนี้คณะผู้วิจัยเลือกช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ 2 ช่วงที่สำคัญสำหรับนำมาออกแบบเป็นฉากเกม ดังนี้

ฉากที่ 7 ภาพอาคาร "ศาลต่างประเทศ" ที่สร้างขึ้นบริเวณท่าเตียนในสมัยรัชกาลที่ 4 (Fig. 15) ภายหลังจากเกิดเหตุการณ์ไฟไหม้ครั้งใหญ่ พร้อมทั้งแนวกำแพงเมืองเก่า และ "ป้อมมหายักษ์" 1 ใน 14 ป้อมรอบเมืองกรุงเทพฯ ที่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 1 โดยการเลือกฉากนี้คือการแสดงลักษณะทางกายภาพของผังเมืองโบราณที่สูญหายไปหมดแล้วในปัจจุบัน (Fig. 16) นั่นก็คือ "พื้นที่ชานพระนคร" (พื้นที่ระหว่างกำแพงเมืองกับแม่น้ำเจ้าพระยา) ซึ่งในอดีตคือพื้นที่สำหรับอยู่อาศัยของชาวบ้าน เป็นตลาด และมีผู้คนต่างชาตินานาภาษามาพบปะทำกิจกรรมต่าง ๆ ในพื้นที่บริเวณนี้ ซึ่งเป็นอีกหนึ่งในหน้าประวัติศาสตร์ที่สำคัญของท่าเตียน

ฉากที่ 8 ภาพบริเวณท่าเตียน ณ ปัจจุบัน (Fig. 17) เป็นภาพที่เลือกขึ้นมาโดยสัมพันธ์กับ "ฉากที่ 7" เพื่อแสดงให้เห็นว่า ลักษณะทางกายภาพ ณ ปัจจุบันของบริเวณดังกล่าวซึ่งคนทั่วไปอาจมองว่าไม่ได้มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์หรือไม่มีอดีตอันน่าสนใจ แต่ในความเป็นจริงแล้ว ภายใต้สภาพที่ดูเสมือนว่าไม่มีอะไรนั้น กลับซ้อนเอาไว้ด้วยเรื่องราวมากมายให้คนปัจจุบันได้ค้นหาและศึกษาต่อไป

ภาพ 15
ฉากแสดงพื้นที่บริเวณท่าเรือท่าเตียนในช่วงสมัยรัชกาลที่ 4

Fig 15
The scene illustrates the Tha Tien pier area during the reign of King Rama IV.

ภาพ 15 / Fig 15

ภาพ 16
ภาพถ่ายเก่าสมัยรัชกาลที่ 4 แสดงพื้นที่บริเวณท่าเรือท่าเตียน

Fig 16
An old photograph depicts the Tha Tien pier area during the reign of King Rama IV.

ภาพ 16 / Fig 16

ภาพ 17
ฉากแสดงพื้นที่บริเวณท่าเตียนในปัจจุบัน

Fig 17
The scene illustrates the Tha Tien pier area in the present day.

ภาพ 17 / Fig 17

การเลือกออกแบบฉากทั้ง 8 ฉากข้างต้น แม้ไม่อาจครอบคลุมประวัติศาสตร์ได้ทั้งหมด แต่คณะผู้วิจัยก็คาดหวังว่า การออกแบบเกมโดยการแทรกภาพตัวแทนของอดีตทั้ง 3 สถานที่ในหลากหลายช่วงเวลาตามที่อธิบายมาจะช่วยกระตุ้นไม่มากก็น้อยให้ผู้เล่นเกิดความสงสัยในอดีตอีกมากมายที่ซ้อนทับอยู่ในเมืองกรุงเทพฯ และอาจนำพาผู้เล่นบางคนไปสู่ความสนใจในการศึกษาเรียนรู้ประวัติศาสตร์กรุงเทพฯ ต่อไปในอนาคต

7. ภารกิจเก็บโบราณวัตถุและการไขปริศนาเกมบนฐานข้อมูลทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี

เกม Revive Bangkok นอกจากผู้เล่นจะได้เรียนรู้ประเด็นว่าด้วย “การซ้อนทับของพื้นที่เมืองกรุงเทพฯ” ผ่านการสร้างฉากย้อนอดีตทั้งหลายแล้ว ผู้เล่นจะต้องทำภารกิจเก็บรวบรวมโบราณวัตถุที่ถูกซ่อนอยู่ในฉากต่างๆ ซึ่งโบราณวัตถุเหล่านั้นบางชิ้นเกี่ยวข้องกับการไขปริศนาที่จะนำไปสู่การบรรลุภารกิจ แต่โดยส่วนใหญ่จะเป็นการเก็บโบราณวัตถุในลักษณะเป็นของสะสมของตัวผู้เล่น ซึ่งประเด็นนี้ ผู้สอนอาจนำไปต่อยอดสำหรับการเรียนการสอนในห้องเรียนได้ ไม่ว่าจะเป็นการให้รางวัล หรือการพูดคุยในรายละเอียดเพื่ออภิปรายว่าโบราณวัตถุชิ้นนั้น ๆ คืออะไร มีวัตถุประสงค์ในการใช้งานอย่างไร ตลอดจนคุณค่าและความสำคัญทางศิลปะ

อย่างไรก็ตาม การแทรกประเด็นนี้ลงไปในเกมอาจทำให้ผู้เล่นเบื่อและคิดว่าเป็นการยัดเยียดข้อมูลทางประวัติศาสตร์ซึ่งเป็นเรื่องที่ควรหลีกเลี่ยงในการทำเกม ดังนั้นเกมจึงออกแบบการเก็บโบราณวัตถุในส่วนนี้เกือบทั้งหมดในลักษณะที่ไม่ผูกมัดกับการผ่านภารกิจของเกม อีกทั้งการเก็บโบราณวัตถุจะเป็นกระบวนการแบบสุ่มที่ขึ้นอยู่กับเส้นทางและช่วงเวลาที่ผู้เล่นเลือก ดังนั้นโบราณวัตถุที่ผู้เล่นแต่ละคนได้รับมาจะแตกต่างกัน

เมื่อผู้เล่นเก็บโบราณวัตถุได้แล้ว หากผู้เล่นคนใดมีความสนใจหรือสงสัยในข้อมูลประวัติศาสตร์เชิงลึก ผู้เล่นสามารถกดเข้าไปดูข้อมูลทางประวัติศาสตร์ในรายละเอียดต่อได้ แต่หากไม่สนใจ ผู้เล่นก็เพียงเลือกเก็บโบราณวัตถุชิ้นนั้นลงไปในกระเป๋าโบราณวัตถุเท่านั้น โดยที่ไม่จำเป็นต้องถูกยัดเยียดข้อมูลประวัติศาสตร์แต่อย่างใด

การเลือกโบราณวัตถุใส่ลงในเกม คณะผู้วิจัยเน้นโบราณวัตถุที่ชี้ชวนให้ตั้งคำถามต่อได้ง่าย และส่วนใหญ่เป็นเพียงเศษเสี้ยวของวัตถุหลากหลายประเภทที่ไม่สมบูรณ์ซึ่งได้จากการขุดค้นทางโบราณคดีในพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับเกม โดยเฉพาะอย่างยิ่งพื้นที่ในส่วนที่เคยเป็น “วังท้ายวัดพระเชตุพน” ซึ่งได้เคยมีการขุดค้นทางโบราณคดีอย่างจริงจังเมื่อหลายปีก่อน

ตัวอย่างหลักฐานทางโบราณคดีจากการขุดค้นพบในบริเวณนี้คือ หอยมุก จำนวน 3 ชนิด คือ หอยมุกไฟ หอยมุกจาน และหอยมุกนมสาว ซึ่งพบเพียงแกนของหอยมุกเท่านั้น หอยมุกดังกล่าวนี้อาจจะเป็นชิ้นส่วนที่เหลือจากการทำเครื่องมุกต่าง ๆ ซึ่งสอดคล้องกับพื้นที่ของวังท้ายวัดพระเชตุพน วังที่ 1 ซึ่งแต่เดิมเป็นที่ประทับของกรมหมื่นเชษฐาธิเบนทร์ในสมัยรัชกาลที่ 3 และกรมหมื่นอดิศรอุดมเดชในสมัยรัชกาลที่ 4 ซึ่งต่อมากรมหมื่นทิวากรวงศ์ประวัติได้ทรงประทับต่อ ทั้งกรมหมื่นเชษฐาธิเบนทร์ กรมหมื่นทิวากรวงศ์ประวัติมีตำแหน่งสำคัญคือดำรงตำแหน่งเป็นเจ้ากรมช่างมุก

ตัวอย่างในกรณีนี้ หากผู้เล่นเกมเก็บหอยมุกได้ หากเป็นผู้มีความสนใจและสงสัย ประเด็นนี้ก็จะนำไปสู่ประวัติศาสตร์ของเจ้านายเหล่านี้ที่เคยอาศัยในวังดังกล่าว ยิ่งหากผู้สอนสามารถชี้ชวนให้ผู้เล่นตั้งคำถามมากยิ่งขึ้น ประเด็นนี้ก็จะนำเราไปสู่การทำความเข้าใจพื้นที่กรุงเทพฯ ในบริเวณนี้ในฐานะที่เป็นแหล่งผลิตงานประดับมุกที่สำคัญของกรุงเทพฯ ในอดีต ซึ่งผลงานประดับมุกเป็นจำนวนมากตามวัดวาอารามต่าง ๆ ในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ล้วนมีแหล่งผลิตในพื้นที่บริเวณนี้แทบทั้งสิ้น

ไม่เพียงแค่ภารกิจเก็บโบราณวัตถุเท่านั้น เกมยังถูกออกแบบขึ้นโดยใช้ประเด็นเล็ก ๆ น้อย ๆ ทางประวัติศาสตร์ที่คนส่วนใหญ่มองข้าม นำมาผูกโยงเข้ากับการเล่นเกมเพื่อสร้างความเชื่อมโยงกันระหว่างความสนุกกับประวัติศาสตร์ ตัวอย่างที่ชัดเจนในกรณีนี้คือ การเลือกใช้ “โคลงกลบท” ที่จารึกอยู่ภายในวัดโพธิ์ ซึ่งเป็นรูปแบบการประพันธ์แบบโบราณที่ต้องการซ่อนเนื้อความและความหมายที่แท้จริงไว้ไม่ให้คนทั่วไปเข้าใจ โดยผู้ที่จะเข้าใจได้จะต้องรู้รหัสการอ่าน วิธีการอ่าน วิธีการไล่เลียงตัวอักษร และหากเข้าใจกฎเกณฑ์แล้วก็จะสามารถอ่านข้อความนั้นได้รู้เรื่อง โดยในประเด็นนี้คณะผู้วิจัยได้ใช้โคลงกลบทมาเป็นเกมในการไขรหัสลับที่ถูกซ่อนเอาไว้ ผู้เล่นจะต้องอาศัยความรู้ทางประวัติศาสตร์ชุดนี้ นำมาไขรหัสข้อความที่แอบซ่อนไว้ในเกม ซึ่งหากทำสำเร็จก็จะสามารถบรรลุภารกิจสุดท้ายได้

8. บทสรุปและข้อจำกัดของงานวิจัย

งานวิจัยชิ้นนี้เกิดขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์หลักคือการนำองค์ความรู้ทางด้านประวัติศาสตร์ ข้อมูลหลักฐานทางโบราณคดี สถาปัตยกรรม และศิลปกรรมหลากหลายรูปแบบ ทั้งที่เป็นเอกสารลายลักษณ์ ภาพถ่ายเก่า โบราณวัตถุ และแผนที่ โดยนำมาบูรณาการร่วมกับหลักการในการออกแบบเกมดิจิทัลที่สามารถดึงดูดความสนใจของผู้เล่นพร้อม ๆ กับกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ไปพร้อมกัน โดยเกมที่ออกแบบขึ้นภายใต้โครงการวิจัยนี้ตั้งอยู่บนกรอบแนวคิดที่สำคัญ 3 ประการ คือ “การซ้อนทับของพื้นที่เมืองกรุงเทพฯ” ที่เป็นประเด็นสำคัญหัวข้อหนึ่งในการศึกษาทางประวัติศาสตร์ “ความสนุก ความสงสัย และการตั้งคำถาม” ซึ่งเป็นแนวทางหลักในการผสมผสานการเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์เข้ากับการเล่นเกม และ “ความสวยงามของฉากและตัวละคร”

เกมดิจิทัลเพื่อการเรียนรู้ประวัติศาสตร์กรุงเทพฯ คณะผู้วิจัยตั้งชื่อว่า Revive Bangkok โดยเลือกรูปแบบ “เกมเล่นตามบทบาท” (Role-Playing Game หรือ RPG) แนว “ผจญภัยไขปริศนา” (Puzzle Adventure) ซึ่งกระตุ้นความสนใจของผู้เล่นได้ดี โดยมีโครงเรื่องหลักคือการรวบรวมโบราณวัตถุและไขปริศนาต่าง ๆ ในพื้นที่เมืองเก่ากรุงเทพฯ ทั้งในยุคสมัยปัจจุบันและย้อนกลับไปทำภารกิจในอดีต เพื่อแก้ไขปัญหาน้ำท่วมใหญ่เมืองกรุงเทพฯ ที่เกิดขึ้นตามคำทำนายในคัมภีร์โบราณ

ภารกิจต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจะนำผู้เล่นไปสู่ “การสงสัย” และ “ตั้งคำถาม” ต่อประวัติศาสตร์กรุงเทพฯ ซึ่งเป็นเป้าหมายหลักของการออกแบบเกม Revive Bangkok ที่ต้องการเปิดมุมมองที่แตกต่างในการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ให้แก่ผู้เล่น และสร้างรูปแบบการทำความเข้าใจ “อดีต” ด้วยมุมมอง “ใหม่” ที่หลากหลายและเป็นองค์รวม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างความเข้าใจในวิธีการและขั้นตอนศึกษาทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี สถาปัตยกรรม ศิลปกรรม ตลอดจนมรดกศิลปกรรมอย่างบูรณาการ ซึ่งทั้งหมดจะนำไปสู่การสร้างความเข้าใจประวัติศาสตร์กรุงเทพฯ ได้อย่างลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตาม เนื่องด้วยข้อจำกัดทางงบประมาณและเงื่อนไขเวลาที่มีทำให้การออกแบบสามารถทำได้เพียงรูปแบบของเกมต้นแบบในพื้นที่นำร่องเพียงพื้นที่เดียวคือ “วัดโพธิ์และบริเวณใกล้เคียง” ตามที่ได้อภิปรายไปโดยละเอียดแล้วในบทความ ซึ่งทำให้การพิจารณาหรือประเมินผลสัมฤทธิ์ของเกมทำได้ไม่ชัดเจนมากเท่าที่ควร ซึ่งประเด็นนี้เป็นสิ่งที่คณะผู้วิจัยตระหนักเป็นอย่างดี และหวังว่าจะมีโอกาสได้พัฒนาเกม Revive Bangkok ต่อไปในระดับที่สามารถนำไปทดลองเล่นและประเมินผลในห้องเรียนได้อย่างแท้จริง

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัย เรื่อง “กรุงเทพฯ ดิจิทัลเพอสเปคทีฟยกระดับการเรียนรู้แนวใหม่อย่างสร้างสรรค์บนฐานทุนวัฒนธรรมไทย” โดยได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม พ.ศ. 2565

Acknowledgment

This article is part of the research entitled "Bangkok Digital Perspective: Enhance the New Creative Learning Level on Thai Culture Capital," supported by the Science Research and Innovation Promotion Fund in 2022.

Notes

1 Prachachat Business, **Talāt kēm 3.7 mūnlān bō̜risat Thai mī sūanbǣng thaorai [What is the Market Share of Thai Companies in the ฿3.7 Ten Thousand Million Game Market?],** Accessed April 25, 2024, Available from https://www.prachachat.net/ict/news-1379692

2 Simon Kemp, **DIGITAL 2024: THAILAND,** Accessed April 25, 2024, Available from https://datareportal.com/reports/digital-2024-thailand

3 Tina Bruce, **Learning Through Play: For Babies, Toddlers and Young Children,** 2nd ed. (London: Hodder Education, 2011); Beverlie Dietze and Diane Kashin, **Playing and Learning in Early Childhood Education,** 2nd ed. (Toronto: Pearson Canada, 2018).

4 Wilawan Inchamnan and Karuna Yampray, “Creative and Learning Processes using Game-Based Activities,” **Journal of Reviews on Global Economics** 6 (2017): 355-366.

5 Richard Heinz Patrick Prager, “Exploring the Use of Role-playing Games in Education,” **Master of Teaching Research Journal** 2 (2019): 1-8; Jessica Hammer, Alexandra To, Karen Schrier, Sarah Lynne Bowman, and Geoff Kaufman, “Learning and Role-Playing Games,” in **Role-Playing Game Studies: A Transmedia Approach,** ed. José P. Zagal and Sebastian Deterding (London: Routledge, 2018), 283-299; Marco Antonio Ferreira Randi and Hernandes Faustino de Carvalho, “Learning Through Role-Playing Games: an Approach for Active Learning and Teaching,” **Revista Brasileira de Educação Médica** 37, 1 (2013): 80-88.

6 Kriti Issar, “Students’ Attitude Towards Studying History and Teaching Practices,” **Education Quarterly Reviews** 4, 3 (2021): 45-50; Nor Azan Mat Zin, Azizah Jaafar, and Wong Seng Yue, “Digital Game-based learning (DGBL) model and development methodology for teaching history,” **WSEAS Transactions on Computers** 2, 8 (February 2009): 322-333.

7 Edward Hallett Carr, **What is History?** (New York: Vintage, 1961).

8 Kevin Schut, “Strategic Simulations and Our Past: The Bias of Computer Games in the Presentation of History,” **Games and Culture** 2, 3 (July 2007): 213-235; Karen Schrier, “Using Digital Games to Teach History and Historical Thinking,” in **Learning, Education and Games,** ed. Karen Schrier (Pittsburgh: ETC Press, 2014), 73-91.

9 Nenin Ananbanchachai, President of Thai Game Software Industry Association, Interview, April 19, 2023.

10 For examples: Tales of Iona, Mission US, Civilization, Reliving the Revolution, iCivics, Assassins Creed, The Redistricting Game, Los Angeles in the 1940s etc.

11 MGR Online, **Pœ̄t tūa kēm Thai fō̜m yak “Tamnān som det phra Narēsūan mahārāt ‘ō̜ na lai [Launch of a Great Thai Game “King Naresuan Online”],** Accessed April 25, 2024, Available from https://mgronline.com/game/detail/9530000002241

12 See the information of Game "400" in https://fourhundred.gameindy.com/

13 Nenin Ananbanchachai, Interview, April 19, 2023.

14 Ibid.

15 Songklod Limpipat, **Home Sweet Home : Bū̌anglang kēm phī fī mū̌ khon Thai thī lō̜klō̜n klai thưng tāngprathēt [Behind the Scenes of the Ghost Game, Developed by Thai and Creating Dread Overseas],** Accessed April 26, 2024, Available from https://adaymagazine.com/draft-home-sweet-home/

16 The game is very popular. A sequel was created. And it has been adapted into the film "Home Sweet Home Rebirth," which is a collaboration with an American film firm. This demonstrates that games made using Thai historical databases have the same potential for commercial growth as similar games developed abroad.

17 Spiro Kostof, **The City Shaped: Urban Patterns and Meanings through History** (New York: Bulfinch Press, 1993), 9, 15; UNESCO World Heritage Centre, **UNESCO Recommendation on the Historic Urban Landscape**, Accessed April 26, 2024, Available from https://whc.unesco.org/uploads/activities/documents/activity-638-98.pdf; Michael B. Schiffer, "Archaeological Context and Systemic Context," **American Antiquity** 37, 2 (April 1972): 155-165; Michael B. Schiffer, "Toward the Identification of Formation Processes," **American Antiquity** 48, 4 (October 1983): 675-706.

18 Jeremiah McCall, "Teaching History with Digital Historical Games: An Introduction to the Field and Best Practices," **Simulation & Gaming** 47, 4 (August 2016): 517-542.

19 Nenin Ananbanchachai, Interview, April 19, 2023.

20 Vasilis Gkogkidis, **Designing Games and Gamification for Learning** (London: Bookboon, 2020).

21 For more information in Santi Pakdeekham and others, **Sathāpat wat Phō [Architecture of Wat Pho]** (Bangkok: Amarin Printing and Publishing Public Company Limited, 2009); Chatri Prakitnonthakan and Kannika Suteerattanapirom, **Fūn chīwit Krung Thēp... [Revitalizing Bangkok]** (Bangkok: Parbpim, 2022); Kannika Suteerattanapirom, **Bōrānnakhadī mi wō̜ yom Sayām [Archaeology of Museum Siam]** (Bangkok: National Discovery Museum Institute, 2020).

22 Chatri Prakitnonthakan, "Symbolism in the Design of Wat Phra Chetuphon Wimonmangkhalaram," **Journal of the Siam Society** 102 (2014): 1-40.

23 For more information about the game Revive Bangkok, please visit the website; https://www.revitalizing-bkk.com/ and the link; https://www.youtube.com/@RevitalizingBangkok

24 Chatri Prakitnonthakan and Kannika Suteerattanapirom, **Fūn chīwit Krung Thēp...,** 6-21.

25 John Hodgson, **Archaeological reconstruction: illustrating the past** (London: Institute of Field Archaeologists, 2002), 6.

Bibliography

Bruce, Tina. **Learning Through Play: For Babies, Toddlers and Young Children.** 2nd ed. London: Hodder Education, 2011.

Carr, Edward Hallett. **What is History?.** New York: Vintage, 1961.

Chatri Prakitnonthakan. "Symbolism in the Design of Wat Phra Chetuphon Wimonmangkhalaram." **Journal of the Siam Society** 102 (2014): 1-40.

Chatri Prakitnonthakan and Kannika Suteerattanapirom. **Fūn chīwit Krung Thēp... [Revitalizing Bangkok].** Bangkok: Parbpim, 2022.

Dietze, Beverlie, and Diane Kashin. **Playing and Learning in Early Childhood Education.** 2nd ed. Toronto: Pearson Canada, 2018.

Gkogkidis, Vasilis. **Designing Games and Gamification for Learning.** London: Bookboon, 2020.

Hammer, Jessica, Alexandra To, Karen Schrier, Sarah Lynne Bowman, and Geoff Kaufman. "Learning and Role-Playing Games." In **Role-Playing Game Studies: A Transmedia Approach.** Edited by José P. Zagal and Sebastian Deterding, 283-299. London: Routledge, 2018.

Hodgson, John. **Archaeological Reconstruction: Illustrating the past.** London: Institute of Field Archaeologists, 2002.

Issar, Kriti. "Students' Attitude Towards Studying History and Teaching Practices." **Education Quarterly Reviews** 4, 3 (2021): 45-50.

Kannika Suteerattanapirom. **Bōrānnakhadī mi wō̜ yom Sayām [Archaeology of Museum Siam].** Bangkok: National Discovery Museum Institute, 2020.

Kemp, Simon. **DIGITAL 2024: THAILAND.** Accessed April 25, 2024. Available from https://datareportal.com/reports/digital-2024-thailand

Kostof, Spiro. **The City Shaped: Urban Patterns and Meanings through History.** New York: Bulfinch Press, 1993.

McCall, Jeremiah. "Teaching History with Digital Historical Games: An Introduction to the Field and Best Practices." **Simulation & Gaming** 47, 4 (August 2016): 517-542.

MGR Online. **Pœ̄t tūa kēm Thai fō̜m yak "Tamnān som det phra Narēsūan mahārāt 'ō̜na lai [Launch of a Great Thai Game "King Naresuan Online"].** Accessed April 25, 2024. Available from https://mgronline.com/game/detail/9530000002241

Nenin Ananbanchachai, President of Thai Game Software Industry Association. Interview, April 19, 2023.

Prachachat Business. **Talāt kēm 3.7 mūnlān bō̜risat Thai mī sūanbǣng thaorai [What is the Market Share of Thai Companies in the ฿3.7 Ten Thousand Million Game Market?].** Accessed April 25, 2024. Available from https://www.prachachat.net/ict/news-1379692

Prager, Richard Heinz Patrick. "Exploring the Use of Role-playing Games in Education." **Master of Teaching Research Journal** 2 (2019): 1-8.

Randi, Marco Antonio Ferreira, and Hernandes Faustino de Carvalho. "Learning Through Role-Playing Games: an Approach for Active Learning and Teaching." **Revista Brasileira de Educação Médica** 37, 1 (2013): 80-88.

Santi Pakdeekham and others. **Sathāpat wat Phō [Architecture of Wat Pho].** Bangkok: Amarin Printing and Publishing Public Company Limited, 2009.

Schiffer, Michael B. "Archaeological Context and Systemic Context." **American Antiquity** 37, 2 (April 1972): 155-165.

_____ . "Toward the Identification of Formation Processes." **American Antiquity** 48, 4 (October 1983): 675-706.

Schrier, Karen. "Using Digital Games to Teach History and Historical Thinking." In **Learning, Education and Games.** Edited by Karen Schrier, 73-91. Pittsburgh: ETC Press, 2014.

Schut, Kevin. "Strategic Simulations and Our Past: The Bias of Computer Games in the Presentation of History." **Games and Culture** 2, 3 (July 2007): 213-235.

Songklod Limpipat. **Home Sweet Home : Būanglang kēm phī fī mū̜ khon Thai thī lō̜klō̜n klai thưng tāngprathēt [Behind the Scenes of the Ghost Game, Developed by Thai and Creating Dread Overseas].** Accessed April 26, 2024. Available from https://adaymagazine.com/draft-home-sweet-home/

UNESCO World Heritage Centre. **UNESCO Recommendation on the Historic Urban Landscape.** Accessed April 26, 2024. Available from https://whc.unesco.org/uploads/activities/documents/activity-638-98.pdf

Wilawan Inchamnan and Karuna Yampray. "Creative and Learning Processes using Game-Based Activities." **Journal of Reviews on Global Economics** 6 (2017): 355-366.

Zin, Nor Azan Mat, Azizah Jaafar, and Wong Seng Yue. "Digital Game-based learning (DGBL) model and development methodology for teaching history." **WSEAS Transactions on Computers** 2, 8 (February 2009): 322-333.

Illustration Sources

All illustrations by the authors unless otherwise specified.

Fig 1 Caztoon (pseud.), **KNO : kēm mœ̄ phrō̜mčhai prakāt 'itsaraphāp kēm Thai wan nī [Gamers stand united and declare Thai gaming independence today],** Accessed May 10, 2024, Available from https://www.compgamer.com/home/?p=195911

Fig 2 GAMEINDY Company Limited, **400 Online,** Accessed May 10, 2024, Available from https://fourhundred.gameindy.com/landing/20140224.a/?utm_source=facebook.com&utm_medium=Timeline&utm_campaign=DailyInGame201403

Fig 3 Himmapan Marshmello Saga plō̜i yai trīam fai pai kap phā rate khai phēd dang [Big Release of the Patch and Gear up to Take on the Renowned Fan pages], Accessed May 10, 2024, Available from https://www.sanook.com/game/1114881/

Fig 4 AkumaFaster (pseud.), **Home Sweet Home khwām niyom yut mai yū kap bān sǣn wān [Unstoppable Popularity with Home Sweet Home],** Accessed May 10, 2024, Available from https://www.compgamer.com/mainpage/71172

Fig.10 Michel Jacq-Hergoualc'h, **L'Europe et le Siam du XVIe au XVIIIe Siecle: Apports culturels** (Paris: L'Harmattan, 1993), 96-Doc.29.

Fig 14 (Left) Thongchai Likhitpornsawan, **Phǣnthī Krung Thēp... čhō̜. sō̜. 1249 [Bangkok Map 1887]** (Bangkok: Amarin Printing and Publishing Public Company Limited, 2015), Sheet No. 3.

Fig 14 (Right) Department of Archaeology, Faculty of Archaeology, Silpakorn University, 2024.

Fig 16 Paisarn Piemmettawat, **Sayām phān mum klō̜ng Čhō̜n Thō̜m San 2408-9 rūam thang Nakhō̜n Wat læ mūang chāifang prathēt Čhīn [SIAM Through the Lens of John Thomson 1865-66 Including Angkor and Coastal China]** (Bangkok: River Books, 2015), 98.

บทความ
Articles

พุทธ(บุรี)มณฑล: พุทธศาสนากับการสื่อสารอุดมการณ์ทางการเมือง หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475
Phuttha (buri) monthon: Buddhism and the Communication of Political Ideology after the 1932 Revolution
ธัชพงศ์ ศรีสุวรรณ
Touchaphong Srisuwan

คติความเชื่อกับการสื่อความหมายรูปแบบสถาปัตยกรรม กลุ่มปราสาทสามหลังในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
Beliefs and Meanings in Architecture: Three Temple Towers in Northeastern Thailand
วิโรจน์ ชีวาสุขถาวร
Wiroj Sheewasukthaworn

การออกแบบพิพิธภัณฑ์ประวัติศาสตร์นครน่าน
The Design of the Nakhon Nan History Museum
ศิริภัทร ศรีวรษา | ไธพัตย์ ภูชิสส์ชวกรณ์
Siripat Sriworasa | Taipat Puchitchawakorn

ผลงานฝีพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์: ภาพจำของการเกิดที่ปรากฏในอนุสาวรีย์แห่งความตาย
Prince Naris' Designs: Memories of Birth in Monuments of Death
อธิภัทร แสวงผล | หม่อมหลวงจิตตวดี จิตรพงศ์
Atipat Swaengphol | Mom Luang Chittawadi Chitrabongs

คุก – คุ้มเวียงแก้ว มรดกวัฒนธรรมทับซ้อน 2 ยุคสมัย
Historic Prison - Wiang Kaeo Palace, Overlapping Cultural Heritage of Two Eras
ปนิธิปัทม์ รักษ์วงศ์พญา | สรนาถ สินอุไรพันธ์ | ปฏิพล ยอดสุรางค์
Panithipat Rakwongphaya | Soranart Sinuraibhan | Patiphol Yodsurang

Revive Bangkok: การออกแบบเกมดิจิทัลเพื่อการเรียนรู้ประวัติศาสตร์กรุงเทพฯ
Revive Bangkok: Designing Digital Game-Based Learning for Bangkok History
ชาตรี ประกิตนนทการ | กรรณิการ์ สุธีรัตนาภิรมย์ | สุภาพร หนูก้าน | พิเชฐ ธิถา
Chatri Prakitnonthakan | Kannika Suteerattanapirom | Supaporn Nhookan | Pichet Titha

ISSN 1686-1841